

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XLI—XLII

1980

BUCUREȘTI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XLI – XLII

1980
BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

N. ADANILOAIE și A. JORDANESCU (redactori responsabili),
acad. ȘT. PASCU, V. MANCIU membru corespondent al Aca-
demiilor Republicii Socialiste România. D. ALMAȘ, D. BERINDEI,

C. DINU, I. DRAGOMIRESCU, C. GÖLLNER, R. MANO-
LESCU, M. PETRESCU-DIMBOVIȚA, A. PETRIC, FLORENȚA
PREDA, P. D. POPESCU, L. ROMAN, I. SCURTU, GH. SMA-
RANDACHE, FL. STANCULESCU, I. SENDRULESCU, C. ȘER-
BAN, TH. TRAPCEA, VENERA TEODORESCU, C. VELICHI
(membri).

SUMAR

„30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din România (1949—1979)

ȘTEFAN ȘTEFANESCU, Cuvint la deschiderea Sesiunii științifice dedicată aniversării Societății	5
ION GH. ȘENDRULESCU, Aspecte privind istoricul și activitatea Societății de științe istorice din Republica Socialistă România	7
N. ADĂNILOAIE, Realizările Societății în domeniul cercetărilor privind istoria României	13
AUREL IORDĂNESCU, Activitatea Secției de metodică	19

*
*

GH. I. IONIȚĂ, Sarcinile cercetării, interpretării și predării istoriei în lumina documentelor de partid și de stat recente	25
DAMIAN HUREZEANU, Al XV-lea Congres internațional de științe istorice de la București (10—17 august 1980)	36

STUDII ȘI ARTICOLE

FLORENTINA CAZAN, Activitatea comercială în Baltica. „Hansa germană” și importanța ei	(51)
CONSTANTIN REZACHEVICI, Polonia în vremea Jagiellonilor	61
CONSTANTIN ȘERBAN, Rezistențele naționale în Europa împotriva dominației napoleoniene	73
CONSTANTIN BUȘE, Aspecte economico-sociale și politice din America latină în perioada postbelică	83
ION GH. ȘENDRULESCU, MARIA TOTU, Probleme interne ale guvernării revoluționare din 1848 în Țara Românească	104
GHEORGHE ȚUȚUI, Încheierea tratatului de pace dintre România și puterile aliate și asociate. Semnificația istorică a acestui act	118
ȘTEFAN LACHE, Crearea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare din România. 1948	128

METODICA PREDĂRII ISTORIEI

BOGDAN TEODORESCU, Rolul cronologiei în lecția de istorie	141
MARIA BUGA, Verificarea și aprecierea cunoștințelor	154
FLOREA STĂNCULESCU, Studiul istoriei în opera didactică a lui Ioan Lupaș	164

PLANURI DE LECȚIE COMENTATE

DUMITRU P. IONESCU, Principatele Române în primii ani după revoluția din 1821 (clasa a IX-a)	176
VIORICA VAITEANU, Situația după 1848 în teritoriile românești aflate sub dominație străină (clasa a IX-a)	179

OCTAVIAN CRISTESCU, Destrămarea orînduirii sclavagiste (clasa a XI-a)	182
POLIXENIA POPESCU, Principalele caracteristici ale dezvoltării popoarelor din Asia, Africa și America Latină în perioada trecerii la imperialism (clasa a XII-a)	190

IZVOARE ISTORICE COMENTATE

AUREL IORDĂNESCU, Tratatul daco-roman din anul 89	199
RADU-ȘTEFAN CIOBANU, AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI: Orașele germane	206
LUCIAN-HORAȚIU CHIȘU, Tratatul de pace dintre România și puterile aliate și asociate, semnat la Paris la 10 februarie 1947	213

MEDALION ISTORIC

LOUIS ROMAN, Ioan Bogdan (1864—1919)	223
--------------------------------------	-----

În ajutorul perfecționării profesorilor de istorie

IOAN SCURTU, Caracteristicile regimului politic din România în perioada interbelică	232
---	-----

FIGURI DE DASCĂLI

RODICA DRAGU, DUMITRU MUNTEANU-RÂMNIC, reprezentant de seamă al învățămîntului istoric prahovean	247
--	-----

ISTORIE LOCALĂ

DAN POPESCU, Contribuții la cunoașterea stării de spirit a maselor populare din Banat în anii dictaturii militare fasciste (6 septembrie 1940—23 august 1944)	257
---	-----

BIBLIOGRAFIE ANALITICĂ

CONSTANTIN ȘERBAN și VICTORIA ȘERBAN, Bibliografie istorică selectivă și comentată (publicații din 1979)	266
ȘTEFAN ILIE, Bibliografie selectivă a metodicii istoriei (1978)	275

NECROLOG

FLORENȚA PREDA, <u>Gheorghe Ștefan</u>	282
ION GH. ȘENDRULESCU, <u>Constantin Dinu</u>	283
MATEI D. VLAD, <u>Achim Popescu</u>	285

30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din R. S. România (1949—1979)

**CUVÎNT LA DESCHIDEREA SESIUNII ȘTIINȚIFICE
DEDICATĂ ANIVERSĂRII SOCIETĂȚII
ROSTIT DE PROF. UNIV. DR. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU,
DECANUL FACULTĂȚII DE ISTORIE-FILOZOFIE, BUCUREȘTI ***

Dragi tovarăși,

Este pentru mine deosebit de plăcut să exprim în acest cadru festiv sentimentele conducerii Facultății de istorie și filosofie și să transmit un salut frățesc, cordial, Societății de științe istorice din Republica Socialistă România cu ocazia jubileului a trei decenii de la înființarea sa.

Sesiunea științifică care începe astăzi este un prilej de evocare a drumului parcurs de istoriografia românească și de învățămîntul istoriei în perioada construcției socialiste, drum marcat de importante succese în opera de reconsiderare, de pe pozițiile socialismului științific, a istoriei patriei și universale, ca și de restructurarea sistemului de predare a istoriei, eșalonarea materiei pe cicluri de învățămînt și ani de studii, căutîndu-se înlăturarea suprapunerilor și repetărilor, îmbunătățirea conținutului istoriei ca disciplină școlară.

Societatea de științe istorice din Republica Socialistă România, care cuprinde marea majoritate a profesorilor de istorie din țară, s-a dovedit un mijloc important de informare a profesorilor de istorie în domeniul specialității lor, de ridicare a nivelului predării învățămîntului istoriei, de stimulare și îndrumare a muncii de cercetare științifică a membrilor ei. Sesiuni științifice, simpozioane cu teme de specialitate, dezbateri metodico-științifice, cursuri de vară în cîteva centre din țară, instructive excursii documentare la monumente istorice și de artă, călătorii de studii în străinătate au întreținut preocuparea pentru o înaltă profesionalitate a membrilor Societății, marcînd, totodată, prezența lor stimulatoare în innoirile pe care le-a cunoscut și le cunoaște patria noastră.

Revista societății, Studii și articole de istorie, după unele căutări, inerente începutului, a ajuns să-și definească profilul în funcție de necesitățile învățămîntului, dovedindu-se un prețios și indispensabil ajutor pentru profesori.

Dragi tovarăși,

Ca militanți pe tărîmul cercetării istoriei, ca slujitori ai învățămîntului, depunem eforturi comune, pe baza hotărîrilor Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român și a indicațiilor date de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru a în-

* Sesiunea științifică „30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din R. S. România” (21 decembrie 1979).

fățișa veridică poporului trecutul său glorios de luptă, pentru eliberarea socială și națională, eliminând din câmpul cercetării științifice orice manifestări de subiectivism, orice tendință apologetică sau denigratoare, orice încercare de ignorare sau denaturare a realității istorice.

În acest spirit de exigență științifică, slujind cu credință interesele naționale și internaționale ale României Socialiste ne dorim să obținem împreună noi succese pe calea afirmării istoriografiei românești contemporane, atât în țară cât și dincolo de hotare.

Bucuroși de realizările obținute de Societatea de științe istorice din Republica Socialistă România, ne asociem gândurilor dumneavoastră de viitoare împliniri, urîndu-vă din toată inima noi succese în înflorirea științei și culturii românești, prosperitate tuturor membrilor societății, care prin muncă și devotament slujesc idealurilor ei și-i înnobilează numele.

ASPECTE PRIVIND ISTORICUL ȘI ACTIVITATEA SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ION GH. ȘENDRULESCU

Societatea de științe istorice din Republica Socialistă România s-a înființat la 9 iunie 1949, în condițiile în care în țara noastră se petrecuseră importante transformări revoluționare. Prin victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 țara fusese eliberată de sub dominația fascistă, iar armata română participase alături de armata sovietică la războiul împotriva Germaniei hitleriste și Ungariei hortiste, aducând o contribuție importantă la înfrângerea acestora. Masele populare, conduse de Partidul Comunist Român, instauraseră la 6 Martie 1945 primul guvern democrat-revoluționar, în frunte cu dr. Petru Groza, în timpul căruia a fost consolidată puterea democrat-populară, s-a desăvârșit revoluția burghezo-democratică și în urma abolirii monarhiei a fost proclamată republica. Clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei politic, a cucerit puterea politică și-a trecut la opera de construire a socialismului.

Inițiativa înființării acestei Societăți, care la început s-a numit Societatea de științe istorice, filologice și folclor, a avut-o un grup de profesori de istorie și de limba și literatura română din învățământul universitar și din cel liceal, acestora alăturându-li-se unii studenți, mai ales din ultimul an de studii, de la facultățile de profil. Din Comitetul de inițiativă au făcut parte academicienii: Petre Constantinescu-Iași și Iorgu Iordan, profesorii universitari: Andrei Oțetea, Alexandru Gaur, Emil Petrovici și Mihai Cruceanu, conferențiarii: Vasile Maciu, Ion Coteanu ș.a.¹ Actul de constituire a Societății, adoptat în ședința Adunării generale din 9 iunie 1949, a fost autentificat de Tribunalul județean Ilfov, la 24 septembrie 1949, cu numărul 7.202/1949, Societatea devenind astfel persoană juridică.

Adunarea generală din 9 iunie 1949 a ales Consiliul de conducere a Societății și Biroul acesteia, ca organe de conducere efectivă între două adunări generale. Ca președinte al Societății a fost ales acad. prof. dr. doc. Petre Constantinescu-Iași, iar ca secretar general conf. univ. Vasile Maciu, de la Facultatea de istorie-geografie a Universității din București.

Statutul provizoriu al Societății, adoptat de Adunarea generală din 9 iunie 1949 și publicat în nr. 4 al revistei „Cum vorbim?“, care

¹ *Societatea de științe filologice din R. S. România, Anuar, 1976, istoric — realizări, București, 1976, p. 33.*

devenise organul Societății, preciza că scopul acestei Societăți era „...de a ridica nivelul de cunoștințe al membrilor săi prin cercetarea științifică a problemelor teoretice și practice de istorie, filologie și folclor, de a contribui la perfecționarea învățămîntului de toate gradele”².

În primii săi ani de activitate, Societatea a funcționat cu trei secții : a) de istorie, b) de filologie și c) de folclor. Această structură organizatorică a durat pînă la 13 decembrie 1953, cînd Adunarea generală a aprobat schimbarea denumirii Societății, în Societatea de științe istorice și filologice din Republica Populară Română, avînd două secții : a) de istorie și b) de filologie și folclor. În 1964 numărul secțiilor a crescut la șase : 1) Istoria României, 2) Limba română și onomastică, 3) Istoria literaturii române și folclor, 4) Istoria literaturii universale, 5) Studii orientale și 6) Metodică. Fiecare secție era condusă de un președinte, care îndeplinea și funcția de vicepreședinte al Societății. Ca președinte al Societății a rămas în continuare acad. Petre Constantinescu-Iași, iar ca secretar general era conf. univ. dr. Emil Boldan, care a dovedit multă pasiune și pricepere în inițierea și organizarea a numeroase acțiuni cu conținut științific și metodic, precum și pe linia organizatorică. Dintre acestea menționăm : sesiunile și simpozioanele științifice prilejuite de împlinirea a 75 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu (Botoșani, 1964), 100 de ani de la nașterea lui G. Coșbuc (Năsăud, 1966), 90 de ani de la proclamarea independenței (Ploiești, 1967), 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu (București, 1967), precum și sesiunile metodico-științifice ținute la Cluj (1966) și Constanța (1967).

Pe linie organizatorică Societatea și-a îndreptat atenția spre creșterea numărului membrilor filialelor și subfilialelor, ajungîndu-se în februarie 1968, la circa 5700 (3700 filologi și 2000 istorici), față de 2758, cîți erau în 1960, grupați în 28 de filiale și 43 de subfiliale.

Au fost organizate, de asemenea, acțiuni menite să sprijine procesul instructiv-educativ în școli și perfecționarea profesorilor de istorie și de limba și literatura română, ca, de exemplu : concursul de literatură română cu elevii de liceu, ai școlilor profesinale și pedagogice, începînd din 1957, în 3 etape (locală, raională, respectiv județeană și republicană) și cursurile de perfecționare a profesorilor de istorie, ținute la Breaza (1960) și Predeal (1961), al căror director a fost acad. Petre Constantinescu-Iași, președintele Societății.

În ce privește activitatea editorială, Societatea de științe istorice și filologice a editat pînă în februarie 1968 culegerile : „Studii și articole de istorie” (vol. I—XX), „Limbă și literatură” (vol. I—XVIII), „Studii de literatură universală” (vol. I—XVI), „Studia et acta orientalia” (vol. I—VI), precum și unele lucrări individuale de istorie, ca : *București, reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)* de Dan Berindei, *Condițiile interne ale proclamării independenței României* de Vasile

² Ibidem, p. 34.

Maciu, *Mișcările revoluționare de la Brăila (1841—1843)* de C. Velichi și altele. Numărul studiilor și articolelor publicate în culegerile editate de Societate pînă în 1968 se ridică la peste 1000.

La conferința din 8 februarie 1968 Societatea de Științe istorice și filologice din R. S. România s-a scindat în două societăți de sine stătătoare : Societatea de științe istorice și cea de științe filologice, fiecare cu statut propriu de organizare și funcționare.

Scopul și sarcinile Societății de științe istorice din R. S. România, stabilite prin Statutul adoptat de conferința din 1968, au în vedere : stimularea cercetării științifice și metodologice în domeniul științelor istorice, ridicarea nivelului științific al membrilor săi și stimularea interesului acestora pentru științele istorice, îmbunătățirea activității metodico-didactice a cadrelor didactice de specialitate din învățămîntul de toate gradele, stimularea interesului tineretului pentru studiul științelor istorice și sprijinirea activității științifice desfășurată de elevi în cadrul societăților și cercurilor de elevi, informarea membrilor săi asupra muncii de cercetare a membrilor Societății în țară și peste hotare.

Conferința amintită mai sus a ales Consiliul de conducere a Societății și Biroul acestuia, compus din 15 membri³, iar ca președinte al Societății a fost reales acad. Petre Constantinescu-Iași, care a devenit din 1969 și președintele Uniunii societăților științifice ale cadrelor didactice din R. S. România, cumulînd ambele funcții pînă la 1 decembrie 1977, cînd a decedat. De la această dată și în prezent funcția de președinte al Societății este îndeplinită de acad. prof. univ. dr. doc. Ștefan Pascu, care a primit acest mandat din partea Biroului Consiliului de conducere a Societății.

Ca structură organizatorică Societatea de științe istorice din R. S. România are trei secții : a) Istoria României, b) Istoria universală și c) Metodică. Secțiile fac propuneri pentru planul de activitate al Societății, avizează asupra unor probleme de specialitate și sprijină Consiliul de conducere a Societății și Biroul acestuia pentru buna desfășurare a activității. Fiecare secție are un birou, condus de un președinte, care îndeplinește și funcția de vicepreședinte al Societății⁴.

În anii care au trecut de la constituirea Societății de științe istorice, ca Societate desinestătătoare, Consiliul de conducere și comitetele filialelor și subfilialelor s-au preocupat de creșterea numărului membri-

³ Din Biroul Consiliului de conducere a Societății fac parte : Petre Constantinescu-Iași, președinte, Vasile Maciu, C. Velichi, Aurel Iordănescu, vicepreședinți ; Ion Dragomirescu, secretar general, Ștefan Pascu, actualmente președintele Societății, Mircea Petrescu-Dimbovița, Karol Göllner, Ștefan Imreh, Dan Berindei, Nichita Adăniloiaie, care din 1979 îndeplinește funcția de vicepreședinte, Elena Cojan-Ene, Lucia Georgian, Gh. Smarandache și Ion Șendrulescu, care din 1977 este secretar al Societății. În același an, Ștefan Ștefănescu, membru al Consiliului de conducere a Societății a fost cooptat în Biroul Consiliului, iar Ioana Cosma, Silvia Ilie, Aron Petric și Fl. Stănculescu au fost cooptați în Consiliul de conducere și în Biroul acestuia.

⁴ Președinții secțiilor sînt : Vasile Maciu la secția de Istoria României, C. Velichi, la cea de Istorie universală și Aurel Iordănescu la cea de metodică.

lor, ajungându-se la peste 4000 de membri, ceea ce înseamnă dublarea celor existenți în 1968. În Municipiul București și în fiecare reședință de județ există filiale ale Societății de științe istorice. De asemenea, s-au înființat filiale și în unele municipii ca: Bîrlad, Călărași, Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lugoj. În total există 45 de filiale și de subfiliale, cea mai tinără filială fiind Filiala Ilfov, înființată în 1979. Conform prevederilor Statului de organizare și funcționare a Societății, aprobat de Conferința pe țară din 1968, filialele și subfilialele Societății sînt conduse de un comitet, ales de Adunarea generală pentru o perioadă de 2 ani, iar ca structură organizatorică au cîte două secții : a) de istorie și b) de metodică. Cele din centrele universitare : București, Cluj-Napoca și Iași au trei secții : a) Istoria României, b) Istorie universală și c) Metodică. În comitetele de conducere a activității filialelor este reprezentat și Inspectoratul școlar județean, prin inspectorul de specialitate, care de regulă îndeplinește funcția de vicepreședinte.

Activitatea Consiliului de conducere a Societății și a comitetelor filialelor și subfilialelor se desfășoară pe bază de plan, anual sau semestrial, aprobat de Ministerul Educației și Învățămîntului, respectiv de inspectoratele școlare județene, iar la organizarea unor acțiuni prevăzute în planul de activitate Societatea colaborează cu Uniunea sindicatelor din învățămînt, știință și cultură, cu Inspectoratele școlare județene și Casele corpului didactic, mai ales pe linia acțiunilor de perfecționare a profesorilor de istorie.

Societatea de științe istorice din Republica Socialistă România este membră a Uniunii Societăților științifice ale personalului didactic și a Asociației oamenilor de știință din R. S. România, prin intermediul căreia este afiliată la Federația Internațională a oamenilor de știință.

În cele trei decenii care au trecut de la înființarea sa Societatea de științe istorice din R. S. România a desfășurat o rodnică activitate, concentrîndu-și atenția asupra ridicării nivelului ideologic, științific și metodic al membrilor săi, dezvoltîndu-le interesul pentru cercetarea științifică și metodică în domeniul istoriei, pe baza concepției materialismului dialectic și istoric. În acest sens, ea a antrenat, prin intermediul filialelor și subfilialelor sale și sub îndrumarea directă a organelor locale de partid, în munca de cercetare științifică și metodică, în domeniul istoriei, o masă considerabilă de intelectuali, recrutați mai ales din rândurile profesorilor din învățămîntul gimnazial și liceal, care aveau mai multă nevoie de o asemenea îndrumare. Acestora li s-au adăugat numeroase cadre didactice din învățămîntul universitar de profil, cercetători științifici din institutele de specialitate, muzeografi, arhiviști, etnografi etc.

O contribuție de seamă a adus Societatea de științe istorice la acțiunea de perfecționare a profesorilor care predau istoria în gimnazii și licee, organizînd în acest sens, începînd din 1968, lectorate de vară, la care au participat peste 500 de profesori, recomandați de filiale și Inspectoratele școlare județene. Asemenea lectorate au fost organizate la :

Vălenii de Munte, Cluj-Napoca, Piatra Neamț, Constanța și Suceava, iar în cadrul lor, prestigioase cadre didactice din învățământul superior au prezentat expuneri asupra unor probleme fundamentale ale istoriei patriei și universale și probleme privind metodică predării istoriei. De asemenea, s-au prezentat și unele expuneri cu caracter teoretic, iar aplicațiile practice organizate la fiecare lectorat au oferit posibilitatea participanților să cunoască monumente istorice și obiective industriale din județele : Prahova, Neamț, Cluj-Napoca, Constanța, Tulcea, Alba, Hunedoara, Brașov, Suceava și Iași.

Una din preocupările Societății a avut în vedere stimularea interesului elevilor pentru studiul istoriei. În acest sens a participat la Olimpiada de istorie, organizată de Ministerul Educației și Învățământului și C.C. al Uniunii Tineretului Comunist din R. S. România, în anii 1977 la Suceava, în 1978 la Alba Iulia și în 1979 la Focșani, atribuind și unele premii din fondurile sale elevilor premiați.

În primii ani după constituirea Societății de științe istorice au fost organizate în București unele manifestări științifice, la care au participat cu comunicări și conferințe unii invitați din Uniunea Sovietică, din Franța și din Italia. De asemenea, la simpozionul cu tema : „Relațiile româno-sirbo-jugoslave“, organizat de Societatea de limba și literatură română din Provincia autonomă Voievodina la Vrsac, în mai 1970, au participat cu comunicări și reprezentanți ai Societății noastre, iar aceste comunicări au fost publicate într-un volum editat de Societatea menționată. Prof. univ. dr. C. Velichi, vicepreședintele Societății de științe istorice, a participat la un Congres al Societății de științe istorice din Cehoslovacia, prezentind și o comunicare. Societatea primește publicații din partea mai multor societăți de profil de peste hotare.

În ce privește activitatea editorială, în afară de culegerea „Studii și articole de istorie“, din care au apărut pînă în prezent 36 de volume, Societatea a editat și unele materiale didactice pentru școli ca : setul cu portrete ale unor mari istorici români și cel cu principalele bătălii și figuri de eroi din războiul de independență din 1877—1878, care sînt folosite de profesori în procesul predării istoriei în gimnazii și licee.

La realizările obținute de Societatea noastră, în cei 30 de ani de activitate și din care am evidențiat numai unele aspecte, și-au adus contribuția într-o măsură mai mare sau mai mică, în afară de Consiliul de conducere și Biroul acestuia, toate filialele și subfilialele Societății. Avem multe filiale care desfășoară o rodnică activitate, concretizată în organizarea a numeroase acțiuni : sesiuni și simpozioane științifice, debateri metodico-științifice și acțiuni de popularizare a cunoștințelor istorice, apreciate de marea masă a participanților. În afară de filialele din centrele universitare : București, Cluj-Napoca și Iași, avem și alte filiale care au obținut frumoase realizări, ca, de exemplu, filialele : Arad, Bacău, Brăila, Călărași, Lugoj, Gh. Gheorghiu-Dej, Tîrgoviște și altele.

Trebuie să menționăm, că în obținerea rezultatelor amintite pe scurt am fost îndrumați și sprijiniți de către organele centrale și locale de partid și de stat, de Ministerul Educației și Învățământului, care ne

tutelează și timp de peste două decenii ne-a acordat subvenții din bugetul său. De asemenea, am fost sprijiniți cu fonduri pentru organizarea unor acțiuni din planul Societății și de Uniunea sindicatelor din învățământ, știință și cultură. Tuturor factorilor care ne-au îndrumat și sprijinit le aducem cu acest prilej cele mai calde mulțumiri și sintem convinși că mai avem încă multe de făcut pentru a ridica întreaga activitate a Societății la nivelul sarcinilor trasate de Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, pe linia cercetării în domeniul istoriei și al metodicii predării istoriei.

REALIZĂRILE SOCIETĂȚII ÎN DOMENIUL CERCETĂRILOR PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI *

N. ADĂNILOAIE

Societatea de științe istorice a desfășurat, în cei 30 de ani de existență, o susținută activitate științifică și editorială, care a cunoscut o intensitate deosebită; mai ales în ultimul deceniu. Propunându-și, de la început, să antreneze un număr cât mai mare de profesori în munca de cercetare, să asigure o informare științifică a acestora în domeniul specialității lor și să ridice nivelul predării istoriei în învățământul de cultură generală, Societatea a folosit o gamă largă de metode, de forme de organizare a activității, spre a-și duce sarcinile la îndeplinire, spre a obține rezultate optime.

Astfel, pentru a veni în sprijinul perfecționării profesorilor, pentru a contribui la lărgirea orizontului lor științific și ideologic, implicit pentru a stimula și îndruma activitatea de cercetare pe plan local, biroul de conducere și filialele Societății au organizat numeroase sesiuni științifice, ori metodico-științifice, simpozioane, ședințe lunare ori bilunare de comunicări, concursuri de lucrări științifice¹, iar în ultimii 10 ani și cursuri de vară (lectorate) în mai multe orașe ale țării, unde participanții erau informați asupra celor mai noi cercetări și interpretări referitoare mai ales la anumite probleme din istoria României.

Din numeroasele aniversări și comemorări ale unor evenimente istorice sau personalități care au prilejuit organizarea de către biroul Societății în București, ori la reședința filialelor a unor acțiuni științifice, simpozioane etc., vom aminti sesiunile consacrate împlinirii a 20 de ani de la *insurecția din august 1944* (organizată la Craiova, la 12, 13 decembrie 1965); — 25 de ani de la *moartea lui N. Iorga* (Craiova, noiembrie 1965); — 90 de ani de la *proclamarea independenței de stat a României* (Ploiești, 13, 14 mai 1967); — 120 de ani de la *nașterea lui A. D. Xenopol* (Iași, 10 iunie 1967); — 150 de ani de la *nașterea lui M. Kogălniceanu* (București, 8 septembrie 1967); — 150 de ani de la *nașterea lui Nicolae Bălcescu* (R. Vilcea, 21, 22 iunie 1969); — 20 de ani de *existență și activitate a Societății de științe istorice* (București, 22 decembrie 1969); — *Centenarul nașterii lui V. I. Lenin* (București, 11, 12 aprilie 1970); — 150 de ani de la *revoluția condusă de Tudor Vladimirescu* (T. Severin, 4, 5 aprilie 1971); — 50 de ani de la *crearea Partidului Comunist Român* (București, 12, 13 aprilie 1971); — 25 de ani de la *proclamarea Republicii* (București, 22 decembrie 1972); — 100

* Sesiunea științifică „30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din R. S. România” (21 decembrie 1979).

¹ Arhiva Sbcietății; Registrul de procese verbale, IV, f. 14—15.

de ani de la moartea lui Al. I. Cuza (Focșani, iunie 1973); — 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir (Breaza, 28 decembrie 1973); — 30 de ani de la insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 (București, 19 aprilie 1974); — 500 de ani de la bătălia de la Vaslui (Vaslui, 17 ianuarie 1975); — Centenarului independenței de stat a României (București, 23 aprilie 1977); — 130 de ani de la revoluția din 1848 (Craiova, 10 iunie 1978); — 30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din R. S. România (București, 21 decembrie 1979).

De asemenea, biroul Societății a organizat împreună cu Universitatea Al. I. Cuza din Iași o amplă sesiune științifică cu tema *Contribuția marilor istorici din țara noastră la dezvoltarea istoriografiei românești*, dedicată celui de-al XII-lea Congres al P.C.R. (Iași, 10 noiembrie 1979). La reușita acestor sesiuni științifice o contribuție meritorie aveau, de fiecare dată — inclusiv prin pregătirea unor comunicări locale —, filialele gazdă.

E de precizat că în afara acestor ample manifestări organizate de conducerea Societății, majoritatea filialelor și chiar unele subfiliale au închinat unora din aniversările menționate sesiuni științifice ori simpozioane. De asemenea, filialele au organizat, pe plan local, sesiuni ori simpozioane și altor aniversări ori comemorări, cum au fost cele prilejuite de împlinirea a 150 de ani de la moartea lui Gh. Șincai, a 90 de ani de la moartea lui Costache Negri, a 100 de ani de la nașterea lui N. Iorga, a 100 de ani de la moartea lui Avram Iancu, a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare, a 40 de ani de la luptele cefeștiștilor și petroliștilor din 1933, a 190 de ani de la răscoala lui Horea, a 80 de ani de la procesul Memorandumului, a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul, a 70 de ani de la răscoala din 1907, a 60 de ani de la marea unire de la Alba Iulia ș.a.².

Au avut apoi loc — pe plan central sau regional — o serie de sesiuni metodic-științifice consacrate îndrumării concrete a profesorilor la catedră, sau în munca de cercetare a unor probleme de istorie a României și mai ales în domeniul istoriei locale.

Urmărind să atragă în cercetare un număr sporit de membri, Societatea a îndrumat și stimulat activitatea științifică a profesorilor de istorie căutând să le trezească interesul și pasiunea spre adâncirea problemelor de specialitate prin descoperirea de documente noi, prin valorificarea arhivelor locale și prin sâdirea convingerii că un bun profesor poate deveni și un bun cercetător, poate contribui prin comunicările și articolele lui științifice la elaborarea lucrărilor mari de sinteză, implicit la dezvoltarea științei istorice românești.

Examinarea riguroasă a utilității și valorii temelor discutate în cadrul ședințelor de comunicări publice ale filialelor, a lucrărilor înain-

² Vezi o parte din titlurile comunicărilor prezentate la sesiunile centrale și locale ale Societății, în *Buletin privind activitatea Societății de științe istorice*, București, 1972.

tate spre publicare, a determinat conducerea Societății să elaboreze și să difuzeze unele recomandări privind cercetarea științifică și metodică, să întocmească liste orientative cu teme ce pot fi abordate. Paralel, s-a continuat îndrumarea prin referate de specialitate la lucrările înaintate spre publicare sau care urmau să fie prezentate în cadrul unor sesiuni științifice.

Problema metodologiei și metodicii cercetării științifice a făcut obiectul mai multor dezbateri și sesiuni. Pe această linie se înscrie consfătuirea interjudețeană organizată la Tg. Mureș, în mai 1969, cu tema *Munca de cercetare în domeniul istoriei și al metodicii predării istoriei* și sesiunea metodico-științifică de la București, în decembrie 1970, cu tema *Modalitatea de elaborare a lucrărilor științifice și metodice de istorie*.

Referatele prezentate la aceste sesiuni, cuprinzând indicații concrete și îndrumări speciale cu caracter orientativ și tehnic, au avut în vedere îndeosebi pe profesorii începători în activitatea științifică. În acest sens cităm : *Criteriile de alegere a unui subiect de lucrare științifică sau metodică* (prof. emerit dr. Aurel Iordănescu) ; *Caracterul lucrărilor științifice de istorie și structura lor* (dr. Dan Berindei) ; *Tehnica elaborării unei lucrări științifice de istorie* (prof. dr. Nichita Adăniloae) ; *Caracterul lucrărilor de metodică și structura lor* (lect. univ. Lucia Georgian) ; *Tehnica elaborării unei lucrări metodice de istorie* (prof. Maria Vasilescu). Pentru a da posibilitatea unui număr cât mai mare de profesori să ia cunoștință de aceste îndrumări, referatele prezentate la sesiune au fost publicate în „Studii și articole de istorie“.

Ca urmare a sprijinului acordat membrilor S.S.I., activitatea științifică din cadrul filialelor a cunoscut o creștere sensibilă, cantitativă și calitativă. Rezultatele acestei munci s-au concretizat în sporirea volumului de lucrări elaborate, în creșterea numărului de comunicări prezentate în ședințele filialelor și subfilialelor, în creșterea nivelului lor științific, în organizarea unor reușite sesiuni științifice sau simpozioane pe plan local³.

Amploarea muncii de cercetare este ilustrată și prin faptul că în perioada celor 30 de ani s-au ținut — în cadrul ședințelor de comunicări, sesiunilor științifice, simpozioanelor, organizate de filiale sau la nivel central — peste 10 000 de comunicări științifice și metodice ; din acestea circa 8000 s-au referit la istoria României.

Comunicările și lucrările elaborate, abordând și elucidând probleme și aspecte din toate epocile istorice, au adus contribuții interesante la cunoașterea dezvoltării social-economice a țării, a frământărilor sociale, la cunoașterea istoriei culturii, a istoriei instituționale și politice. Un loc preponderent l-au ocupat problemele privind lupta țăranimii împotriva exploatării, lupta poporului pentru independență, libertate socială și națională, istoria mișcării muncitorești.

Multitudinea și varietatea tematică a comunicărilor prezentate au oferit posibilitatea celor care le-au audiat, în majoritate profesori de is-

³ Arhiva Societății, Darea de seamă pe anii 1968—1976.

torie din întreaga țară, să se informeze asupra rezultatelor unor cercetări în domeniul istoriei României, să-și lărgască orizontul științific și politico-ideologic.

Cu toate acestea, din examinarea tematicilor sesiunilor științifice și simpoziunilor, în lumina documentelor de partid, rezultă că nu s-a acordat atenție suficientă valorificării potențelor educative ale studiului istoriei în școală, care oferă largi posibilități în formarea și ridicarea nivelului conștiinței socialiste a tinerei generații. Analizând această deficiență, conducerea Societății a luat o serie de măsuri printre care : organizarea sesiunilor metodico-științifice de la Brăila și Tulcea, din iunie 1972, cu tema *Importanța istoriei în educarea patriotică și internaționalistă a elevilor* și a unor ședințe de comunicări în cadrul filialelor, cu teme ca : *Educarea politico-ideologică a elevilor prin lecțiile de istorie* ș.a. (Nu vreau să dezvolt aceste lucruri, deoarece ele, referindu-se la metodica predării istoriei, vor fi abordate pe larg în comunicarea profesorului Aurel Iordănescu).

Ca o deficiență trebuie să semnalăm faptul că numărul cadrelor didactice antrenate în activitatea de cercetare este relativ restrâns față de numărul de membri ai Societății, ceea ce se constată din examinarea rapoartelor de activitate ale filialelor, precum și a sumarelor publicației S.S.I.

Având în vedere experiența cîștigată, precum și necesitatea orientării și organizării cercetării științifice a cadrelor didactice în lumina sarcinilor stabilite de partid, Consiliul de conducere al Societății, comitetele filialelor și ale subfilialelor vor trebui să depună, în perioada următoare, un efort sporit în direcția valorificării posibilităților pe care le oferă învățămîntul istoriei de toate gradele. Vor trebui să antreneze în activitatea de cercetare și valorificare a rezultatelor acestora un număr mai mare de cadre didactice, să organizeze acțiuni care să ducă la o mai rapidă și mai largă integrare a rezultatelor cercetării științifice în activitatea practică din învățămînt⁴.

Realizările în domeniul cercetărilor de istorie a României nu se limitează însă numai la susținerea celor peste 8000 de comunicări elaborate de membrii Societății la nivelul întregii țări. Aceste realizări pot fi urmărite și pe plan editorial. Valorificarea unor cercetări importante întreprinse de membrii Societății (profesori, arhiviști, cadre din învățămîntul universitar și din cercetare) s-a realizat și prin publicarea lor în culegerea „Studii și articole de istorie“, din care — după cum se știe — pînă acum au apărut 38 de volume.

Prin editarea acestei publicații, Societatea a urmărit să lărgască, tot mai mult, cercul cercetătorilor în domeniul istoriei și, îndeosebi, să antreneze în munca științifică un număr mare de profesori din învățămîntul secundar, membri ai filialelor din întreaga țară. Prin atragerea profesorilor în activitatea de creație științifică s-a urmărit, totodată, să se cerceteze arhivele locale și să se valorifice documentele importante referitoare la trecutul de luptă al poporului nostru.

⁴ *Ibidem.*

Dacă facem o analiză statistică a sumarelor primelor 16 volume ale publicației „Studii și articole de istorie“, apărute pînă în anul 1971, constatăm că 333 lucrări, adică marea lor majoritate se referă la istoria României; dintre acestea, prin tematica lor, 8 sînt de istorie veche, 99 de istorie medie, 200 de istorie modernă și contemporană și 26 de istoriografie. Din cei 367 de autori — care le-au elaborat — 228 sînt din provincie (adică 62,12%) și 139 din București (adică 37,88%); mergînd mai departe cu statistica, observăm că 211 autori (adică 57,50%) sînt profesori în învățămîntul de cultură generală, iar 156 (adică 42,50%) sînt cadre universitare, cercetători științifici, arhiviști și munzeografi. Aceste cifre sînt dovezi peremptorii a rolului important pe care l-a avut Societatea de științe istorice în antrenarea în munca de cercetare a cadrelor didactice și în special a celor din localitățile din provincie unde posibilitățile de afirmare pe plan științific ar fi fost reduse.

Pentru a sprijini cu mai multă eficiență activitatea didactică și științifică a profesorilor de istorie, pentru ca publicația să devină un instrument cît mai util muncii la catedră, profilul ei a fost lărgit, inaugurîndu-se noi rubrici (planuri și scheme de lecții, izvoare istorice comentate, bibliografii etc.). Începînd cu vol. XVII, publicația a fost deci restructurată și orientată prin întregul său conținut spre necesitățile învățămîntului istoriei; în noua formă conținutul fiecărui număr fiind în concordanță cu materia prevăzută pentru trimestrul următor în programa școlară.

E de subliniat faptul că în noua formă, „Studii și articole de istorie“ a devenit o publicație metodică — de informare și orientare istoriografică a profesorilor de istorie — prima de acest gen în istoria publicațiilor românești. Configurația tematică a făcut ca publicația să aibă o audiență mai largă, să fie căutată tot mai mult de profesorii de istorie, permițînd Societății să-i mărească tirajul de la 2 000 ex., la 7 000 ex., fapt deosebit de edificator.

E de precizat că Societatea a primit numeroase scrisori de mulțumire din partea profesorilor din toate unghiurile țării care apreciază că publicația le este „deosebit de utilă în activitatea la catedră“. Dăm doar un singur exemplu edificator. La 28 aprilie 1975 profesorul Petru Bărbută de la Școala generală din comuna Straja, județul Suceava, trimite o adresă comitetului de redacție în care spune: «îndrăznesc a vă scrie cîteva rînduri ca unul dintre mulții profesori de istorie, care au apreciat cu multă căldură revista „Studii și articole de istorie“, fiindu-mi de un real folos în munca la catedră. Bogăția materialelor prezentate într-o sobră ținută științifică, izvoarele publicate, absolut necesare la lecții, planurile de lecții comentate ajută profesorul de istorie în pregătirea pentru lecție și în realizarea scopului instructiv educativ»⁵.

Întîmplător, odată cu trecerea la noul profil, colaborările la publicație nu s-au mai remunerat, fapt care nu a făcut să scadă valoarea materialelor, deoarece lipsa unor materiale publicabile de la filiale a

⁵ Arhiva Societății; Dosarul: Corespondența publicației „Studii și articole de istorie“, 1974—1975.

fost suplinită, uneori, de cadre universitare. Dar dacă aruncăm o privire asupra sumarelor articolelor de istorie din seria nouă a publicației (volumele XVII-XXXVIII) constatăm că, de astă dată, autorii sînt în majoritate bucureșteni, apoi 58,50% sînt cadre universitare și cercetători și numai 41,50% sînt din învățămîntul secundar. Munca biroului Societății și a comitetului de redacție al publicației „Studii și articole de istorie” trebuie deci intensificată pentru a antrena mai mulți profesori din provincie în elaborarea unor materiale publicabile care să se încadreze în noul profil al revistei. De altfel, unele rubrici de metodică (planuri de lecții) sînt de pe acum acoperite numai de profesori din învățămîntul secundar.

În afară de „Studii și articole de istorie”, Societatea a editat, între anii 1955—1963, mai multe lucrări individuale ale membrilor ei (P. Constantinescu-Iași, V. Maciu, Dan Berindei, N. Adăniloaiie, C. Velichi, I. Gheorghiu, Vladimir Diculescu ș.a.). Tot pe linia activității editoriale, urmărind găsirea unor noi surse de autofinanțare, S.S.I. a editat în 1974, pentru cabinetele școlare, un set de 8 portrete de istorici și cărturari români, însoțite de fișe biobibliografice, și în 1976 un set de 8 tablouri cu figuri de eroi și scene de luptă din războiul de independență. Extinzîndu-și activitatea editorială, S.S.I. a editat în 1976, în cadrul unei colecții pe care a inaugurat-o „Lecturi istorice”, lucrarea prof. Dumitru Almaș, *Scintei de peste veacuri*, pentru elevii școlilor generale.

După cum am menționat, comunicările și lucrările referitoare la istoria României, elaborate de membrii Societății au abordat probleme variate din toate epocile istorice, predominînd cele de istorie modernă și contemporană. Aceste lucrări au adus contribuții interesante mai ales în domeniul istoriei locale, unde mii de profesori din învățămîntul de cultură generală, antrenați de Societate, investigînd, cu pasiune și pricepere, arhivele județene și alte izvoare documentare, devenind cercetători competenți, au lărgit sfera cunoașterii unor probleme din istoria României; unii dintre ei au ajuns mai tîrziu cadre universitare.

*

La aniversarea celor 30 de ani de existență a Societății⁶ de științe istorice, apreciem că realizările pe tărîmul cercetării istoriei ar fi fost mai frumoase dacă se găseau cele mai potrivite metode de activitate, dacă erau antrenați într-o muncă susținută toți membrii biroului și consiliului de conducere și, prin ei, întreaga masă a profesorilor din învățămîntul de cultură generală, inclusiv cei din mediul rural. Oricum, munca de cercetare a membrilor activi ai Societății, atît la nivel central cît și la filiale, s-a desfășurat cu abnegație și perseverență și mai ales cu pasiune pentru istoria poporului român.

⁶ Un scurt istoric al celor 30 de ani de existență a Societății, vezi Nichita Adăniloaiie, *Activitatea Societății de științe istorice din R. S. România*, în „Revistă de istorie”, 33, nr. 11/1980.

ACTIVITATEA SECȚIEI DE METODICĂ *

AUREL IORDĂNESCU

Aniversarea a 30 de ani de existență a S.S.I. pe lângă un motiv de vie satisfacție, trebuie să reprezinte și unul de considerare retrospectivă a activității desfășurate, pentru a se stabili, pe cât cu putință, rezultatele acestei activități. Și, cum între obiectivele pe care societatea și le-a înscris încă de la constituire în planul ei de activitate a fost și cel referitor la metodică învățămîntului istoriei, se cuvine să ne oprim un moment pentru a evalua, în linii mari, activitatea desfășurată de secțiunea de metodică, mai ales începînd cu anul 1968, cînd această secțiune a fost înființată.

Ridicarea nivelului predării istoriei în învățămîntul de cultură generală și liceal, pe linia spiritului de înnoire a conținutului și de modernizare a tehnologiei didactice, a constituit o preocupare statornică a societății. Ținînd seama că marile progrese din domeniul cercetării istorice, posibilitățile tehnice care stau la dispoziția profesorului și nivelul inițial al elevilor de azi reclamă imperios predarea istoriei într-un spirit nou și cu metode înnoite, Secția de metodică și-a înscris în planul ei de activitate o serie de acțiuni vizînd pe de-o parte la antrenarea unui mai mare număr de profesori în munca de cercetare metodică-didactică, iar pe de altă la sporirea preocupărilor față de aspectul metodic al desfășurării activității la catedră, în scopul lărgirii perspectivei din care trebuie privite problemele studierii istoriei în școală și al îmbinării armonioase a unor aspecte înaintate ale experienței didactice cu noile orientări ale pedagogiei contemporane.

Deoarece năzuința principală a timpului nostru în materie de învățămînt este aceea a modernizării procesului instructiv-educativ, iar modalitățile acestei modernizări nu sînt încă — cel puțin în ce privește disciplina noastră — îndeajuns de conturate, Societatea a inițiat o campanie susținută de dezbateri a *sensului* și *aspectelor* pe care noțiunea de modernizare o implica și de antrenare a profesorilor de istorie în munca de cercetare metodică, în vederea întemeierii științifice a modalităților de înnoire.

De aceea, după ce mai întîi au fost elaborate și difuzate la filiale sumare, instrucțiuni concrete privind tehnica cercetării metodice și a elaborării lucrărilor de metodică, însoțindu-le și de o tematică orientativă, care indica principalele probleme care-și așteptau investigarea, au

* Sesiunea științifică „30 de ani de la înființarea Societății de științe istorice din R. S. România” (21 decembrie 1979).

fost organizate la nivel republican, cu concursul unora dintre filiale, sesiuni metodic-științifice, care să dezbată principalele aspecte ale modernizării învățămîntului istoriei. Astfel în septembrie — 1970 la Timișoara s-a pus în discuție „Folosirea izvoarelor istorice și a noutăților științifice la lecția de istorie“ :

— în noiembrie — 1971 la Sibiu s-au dezbătut : „Problemele actuale ale lecției de istorie“ ;

— iar în octombrie — 1972 la Oradea — „Problemele învățămîntului istoriei în condițiile procesului de modernizare“.

Ținute în prezența unui mare număr de delegați de la toate filialele și a marei majorități a profesorilor de istorie din localitățile respective, aceste sesiuni au prilejuit un larg schimb de opinii, îngăduind prin antrenarea în discuții, adesea de pe poziții deosebite, a unui mare număr de participanți care-și înfățișau rezultatele experienței și ale experimentelor lor și ducînd nu numai la o mai bună înțelegere a noțiunii de modern și de „modernizare“ atunci cînd sînt aplicate specificului metodic al învățămîntului istoriei, ci și o lămurire a raportului ce trebuie să existe între metodele devenite clasice și noile modalități ale tehnologiei didactice oferite de dezvoltarea tehnico-științifică contemporană.

Toate au coroborat concluzia că, în această ordine de preocupări, aspectul metodic nu poate fi despărțit de conținut, subliniind că însuși procesul de înnoire pe care-l străbate știința istoriei reclamă înnoirea modalităților de transfert că, în alte cuvinte, ceea ce se numește „modernizarea învățămîntului“ nu este o modă, ci aspectul firesc al transformărilor pe care metodică istoriei le suferă ca rezultat al necesității de a reflecta un conținut înnoit care, prin complexitatea lui sporită, solicită modalități metodice mai cuprinzătoare și tehnici mai adaptate la nivelul de înțelegere al elevilor de azi.

Dar cu această ocazie se impusese o constatare și anume că din lucrările de metodică a istoriei lipsea o tratare satisfăcătoare, în înțelesul de imbinare organică a aspectului teoretic cu cel tehnic-aplicativ a celor mai de seamă coordonate ale învățămîntului istoriei ca : noțiunea de lecție de istorie, de explicație la lecția de istorie, de demonstrație istorică, de stabilire a valorii informative și formative a studiului istoriei și de precizare a locului și rolului profesorului de istorie. De aceea secțiunea de metodică a hotărît organizarea, în colaborare cu filialele, de acțiuni metodic-științifice, în zilele metodice ale profesorilor, în care să fie dezbătute tocmai aceste probleme. Între 1971—1979 au fost organizate astfel de dezbateri la filialele din Lugoj, Timișoara, Sibiu, Bacău, Oradea, Brăila, Tulcea, Tîrgu Mureș, Tîrgu Jiu, Focșani, Baia Mare, Miercurea Ciuc, Caransebeș, Satu Mare, Piatra Neamț, Bistrița Năsăud. Cum numărul participanților a fost destul de mare (la nici una sub 80 de participanți — mergînd pînă la 120), iar dezbaterile foarte animate, se poate spune că obiectivul a fost atins.

În același timp, deoarece cu ocazia cercetării lucrărilor de metodică trimise spre publicare se constatau unele lipsuri în metoda de

lucru, ca și în modul de prezentare a rezultatelor obținute, s-au programat consfătuiri cu caracter de îndrumare, în cadrul cărora s-au discutat condițiile de valabilitate ale cercetării, metodologia și mersul cercetării, tehnica elaborării și modalitățile de prezentare a concluziilor, toate pe baza unor materiale concrete, înfățișate de cercetători calificați și de metodiști cu îndelungată experiență. Aceste consfătuiri — dintre care o mențiune specială merită cea ținută la filiala din Tîrgu Mureș în 1969 — au culminat cu sesiunea metodico-științifică la nivel republican desfășurată la București între 28—29 decembrie — 1970, unde, în prezența responsabililor secțiilor de metodică ai tuturor filialelor și sub-filialelor din țară și a unui însemnat număr de profesori, s-au înfățișat, într-un ansamblu de referate, care porneau de la stabilirea criteriilor de alegere a unui subiect de lucrare științifică sau metodică și, trecînd prin toate etapele cercetării, ajungeau pînă la tehnica elaborării și redactării, toate momentele alcătuirii unei lucrări constituind un adevărat ghid metodologic a cărui utilitate și eficiență erau asigurate de competența recunoscută a alcătuitoarelor, între care se găseau specialiști ca : A. Sacerdoțeanu, N. Adăniloae, L. Georgian, M. Vasilescu, D. Berindei.

Apreciînd tocmai valoarea orientativă a contribuțiilor prezentate, participanții au cerut publicarea lor, fapt ce s-a realizat prin înserarea treptată în publicația Societății noastre. Deși rezultatele în domeniul cercetării metodice nu sînt din acelea care se văd imediat, numărul relativ mare de studii cu caracter metodic, pe care societatea l-a primit în ultimii ani și îl primește în continuare, vădește o antrenare tot mai susținută a profesorilor de istorie pe făgașul cercetării metodice : aspecte care în trecut rămăseseră cu totul în afara preocupărilor metodice au început a forma obiectul unor cercetări atente, îndelungate și repetate, supuse unor dezbateri în cadrul consfătuirilor metodico-științifice așa cum a fost — pentru a da un exemplu — cea referitoare la „Estetica lecției de istorie“ considerată din perspectiva rolului ei formativ.

Din constatarea că unii dintre tinerii profesori de istorie pornesc de la ideea că ceea ce constituie valoarea unei lucrări de istorie este numai capacitatea ei de a oferi o informație la zi, *concepția* care prezidase la alcătuirea ei și *rigoarea metodică* cu care a fost condusă fiind socotite aspecte secundare, cunoșteau în foarte mică măsură activitatea acelora dintre înaintași care puseseră bazele istoriografiei noastre științifice, s-a simțit nevoia unui ciclu de expuneri care să înfățișeze viața și activitatea marilor figuri ale istoriografiei românești, începînd cu D. Cantemir și sfîrșind cu Nicolae Iorga. Organizînd acest ciclu în colaborare cu Casa Corpului Didactic din București, Societatea s-a adresat unor specialiști recunoscuți dintre care menționăm pe profesorii : V. Maciu, R. Vulpe, Șt. Ștefănescu, A. Sacerdoțeanu, care în expunerile lor au urmărit cu precădere progresele metodice de investigație, lărgirea treptată a concepțiilor istorice care au prezidat la alcătuirea marilor sinteze sau a studiilor monografice, contribuția specifică a fiecăruia dintre marii istorici la progresul științei istorice din țara noastră cu toate limitările pe care etapa căreia i-au aparținut sau temperamentul individual

li le-au impus, în scopul de a stabili valoarea operei lor din perspectiva actuală a cercetării istorice și de a le fixa locul în dezvoltarea istoriografiei românești.

Numărul mare de participanți, ca și cererea exprimată în repetate rânduri cu ocazia discuțiilor de a se reedita operele reprezentative ale istoricilor înfățișați, au arătat că expunerile răspundeau unei nevoi reale și că-și atinseseră scopul.

Crearea pe lângă fiecare filială a unei secții de metodică a făcut ca preocupările de ordin metodic, care nici pînă atunci nu lipsiseră, să ia o înfățișare mai organizată și mai continuă. În cadrul ședințelor filialelor s-au înfățișat rezultatele unor experiențe personale, s-au discutat modalitățile de abordare metodică a unor teme mai dificile, s-au dat indicații, — urmate de aplicații practice — asupra aparatelor folosite în aplicarea modalității audio-vizuale, iar în unele cazuri profesorii care-și susținuseră cu succes lucrarea de grad au expus în fața colegilor lor mai tineri tehnica pe care o folosiseră în elaborarea ei, însoțind-o și de discuții asupra conținutului. La inițiativa Secției metodice, filiala București a inițiat o amplă dezbatere cu caracter metodic asupra condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească lecția de istorie pentru a putea răspunde sarcinilor instructive și educative ce revin disciplinei noastre în etapa actuală. Desfășurată pe marginea a 9 expuneri, prezentate în decursul anului 1969, care urmăreau problemele lecției pornind de la considerarea valorii informative și formative a studiului istoriei și sfîrșind cu problemele docimologice, dezbaterea a avut darul de a duce clarificări și precizări în unele din aspectele esențiale ale activității didactice a profesorului.

Pe aceeași linie de preocupări au fost inițiate discuții tematice cu caracter concret aplicativ, privind felul în care avea să fie tratată o anumită temă din programă a cărei dificultate apărea ca fiind deosebită (formarea poporului român și a limbii române) sau a cărei modalitate de integrare ridica unele nedumeriri (revoluția română din 1848 în cadrul revoluției europene la cl. VII și XI). Din preocuparea de a analiza și populariza experiența înaintată dobîndită la catedră, în lumina noilor concepții care-și făceau loc în tehnologia didactică, numeroase filiale, cu sprijinul conducerii Societății, au organizat sesiuni metodicо-științifice, cu tematică precisă, anticipat anunțată, la care, pe lângă membrii filialei organizatoare, au participat adesea și delegați de la alte filiale, sesiuni în cadrul cărora au avut loc rodnice schimburi de păreri, care au contribuit la creșterea eficienței modalităților metodice folosite la lecții. Tematici ca : „Invenție și creativitate la lecția de istorie“ (filiala Brașov) ; „Probleme de axiologie în predarea istoriei“ (filiala Arad) ; „Rolul schemei în predarea lecției de istorie“ (filiala Cluj), pentru a aminti doar cîteva, au evidențiat interesul crescînd pe care problemele de metodică îl suscită printre profesorii de istorie.

Inițierea, începînd cu anul 1968, a cursurilor de vară ale Societății a oferit un nou prilej de abordare, cu concursul unor specialiști calificați în acest domeniu, a principalelor probleme ale metodicii istoriei, în cadrul unor expuneri mai susținute, în care centrul de greutate a

căzut pe aspectul metodologic și pe acela al activității la catedră. Deși tematica a fost stabilită în marea majoritate a cazurilor potrivit cu dorințele formulate de cursanți, preocuparea Societății în această direcție a fost continuu dirijată de grija de a nu impieta asupra sarcinilor și răspunderilor ce revin altor instituții și totodată de a evita paralelisme inutile. De aici și specificul temelor de metodică incluse în tematica cursurilor de vară : departe de a fi expuneri dogmatice, ele au îmbrăcat constant aspectul problematic, subliniat atît de titlul temei (ca, de pildă : „Problemele lecției de istorie“, „Problemele lecției recapitulative de sinteză“, „Modalitatea introducerii noutăților științifice în lecția de istorie“), cît și de conținutul ei efectiv („Problematizarea la lecțiile de istorie“, „Clasic și modern în predarea istoriei“).

În același timp, discuțiile care au urmat expunerilor, aducînd sporul experienței personale, adesea îndelungate, a participanților, au venit să contureze în chip mai pregnant modalitățile metodice preconizate și prin aceasta, să sporească eficiența lor aplicativă. În fine, mai trebuie menționat și faptul că un număr de participanți, dînd urmare sugestiilor primite cu această ocazie, și-au ales ca teme de cercetare metodică unele modalități semnalate ca avînd nevoie de o investigație mai adîncită, în vederea pregătirii eficienței lor aplicative.

Publicația Societății, „STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE“, a acordat încă de la apariția ei o atenție deosebită lucrărilor de metodică, incluzînd în paginile ei pe acelea care răspundeau exigențelor unei cercetări științifice. Preocuparea pentru îndrumarea pe linie metodică a cadrelor tinere a făcut ca în ultima vreme numărul lucrărilor cu profil metodic să sporească și să se diversifice, accentuînd pe aspectele concrete pe care activitatea la catedră le îmbracă, începînd cu pregătirea lecției și elaborarea planului și sfîrșind cu indicarea izvoarelor și a mijloacelor tehnice care stau efectiv la îndemîna profesorilor de istorie. În acest scop, fiecare volum al revistei a inclus un număr de planuri de lecții comentate, atît sub aspect științific, cît și metodic, izvoare istorice însoțite de asemenea de comentarii istorice și de îndrumări metodice de folosire ; indicații bibliografice din domeniul metodicii istoriei, precum și consultații orientative referitoare la probleme aflate constant la ordinea zilei, cum ar fi aceea a rostului, organizării și funcționalității cabinetului de istorie, fapt ce a făcut ca utilitatea ei pe această linie să fie tot mai apreciată.

În toată această activitate, colectivul de metodică al Societății, alcătuit din tovarășii lectori universitari : Lucia Georgian, Ion Șendrulescu, conf. dr. Florea Stănculescu ; cercetători principali : dr. Constantin Dinu și Constantin Șerban ; profesori : Mariana Vasilescu, Gheorghe Smarandache, Livia Musculiu și profesor dr. Louis Roman, și-a adus o contribuție hotărîtoare, participînd activ la alcătuirea planurilor de muncă, la organizarea și desfășurarea sesiunilor metodico-științifice, la cercetarea și avizarea materialelor cu profil metodic trimise revistei, la elaborarea recomandărilor privind refacerea unora dintre aceste materiale — recomandări care nu odată au luat aspectul unei adevărate colaborări cu autorii — precum și la îndrumarea activității metodice a unor filiale.

Se vede astfel că Secția s-a străduit să folosească cât mai multe din căile ce i se deschideau pentru a sprijini procesul de modernizare a învățămîntului istoriei sub întregul aspect al *lămuririi esenței noului* în plan metodic, al *innoirii tehnologiei didactice* și al *promovării cercetării experimentale* din perspectiva aplicativă, în domeniul metodicii istoriei.

Poate fi considerată această activitate satisfăcătoare ?

Este greu de apreciat. Ceea ce este în schimb sigur, este că deficiențele nu au lipsit ; și dintre ele cele mai resimțite au fost două : redusul sprijin pe care Secția de metodică l-a acordat profesorilor care au trimis spre publicare lucrări cu conținut metodic și, mai ales, faptul că în ciuda eforturilor depuse, nu s-a ajuns a se contura cu toată limpezimea *modalitatea concretă* de realizare a modernizării *în toate compartimentele ei*, așa încît să *determine un consens* care să îngăduie o acțiune *energetică și convergentă* în vederea aplicării, pe scară cât mai întinsă, a acelor aspecte care s-au dovedit pregnant eficiente și a căror aplicare nu întîmpină dificultăți deosebite. Iată de ce, pentru a remedia măcar în parte această lipsă, în anul 1973 s-a organizat o sesiune metodico-științifică la nivel republican, cu o largă participare, care a analizat noțiunea de modernizare a învățămîntului istoriei din unghiuri de vedere cât mai numeroase, începînd cu învățămîntul superior și terminînd cu școala de cultură generală, stabilind cîteva repere precise, la lumina cărora s-a purces la elaborarea unor materiale metodice, care să orienteze în chip mai susținut activitatea la catedră pe această linie.

Firește, s-ar putea ridica întrebarea de ce s-a arătat îngăduință acestor deficiențe. Răspunsul este, poate, că în noianul de probleme cu caracter metodic ridicate de transformările pe care învățămîntul nostru le străbate, s-a simțit nevoia *acordării unor priorități* care au impus o anumită ordine de abordare a problemelor, după cum starea încă embrionară sau controversată a unora dintre modalitățile metodice nou propuse a consiliat o atitudine de expectativă, pînă ce studii mai adîncite și, mai ales, *experimente mai concludente*, vor duce la o mai consistentă conturare a lor, așa încît să poată constitui o bază mai solidă pentru *formulări explicite*, pasibile a fi aplicate cu garanții de reușită.

SARCINILE CERCETĂRII, INTERPRETĂRII ȘI PREDĂRII ISTORIEI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR DE PARTID ȘI DE STAT RECENTE

GH. I. IONIȚĂ

În perspectiva ce ni se deschide tuturor pe planul cercetării, interpretării și predării istoriei, câteva evenimente remarcabile de dată mai recentă ne-au prilejuit desprinderea unor concluzii și linii de conduită pe care va trebui să le urmăm neabătut pentru a putea ține pasul cu ceea ce este, în etapa actuală, stringent necesar în domeniul nostru de activitate și, totodată, capabil să mărească forța informativă și educativă a științei istorice. Avem în vedere magistrala dezbateri pe care a realizat-o Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român în legătură cu necesitățile producerii unei noi calități în activitatea generală ce se desfășoară în domeniul științelor sociale — deci, implicit, și al istoriei¹ — bogatul conținut de idei rezultate din dezbaterile ce a avut loc la 27 mai a.c. în cadrul întâlnirii tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru, președintele României socialiste, cu reprezentanți ai oamenilor de științe din domeniul istoriei², precum și excepționala însemnătate a Mesajului adresat de președintele Nicolae Ceaușescu participanților la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice³.

La unele din concluziile pe care sîntem datori de a le desprinde în urma acestor evenimente de excepție ne vom referi în cele ce urmează, cu avantajul de a ne fi numărat printre participanții direcți atît la Congresul al XII-lea al partidului, la întîlnirea de la C.C. al P.C.R. din 27 mai a.c., cît și la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice de la București.

*
* *
*

După cum este cunoscut, Congresul al XII-lea al partidului s-a constituit într-un înalt forum al partidului nostru — desfășurat la un deosebit nivel ideologic și politic —, care a exprimat unitatea indestructibilă a partidului cu poporul și a stabilit hotărîri de excepțională însemnătate, privind dezvoltarea mai apropiată și într-o perspectivă mai largă a construcției socialiste a țării.

¹ Vezi Nicolae Ceaușescu : *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1979, p. 80—89.

² „Scînteia” din 28 mai 1980.

³ „Scînteia” din 12 august 1980.

Analizele întreprinse în Congres, ca și hotărârile adoptate, au fost realiste, obiective, au evitat înfrumusețările forțate, practică, de altfel, adinc implantată în modul de a se manifesta partidul nostru de la istoricul Congres al IX-lea încoace.

Potrivit cu modul deschis de prezentare a realității, Congresul a apreciat — începînd cu magistralul Raport al Comitetului Central, prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu — că există în prezent o evidentă rămînere în urmă a activității politico-ideologice față de dezvoltarea generală a tuturor celorlalte domenii de activitate și în special față de construcția economică a țării, față de dezvoltarea generală a României socialiste ⁴.

În acest context, Congresul a apreciat că nu este de domeniul evidentului faptul că dezvoltării economice i-ar premerge la noi, în prezent, nivelul superior al conștiinței socialiste.

După cum se știe, încă în septembrie 1979, la Consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu ne atrăsese atenția tuturor asupra acestei realități, pentru corectarea căreia avem cu toți datoria să ne mobilizăm mai mult și continuu.

Sarcina nr. 1 este astăzi în domeniul politico-ideologic, ridicarea întregii activități la nivelul marilor realizări economice obținute de poporul nostru pe frontul construcției societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Cu alte cuvinte este necesar a se realiza o nouă calitate în domeniul muncii politico-ideologice în general ⁵ și, ca istorici, trebuie s-o spunem deschis, trebuie să determinăm această nouă calitate și pe planul cercetării și predării istoriei, spre a spori contribuția lor la rezolvarea marilor probleme ale construcției noii societăți pe pămîntul României.

Pentru noi, slujitorii frontului istoric, este cu atît mai necesar acest lucru cu cît ne aflăm la scurt timp după marea confruntare de la București a istoricilor lumii, în preajma aniversării a șase decenii de la crearea P.C.R., și în momentele în care trebuie să începem a ne achita — la nivel superior — de datoriile pe care le avem în privința tipăririi marilor sinteze ale Istoriei României, Istoriei universale și a tuturor celorlalte lucrări fundamentale cu care ne-am angajat.

În Raportul la Congres, tovarășul Nicolae Ceaușescu ne-a cerut să transformăm într-o măsură și mai mare tot ceea ce facem pe frontul științelor sociale în general — deci și al istoriei — într-o puternică forță de mobilizare și dinamizare a energiilor creatoare ale întregului popor, într-o reală armă de educare revoluționară, patriotică, comunistă a maselor.

În această optică ar fi să încercăm mai întii, noi între noi, să stabilim cu exactitate ce trebuie să înțelegem prin noua calitate a cercetării și predării istoriei și cum trebuie să o determinăm.

⁴ Nicolae Ceaușescu: *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1979, p. 82.

⁵ *Ibidem*.

Încă de pe acum, la început de asemenea căutări, putem spune cu deplină siguranță că, prin tot ceea ce vom face, va trebui să determinăm întărirea sentimentului patriotic al tuturor oamenilor muncii, în primul rînd al tinerei generații, întărirea respectului pentru realizările noastre. Pe acest teren trebuie să căutăm căile cele mai bune de a sădi convingeri tuturor în legătură cu faptul că toate marile noastre realizări nu au venit din cer, nu le-am primit și nu le primim de nicăieri în mod gratuit⁶. Ele au avut și au la bază munca eroică a întregului nostru popor. A fost aceasta una dintre cele mai valoroase sublinieri din întreaga dezbateră realizată în Congresul partidului.

Și, pornind tocmai de aici, se cuvine să fim cu toți mai combativi împotriva ponegririi ce vine de aiurea asupra istoriei noastre mai vechi și mai noi, a realităților socialiste în care trăim. Este necesar să ripostăm atît împotriva celor ce neagă realizările noastre, cît și a acelor care pun sub semnul întrebării esența socialismului, oriunde se va fi instaurat el.

În acest context, am dori să subliniem că istoricii noștri vor trebui să dezvăluie mai activ eșafodajul unor teze, concepții și idei înlănțuite în lucrările de istorie provenite din școli și de la autori situați peste hotare, pe poziții neștiințifice, uneori chiar răuvoitoare. Se știe că, în ultima vreme, istoria constituie peste hotare terenul pentru promovarea unor falsificări, adesea grosolane, falsificări ce se fac prin specularea interesului mereu crescînd al cititorilor pentru genul istoric. Răspunsuri argumentate vor trebui, de asemenea, formulate în mai mare măsură și în legătură cu prezentarea deformată a unor probleme ale istoriei noastre naționale în creația chiar a unor istorici și cercetători din unele țări socialiste, insuficient documentați și informați asupra istoriei noastre.

Firește, răspunsul cel mai bun ce se poate da unor asemenea teze și concepții greșite îl constituie publicarea de către istoricii români a unor monografii și sinteze istorice în primul rînd pe problemele care formează obiectul unor asemenea comentarii eronate sau insidioase prezente în istoriografia din alte țări. Acest lucru s-a făcut și se face — fără îndoială — din ce în ce mai sistematic și mai bine. Dar cu aceasta nu putem spune că s-a făcut totul. Tezelor greșite sau injurioase trebuie să li se dea răspunsuri argumentate, de pe pozițiile obiectivității, oferite de caracterul științific al materialismului dialectic și istoric.

Este necesar să facem acest lucru permanent — și în planul publicistic și în desfășurarea lecțiilor, a dezbaterilor și în discuțiile de la om la om, în întreaga muncă instructiv-educativă pe care o desfășurăm.

În abordarea problemelor de istorie a României este necesar să se practice un sistem foarte concret de prezentare, inspirîndu-se totul din maniera în care operează Raportul și celelalte documente ale Congresului cu date, fapte și cifre concrete, convingătoare. Nu cu fraze generale, cu tratări lipsite de miez vom putea face eficient procesul

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, p. 14.

instructiv-educativ, ci cu o solicitare mai mare a priceperilor tuturor profesorilor de istorie în vederea prezentării unei istorii concrete, dinamice, convingătoare. Chiar atunci când prezentăm anumite lipsuri, slăbiciuni și greșeli, criticând anumite lucruri în trecut, va trebui să realizăm acest lucru cu mijloace capabile să ne mobilizeze pe toți mai mult spre lichidarea unor ultime eventuale consecințe ale acestor fenomene, pentru a face pe viitor imposibilă reeditarea lor. De aici să rămânem cu ideea, că nu de o istorie prezentată în culori trandafirii avem nevoie, astăzi și mâine, ci de una reală, obiectivă, așa cum a fost ea. În această optică sint formulate adeseori — inclusiv la Congresul al XII-lea — de tovarășul Nicolae Ceaușescu anumite critici. Esența explicației dezvoltării lor se află în dorința de a determina un curs hotărât spre lichidarea lor neîntârziată.

Cel de al XII-lea Congres nu a abordat — după cum se știe — într-o amplitudine deosebită probleme ale întregii noastre istorii. Acest lucru s-a făcut la cel de-al XI-lea Congres, care a adoptat și Programul partidului — sinteză a înaintării noastre prin vremi și o excepțională punere în evidență a relației dialectice dintre trecut—prezent—viitor.

De această dată, Congresul al XII-lea a insistat la modul general, principal, asupra faptului că, în domeniul istoriei și arheologiei — așa cum se arată în Programul-directivă de cercetare științifică pentru perioada 1981—1990 și direcțiile principale până în anul 2000, document adoptat de al XII-lea Congres al partidului — „cercetarea științifică va trebui să adâncească în continuare — pe baza materialismului dialectic și istoric — studiile privind evoluția străvechilor civilizații care s-au succedat pe aceste meleaguri, acordind o atenție prioritară procesului de etnogeneză a poporului român și factorilor interni și externi care au influențat dezvoltarea sa de-a lungul secolelor. Cercetarea trebuie să pună puternic în evidență continuitatea poporului român, procesul de impletire organică a vechii civilizații moștenite de la daci și romani, care a determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri. Totodată, cercetarea trebuie să pună puternic în lumină bogatele tradiții ale luptei poporului nostru pentru libertate, independență și unitate națională, să înfățișeze, în lumina adevărului științific, locul și rolul românilor în dezvoltarea istoriei din această parte a Europei, contribuția lor la cauza generală a progresului și civilizației. Din studierea trecutului istoric, cercetarea trebuie să desprindă concluzii și învățăminte pentru prezent, de care trebuie să ținem seama în dezvoltarea generală a societății, în politica internă și externă a partidului și statului nostru”⁷.

În mod cu totul special, după cum este cunoscut, cel de-al XII-lea Congres al partidului a dezbătut unele probleme esențiale ale istoriei zilelor noastre și a schițat unele judecăți de valoare ce aparțin istoriei viitoare a României, până în anul 2000 și chiar și după acesta.

⁷ Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale până în anul 2000. Proiect, Ed. politică, București, 1979, p. 31.

Generația actuală se află angajată de peste 35 de ani, sub conducerea P.C.R., într-o luptă eroică, pasionată pentru constituirea celei mai drepte orînduiri cunoscute pînă acum în istorie.

În prezent, cu participarea activă și conștiință a întregului nostru popor parcurgem o nouă treaptă spre socialismul multilateral dezvoltat, spre comunism, căreia va trebui de asemenea să-i scriem istoria. Practica istorică a confirmat în mod strălucit — în intervalul celor 36 de ani pe care-l avem în atenție — justetea opțiunii — totale și irevocabile — a poporului român pentru Partidul Comunist, pentru socialism, pentru comunism, deoarece aceasta a deschis larg calea progresului patriei, a bunăstării și fericirii, a înfloririi națiunii noastre socialiste. Din aceste realități izvorăște optimismul robust care animă milioanele de constructori ai noii societăți, convingerea în posibilitatea biruirii oricăror obstacole care se vor mai ivi pe parcurs, încrederea neînmurită în programele elaborate de comuniști, unitatea de monolit între partid, guvern și popor, care cheazășuiește realizările de azi și de mâine.

Preocupările generației actuale sînt, desigur, concentrate asupra prezentului, privirile sale sînt ațintite asupra traiectoriei ascendente spre viitor. Dar, în același timp, ea nu s-a dezinteresat și nu se poate dezinteresa de trecut. Aceasta, mai întîi de toate, pentru că generația actuală este — și are conștiința acestui fapt — moștenitoarea legitimă a patrimoniului material și spiritual făurit prin eforturile generațiilor anterioare, ale forțelor înaintate, revoluționare, patriotice, patrimoniu de la care s-a pornit la construirea noii orînduiri și care este integrat intim în substanța prezentului nostru socialist. Apoi, pentru că generația actuală este continuatoarea operei căreia i s-au dedicat toate forțele înaintate ale trecutului, avînd nu numai datoria de a păstra neatins patrimoniul moștenit, ci și de a-l îmbogăți și de a-l lăsa, la rîndul nostru, moștenire celor ce vor veni. Pe drept cuvînt, generația actuală se consideră — și este, într-adevăr — executorul testamentar al idealurilor și visurilor neîmplinite ale generațiilor de revoluționari și patrioți perindate înaintea ei pe scara timpului, ea însăși făuritoare de noi idealuri și visuri care, prin munca și lupta urmașilor săi, vor deveni prezentul zilei de mâine.

Particularitățile generației actuale — adică națiunea socialistă română, creatoare conștiință și liberă a propriei sale istorii — se reflectă, sub multiple fațete, și în optica sub care se preocupă de trecut. Lumina proiectată de această generație asupra trecutului țintește, înainte de toate, cercetarea mecanismelor care reglează mișcarea istorică, descifrarea și folosirea conștiință a legilor progresului social, cunoașterea adevărului fără mutilări deformante.

Din sistemul de referință propriu prezentului său socialist, căutînd în istorie mecanismele care reglează progresul, generația actuală este condusă, rațional și afectiv, deopotrivă, spre investigarea cu precădere a trecutului de luptă al forțelor care, din timpuri imemorabile, au împins înainte carul istoriei. Acestea au fost, în fiecare etapă istorică, masele largi de oameni ai muncii, dinamizate de mișcările progresiste, naționale și revoluționare înaintate. Pentru prezentul epocii noastre,

a învăța din experiența trecutului înseamnă, în esență, a învăța din experiența acestor forțe. „Acest trecut glorios — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea rostită la plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 — stă la baza dezvoltării viitoare a poporului nostru, în centrul politicii educative. Numai dacă vom ști să imbinăm în mod armonios trecutul glorios cu prezentul vom reuși să trasăm căile făuririi cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate, să creăm premisele necesare făuririi comunismului în România!”.

După cum este cunoscut, preocupări constante ale partidului și statului nostru socialist determină, an de an, o grijă deosebită pentru cultivarea tradițiilor revoluționare, patriotice de luptă a poporului român. Printr-o activitate permanentă de aniversare și comemorare a marilor valori istorice din trecut reușim să racordăm prezentului sensurile majore ale eforturilor generațiilor de pînă la noi care, cu pasiune revoluționară, cu dăruire totală, au militat pentru ca vremurile pe care le trăim noi astăzi să vină fie și cu un ceas mai devreme.

Valoarea educativă a istoriei dobîndește din ce în ce mai mult o importanță primordială în munca desfășurată pentru creșterea, pentru instruirea și educarea tinerei generații. Spre deosebire de vîrstnici, care, în majoritatea lor covârșitoare, au trăit o parte din viață sub vechiul regim, au participat, sub conducerea P.C.R., la lupta grea împotriva fascismului, pentru victoria revoluției, tinerele generații s-au născut și au crescut în anii noștri, înconjurați de dragostea întregii societăți. Ei sînt educați în spiritul eticii comuniste și își aduc, potrivit posibilităților lor, contribuția la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, dovedindu-se urmași de nădejde ai generației vîrstnice în fabrici și pe ogoare, în instituțiile cultural-științifice, unde vădesc toate atribuțiile specifice vîrstei dăruirilor generoase, idealurilor îndrăznețe, elanurilor creatoare și aspirațiilor spre autodepășire. Nu se poate uita că societatea are continue datorii și obligații față de cei mai tineri, pentru a-i ajuta să folosească drumul cel bun, pentru a-i feri de triste rătăcirii.

Istoria — experiență umană, densă, rezultată din munca și lupta aspră pentru progres a multor generații — are în acest sens un rol important, la sensurile ei majore trebuind să apelăm cu toți și mai ales cei tineri, pentru a găsi dezlegări complexelor probleme ce ni se ivesc în cale. Tineretul va ajunge cu atît mai repede și mai sigur la satisfacerea deplină a dorințelor sale justificate, cu cît va ști să înțeleagă mai profund tilcul ascuns al slovelor scrise cu sudoare și sînge în istoria glorioasă a poporului, a Partidului Comunist Român, a întregii omeniri progresiste.

Cititorul de istorie român, asemeni celui din oricare altă țară, manifestă în zilele noastre un interes crescînd pentru cărțile de istorie.

Pe acest fond general se constată totuși că preferințele cititorului cresc dinspre epocile mai îndepărtate spre epocile mai apropiate, devenind foarte pronunțate pentru scrierile privitoare la perioada contemporană și, cu precădere, în ultimele decenii. Fîresc. Aceasta este istoria trăită nu de niște strămoși trecuți demult în lumea umbrelor, ci de

părinții săi și de el însuși, o istorie care i-a influențat nemijlocit destinul, la care a participat și, care, prin mii de imponderabile, se prelungește în timpul prezent. Această istorie se confundă cu viața și cu generația lui. El vrea să-i descifreze, cu atât mai mult, sensurile, să înțeleagă de ce a parcurs această traiectorie și nu alta, să găsească justificarea propriei acțiuni ca parte a unui proces general, să tragă din cele trăite concluzii pentru propria-i viață și pentru urmași. Istoria recentă este, într-un anumit sens, sinonimă cu biografia prezentului. De aceea, valoarea istoriei contemporane, forța ei de pătrundere în masele largi, influența ei moral-volitivă, depășesc, sub toate aspectele, pe acelea ale vechilor epoci. Iată pentru ce activitatea de cercetare, interpretare și predare a istoriei trebuie să aibă în vedere faptul că tradițiile revoluționare ale ultimelor decenii găsesc în mintea și inima contemporanilor noștri o rezonanță cu totul particulară. Acestea sînt tradițiile Partidului Comunist Român care conduce astăzi destinele României, a cărui politică animă societatea românească spre culmi inimaginabile în trecut. Sînt faptele — devenite tradiții ale actualilor constructori ai socialismului — în frunte cu comuniștii — care, pentru a ajunge aici, au fost nevoiți să plătească un greu tribut în lupta pentru doborîrea regimului bazat pe exploatare, pentru eliberarea de sub dominația fascistă, pentru refacerea unei economii ruinate, pentru acumularea experienței necesare unor transformări sociale și politice atât de radicale.

Aprecierea contemporaneității și a tendințelor dezvoltării ei în conformitate cu evoluția procesului revoluționar neîntrerupt au preocupat și trebuie să preocupe în continuare pe oricare istoric angajat pe frontul larg al luptei pentru progres, pentru socialism și comunism.

O impune mai întîi de toate rolul important și mereu crescînd al istoriei în actuala etapă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Este ceea ce ne putem propune, în prim plan, pentru ca, prin istorie — să slujim mai mult și mai bine interesele patriei și partidului, ale întregului popor.

Studiind documentele celui de-al XII-lea Congres al partidului nostru, rămînem — în mod justificat — cu acest sentiment și — odată cu aceasta — înțelegem mai bine apelul ce ni se face de a aprofunda teoretic problemele dezvoltării orînduirii noastre, prefigurarea dezvoltării în perspectivă a societății românești pe direcția situării ei în rîndul țărilor cu nivel mediu de dezvoltare⁶. După cum s-a hotărît la Congres, urmează să fie pregătit spre a fi supus aprobării celui de-al XIII-lea Congres un nou program al partidului care să vizeze conținutul trecerii noastre la comunism.

Urmează ca întregul front al științelor sociale să contribuie la elaborarea acestui nou program, cu concluzii noi, cu analize și clarificări ce se cer aduse asupra dezvoltării construcției noastre socialiste.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, p. 83.

În acest context și noi istoricii va trebui să participăm mai activ la studierea temeinică a schimbărilor ce au loc în domeniul forțelor de producție și al relațiilor de producție, în fizionomia și structura claselor sociale, în raporturile dintre ele, în viața social-politică a țării.

Pe un alt plan, documentele Congresului al XII-lea al partidului au pentru noi istoricii o mare însemnătate pentru felul în care ne-au îndemnat să ne prezentăm în raportul național-internațional, în raporturile noastre cu vecinii, cu întreaga lume.

După cum înseși documentele Congresului al XII-lea ni se prezintă ca un înalt exemplu, este necesar și în acest plan să dovedim obiectivitate, măsură, claritate, curaj, spirit deschis, novator, principialitate revoluționară, comunistă.

În fond, avem cu ce ne mândri, avem ce spune elevilor, tuturor cunoscătorilor și iubitorilor de istorie. Un imens tezaur istoric ne stă la îndemână. Trebuie doar să-l folosim cu pricepere și înaltă eficiență.

Analiza ce s-a făcut la Congresul al XII-lea problemelor internaționale trebuie să ne conducă spre o mai consistentă tratare și a problemelor de istorie universală, a mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

Completînd, în chip fericit, concluziile fructuoasei dezbateri realizate pe problematica perfecționării activității de cercetare, interpretare și predare a istoriei la cel de-al XII-lea Congres al partidului, noi și importante sublinieri ne-au reținut tuturor atenția în acest plan, în cadrul întîlnirii din 27 mai a.c. a tovarășului Nicolae Ceaușescu cu reprezentanți ai oamenilor de știință din domeniul istoriei.

Adresîndu-ni-se tuturor, președintele României socialiste, ne arăta, cu acest prilej, că mai mult decît oricînd în trecut, astăzi, este necesar ca istoria să contribuie prin toate valențele ei la întărirea colaborării și conlucrării între popoare și națiuni, între state, pornind de la principiile noi de relații internaționale, care se afirmă cu putere în lume, ale deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității fiecărei națiuni, neamestecului în treburile interne ale altor popoare.

Ținînd cu toții seama de faptul că, în lumea de azi, în problemele de istorie există puncte de vedere diferite, confruntări de idei, și chiar încercări de denaturare a adevărului istoric, sîntem datorii să contribuim activ la clarificarea acestor probleme pe baze științifice și, în același timp, să dăm o ripostă fermă oricăror încercări de falsificare a istoriei, de denaturare a realității. Întotdeauna și în toate cazurile — ne arăta cu acest prilej tovarășul Nicolae Ceaușescu — toate problemele trecutului trebuie să fie abordate în așa fel încît să ducă nu la ascuțirea divergențelor și contradicțiilor, ci la găsirea a ceea ce a fost și este comun, la sublinierea învățămintelor pe care trebuie să le tragem pentru prezent.

Deși își propune să cerceteze trecutul, istoria trebuie să pornească de la realitățile existente astăzi, pe care nimeni nu le mai poate schimba și nu are cum să le nege — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu. Aceste realități arată că astăzi în lume există națiuni independente,

state care, au granițe ce trebuie respectate — și orice punere în discuție a independenței și granițelor lor înseamnă o politică revanșardă, care nu ar duce decît la război. Este motivul principal pentru care trebuie să se combată orice încercări de a pune în discuție aceste realități existente astăzi în lume.

În cadrul întîlnirii din 27 mai a.c., un spațiu larg au ocupat în cadrul expunerii tovarășului Nicolae Ceaușescu sublinierile menite a îndruma activitatea istoriografică din patria noastră spre abordarea frontală, în continuare, a problemelor fundamentale ale istoriei patriei, poporului și partidului nostru⁹.

O cerință cu totul deosebită pentru activitatea noastră viitoare se referă la necesitatea prezentării istoriei României în contextul istoriei universale, la necesitatea relevării contribuției culturii românești la civilizația materială și spirituală a umanității. Ni s-a cerut tuturor — în această împrejurare — să acordăm o importanță deosebită combaterii argumentate, ferme, întemeiate pe o largă bază de informație științifică, a oricăror încercări de denaturare sau falsificare a proceselor istorice, a momentelor sau a rolului unor personalități marcante ale istoriei poporului român, precum și a unor realități și fenomene ale istoriei universale. Este de datoria noastră — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — să demonstrăm, argumentat, prin cercetările noastre, în lecțiile noastre, că dominația străină, știrbirea sau pierderea suveranității și independenței afectează grav dezvoltarea economico-socială a popoarelor, că înlăturarea dominației străine este o necesitate istorică și orice încercări ar face puterile străine nu pot să oprească cursul dezvoltării istorice a fiecărui popor spre libertate și independență. În acest context, sîntem datori a riposta ferm oricăror tendințe de a prezenta dominația imperialistă, colonialistă, de expansiune a marilor puteri, drept manifestări progresiste care ar fi venit, chipurile, sau ar putea veni în sprijinul dezvoltării popoarelor asuprite; pe aceste baze, trebuie — în toate ocaziile — subliniat dreptul popoarelor la autodeterminare, la o viață liberă și independentă.

Potrivit cerințelor puse în fața noastră — și cu acest prilej — de conducătorul partidului și al României socialiste va trebui să folosim noi mijloace pentru a prezenta, în chip argumentat, că formarea națiunilor și a statelor naționale a jucat un rol de importanță istorică în progresul general economico-social al omenirii, că națiunea nu și-a încheiat rolul său, că națiunea și statul național sînt chemate să aibă, în continuare, un rol de mare însemnătate în societate, în lupta pentru progres social. În acest context, sîntem datori să prezentăm argumentat, în continuare, politica P.C.R. de rezolvare a problemei naționale, de asigurare a deplinei egalități în drepturi a tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate. Este cunoscut că, în epoca noastră, cînd națiunile s-au afirmat și se afirmă cu putere, în acest sens trebuie înțeleasă și problema naționalităților care se găsesc pe teritoriul unui stat sau altul, ca rezultat al îndelungatei conviețuiri istorice. Ele tre-

⁹ Vezi „Scînteia“ din 28 mai 1980.

buie să se bucure de toate cuceririle civilizației socialiste în țările noastre, de toate libertățile, să poată vorbi limba pe care o doresc, așa cum se asigură în România.

În același timp — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la întilnirea de la 27 mai a.c. — trebuie să înțelegem că avem obligația comună de a face ca, prin munca unită a tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, să triumfe socialismul în fiecare din țările noastre, de a asigura, printr-o strînsă conlucrare, progresul lor rapid și multilateral, respectînd principiile care stau la baza idealurilor societății socialiste.

Avem obligația — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu în încheierea acestei excepționale expunerii — să ducem o asemenea politică, inclusiv în domeniul istoriei, încît să contribuim la crearea unui viitor al prieteniei și frăției tuturor popoarelor. În judecarea faptelor și evenimentelor istorice trebuie să ținem seama, în măsură înaltă, de ceea ce trebuie să realizăm, de opțiunea noastră spre o politică generală de prietenie, de colaborare între popoare. Trebuie să fim fermi — spunea președintele României socialiste — împotriva politicii imperialiste de forță, de dictat, pentru o politică de largă conlucrare economică, cultural-științifică, de egalitate și respect între toate popoarele. Numai așa istoria va servi adevăratelor scopuri ale științei, totodată, năzuințelor noastre socialiste, politicii de dezvoltare a României, a poporului nostru, asigurîndu-i un loc demn, egal, în cadrul națiunilor socialiste, al tuturor națiunilor lumii.

Reluînd unele din ideile și concluziile cuprinse în expunerea din 27 mai a.c. Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu adresat, la 10 august a.c., participanților la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice a insistat în mod special asupra faptului că „În actualele condiții internaționale, care sînt deosebit de complexe, cea mai înaltă îndatorire și răspundere a istoricilor este ca, studiînd dezvoltarea societății, evenimentele istorice, să desprindă din uriașa comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor și să îmbogățească activitatea prezentă cu învățăminte și concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizației, pentru pacea și progresul întregii umanități.

Această misiune nobilă a istoriei se cere cu atît mai puternic accentuată astăzi, cînd — după cum se știe — evoluția contemporană este marcată de un șir de probleme grave și profunde, de fenomene și manifestări care crează pericole tot mai mari la adresa păcii și independenței popoarelor, a civilizației întregii omeniri”¹⁰.

În ce ne privește — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuprinsul aceluiași document — „Avem deplină încredere că, acționînd unite, popoarele, forțele înaintate ale umanității pot asigura pacea și securitatea internațională, pot făuri o istorie nouă, fără războaie și vărsări de sînge, pot edifica și lăsa generațiilor viitoare o lume mai dreaptă și mai bună”¹¹.

¹⁰ „Scinteia” din 12 august 1980.

¹¹ *Ibidem*.

*
* *
*

Iată, aşadar, un orizont problematic de excepțională însemnătate teoretică și practică, rezultat din dezbaterile celui de-al XII-lea Congres al partidului și, de-atunci încoace, din precizările de înaltă esențialitate făcute istoricilor de conducătorul partidului și statului nostru cu ocazia organizării, la București, a celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice.

Ne revine tuturor răspunderea de a ne face pe deplin datoria în această optică, de a nu accepta ca între noi, slujitorii frontului istoric, să se mai vorbească diferit, pornindu-se de la interpretări diferite asupra unor date și fapte ale istoriei mai vechi și mai noi (așa precum, în ultimii ani, s-a mai obișnuit câteodată, cu consecințe nefericite pentru dezvoltarea cunoașterii științifice a obiectului nostru de studiu). În acest sens este necesar ca, de la catedră, să profesăm aceleași cunoștințe și concluzii științifice, validate prin dezbateri de seriozitate și încorporate organic în substanța programelor școlare, a manualelor de istorie ce ne stau la dispoziție.

Este mesajul pe care l-am desprins cu toată evidența din desfășurarea complexei dezbateri de la București a istoricilor lumii. Avem nevoie de înaltă competență științifică, de deplină înțelegere a problemelor noastre de istorie și a celor universale, de unitate de vederi în dezbaterile lor, atât între noi cât și atunci când ne confruntăm punctele de vedere cu ale istoricilor și cercetătorilor din alte țări.

Exprimăm, în încheiere, convingerea că, față-n față cu răspunsurile mereu sporite și deosebit de importante ce ne revin, dispunem de tot ceea ce ne este necesar — de orientări clare, de oameni competenți și de măiestrie profesională, științifică și didactică atât de necesare în actuala etapă pentru traducerea în viață a înaltelor comandamente ce ne sînt puse în față de conducerea partidului și statului, personal de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele României socialiste.

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE DE LA BUCUREȘTI (10—17 AUGUST 1980)

DAMIAN HUREZEANU

Marile progrese ale cercetării în domeniul istoriei, înregistrate în tot cursul secolului al XIX-lea, dar mai ales în ultimele decenii ale acestui secol, crease necesitatea realizării unor forme de contact ample și cuprinzătoare, care să permită dezbateră și schimbul de experiență științifică într-un cadru adecvat. Istoriografia făcea dovada maturizării sale științifice prin adîncirea și perfecționarea metodei critice de analiză, prin inițierea unor vaste colecții de documente (a rămas celebră *Corpus inscriptionum latinarum* inițiată de marcantul istoric german Theodor Mommsen — singurul căruia i-a fost conferit Premiul Nobel) prin întocmirea unor ample sinteze de istorie universală. Teoria și filozofia istoriei a înregistrat, de asemenea, progrese remarcabile la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, cunoscuții filozofi germani : W. Windelband, H. Rickert și W. Dilthey rămînînd nume de referință în dezvoltarea reflexiei asupra existenței și cunoașterii istorice. Marxismul pusese temelia cunoașterii științifice în domeniul istoriei, crease o bază explicativă cu valoare teoretică și metodologică inestimabilă a dezvoltării procesului istoric.

Și în țara noastră domeniul istoriografiei înregistrase progrese decisive. Din 1878 se inaugura marea colecție de documente privind istoria românilor — Eudoxiu Hurmuzaki —, arheologia pășea în faza sa de maturizare, Alexandru Xenopol dădea prima sinteză fundamentală a istoriei poporului nostru — *Istoria românilor din Dacia traiană* (1888—1893) și tot el se făcea cunoscut pe plan mondial la sfîrșitul secolului trecut prin celebra sa *Les principes fondamentaux de l'histoire*. Paris, 1899.

Alături de el, începea să se înalțe vertiginos Nicolae Iorga, a cărui activitate proteică va domina timp de 4 decenii istoriografia română și se va afirma ca una dintre figurile de prim-plan ale istoriografiei mondiale.

Iată numai cîteva coordonate în care avea să se întrunească la Paris, în 1900, primul congres internațional de științe istorice. De atunci, cu excepția perioadei celor două războaie mondiale, congresele internaționale de științe istorice s-au întrunit cu regularitate (7 congrese desfășurîndu-se după cel de al doilea război mondial : 1950 — Paris ; 1955 — Roma ; 1960 — Stockholm ; 1965 — Viena ; 1970 — Moscova ; 1975 — San-Francisco ; 1980 — București).

Dacă congresele dinaintea celui de al II-lea război mondial erau relativ restrînse numeric și dezbăteau o tematică de asemenea restrînsă,

cu preocuparea de a adînci problemele dezbătute¹, situația s-a schimbat după cel de-al doilea război mondial, mai ales după Congresul de la Viena din 1965. La Congrese participă mii de specialiști — s-a ajuns la 2 000—3 000 de persoane — iar structura tematică a lucrărilor congreselor a căpătat o mare complexitate. Potrivit concepției care s-a statornicit la ultimele congrese, au loc discuții și dezbateri pe baza unor rapoarte, corapoarte sau comunicări, eșalonate în următoarele diviziuni : a. Secția numită a *marilor teme*, care, pe lângă caracterul major al subiectelor dezbătute, permit întocmirea unor rapoarte mai ample și prevăd, de asemenea, coraportori și experți, la care se adaugă intervențiile obișnuite ; b. temele de *metodologie* au același plan de desfășurare numai că sînt consacrate unor probleme (mai mult sau mai puțin) de metodologia istoriei ; c. secția de *cronologie* grupează, după criteriul cronologic — antichitate, evul mediu, modernă și contemporană — o serie de subiecte, de obicei extrem de diversificate — reflectînd variate aspecte ale acestor epoci și diversele zone geografice ale lumii ; d. în sfîrșit, în cadrul numeroaselor comisii și asociații de specialitate — la Congresul de la București au fost 24 și s-au mai înființat altele — se dezbate teme și probleme specifice preocupărilor lor.

Se consideră că în acest fel se creează posibilități pentru ca o asistență atît de numeroasă să participe efectiv la lucrări, fiecare delegat găsind teme de natură să răspundă preferințelor și specialității lui științifice.

Un interes special îl trezesc, cum e ușor de înțeles, marile teme și cele metodologice, prin însăși caracterul lor major, prin amploarea rapoartelor întocmite și prin substanțialitatea dezbaterilor eșalonate pe parcursul unei zile întregi de lucru. Nu e mai puțin adevărat că și unele teme din secțiile cronologice, nemaivorbind de cele înscrise pe ordinea de zi a comisiilor, au darul să rețină atenția, numărul celor înscrise la cuvînt fiind de ordinul zecilor.

Congresul de la București a întrunit circa 2 700 de specialiști din 67 de țări. Pentru prima dată s-a făcut remarcată prezența unor delegați din Republica Populară Chineză, R. S. Vietnam, din unele țări arabe, de pe continentul african, din America Latină. Aceasta a întărit caracterul de universalitate al reuniunii.

Prin amploarea participării, prin conținutul tematicii, prin calitatea rapoartelor și comunicărilor elaborate, prin caracterul activ și viu al dezbaterilor, Congresul internațional de istorie de la București s-a înscris ca un eveniment de seamă al vieții științifice mondiale.

Alegerea capitalei țării noastre ca sediu al Congresului este un semn de prețuire pentru știința istorică românească și pentru afirmarea ei crescîndă pe plan internațional. Dar faptul că muza Clio și-a ales, de această dată, drept reședință orașul București are o semnificație încă mai adîncă de ordin general. E vorba despre convingerea comu-

¹ Pentru detalii în această privință, vezi Lucian Boia, *Congresele internaționale de științe istorice din perioada interbelică și participarea românească*, în „Revista de istorie”, tom. 32, nr. 4, aprilie 1979, p. 703—715.

nității mondiale a istoricilor în ambianța propice și stimulativă pe care o oferea țara noastră pentru reușita congresului. Orice manifestare științifică de asemenea anvergură are nevoie de un anumit climat, ideologic și intelectual, pentru a-și valorifica din plin elementele potențiale pe care le încorporează, pentru a da maximum din ceea ce își propusese și se aștepta de la ea. Și trebuie spus că factorii români de organizare a congresului (președintele Comitetului român de organizare fiind Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, iar președintele Comitetului național al istoricilor români — acad. Ștefan Pascu) au înțeles acest deziderat și au acționat cu pricepere și perseverență pentru realizarea lui.

Participanții la congres au găsit în capitala țării noastre „spiritul de la București” al acestei reuniuni; mulți interlocutori de peste hotare au vorbit în termenii cei mai elogioși despre acest spirit cu convingerea că el traduce adecvat sarcinile științei în etapa actuală și menirea istoricului ca savant și cetățean.

În gradul cel mai înalt „spiritul de la București” al Congresului s-a relevat în *Mesajul* adresat de președintele Nicolae Ceaușescu participanților la reuniune. *Mesajul* președintelui țării noastre a pus congresul sub auspiciile unor idei fundamentale, vizînd deopotrivă contemporaneitatea și istoria ca știință, îndatoririle istoricului ca om de știință și ca participant la viața contemporană. „În cadrul întregii politici a statului nostru — se reliefează în *Mesaj* — acționăm ca cercetarea istorică națională să servească neabătut cauza înțelegerii și buneii vecinătăți, a prieteniei și colaborării popoarelor, a păcii și securității internaționale. În acest sens pornim de la necesitatea de a pune cît mai deplin în lumină procesele complexe care au avut loc în această parte a Europei și care au dus la formarea și dezvoltarea poporului nostru, ca și a popoarelor vecine, au determinat conviețuirea, influențarea reciprocă și într-ajutorarea lor de-a lungul veacurilor”.

Așadar, istoria ca factor de apropiere, ca instrument de înțelegere și bună vecinătate! Este nu numai o cerință imperioasă a timpului nostru, a lumii contemporane, marcată de probleme grave și complexe, dar este o cerință care răspunde însăși vocației lăuntrice a istoriei, ca știință umanistă în cel mai înalt grad. Întreaga dezvoltare a cercetării istorice, întreaga evoluție a istoriei ca știință demonstrează că progresul ei pe planul cunoașterii presupune valorificarea elementelor sale potențiale umaniste, că între umanismul și caracterul științific al istoriei există o întrepătrundere inextricabilă. Nu poate aspira la valori științifice de durată o istorie purtînd sămînța discordiei, a exclusivismelor, incitînd sentimente megalomane, făcîndu-se ecoul unor cauze nedrepte. Istoria își dobîndește adevărata demnitate operînd în spiritul dictonului antic *sine ira et studio*, cu comprehensiunea necesară pentru valorile și tradițiile istorice ale popoarelor, fără să ocolească nimic din adevărurile — nu odată dure, dramatice ale trecutului — dar încrezătoare în forțele omului de a clădi raporturi de conviețuire mai bune, de a întemeia o umanitate superioară!

Congresul internațional de științe istorice de la București din august 1980 a stimulat ideea responsabilității istoricului față de destinele omenirii și necesitatea de a se implica mai activ și de a contribui, cu mijloacele științei pe care o slujește și cu valorile ei educative, la asigurarea unui climat de pace, de destindere și de securitate mondială. Neîndoios că după Congresul de la București istoricii au conștiința mai vie a problemelor care confruntă omenirea și au înțeles într-o mai mare măsură nevoia de a da un sens activ mesajelor care vin din adâncul istoriei. În aceasta constă una din achizițiile fundamentale ale Congresului.

Ședința inaugurală de deschidere a Congresului a avut ca punct de rezistență conferința președintelui Biroului Comitetului internațional de istorie, profesorul vest-german Karl Dietrich Erdmann, intitulată *Comunitatea ecumenică a istoricilor*. După ce a trecut în revistă istoria congreselor de istorie, în legătură cu evoluția însăși a istoriografiei, profesorul Erdmann a caracterizat principalele orientări istoriografice actuale menționind orientarea marxistă și cea pe care domnia sa a denumit-o a „realismului istoric” (nemarxistă).

Întemeiată pe rezultatele valabile pe care le dă studiul critic al izvoarelor, cercetarea istorică vizează deopotrivă domeniul faptelor, al cauzelor și al valorilor. Karl Erdmann este adept al multicauzalității în istorie și se arată foarte optimist în legătură cu virtuțile cognitive ale orientării „realist istorice”. Elementul cel mai important al cuvântării sale a fost, după părerea noastră, modalitatea în care el concepea obiectivitatea în istorie și dialogul. Demersul istoricului, arăta prof. Erdmann, trebuie să fie condus de ideea directoare a obiectivității, iar lucrările congresului urmează să se manifeste ca un forum al libertății intelectuale. Reuniți la congres, istoricii acceptă, prin chiar acest fapt, să-și spună rezultatele cercetărilor lor și opiniile lor unui examen, unei dezbateri ghidate de regulile științei critice; aceasta implică libertatea opiniilor și acceptarea mutuală a unor convingeri științifice diferite. Aceasta permite comunicarea științifică — peste dezacordurile politice și ideologice — chiar când e vorba de probleme concrete foarte dificile.

M-am oprit ceva mai mult asupra conferinței lui Erdmann și pentru importanța conținutului, în sine, al acesteia, și pentru spiritul în care era concepută și care exprima de fapt o orientare semnificativă în cadrul congresului.

Pe lângă lărgirea zonelor geografice și istorice participante la congres, o altă trăsătură a sa, ținând de această dată de conținut, a fost deschiderea tematicii sale științifice către prezent, către unele dintre fenomenele importante ale contemporaneității. Este suficient să amintim asemenea titluri, ca : *Problemele păcii și formele sale de-a lungul istoriei* ; *Locul și rolul învățămîntului istoric, în special cel secundar, în formarea omului secolului al XX-lea* ; *Europa de est — arie de convergență a civilizațiilor* ; *State federale și principiul federativ în istorie* ; *Femeia în societate* ; *Relațiile dintre armată și societate* ; *Dezvoltare și subdezvoltare în secolul al XX-lea etc., etc.*

Rapoartele și corapoartele, în marea lor majoritate, s-au prezentat la un înalt nivel profesional ; unele se constituie în adevărate modele ale genului prin finețea analizei și bogăția informației, prin capacitatea de sinteză și de nuanțare, în același timp. Înapoia unor rapoarte se simt ani întregi de studiu în efortul de a surprinde și a reda multiplele semnificații ale unor fenomene de vastă cuprindere ; e înmagazinată acolo o răbdătoare muncă de artizan urmărind să integreze și să șlefuiască, într-un tot coerent, date, fapte și gânduri. Acesta este, în fond, un efort minunat de a păstra memoria omenirii, de a ne reaminti curgerea ei. Chiar dacă tratează aspecte disparate, actele Congresului de la București sînt o carte a umanității, sugerînd ceva din viața solidară a omenirii, din „aventura“ ei, cum se exprimă italienii. Este neîndoios că multă vreme istoricii și alți cercetători vor apela la *Actele Congresului de la București* atunci cînd vor studia teme adiacente marilor rapoarte sau multora dintre rapoartele prezentate în comisii și la secțiile cronologice. Ar fi, evident, prezumțios să încercăm, în rîndurile de față, să prezentăm tematica și conținutul rapoartelor congresului. Pentru a fi mai larg accesibilă, credem că s-ar putea traduce în română și publica unele din ele în revistele noastre de specialitate (rapoartele au apărut în limbile oficiale ale Congresului : engleză, franceză, germană, rusă și spaniolă).

Pentru a sugera, totuși, cîte ceva din fondul de idei și de probleme al rapoartelor mă voi opri, succint, la cîteva din ele. Astfel, în secțiunea vizînd *evul mediu* autorul raportului intitulat *Forme ale păcii în istorie*, Raoul Manselli (Italia), pornește de la acea *pax romana* care constituia forma de pace a imperiului în spațiul unde se întindea autoritatea sa și care, în esență, constituia modul de a fi, cel puțin ca obiectiv politic, al raporturilor cu popoarele învecinate. Făcîndu-și un principiu din dictonul „să cruțe pe cei învinși și să înfrîngă pe cei trufași“, *pax romana* căuta să impună o conștiință a unității dintre *cetate* și *lume*, dintre Roma și Imperiu, să dea un statut oarecare ideii de drept și de viață civilă ordonată în limitele supremației *Cetății (Romei)*. Secolul al IV-lea al e.n. aduce o ruptură a păcii romane, o criză a acesteia, odată cu înfringerea rezistenței romane de către goți, la 378. Pentru lumea germanică, socotește autorul, condiția normală era condiția războiului, așa încît ea aduce cu sine un ideal de pace ale cărei rădăcini nu se caută în drept, ci în forță (cuceriri). O dată cu secolul al VII-lea, notează Manselli, se anunță și se instalează un nou ideal de pace, aceea care emană din credința religioasă mahomedană în scopul de a impune un nou universalism (raportat la al Romei) în numele profetului Mohamed.

Aruncînd o privire asupra Europei secolului al IX-lea atenția istoricului e reținută de realitatea prestigioasă a lui Carol cel Mare. Dincolo de aparențe, acest secol era, după autor, unul dintre cele mai dramatice din istoria Europei, datorită lipsei oricărei forme de pace reală. Europa creștină era din ce în ce mai mult în situația unei fortărețe asediate : la nord se aflau normanzii, la sud arabii, la răsărit slavii ; își anunțau apoi prezența ungurii.

Neputînd să punctăm, fie și în mare, ideile raportului, subliniem doar că autorul face o adevărată radiografie a raporturilor politice din

Europa (pace-război) de-a lungul a unsprezece secole (IV—XV, cu unele remarci și pentru secolul al XVI-lea).

Foarte bogat în material istoric este raportul specialiștilor polonezi, Iuliusz Bardach și Hubert Izdebski, Statul federal și principiul federalității în istorie. Autorii analizează atât doctrina politică-juridică a statelor federale, cât și evoluția federalismului ca sistem politic. Pentru a ajunge la formele moderne ale federalismului, autorii trec în revistă situația acestuia începând cu antichitatea, arătând că atât în lumea antică, cât și în evul mediu, erau frecvente legăturile de ordin politic sub forma de ligi, uniuni, confederații. Adesea organismele politice erau implicate în diverse grupări de ordin superior. În antichitatea elenică se poate aminti, de pildă, *Confederația de la Delos*, fondată în 478 î.e.n. în cursul războaielor medice, concepută ca sistem de alianță a Atenei cu diferite cetăți. În peninsula italică a existat o *federație latină*, uniuni de orașe (*civitates*) ale Latium-ului având în frunte Alba-Louga, iar, mai târziu, Roma din sec. V î.e.n. Dens și sugestiv este materialul pe care autorii îl folosesc pentru evul mediu, ca și pentru epoca modernă și contemporană. Ceea ce s-a reproșat, pe drept cuvânt, acestui foarte interesant raport este că el nu a subliniat, în măsura cuvenită, intervenția elementului de forță în realizarea unor forme federale politico-statale, în trecut, și că elogiind „vitalitatea, suplețea, și plasticitatea formelor și conceptelor federaliste“, nu a remarcat, atât cât era necesar, marele proces contemporan de renaștere a vieții naționale a popoarelor în cadrele unor state naționale.

O adevărată demonstrație a capacității de sinteză o face raportul lui Domenico Demarco (Italia), *Dezvoltare și subdezvoltare în lumea secolului al XX-lea*. Profesorul Demarco apreciază conceptul dezvoltării ca pe un proces global de lungă durată având ca bază industrializarea și creșterea producției. Acest proces s-a înlăptuit grație schimbărilor structurale din economie care au antrenat toate sectoarele societății în urma unor evenimente istorice : războaie, revoluții, migrații, dominații etc. Rămânerea în afara curenților istorici de dezvoltare duce inevitabil la subdezvoltare.

Dezvoltarea economică este legată de trei fenomene, nu numai ele, dar fără de care n-ar fi putut avea loc : progresul tehnic, evoluția demografică și bulversarea structurilor extraeconomice.

Domenico Demarco trece în revistă și caracterizează pertinent principalele *etape ale evoluției* (și revoluțiilor) *progresului tehnic*, 1730—1860, 1860—1940 ; 1945 — pînă astăzi.

În ce privește *fazele dezvoltării economice* — a lumii capitaliste, autorul distinge următoarele patru faze/etape : I. 1760—1860. Este secolul nașterii și începutului dezvoltării economice în istorie ; în acest proces este antrenată la început doar Marea Britanie și Franța, urmată de Germania și Statele Unite. Ele erau insule într-o lume rămasă agrară sau infraagrară. II. Se constată apoi o *fază ascendentă cuprinsă între 1860—1914*. E faza *dinamică a dezvoltării*. Țările deja angajate în fluxul acestui proces progresează rapid, industria grea se multiplică, sînt numeroase țările europene și extraeuropene care demarează, eco-

nomia mondială este supusă mecanismului economiei capitaliste. III. Între 1914—1945 capitalismul occidental cunoaște o fază de stagnare. Dezvoltarea economică prezintă o stabilizare tulburată de cele două războaie mondiale și de crizele din 1921, 1929 și 1938 ; nici o țară nu pășăște sigur în fluxul dezvoltării economice ; încercarea Turciei și a Braziliei eșuează. IV. După 1945 asistăm la o repriză dură a dezvoltării economice. Țările dezvoltate economic se bucură de o creștere neatinsă încă în trecut — 4—6% anual — (cu mari depășiri pentru Japonia, Germania, Italia).

Noile țări apărute într-un ritm vertiginos pe harta lumii vor să ia parte la dezvoltarea economică. De acum problema se pune pentru toate țările subdezvoltate față de care economiile occidentale aplică noi metode de acțiune și de expansiune.

În mod special Domenico Demarco urmărește problema dezvoltării economice în țările socialiste.

Pe lângă fenomenele economice — pe care le analizează în mod dialectic, arătând atât aspectele pozitive cât și antinomiile generate de dezvoltare — autorul punctează și repercusiunile de ordin social ale problemei dezvoltării. Am insistat ceva mai mult asupra conținutului acestui raport în ideea că el poate folosi și activității profesorului de istorie la catedră.

O premieră pentru secția de metodologie a congreselor internaționale de științe istorice a fost înscrierea temei *Locul și rolul învățămîntului istoric, în special cel secundar, în formarea omului secolului al XX-lea*. Raportorul general, profesorul V. I. Pașuto (U.R.S.S.), nu a avut de loc o sarcină ușoară în susținerea raportului său, deoarece încă nu sînt înlăturate pe de o parte presuposițiile că istoria nu-și pierde statutul de știință chiar dacă servește comanda socială (totul este ca această comandă să nu atenteze la integritatea lăuntrică a ei ca știință), iar, pe de altă parte, savanților le vine uneori greu să caute și să recunoască performanțele manualelor din alte țări, depistînd mult mai ușor carențele acestora. Este drept, sînt încă multe de făcut pe linia îmbunătățirii manualelor din învățămîntul mediu pe plan internațional și unii experți (din S.U.A. și R.F.G.) au recunoscut lipsurile anumitor manuale din țările lor. Principalul cîștig al dezbaterilor pe marginea raportului de mai sus constă, după opinia noastră, în faptul că specialiștii au înțeles că e, nevoie să se procedeze cu mai multă grijă și cu un grad sporit de atenție atunci cînd se formulează aprecieri privind trecutul altor popoare și că mai e destul loc pentru a se valorifica cum trebuie tradițiile lor înaintate, progresiste. O idee unanim acceptată a fost aceea că pentru a avea garanția calității conținutului științific al manualelor e neapărat necesară participarea universitarilor, a oamenilor de știință de prestigiu la alcătuirea lor.

Coraportorul român, profesorul Ștefan Ștefănescu, a prezentat experiența țării noastre în domeniul învățămîntului istoric în școală și a editării de manuale, experiență socotită interesantă de mulți specialiști din străinătate.

O temă destinată să ocupe un loc central în cadrul secției de metodologie a fost cea privitoare la *Limbajul istoricului*. Raportorul general, Karl-Georg Faber (R.F.G.) a întocmit un amplu și cuprinzător text vizînd raportul dintre limbajul comun (obișnuit) și cel științific în istorie. (Din păcate, nefiînd trimis la timp, în actele Congresului a apărut doar un scurt rezumat). Deși această chestiune mai figurase pe ordinea de zi a Congresului internațional de la Moscova (1970) avînd ca raportor pe renumitul savant francez A. Dupront, importanța ei și caracterul extrem de complex îi justifica din plin prezența și la București. Atît K. G. Faber cît și alți coraportori, de exemplu : Stanislaw Piekarczyk au pledat pentru intensificarea aspectului științific al limbajului istoric, mergîndu-se, dacă se poate, pînă la unul complet formalizat, ceea ce este, desigur, un deziderat greu realizabil. Alți coraportori au semnalat rădăcinile sociale și ideologice ale aparatului conceptual al istoricilor (e vorba de sensul limbajului), după cum alți specialiști (printre care și coraportorii români Eugen Stănescu și Aron Petric) au arătat raportul între înnoirile de ordin social-economic din societate și înnoirile în limbajul istoricului.

Discuțiile nu s-au remarcat prin elemente deosebite ; interverienții au adus în dezbatere observații cam periferice, funcție de preocupările și cunoștințele proprii. A prevalat ideea că limbajul istoric nu se poate formaliza — prin procedee logico-matematice — și nici uniformiza. Pornind de la elementul narativ în discursul istoric, unii specialiști au pledat pentru forța de sugestie artistică a limbajului istoric (aici se confundă stilul cu limbajul).

Tot în cadrul secției metodologice s-au dezbătut temele următoare : *Probleme și metode de istorie orală și Demografie, epidemii, ecologie*. Deși rapoartele și corapoartele au fost interesante, aceste teme sînt, totuși, oarecum colaterale momentului teoretic, metodologic al istoriei. Dealtfel problemele demografiei au fost dezbătute și la lucrările comisiei care poartă același nume. (Acad. Ștefan Pascu a susținut un raport la comisia de demografie și un coraport la secția de metodologie).

În mare, străpunerile de ordin metodologic ale istoriografiei actuale, judecînd după lucrările congresului, ni s-au părut mai puțin spectaculoase. Se pare că după efervescența deceniilor precedente asistăm la o perioadă mai calmă în acest domeniu, de decantare și evaluare a rezultatelor, după care vor apare, probabil, noi impulsuri, noi căutări creatoare.

Cercetătorii români au adus o contribuție relevabilă, atît sub raport numeric, cît și pe planul calității, la seria de rapoarte și corapoarte ținute la congres. Lor li s-a încredințat un raport în cadrul marilor teme, trei rapoarte la secțiile cronologice, trei rapoarte la comisiile afiliate la congres, trei corapoarte la marile teme și trei la comisiile afiliate. Atît rapoartele, cît și cele mai multe dintre corapoarte au caracterul unor studii robuste, bine articulate, cu orizont larg, cuprinzător. Este binevenită inițiativa „Revistei de istorie“ de a

publica în română contribuțiile specialiștilor noștri la congres pentru a sta la dispoziția unui număr mai mare de cititori din țară.

O încercare pe care aş numi-o temerară au întreprins acad. Emil Condurachi și Răzvan Teodorescu în raportul lor înscris printre marile teme: *Europa de est — arie de convergență a civilizațiilor*. Tema, cum e ușor de văzut, poate fi examinată din perspective variate, de la cea de filozofie a culturii la una strict empirică, documentară. Autorii tratează chestiunea în plan istoric, însă nu obositor factologic, ci cu ample deschideri și observații de sinteză. Prevalează materialul privind legăturile culturale, deși, mai ales pentru partea veche, ideea interdependenței și interrelațiilor se susține și pe alte planuri: interumane-sinteze de populații și geneze de popoare — lingvistice, materiale etc.

Remarcînd fenomenele de aculturație, autorii subliniază, în același timp, capacitatea creatoare proprie în domeniul valorilor materiale și culturale a popoarelor est-europene (zona e oarecum convențională, iar interferențele cu restul Europei au fost foarte puternice). Vechimea milenară a culturii acestei zone este dublată de originalitatea ei și de prezența unor elemente comune, de trăsături stilistice comune. Autorii au subliniat, așa cum se cuvine, importanța moștenirii culturale bizantine, rolul de „substrat” cultural al Bizanțului pentru viața spirituală sau formele de organizare politică — administrativă a popoarelor moderne ale acestei zone. (Faptul trebuie reținut cu atît mai mult cu cît unii istorici, chiar din această zonă, încep să-l uite, în dorința de a-și concentra atenția spre performanțele de cultură și civilizație din propriile țări — să spunem Rusia Kîeviană sau Bulgaria medievală — de a căror valoare sîntem, de altfel, deplin conștienți).

În raport ni se pare punctată reușită capacitatea de renaștere culturală și națională în epoca modernă și contemporană a popoarelor din estul Europei, modernizarea vieții lor culturale și termenii noi în care se pune problema contactelor est-vest pe plan european în secolele XIX—XX. Că o asemenea temă este susceptibilă de completări și de adînciri (cum ar fi prezența valorilor de cultură și de civilizație turcească în zona amintită, sau rolul elementului germanic în sinteza culturală și de civilizație a Transilvaniei), faptul este de înțeles dacă ținem seama de vastitatea și de complexitatea lui excepțională.

Prin raportul lor, acad. Emil Condurachi și Răzvan Teodorescu au făcut însă mai mult decît întocmirea unui studiu interesant; ei au pus bazele unei direcții de cercetare pe care am dori-o fructuoasă și cu realizări fundamentale.

Hadrian Daicoviciu a făcut, în raportul său, o reușită sinteză a temei *Dacii și civilizația lor*. Profesorul Daicoviciu a marcat etapele civilizației geto-dace, arătînd că din sec. al II-lea î.e.n. se produce uniformizarea acesteia în tot spațiul geografic unde se manifestă. El a înfățișat convingător caracteristicile *fazei clasice* a civilizației dacogete urmărind elementele de ordin *material* (topitorii de fier, unelte, ceramică, cetăți și sisteme de fortificații), *spiritual* (religie, preocupări în domeniul medicinei și astronomiei) și *politic* (avînd ca expresie majoră centralizarea politică statală în timpul lui Burebista și înflorirea

statului dac sub Decebal). Pentru viața spirituală a lumii daco-gete se impune luarea în considerare a recent apărutei lucrări în limba română a lui Mircea Eliade *De la Zalmoxis la Gînghis Han* (Editura științifică și enciclopedică, 1979). O sarcină a istoriografiei noastre, desprinsă și din discuțiile de la congres, este definirea concretă a factorilor de civilizație și cultură geto-dacă în plămădirea noii sinteze istorice de pe pămîntul patriei — civilizația și cultura românească.

Alexandru Duțu și Pompiliu Teodor au înfățișat sugestiv și pertinent, în raportul lor *Luminismul în centrul și sud estul Europei și implicațiile sale politice*, stadiul studierii fenomenului; ei au dezbătut problema tipologiei acestui fenomen, atrăgînd atenția asupra necesității de a se depăși demersul tradițional asupra luminismului, care cantona cercetarea exclusiv în planul ideilor, și de a îngloba în sfera studiului și fenomene de ordin social, statal, economic etc. la fel de semnificative pentru perioadă ca și cele de conștiință colectivă.

Costin Murgescu și autorul acestor rînduri au întocmit raportul *Reformele agrare din Europa după primul război mondial*. Problema este cercetată în cadrul profundelor transformări politice și sociale de pe continent în această epocă, analizîndu-se principiile și dimensiunile reformelor, conținutul și caracterul lor, în sfîrșit consecințele acestora în legătură cu evoluția agriculturii în Europa centrală și de sud-est în perioada interbelică. Raportul dezvăluie, de asemenea, rădăcinile istorice ale reformelor și propune o tipologie a acestora, relevînd, totodată, momentul social și politic în cadrul fenomenului de reforme agrare. Autorii integrează reforma agrară din România, cu ponderea și semnificația cuvenită, în ansamblul reformelor înfăptuite pe plan european.

O temă de mare interes, *Evoluția istorică a raporturilor armată-societate*, a fost încredințată lui Alexandru Savu și Eugen Bantea la lucrările comisiei de istorie militară. Autorii nu numai au analizat atent și stăruiitor relația armată-societate, rolul armatei ca instrument de forță (astăzi ea e depozitara unor capacități distructive inimaginabile), dar au trasat un interesant tablou de-a lungul istoriei. Chiar dacă, prin forța lucrurilor, imaginea nu e decît selectivă și parțială, ea este sugestivă, bine conturată.

*
* *

Dezbaterile congresului au fost active și vii, susținute, în majoritate covârșitoare, în spirit științific, sobru și obiectiv. A existat o atmosferă de libertate intelectuală proprie schimbului fertil de păreri. S-a observat, poate mai mult decît altădată, deschiderea spre dialog, o comprehensiune sporită pentru „regulile dialogului“.

Desigur, s-au înfruntat concepții și păreri diferite, s-au expus puncte de vedere diferite. Ele nu au abandonat însă, în marea lor majoritate, ideea de fidelitate față de adevărul istoric, nu au trădat spiritul de obiectivitate. Chiar dacă din conținutul intervențiilor se sub-

înțelegea că autorii lor îmbrățișează puncte de vedere diferite, aceștia nu urmăreau să construiască neapărat polemic intervenția (comunica-re), să se delimiteze prin etichetări sau blamări ideologice.

Cum este de înțeles în cazul unor reuniuni de asemenea dimen-siuni, n-au putut fi evitate câteva stridente care au distonat cu orien-tarea generală a lucrărilor congresului. Ele au apărut atunci cînd acei puțini dintre participanții care le-au generat, au părăsit domeniul pro-priu-zis al istoriei trecînd pe făgașul unor dispute de ordin politic. Dar n-au avut prea mult de cîștigat, să spunem, nici cunoașterea pro-blemei statelor federale, nici a propagandei în timpul celui de-al doi-lea război mondial de pe urma „elementelor fierbinți” de dialog, chiar dacă puteau să capteze ca spectacol.

Delegația română de istorici sau specialiști din unele domenii conexe a fost un partener activ de discuții. Mulți dintre specialiștii noștri cei mai reprezentativi s-au străduit ca valorile istoriei noastre să fie mai bine și larg cunoscute, ca experiența trecutului poporului nostru să fie percepută în semnificațiile sale majore. Specialiștii de peste hotare, veniți la congres, au putut remarca poziția deschisă a istoriografiei noastre, capacitatea ei de a dialoga, sensibilitatea față de nuanțe, repudierea tezelor preconceptuate. Istoriografia noastră a fost ghidată de ideea adevărului și obiectivității în știință, înțelegînd că aceste concepte nu sînt rodul unei iluminări apriorice, ci se constituie ca rezultat al unui îndelungat proces de cunoaștere.

Ea a fost însă decisă și a căutat să nu lase neclarificate proble-mele puse în discuție, atunci cînd își făceau loc aprecieri ezitante sau de-a dreptul negatoare — privind, să spunem, problema continuității daco-romane, a valorilor culturale și umaniste a românilor în epocă feu-dală, idealul liberator în cadrul luptei românilor din Transilvania de la 1848, justetea istorică a tratatului de pace de la Trianon (1920) etc.

Congresul a fost un prilej de meditație asupra drumului parcurs de istoriografia noastră, asupra problemelor ce solicită, în continuare, intensificarea eforturilor de cercetare. În lumina sarcinii majore pusă în fața cercetării istorice de conducerea Partidului Comunist Român — întocmirea tratatului de istoria României în 10 volume, ca și a altor opere de sinteză — obiectivele și domeniile de studiu se profilează cu toată limpezimea. Cei mai valoroși istorici ai noștri nutresc convingerea fermă că adîncind studiul unor procese și fenomene fundamentale din trecutul poporului nostru, extinzînd baza documentară a unor aprecieri, perfecționînd capacitatea de nuanțare a istoriografiei noastre, vom întări și puterea probatorie și de argumentare a acesteia, astfel încît să poată fi din plin lămurii și reputații specialiști ca György Ránki sau Tibor Hajdu (R.P.U.) că momentul național în cuprinsul revoluției de la 1848—1849 din Transilvania are o dimensiune fundamentală și nu poate fi substituit prin cel social (asta numai în ceea ce privește pe români, fiindcă, în cazul maghiarilor, colegii noștri îl înțeleg destul de bine) sau că Tratatul de pace de la Versailles (1919—1920) se cuvine să fie anali-zat dialectic, relevînd atît aspectele negative (imperialiste), cit și faptul

că a trebuit să sancționeze realități izvorite din maturizarea unor necesități istorice.

Ca obiective de cercetare a căror importanță congresul a pus-o în evidență și unde dispunem de condiții propice pentru înregistrarea unor bune rezultate, aș menționa extinderea studiilor de demografie, trecerea hotărâtă de la istoria evenimentială, favorizând studii pe teme înguste, fărămițate, la „istoria duratelor lungi“, urmărind desfășurarea proceselor de adincime ale realității sociale. Congresul a relevat încă o dată (dacă mai era nevoie!) că integrarea istoriei noastre în istoria europeană, analiza din perspectiva europeană a problemelor istoriei românești este o condiție a adâncirii problemelor, ca atare, și a impunerii istoriografiei noastre în circuitul științific internațional.

Istoricii români au participat nu numai activ la lucrările congresului. (Ce bine era ca unele comunicări să fi fost mai temeinic pregătite, iar cele care le-au susținut să fi stăpinit cum se cuvine limbile oficiale ale congresului!). Ei au ținut să dea o imagine mai amplă despre istoriografia noastră și despre activitatea lor prin producția de carte de specialitate cu care au venit la congres. Trebuie spus că această producție realmente a impresionat și a surprins chiar pe foarte mulți participanți străini prin numărul și varietatea titlurilor și preocupărilor, prin ținuta grafică excelentă a multora dintre lucrările apărute și prin efortul de a traduce în limbi de circulație mondială o serie de cărți reprezentative. De la splendidul album artistic al lui Micălea (în cinci volume) privind istoria veche a poporului român *Strămoșii noștri* până la lucrarea Elisei Campus *Din politica externă a României 1913—1947*, Editura politică, 1980, sau la cercetarea colectivă *România în anii socialismului 1948—1978* (sub redacția lui Gheorghe Surpat), cartea de istorie a reflectat toate perioadele și epocile din trecutul poporului nostru, a învederat o extindere a cîmpului tematic. Fără nici o îndoială, producția de carte istorică românească a atins în preajma congresului un punct de vîrf, răspunzînd interesului mereu sporit al cititorului din țara noastră pentru lectura istorică. La această reușită de prestigiu nu putem să subliniem îndeajuns contribuția și efortul editorilor — în special al Editurii Academiei și Editurii științifice și enciclopedice — care au făcut un adevărat tur de forță pentru a materializa proiectele și planurile editoriale, individuale și colective.

Dealtfel publicarea prealabilă a rapoartelor și corapoartelor congresului (în trei volume masive) este ea însăși o performanță, o realizare care nu numai a contribuit substanțial la buna desfășurare a lucrărilor congresului, dar și un serviciu adus istoriografiei internaționale, *Actele celui de-al XV-lea congres* putînd intra în fondul bibliotecilor de peste hotare și deci în circuitul științific mondial.

Desigur, este greu să se formuleze concluzii definitive asupra locului și rolului congresului în evoluția istoriografiei timpului nostru. Numai aprofundarea lucrărilor sale pe fondul evoluției anterioare a istoriografiei și a tendințelor ei caracteristice actuale ar permite concluzii mai ample. Dacă este mai complicat să se aprecieze exact măsura în

care lucrările congreselor înriuresc dezvoltarea istoriografiei mondiale, o prefigurează și o definesc (părerea noastră este că numai parțial) este însă incontestabil că ele reflectă situația acesteia, stadiul anumitor preocupări, nivelul pe care l-a atins cercetarea unor domenii. Acesta este și rolul congreselor; ar fi prezumțios să se aștepte sau să pretindă mai mult de la ele. În fond nu sînt organisme de directivă, ci adunări de dezbateri științifice, de afirmare către sine (obștea istoricilor) și către societate, la cauzei domeniului pe care cei reuniți îl cultivă.

Ceea ce congresul a lăsat să se desprindă cu certitudine este că creșterea prestigiului istoriei și a capacității ei de înriurare socială sînt legate de statutul științific al istoriografiei, de nivelul calitativ al achizițiilor sale teoretice. Așa cum observa într-o formulă remarcabilă un istoric celebru, este un semn de triumf spiritual ca omul, eliberat de piedicile ce-i frînează elanul creator, să poată construi nu numai prezentul, și să prefigureze în voie viitorul, dar să pătrundă cît mai exact și mai cuprinzător spațiul și timpul trecutului.

Lucrările congresului au arătat că metoda marxistă de cercetare își relevă superioritatea cu condiția ca cercetarea să fie bine și corect făcută, cu toată bogăția de informații necesare și cu măiestria profesională cuvenită. Altfel, invocarea ei nu salvează textul de la platitudine, subiectivitate sau ambiguități.

Așa cum au remarcat prestigioși specialiști români, cît și de peste hotare, Congresul de la București a reflectat tendința istoriografiei actuale de a se orienta tot mai mult spre mase, de a lua în considerare marile colectivități, problemele acestora. Este drept că *istoria socială* nu mai polarizează cu aceeași intensitate preocupările ca în deceniile precedente; se înregistrează o revenire la unele direcții tradiționale de cercetare — cum ar fi istoria politică — este drept la un nivel superior de investigare, cu metode ce permit să se desprindă întreg evantaiul de semnificații ale politicii. Aspectele de civilizație, de cultură, problema mentalităților, psihologia socială au dobîndit, de asemenea, o pondere sporită în preocupările specialiștilor. Lăsînd la o parte impulsurile pasagere ce țin de modă, este cert că îmbrățișarea acestor domenii a adus înnoiri substanțiale cîmpului tematic al cercetării istorice, fizionomiei înseși a istoriografiei.

O imagine a producției de carte în domeniul istoriografiei a sugerat-o, dealtfel, expoziția organizată cu ocazia congresului. Concepută funcțional și în același timp cu eleganță și rafinament, expoziția de la București s-a constituit, după cuvintele secretarului Comitetului internațional de științe istorice (de pînă la congres) — Michel François — într-un model pentru expunerea de carte de specialitate la asemenea reuniuni.

Foarte utile se relevă culegerile, pregătite în vederea Congreselor internaționale, în care se prezintă evoluția istoriografiei din diferite țări. Cu ocazia Congresului de la București au apărut, de pildă, o amplă sinteză privind istoriografia din Republica Democrată Germană între 1970—1980, *Historische Forschungen in der D.D.R. 1970—1980. Analyse und Berichte*. Deutscher verlag der Wissenschaften, 1980; o sinteză si-

milară îmbrățișind direcțiile de cercetare și orientările în domeniul istoriografiei între 1975—1980 a apărut în S.U.A. : *The past before us. Contemporary Writing in the United States*, edited for the American Historical Association by Michael Kammen, Cornell University Press, Ithaca and London, 1980. De proporții mai restrinse, dar foarte necesară sub aspectul informării, este culegerea *La recherche historique en France depuis 1965*.

În condiții grafice mai modeste, dar lămuritoare sub aspect istoriografic și bibliografic, se prezintă culegerile : *Sovietskaia istoriceskaia nauka v 1975—1979*, Izdatelstvo „Nauka“, Moscova, 1980 ; *Novaia istoria. Ukazatel literatury, Cjasti 1, 1640—1870*, sub redacția lui A. V. Ado și M. S. Meier, Editura Universității din Moscova, 1980.

Școala noastră istorică a înfățișat mai multe lucrări de factură istoriografică și bibliografică. A trezit un interes aparte *Enciclopedia istoriografiei românești*, publicată încă în 1978 (Editura științifică și enciclopedică). O mențiune specială se impune pentru *Bibliografia istorică a României*, aflată la vol. V (1974—1980), care a apărut în Editura Academiei, 1980, fiind întocmită de un colectiv de specialiști din Cluj (coordonator acad. Ștefan Pascu). O inițiativă valoroasă a luat *Revista de istorie* care a dedicat un număr dublu (7—8 pe 1980) *Dezvoltării istoriografiei românești în anii socialismului*. Păcat că unele texte arată mai mult a comentariu bibliografic decât a studiu bilanț asupra realizărilor istoriografiei, a stadiului atins în anumite domenii, implicând și sugestii asupra direcțiilor ulterioare de cercetare. Enumerarea neutră și imparțială a unor titluri, fără analiza critică a rezultatelor și selectarea achizițiilor cu adevărat perene poate fi un gest de complezență adresat celor care se regăsesc în text sau pe infrapagina studiilor din revistă, dar nu și o reflexie mai adâncă asupra drumului parcurs, a stării și a căilor viitoare de dezvoltare a istoriografiei noastre.

O inițiativă bună a avut Biblioteca centrală universitară din București întocmind bibliografia selectivă *Theorie et méthode dans l'historiographie roumaine (1965—1979)*, București, 1980. (Este drept, multitudinea rubricilor mai mult complică decât simplifică criteriile clasificării materiei).

Pentru Congresul de la București, Comitetul Internațional al istoricilor a pregătit un număr dublu de *Nouvelles études d'histoire*, culegere care dă o imagine asupra preocupărilor istoriografiei noastre. Știm foarte bine câte greutatea întâmpină eforturile de a asigura un caracter tematic *Noilor studii...* sau de a orienta structura sumarului culegerii pe câteva direcții semnificative de cercetare. Se cuvine însă perseverat, în ciuda oricăror dificultăți ; altfel, oricât ar fi de interesant în sine fiecare studiu luat în parte din cele incluse în colecția *Nouvelles études...* ele nu înălătură impresia de mozaic al colecției în ansamblu.

Culegeri de studii istorice, în limbi de circulație mondială, se pregătesc cu ocazia congreselor și de alte țări. Este bine cunoscută colecția *Études historiques* a oamenilor de știință maghiari. Pentru Congresul de la București ei au pregătit două volume. De asemenea, istoricii polonezi au întocmit volume tematic de frumoasă ținută : *La Pologne au*

XV e Congrès International des sciences historiques à Bucarest. Études sur l'histoire de la culture de l'Europe Centrale — Orientale. Réunis et présentés par Stanislaw Bylina, Wydawnictwo Poleskiej Akademii Nauk, 1980. Sub redacția lui Jaroslav Purš au fost reunite contribuțiile istoricilor cehoslovaci la Congresul internațional de la București sub titlul: *Problems of continuity and discontinuity in History*. Au fost pregătite numeroase alte culegeri sau lucrări de către comitetele naționale de istorie.

Prin întreaga activitate de pregătire, prin lucrările sale, prin debaterile care au loc într-un cadru atât de larg, congresele internaționale de istorie sînt factori de stimulare a științei, de perfecționare a metodelor de cercetare, de progres al cunoașterii în domeniul dat.

Ca și precedentele reuniuni, Congresul de la București a fost un prilej de întîlniri sau de reîntîlniri între istoricii de pe toate meridia-nele, de contacte științifice și schimburi de idei, de luare de cunoștință cu metode și modalități de cercetare recente. Mai ales modalitatea demersului istoriografic, felul în care istoricul se apropie de tema sa și o examinează, prezintă un interes aparte pentru colegii de breaslă.

Pentru istoriografia noastră Congresul de la București a însemnat o mare experiență științifică; el a facilitat afirmarea istoriografiei românești, pe plan internațional, a familiarizat mulți istorici străini cu unele aspecte ale trecutului nostru și a lărgit cercul de prieteni ai poporului român printre oamenii de știință de peste hotare.

La închiderea congresului, noul președinte ales al Biroului Comitetului Internațional de științe istorice pe următorii cinci ani, profesorul polonez Alexander Gieysztor, vorbind în numele Biroului C.I.S.H., și el substanțial înnoit, își exprima speranța într-o perioadă fertilă și prosperă, de pace și muncă liniștită a istoricilor, pînă la viitorul congres din 1985, care va avea loc în R.F.G. În cabinetele de lucru sau pe șantierele arheologice, în sălile de curs sau la noi reuniuni interne sau internaționale, istoricii vor acumula noi cunoștințe despre mersul umanității, își vor perfecționa măiestria profesională și metodele de cercetare, pentru a reinnoda, apoi, firul congreselor internaționale, într-o continuitate de eforturi și de năzuințe care să vrea o parte, fie cît de mică, din marea continuitate a umanității.

STUDII ȘI ARTICOLE

ACTIVITATEA COMERCIALĂ ÎN BALTICA. „HANSA GERMANĂ“ ȘI IMPORTANȚA EI

FLORENTINA CAZAN

Comerțul în Baltică și Marea Nordului se înscrie în șirul factorilor care marchează evul mediu european ca o epocă de progres în istoria omenirii.

Încă din evul mediu timpuriu, axa nordică s-a deschis comerțului, împiedicând formarea unei economii „închise“ în perimetrul domeniului și a salvat de la o criză de durată Europa occidentală după ce arabii au devenit stăpâni în Mediterana¹. Din secolul VIII drumurile comerciale s-au mutat spre nord și, începînd de acum, timp de mai bine de șapte sute de ani, adevărata legătură între Europa occidentală și orientală se va face prin Baltică.

Comerțul prin Mediterană nu a încetat după venirea arabilor în Peninsula Iberică, dar sudul a pierdut preeminența economică, cedînd locul unor artere noi, fluviale, toate mergînd spre Marea Nordului și Baltică, o adevărată pînză de păianjen ce va prinde în mersul istoriei întreaga Europă nordică și centrală, creînd o axă vitală est-vest, sud-nord deosebit de fecundă², căreia evul mediu european îi datorează întreaga sa evoluție economică. Ceea ce Mediterana a fost pentru antichitate, Baltica va fi pentru evul mediu.

Inceputurile activității economice în această zonă se datorează frisonilor și popoarelor scandinave. Negustori gotlandezi între 650—800 au întemeiat mai multe colonii pe coasta Lituaniei ca : Grobin³, Apuole, cea mai mare așezare fortificată din Baltică în secolul VIII, Elbing⁴. Era urmarea creării unor centre meșteșugărești și comerciale în Scandinavia (ca de pildă Helgö atestat în secolul VII), care în perioada vikingă (sec. IX—XI) s-au înmulțit și au devenit cunoscute pentru schimburile pe care le făceau. Astfel pot fi menționate : Birka, Sigtuna (Suedia), Hedeby, Sliestorp (Danemarca), Skiringsal (Kaupang) în Norvegia. Războinici de temut pe mare, meșteșugari iscusiți acasă, abili negustori în teritoriile ce le colindau, vikingii și varegii au dat un nou impuls comerțului maritim. Birka în secolele IX—X, era o adevărată placă turnantă a comerțului internațional. Aici se întâlneau frisoni, anglo-saxoni, danezi,

¹ Cunoscutul istoric H. Pirenne susținea teza „închiderii“ Mediteranei după venirea arabilor și stagnarea comerțului care va renaște în secolul XI, vezi H. Pirenne, *Mahomed et Charlemagne*, Paris, 1937.

² Fr. Durand, *Les vikings*, Paris, 1965, p. 13—14.

³ Probabil Seeburg, menționat în *Rimberti, Vita Anskarii*.

⁴ Probabil Trusa, pe care călugărul Wulfstan îl descria regelui Alfred cel Mare.

germani, slavi, greci sau arabi. La Birka soseau mărfuri din îndepărtatul Samarkand. Revelator pentru comerțul ce se făcea este faptul că în unele morminte s-a găsit mătase chinezească⁵. Numărul mare de monezi de argint descoperite în Suedia (200 kg) pledează în favoarea unor schimburi intense⁶. Hedeby era centrul prin care treceau toate mărfurile ce luau drumul spre Occident, ajungând pînă în Peninsula Italică, de aici prosperitatea orașului în secolul IX. Dacă Birka a dispărut în secolul X, cauza a fost nu decăderea comerțului, ci poziția ei strategică nefavorabilă⁷. La o distanță, însă, de 15 km, într-un loc mai ferit, a apărut Sigtuna care la rîndul ei, la mijlocul secolului XIII, a cedat locul Stockholmului (1251). Același lucru s-a petrecut cu Hedeby. După distrugerea orașului de către norvegieni (1050) locul a fost luat de Schleswig, apoi, cum nici acesta nu era destul de ferit, s-a construit mai în interior Lübeckul⁸.

Trecînd peste raidurile obișnuite de jaf, atacurile normande au fost un șir de lupte și alianțe pentru a pune mina pe axa comercială din nord. Cînd Carol cel Mare muta capitala imperiului franc la Aachen și purta război în Holstein o făcea în același scop⁹. Înființarea Hamburgului în secolul IX se înscrie în aceeași politică. Dorestad, unde se efectuau schimburile frisonne, ajunge încă din secolul VIII un punct vamal de primă importanță și un loc unde se bate monedă pentru întreg statul franc.

Acest comerț ce se făcea cu blănuri, piei, arme, diferite produse meșteșugărești, vin, a dus la înființarea în interiorul continentului a numeroase vicuri pe apele navigabile, puncte de acostare a navelor și de desfacere a mărfurilor. Desigur la acea dată ele nu pot fi comparate cu orașele antichității, nici ca mărime, nici ca volum de mărfuri vehiculate, dar ceea ce rămîne important este pulverizarea lor pe harta Europei, fapt ce a permis ca zone nebănuite de îndepărtate să fie antrenate în relațiile marfă-bani, acest aspect fiind punctul de plecare al specificului economic și istoric al civilizației medievale. Mulți istorici uită amănuntul că împăratul Carol cel Mare a dispus construirea unui canal care să lege riul Main (afluentul Rinului) cu Dunărea, vechia cale de acces spre Constantinopol, și acest fapt spune mult în ceea ce privește viața economică. Lărgirea comunicațiilor a pus bazele unui schimb neîntrerupt cu care s-a deschis un nou capitol în istoria Europei. Cu decăderea comerțului în Mediterană o filă a fost întoarsă în cartea istoriei. Civilizației mediteraneene i-a urmat civilizația nordică. Însăși Italia s-a întors spre nord. Prin trecătorile Alpilor și valea Rinului — acum arteră principală de legătură, mărfurile erau transportate pînă

⁵ Fr. Durand, *Op. cit.*, p. 83—84.

⁶ *Ibidem*, p. 83.

⁷ Descrierea orașului făcută de Rimbart (cca. 840) și Adam de Bremen (sec. XI) în *Quellen des 9 u. 11 Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche u. des Reiches*, Berlin, 1961, p. 58—60, 474.

⁸ *Vezi Orașul medieval, Culegere de texte*, coordonator R. Manolescu, București, 1976, p. 32—33.

⁹ E. Hering, *Die deutsche Hanse*, p. 6.

pe coastele Baltice¹⁰. Comerțul a impulsionat meșteșugurile de aici, apariția unor noi orașe și dezvoltarea celor vechi începînd cu renașterea economică a secolului XI — Kölnul, „mama orașelor germane“, așezare ce coboară în timp pînă în epoca română, în secolul XII atinsese o suprafață de 197 ha, egală cu a Constantinopolului, iar la sfîrșitul aceluiași veac atîngea 401 ha¹¹.

Dar preponderența în Baltică pînă în secolul al XIII-lea au avut-o tot scandinavii. Principală beneficiară era Anglia care primea mărfuri prin portul Boston. În același timp, însă, norvegienii din Trondheim, Oslo, Bergen puteau fi întîlniți la Bremen, Utrecht, Köln, după cum tot ei făceau legătura cu Islanda și Groenlanda.

Suedezii s-au orientat spre răsărit; încă din 1080 aveau la Novgorod o „curte gotică“. Totodată gotlandezii au pătruns în Imperiul german și au reușit să obțină în 1134 de la împăratul Lotar al III-lea scutiri de taxe și dreptul de liberă trecere. Cît despre comerțul cu Anglia, el este atestat de numărul mare de monezi anglo-saxone descoperite în Gotland. Între 1202—1241 a venit rîndul danezilor să se impună în Baltică, regele Valdemar al II-lea Victoriosul supunînd litoralul răsăritean pînă la golful Finic.

În fața unei atari expansiuni comerciale, negustorilor flamanzi și germani nu le rămînea altă soluție, pentru a putea rezista și a se impune la rîndul lor, decît asocierea sau hansa¹². Înfăptuirea ei s-a făcut în două etape: 1) liga negustorilor (sec. XI—XIII); 2) ghilda orașelor (mij. sec. XIII — a doua jum. a sec. XIV).

Primii negustori care s-au unit au fost frisonii. Pe coastele flamande apăruseră porturi importante ca Wissant, Bruges, Ardenburg. Flamanzii în secolul XI înființează un antrepozit la Londra, se lansează într-un negoț cu nordul Germaniei și orașele scandinave, Schleswig și Sigtuna unde sînt semnalate gilde frisone.

Orașenii din Köln țin pasul cu flamanzii, încă de la începutul secolului XI, ei fiind întîlniți pe piețele anglo-saxone unde își desfăceau produsele la adăpostul privilegiilor regale¹³. Penetrația germană în Anglia a sfîrșit prin înființarea la Londra în anul 1130 a unei Gildhall (casă a gildei) pentru negustorii din Köln, loc ce a devenit deîndată un important centru de afaceri și nucleul viitorului sediu al hansei germane. Rivalii flamanzi au fost înlăturați și, sprijiniți de autoritatea regală, colonizii se vor impune pentru o bună vreme în nod. Astfel, regele Angliei, Henric al II-lea, în 1157, acorda protecția sa specială gildei de la Londra adăugînd noi privilegii pentru vinderea mărfurilor, mai ales vinul de Rin, un produs foarte căutat, și tuful de Andernach folosit în construcții. Grație acestui sprijin, colonizii ajung în secolul XII să

¹⁰ Ibidem, p. 7.

¹¹ Ph. Dollinger, *La Hanse XII-e — XVII-e siècles*, Paris, 1964, p. 27.

¹² Hansa înseamnă taxă vamală, denumire dată întîi comptoarelor ligii, de unde s-a extins asupra întregii asociații.

¹³ Regele Ethelred (979—1013) este primul care le acordă privilegiile în anul 1000.

dețină o flotă puternică în stare să se alăture la unele acțiuni militare ca de pildă cruciadele. Participând la așa-numitele „expediții sfinte”, urmăreau de fapt o expansiune economică. Când în 1201 se întemeia Riga, pretextul infiltrării germane era creștinarea slavilor.

Dar negustorii din Köln, cu toată organizarea lor, nu puteau împiedica afirmarea altor orașe ca Bruges, Bremen, Lübeck, acesta din urmă ajungând un fel de poartă a Occidentului în Baltică. Aici se întâlneau, ca altădată la Birka, negustori frisoni, saxonii, flamanzi, danezi, suedezi și ruși¹⁴. Mergând pe urmele negustorilor din Köln, cei din Lübeck după 1157 se impun în porturile engleze, Yarmouth Lynn, Hull și în cele din urmă Boston. Novgorodienii, uniți într-o asociație, deseori sint menționați în porturile daneze. Venzii, pruşii, estonienii făceau și ei un comerț în Baltică, ce-i drept, mai limitat.

Așadar, concurența era strinsă, iar pentru a o înlătura, dar mai ales pentru a obține supremația în Marea Nordului și Baltică, orașele germane au fost nevoite să se unească între ele. Mai multe hanse de negustori germani, cea din Londra, Köln, Bremen, Lübeck, Hamburg ș.a. au format așa-numita Hansă germană. Punctul de plecare l-a constituit înțelegerea încheiată între Lübeck și Hamburg în 1241 (anul morții lui Valdemar), prin care se prevedea echiparea unor vase cu oameni înarmați având rolul de a supraveghea drumurile martime ce legau Trave de Elba și toate apele pe care erau expediate mărfurile spre mare, în scopul de a apăra navele de atacurile briganzilor. Nu trebuie uitat că singura lege recunoscută era încă „dreptul celui mai puternic”. De aceea, orașele au întemeiat „adevărate asociații, create de necesitatea imediată, de grija pentru protecția proprietății și pentru sporirea mijloacelor de producție și a mijloacelor de apărare ale diferiților săi membri”¹⁵. Roadele unei atari uniuni s-au văzut curînd. Ea a trezit interesul unor principii dornici de a lega numele lor de progresul economic al țării. În 1243, la numai doi ani de la înființare, Wilhelm II de Olanda acorda negustorilor din Hamburg și Lübeck „adăpost și ajutor” iar, ceva mai târziu, ajutoare asemănătoare primeau Dortmund (1248), Bremen și Stade (1252). Pentru început navelor Hansei li se conferea dreptul de acostare în porturile olandeze și scutire de vamă atunci cînd s-ar fi aflat în drum spre Flandra și Anglia. Mai târziu, privilegiul a fost întregit cu unele înlesniri comerciale¹⁶. De la înființare sufletul și apoi centrul Hansei a fost Lübeckul, care a beneficiat de experiența navală și comercială a înaintașilor lui, Hedeby și Schleswig, și de privilegiul de a face comerț liber, dat de împăratul Frederic al II-lea (1226). Susținut de principele Saxoniei, Henric Leul a reușit să înlătore concurența gotlandeză fondind „mercatores imperii Romani Gotlandium frequentantes”. Cuprindea orașele saxone, westfaliene, cărora li s-au adăugat apoi orașele de curînd întemeiate în teritoriile slave de pe coasta Balticeii. Lübeck-ul contribuie la ridicarea și organizarea unor porturi în zonele unde dez-

¹⁴ Ph. Dollinger, *op. cit.*, p. 20.

¹⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Ideologia germană*, București, 1956, p. 50.

¹⁶ Klaus Spading, *Holland u. die Hanse*, Weimar, 1973, p. 1—2.

voltarea economică locală marcată pînă în secolul XIII permitea să fie făcut cu folos un schimb de produse. Astfel au fost Rostock (1200), Wismar (1228), Stralsund (1234), Stettin (1237), Danzig (1238). Toate acestea în chip firesc au aderat la Hansă. Secondind pe teutoni, Lübeckul a participat cu coloniști la înființarea unor așezări ca de pildă Koenigsberg (Samland — 1255). Noul centru economic, ținind de ordinul teutonic, urmarea a fost că magistrul ordinului a devenit membru al Hansei, de altfel singurul principe care a avut acest drept.

În 1299, datorită unor neînțelegeri dintre orașe, liga s-a destrămat. Ea se va reînființa abia la mijlocul secolului XIV, în 1358 Hansa fiind atestată iar oficial. Și de data aceasta, centrul politic era Lübeckul care primește la cerere, de la împăratul Carol al IV-lea, dreptul de oraș imperial protejat. După supunerea Brandenburgului de către Carol al IV-lea, interesele sale în nord coincideau cu ale Hansei. Dar politica economică a împăratului, mai mult un rege al Boemiei, unde exploatarea minieră lua avînt, a făcut ca centrul comercial să se mute din regiunea renană pe malurile Elbei. Noua arteră comercială avea să lege Adriatică de Baltică. Trecînd prin Brenner, peste munții Semmering, urcînd pe valea Dunării și de aici pe căile de acces ale Elbei, mărfurile ajungeau pînă în zona unde Hansa își întindea regatul său¹⁷. Cele mai multe avantaje de pe urma deplasării axei comerciale i-au revenit Hamburgului aflat în estuarul Elbei. Dar nici Lübeckul nu a pierdut nimic, drumurile care legau Trava cu Elba și Elba cu Weserul aflîndu-se în miinile sale. Ascensiunea orașului va continua și ea se reflectă în cifra de 200 000 locuitori atinsă la sfîrșitul secolului XVI.

Ampla rețea comercială ce unea perfect estul cu vestul, sudul cu nordul Europei a obligat Hansa la o organizare riguroasă. Pentru o mai bună desfășurare a activității de schimb și a controlului s-au creat patru regiuni: 1) Coasta venetă (pomeraniană, cu centrul Lübeck; 2) regiunea westfalică, avînd ca oraș principal Köln-ul; 3) hansa saxonă, Brunschwigul servindu-i ca centru; 4) ținuturile maritime prusace și livoniene pentru care Danzigul era adevărata capitală.

În vederea impunerii monopolului în Baltică și a acaparării unei părți însemnate din schimbul efectuat în Marea Nordului și Baltică, Hansa și-a creat patru antrepozite: Novgorod, Bergen (Norvegia), Bruges (Flandra), Londra. În funcție de condițiile de climă, de produsele comercializate sau drumurile străbătute, hanseatii erau grupați în Winterfahrer (călători de iarnă), Sommerfahrer (călători de vară), Landfahrer — negustorii care transportau mărfurile în interior pe uscat — sau Wasserfahrer — pe apă.

Conducerea Hansei era încredințată celor patru oldermeni avînd reședința la Lübeck, Visby, Soest și Dortmund. Hansa avea finanțe proprii centralizate fie la Lübeck, fie la Visby, al doilea centru ca importanță unde din secolul XIII se înființase un sediu stabil al Hansei. Limba de cancelarie a orașelor, la început, a fost latina, apoi după reor-

¹⁷ E. Hering, op. cit., p. 135. Numărul orașelor membre ale ligii era acum 100.

ganizarea din secolul XIV, Lübeckul s-a impus și sub acest aspect, Niederdeutsche Sprache devenind limba de corespondență folosită în toată regiunea Baltică, inclusiv de către scandinavi și slavi.

Produsele, comercializate prin intermediul navigatorilor hanseatici erau : lemn, cîneapă, in, lină, gudron, blănuri, piei prelucrate sau crude, minereu de fier, cositor, grîne, făină, bere, vin, pinze de tot felul, substanțe colorante, unt sărat, pește afumat (foarte căutat din cauza restricțiilor alimentare, impuse de biserica catolică). Pescuitul heringilor era un monopol al Hansei. La aceste produse se adăugau mărfurile orientale și din Europa meridională ; mirodenii, mătăsuri, obiecte de aur și argint, fructe din sud. Transportul se făcea pe un anumit tip de nave — Kogga — creație a Hansei, constind în vase mari mai bine adaptate cerințelor comerciale ale Balticăi decît ambarcațiunile zvelte de tip viking sau corăbiile scurte și largi occidentale care aveau neajunsul unei capacități reduse (30 tone). Inovația adusă de Kogga s-a făcut pe șantierele din Lübeck. Lungi de 30 m, late de 7 m cu un pescaj de 3 m și o viteză de 15 mile pe oră, koggele aveau o capacitate de 160—200 tone. Comerțul efectuat nu era doar de tranzit, multe din mărfurile vehiculate erau produse ale orașelor germane flamande, engleze sau slave. În interiorul continentului, grație activității desfășurate în Baltică, au apărut și s-au dezvoltat o mulțime de centre meșteșugărești mai întii în imperiu : Brandenburg, Berlin, Frankfurt pe Oder, Augsburg, Strasburg, Ratisbon, Nürnberg ș.a. La fel în Boemia, Polonia, Franța, cu urmări asupra economiei rurale ¹⁸. Înșiși orașele Hansei erau în același timp importante centre meșteșugărești ¹⁹. Cea de a doua „Carte a orașului“ Wismar ne dă o imagine a ceea ce putea să însemne viața într-un port hanseatic în secolul XIII. Ea izvora dintr-o economie complexă în care un rol de seamă îl jucau nu numai negustorii. Sînt menționați un număr mare de locuitori ocupați cu diferite alte indeletniciri, inclusiv agricultura. Indicarea meșteșugarilor se face fie prin termenul general de faber ²⁰, fie cu numele profesiei pe care o exercitau. Prin fața ochilor cititorului se perindă o populație pestrîță : dogari, pielari, cizmari, armurieri, proprietari de grîinare, morari, pescari, negustori de pește, cărăuși, meșteri monetari, clerici, magistrați, avocați... Surprinde numărul mare de călăi : Lambertus, Radolfus, Bertoldus Arnoldus sînt pomeniți în același an (1275) ca fiind în funcție, iar în anii următori apar alții ²¹. Putem admite că o indeletnicire atît de puțin plăcută nu era exercitată mult timp de către o persoană, dar faptul că sînt menționați trei călăi simultan este o dovadă că justiția nu era deloc blindă în orașele hanseatice. Agoni-seala oamenilor n-ar fi fost asigurată dacă nu se luau măsuri severe. Porturile erau locuri prielnice pentru elemente declasate, suspecte, sau hoți notorii, dornici să-și piardă urma. Bunăstarea cetățenilor trebuia

¹⁸ Vezi J. Bühler, *Bauern, Bürger und Hansa*, 1928.

¹⁹ Pentru aspectele ce țin de producția de mărfuri vezi Konrad Fritze, *Am Wendepunkt der Hanse*, Berlin, 1967, erstes Kapitel.

²⁰ *Das zweite Wismarsche Stadtbuch, 1272—1297*, bearbeitet von Lotte Knabe, Weimar, 1966, doc. : 50, 109, 698.

²¹ *Ibidem*, doc. 98, 188, 197, 312, 370, 375, 393, 417, 818, 1861.

apărată; de ea depindea succesul orașelor Hansei. Wismarul este un exemplu de formare a capitalului medieval de regulă imobiliar. Frecvența actelor privind moștenirea de case este grăitoare în acest sens. De cele mai multe ori *domus* și *hereditas* sînt sinonime. În chip firesc, cine primea de la părinți o proprietate își sporea șansele ca de-a lungul anilor, adăugînd acumulările personale, să devină proprietarii mai multor clădiri²², ba chiar să ajungă stăpîinii unor pămînturi întinse, după cum mărturisesc daniile pentru iertarea păcatelor, sau tranzacțiile comerciale. În 1282 un anume „Gerbertus de Warendorp a dat din moștenirea sa (domino) lui Nanuonus de Crukoywe patru manșe în Hornestorp“ și a fixat un venit anual de 12 tremodii minăstirii Sf. Spirit pentru iertarea păcatelor părinților, ale lui și ale soției²³. O donație asemănătoare făcea în 1287 minăstirii amintite și doamna Margareta, văduva lui Henric de Borken; patru iugăre de pămînt în folosință, timp de șase ani, și dreptul de stăpînire deplină asupra a 2 iugăre și jumătate²⁴. În 1276 un călău era numit „Regele Henricus“; și acesta deținea un grînar pe care îl ceda „lui Goderic fiul lui Iwan împreună cu pămîntul din jur“²⁵. Porecla dată lui Henricus este o dovadă de cîtă trecere se bucura în fața concetățenilor datorită averii sale. De altfel meseria era bănoasă și cu nimic mai puțin onorabilă decît oricare alta. Negustorii bogați se îngrijeau de înfățișarea orașului; la Wismar în secolul XIII străzile erau pavate și aveau nume.

Aceeași impresie de înavuțire lăsa și Lübeckul. Festivitățile care s-au dat în cinstea vizitei pe care împăratul Carol al IV-lea a făcut-o orașului (20 oct. 1376)²⁶ ne vorbesc despre un patriciat înfloritor al cărui mod de viață nu era cu nimic mai prejos celui nobiliar. Iată părerea unui contemporan, de data aceasta despre Nürnberg: „regii Scoției ar invidia locuința unui bürger modest din Nürnberg. Există la voi măcar un han unde să nu se bea din pocăl de argint? Ce femeie — nu vorbesc de o femeie distinsă, ci de una simplă — nu este împodobită cu aur? Ce să mai spun de lanțurile atîrnate la gîtul bărbaților, de friiele cailor, care sînt din aurul cel mai pur, de pintenii și șeile acoperite cu pietre prețioase“²⁷ și totul datorită comerțului hanseatic care atrăgea într-un flux continuu orașele din interior dîndu-le viață și strălucire. Tirgurile internaționale din Champagne au fost tot secolul XIII consecința comerțului nordic. La Troies, Provins, Lagny sur Marne, Bar sur Aube etc. se stabileau contacte între flamanzi, francezi, italieni și germani. Deschiderea războiului de 100 de ani a dus la desființarea acestor puncte de întîlnire. O vreme locul lor a fost luat de Bruges care, spre sfîrșitul secolului XIII, era considerat principala bancă a Europei nordice, pentru ca de la mijlocul secolului XIV centrul schimburilor mon-

²² *Ibidem*, doc. 310, 317, 319, 323.

²³ *Ibidem*, doc. 1076.

²⁴ *Ibidem*, doc. 1508.

²⁵ *Ibidem*, doc. 509.

²⁶ Descrierea primirii împăratului, vezi E. Hering, *op. cit.*, p. 140.

²⁷ Kohlrausch, *Histoire d'Allemagne*, traduite par A. Guinefalle, Paris, 1838, p. 482—483; relatarea aparține lui Aeneas Sylvius (sec. XV).

N. mediana

diale să se mute într-un port hanseatic — Hamburgul. Anunțat prima dată în 1365, tirgul internațional avea loc în fiecare an la sărbătoarea Rusaliilor. Consiliului orașului îi revenea îndatorirea de a veghea ca totul să se desfășoare în cele mai bune condiții. Orice neglijență aducătoare de tulburări și pierderi era pedepsită cu o amendă de 1000 mărci de aur. Începînd cu acea dată memorabilă a anului 1365 și pînă în zilele noastre, nimic nu a putut altera economia Hamburgului într-atît încît aceasta să decadă. Ca port internațional servind întreaga Europă, el a supraviețuit Hansei și activității ei.

S-a vorbit pe drept cuvînt de un regat al Hansei deoarece sprijinită de forța sa economică, ea s-a lansat într-o adevărată politică maritimă influențînd destinul istoric al unor țări.

Printre armele folosite, deosebit de eficace s-a dovedit a fi blocada. Pentru prima dată ea a fost aplicată în 1277 împotriva negustorilor ruși și lituanieni, ciocnirea de interese ivindu-se în regiunea livoniană. Lübeckul și orașele interesate, de comun acord cu magistrul ordinului teutonic, au decretat interzicerea oricărei călătorii în scopuri comerciale la Novgorod. Cine încălca dispoziția era pasibil de pedeapsa cu moartea și confiscarea bunurilor. În fața unei atari opreliști, novgorodienii au cedat terenul. Încurajați, hanseaticii au repetat procedeul și în 1284 cînd au oprit orice transport de cereale și făină în Norvegia cu care își disputa supremația în Baltică. Hansa a avut bucuria să vadă din nou o putere rivală învinsă. Foametea care a cuprins Norvegia a obligat-o să capituleze fără condiții. În același timp hanseaticii s-au impus în Suedia amestecîndu-se în luptele pentru tron și sprijinind dinastia Folkungar.

Războiul economic s-a repetat și în cazul orașului Bruges (1280). De data aceasta, procedeul folosit a fost deplasarea comptoarului la Ardenburg, o armă ce s-a dovedit tot atît de fără replică cum fusese blocada, de aceea, în secolul XIV, o vor folosi de încă patru ori împotriva Bruges-ului²⁸.

Cu danezii lupta a fost mai grea și hanseaticii au avut de susținut un lung război pe mare. Început în ultimii ani ai secolului XIII, el a aruncat Hansa într-o criză politică care a contribuit la dezmembrarea temporară a uniunii orașelor. Regele danez, Eric al VI-lea, și-a instituit controlul asupra Lübeckului și părea că supremația scandinavă a revenit în Baltică, reinviind timpurile lui Valdemar Victoriosul. Dar după reorganizarea Hansei din 1358, Lübeckul sub conducerea burgmeisterului Johann Wittenborg a luat inițiativa ofensivei. Războiul purtat pe mare cu Valdemar al IV-lea Atterdag între 1365—1367 a fost un nou eșec, deși Hansa primise ajutorul regelui Suediei, Magnus. Orașele germane, însă, nu au renunțat. Dimpotrivă, anul înfrîngerii (1367) a marcat întemeierea „Confederației de la Köln“ cu scopul de a uni împotriva Danemarcei toate orașele din nord, inclusiv cele flamande. Ligi, formată din 67 orașe, i s-au alăturat Suedia, Mecklemburgul și Holstein, în plus Lübeckul apela la protecția împăratului Carol al IV-lea. În anul 1368 au fost redeschise ostilitățile sub conducerea tot a unui burgher din.

²⁸ Ph. Dollinger, *op. cit.*, p. 68 și urm.

Lübeck, Bruno Warendorp. Încercuit, prin atacul combinat dinspre mare și uscat, Valdemar a încercat să reziste în fortăreața Helsingborg (la intrarea în Sund), dar în 1369 și această ultimă rezistență era înlăturată. Pacea de la Stralsund (24 mai 1370) a adus Hansei supremația în Baltică pe care o va păstra pînă în secolul XVI. Ca despăgubiri de război, ea a primit, pentru cincisprezece ani, dreptul de a stăpîni patru cetăți daneze și anume : Helsingborg, Malmö, Skanör și Falsterbo cu drept de a controla traficul în Sund și de a percepe taxe, fapt ce i-a mărit considerabil veniturile. Mai mult, clauza privind dreptul Hansei de a participa la alegerea succesorului lui Valdemar al IV-lea a implicat liga orașelor nordice într-o problemă politică de mare importanță, dat fiind că succesorii regelui danez erau cei doi nepoți de fiică, Albrecht de Mecklenburg și Olaf, principe al Norvegiei²⁹. Se pune deci alternativa, fie a unei uniuni danezo-norvegiană, ceea ce evident nu convenea germanilor, fie a unei influențe a Mecklenburgului, lucru dorit de împărat, care voia să aducă sub ascultarea sa Danemarca, Suedia și Mecklenburgul. Vizita făcută de Carol al IV-lea în orașul Lübeck, la 20 oct. 1375, avea drept scop să dea Hansei mai mult prestigiu, pentru rolul de arbitru ce avea să-l joace între cei doi pretendenți, apoi, prin prezența sa, împăratul încerca să exercite presiuni asupra consiliului danez ca să-l determine să se pronunțe în favoarea lui Albrecht de Mecklenburg. Printr-o coincidență, patru zile mai tîrziu la 24 oct. murea Valdemar. Ratul danez a dat votul, cum era de așteptat, lui Olaf, dar alegerea nu putea fi validată fără asentimentul Hansei. Spre surprinderea împăratului, tactica adoptată de ligă a fost tergiversarea. Orașele au amînat să se pronunțe pentru un candidat sau altul, dat fiind că nici o întărire a autorității imperiale nu ar fi fost pe placul lor. Atitudinea Hansei în politica de succesiune la tronul Danemarcei a făcut ca în nord, timp de aproape o jumătate de veac, situația să fie neclară. Uniunea de la Kalmar (1397) a celor trei state — Danemarca, Suedia, Norvegia — va pune capăt acestei crize dinastice, dar neînțelegerile inerente ce s-au ivit între țările unite vor împiedica reafirmarea supremației scandinave în Baltică.

Cu Anglia relațiile Hansei au fost pașnice. Modul ei de a se impune în această țară l-au constituit împrumuturile făcute regalității. Politica era mai veche. Pentru prima dată Eduard I în 1299 împrumutase 500 mărci sterline de la un grup de negustori hanseatici. În ajunul războiului de 100 de ani, Eduard al III-lea și-a datorat tronul banilor Hansei (1327), iar tot hanseaticii au salvat bijuteriile coroanei amanetate episcopului de Trêves. Cu această ocazie în 1339 s-a înființat la Londra un consortium (13 membri) în frunte cu puternicul Tidemann Limberg, care efectua operațiuni de credit. În schimb un privilegiu regal acorda negustorilor germani indigenatul, adică li se recunoștea egalitatea în drepturi cu a bürgerilor englezi.

²⁹ Pentru pacea de la Stralsund și cele ce au urmat, vezi Fritz Teichmann, *Die Stellung in Politik der hansischen Seestädte gegenüber den Vitalien brüdern in den nordischen Thronwirren 1389—1400*, Berlin, 1931.

La sfârșitul secolului al XIV-lea principalii dușmani ai Hansei vin de pe mari și nu din partea unui stat. Erau piratii, menționați prima dată ca o putere maritimă în 1376 și care, tot secolul XV, nu au încetat să fie o reală primejdie după cum a dovedit-o așa-numitul război pirate-resc (1438—1441). Este momentul când se afirmă penetrația olandeză în Baltică și cu aceasta un nou rival se anunța.

Pătrunderea s-a făcut la început pașnic și pe nesimțite. Negustori olandezi s-au instalat în cartierele orașelor vende, după cum negustori hanseatici puteau fi întâlniți la Amsterdam sau în alte orașe ale Olandei. De multe ori, uniți prin legături de rudenie, era greu de precizat până unde un negustor era olandez sau german, ceea ce interesa era capitalul comercial, nu originea lui. Prima jumătate a secolului XVI poartă pecetea unor relații olando-hanseatice³⁰. Dar cu aceasta o primă breșă se făcea în monopolul hanseatic care se vede serios amenințat. De acest lucru mulți negustori și-au dat seama, de aceea divergențele nu puteau fi înlăturate și când și când izbucneau ciocniri, ca de pildă cea din 1422. Dar atunci olandezii găseau un aliat sigur, regatele nordice, și chiar membri și orașe ale Hansei. Erau simptomele unei crize din care Hansa nu se va mai salva.

Cu secolul XVI începe declinul ligii. Apariția relațiilor capitaliste, care în navigație au adus o nouă formă de asociere, a companiilor comerciale, făceau ca uniunea care ținuse legate orașele nordice mai multe secole să fie o instituție perimată. Schimbarea axei comerciale din Baltică în Atlantic, în urma descoperirilor geografice, centralizarea statelor, conflictele tot mai dese dintre orașele Hansei, lupta pentru supremație în nord dintre Danemarca, Suedia și Imperiul german, în timpul războiului de 30 de ani, au fost tot atâtea cauze ale decăderii și dezmembrării Hansei. Au rămas orașe ca Lübeck, Hamburg, Rostock, Danzig să amintească de gloria ei de altă dată.

BIBLIOGRAFIE

- Fr. Bruns, H. Wiczzerka, *Hansische Handelstrassen*, Weimar, 1967.
 E. Daenell, *Die Blutezeit der deutschen Hanse Hansiche Geschichte von der zweiten Hälfte des 14 bis zum letzten Viertel des 15 Jahr*, 2 vol, 1905.
 Ph. Dollinger, *La Hanse (XIIe—XVIIe siècles)*, Paris, 1964.
 W. Vogel, *Kurze Geschichte der Hanse*, Berlin, 1940.

³⁰ Klaus Spading, *op. cit.*, p. 15 și urm.

POLONIA ÎN VREMEA JAGIELLONILOR

CONSTANTIN REZACHEVICI

Sînt în istoria popoarelor momente de strălucire sau decădere care aduc în prim plan perioade întregi, concentrînd asupra acestora de-a lungul vremilor un interes constant. Între marile epoci ale istoriei polone, cea a Jagiellonilor (1386—1572) ocupă un loc central, nu doar în timp, ci mai cu seamă prin semnificațiile ei. Este ceea ce istoriografia polonă a numit „marile secole ale dinastiei jagiellone“, epocă de consolidare și afirmare deplină a unuiu din cele mai mari state medievale din Europa. Între epoca „Piaștilor“ (a. 963—1370) și a „regilor electivi“ (1572—1772), în cea a Jagiellonilor asistăm la formarea unui stat multinațional cu caracter federativ, prin unirea Poloniei cu marele cnezat al Lituaniei, stat marcat de pronunțate trăsături specifice, în care pe plan politic remarcăm un proces evolutiv în sens invers față de restul Europei, de la monarhie cu caracter autoritar la democrație nobiliară, în care pe plan extern o politică dinastică activă, precedînd pe cea a Habsburgilor, a creat în mod general pasnic un sistem jagiellon de state, care se întindea de la Marea Baltică la cea Adriatică și nordul Mării Negre, sistem care a avut legături strînse cu țările române, fără a le integra, cum s-a întîmplat cu regatele ceh și ungar, singura încercare privind Moldova, din 1497, sfîrșindu-se cu înfrîngerea din Codrul Cosminului. Dinamică din punct de vedere economic — problema schimburilor comerciale a generat lupta pentru ieșirea la Marea Neagră și la cea Baltică —, dar și pe plan cultural — cînd atinge o strălucire neegalată în alte perioade —, epoca Jagiellonilor, de a cărei evoluție pe plan politic ne vom ocupa în paginile următoare, lăsa moștenire o „Republică“ polono-lituană nobiliară, avînd în frunte un rege ales, constituțional în deplinul sens al cuvîntului, structură politică originală, care îndeosebi în veacul al XVII-lea a influențat gîndirea politică a boierimii române. Cum a avut loc această evoluție sinuoasă pe plan politic și geografic, de altfel puțin cercetată în istoriografia noastră ?

Ca și alte formațiuni statale din lumea slavă sau germanică, regatul polon (< polana = poiană, suprafață despădurită), constituit în secolul al X-lea, ca urmare a procesului de feudalizare, odată cu trecerea la creștinism, prin unirea formațiunilor politice ale polonilor din Polonia Mare (*Wielkopolska*), a cunoscut o epocă de întărire din sec. X—XI, cînd a cuprins în hotarele sale Mazovia (*Mazowsze*), o bună parte a Pomera-

niei (*Pomorze*) baltice, Polonia Mică (*Małopolska*), cnezatul Sileziei etc.¹. A trecut apoi în sec. XII—XIII printr-o perioadă de fărâmițare statală, împărțindu-se pe cale succesorală în cnezate (ducate), legate între ele sau față de regatele vecine prin legături de vasalitate, chiar titlul regal fiind pierdut², pentru ca abia sub Władysław I Łokietek (Piticul) (1260—1333), cneazul „Piast” de Brześć Kujawski, care în 1320 a re-luat titlul de rege, statul polon să fie parțial reunificat (fără Mazovia, Silezia etc.), cu capitala la Cracovia³. Fiul acestuia, Cazimir al III-lea cel Mare (*Kazimierz III Wielki*) (1333—1370), adevărat ctitor al regatului polon centralizat⁴, a izbutit să refacă în partea centrală hotarele vechiului stat. Amenințat însă la apus de Imperiul romano-german, de ducii Saxoniei și ai Pomeraniei occidentale, deveniți principii imperiali, la nord de statul ecleziastic al cavalerilor teutoni (întemeiat în sec. al XIII-lea în ținutul Chelmno și extins apoi în teritoriile prusilor păgini de neam baltic și în Pomerania orientală⁵, unit din 1237 cu cel al cavalerilor purtători de spadă din Curlanda și Livonia), iar în sud-vest de regii Cehiei din dinastia de Luxemburg, având deci barat accesul spre Apus și spre Marea Baltică, s-a orientat spre Răsărit și mai ales spre ieșirea la Marea Neagră. Noua orientare externă a regatului polon a fost potențată de apropierea de marele cnezat păgîn al Lituaniei, înființat în veacul al XIII-lea, determinată de pericolul comun al înaintării germane.

Astfel, în acord cu regele ungar, și înfringînd împotrivirea unor cnezi lituani, Cazimir cel Mare și-a instaurat între 1349—1366 stăpînirea în Rutenia Haliciului (*Ruś Halicka* sau *Ruś Czerwona* < vechea denumire *Grody czerwone* = orașele roșii), care cuprindea ținuturile Haliciului, Liovului și Pocuției, în cnezatele Chelm — Belz, Vladimir, în Volinia apuseană și Podolia, ultimele două fiind încă un timp vasale cnezatului lituan, care în urma bătăliei de la Apele Albastre (*Sinie Voda*), în 1363, înlăturase de aici stăpînirea tătară⁶. „Statul polon depășea astfel către mijlocul veacului al XIV-lea limitele sale etnice și inaugura o nouă etapă

¹ A. Gieysztor, *Geneza państwa polskiego w świetle nowszych badań* (Formarea statului polon în lumina noilor cercetări), în „Kwartalnik Historyczny”, LXI (1954), nr. 1, p. 103—136; Stanisław Arnold, *Historia Polski do połowy XV wieku* (Istoria Poloniei pînă la mijlocul sec. al XV-lea), ed. a III-a, Varșovia, 1973, p. 23—38.

² S. Arnold, *op. cit.*, p. 59—69; *Histoire de Pologne*, Varșovia, 1972, p. 85—89, 113—123.

³ Ed. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów* (Władisław Łokietek în cadrul vremii sale), Wrocław, 1951; J. Baszkiewicz, *Polska czasów Łokietka* (Polonia în timpul lui Łokietek), Varșovia, 1968.

⁴ Zd. Kaczmarczyk, *Polska czasów Kazimierza Wielkiego* (Polonia în timpul lui Cazimir cel Mare), Cracovia, 1964, p. 77—93; O. Halecki, *La Pologne de 963 a 1914*, Paris, 1933, p. 69—80.

⁵ K. Górski, *L'Ordre Teutonique: une nouveau point de vue*, în „Revue historique”, LXXXVII (1963), p. 285—294; K. Szajnoch, *Jadwiga i Jagiello 1374—1413*, I, Varșovia, 1974, p. 261—295, 347—400.

⁶ Zd. Kaczmarczyk, *op. cit.*, p. 61 și urm.; O. Halecki, *op. cit.*, p. 72—73; P. W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320—1370*, Chicago, London, 1972, p. 143—177.

a dezvoltării sale sub forma unui organism multinațional“, integrându-se astfel în rîndul monarhiilor de acest fel din Europa centrală și răsăriteană, conduse de casele de Habsburg, Luxemburg, Anjou (în Ungaria) și Gedymin (în Lituania)⁷. Totodată regatul polon devenea pentru intîia oară vecin cu tînărul stat independent al Moldovei, iar după încercarea din 1367 de amestec în luptele pentru domnie dintre Ștefan și Petru, nepoții lui Bogdan I, de partea celui dintîi, înfrîntă la Codrîi-Pionini⁸, legăturile Moldovei cu regatul polon se vor întări, ca urmare a stăruințelor domnilor moldoveni de a obține ajutor în lupta împotriva coroanei ungare, iar mai apoi a Imperiului otoman.

La moartea lui Cazimir cel Mare în 1370, ramura principală masculină a „cnezilor de Polonia“ sau a „Piaștilor“ — cum au fost numiți de istoricii poloni din sec. XVII—XVIII — s-a stins, căci din cele patru căsătorii ale sale, marele rege nu lăsa decît fete, care nu aveau dreptul la succesiune, dar unitatea regatului, legată din vremea sa de noțiunea de „Coroană“ (*Corona Regni Poloniae*) și nu de persoana regelui, n-a fost afectată. Succesiunea a fost atribuită, conform dorinței lui Cazimir, care urmărea întărirea alianței polono-ungare, lui Ludovic I de Anjou, regele Ungariei (1342—1382), nepotul său de soră.

În această scurtă etapă Angevină, între „Piaști“ și Jagielloni, care constituie debutul alianței „de familie“ polono-ungare, ce va domina în spațiul respectiv aproape întreg veacul al XV-lea, de numele lui Ludovic I ca rege al Poloniei (1370—1382) se leagă acordarea în 1374 a „privilegiului de la Cașovia“ (Košice, în Slovacia), prin care erau recunoscute drepturile și imunitățile nobilimii, scutită de toate dările și serviciile, cu excepția celui militar⁹. Drept urmare a acestui prim pas juridic în îngrădirea puterii regale, curînd au apărut, mai întîi în Polonia Mare, dietele locale („dietinele“, „sejmki“) ca formă autonomă eficientă de organizare a nobilimii (szlachta) în lupta împotriva magnatilor (możnowładztwa), care monopolizaseră demnitățile în ținuturi și veniturile domeniilor regale (stărostiilor)¹⁰. Scopul acordării „privilegiului“ l-a constituit necesitatea recunoașterii de către nobilimea polonă a dreptului la succesiune a uneia din fiicele lui Ludovic I, care de asemenea nu avea urmași de sex masculin. În felul acesta a apărut obiceiul ca la fiecare alegere regală (de drept, monarhia viitoare a Jagiellonilor va fi considerată electivă), iar mai apoi, și cu prilejul unor acte politice însemnate, regalitatea să-și atragă aprobarea nobilimii acordîndu-i noi privilegii pe seama puterii regale. Treptat, după 1374, nobilimea își va

⁷ *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 143, 137—138.

⁸ Șt. S. Gorovei, *L'état Roumain de l'est des Carpates: la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIVe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XVIII (1979), nr. 3, p. 503—506; idem, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol““, Iași, XVI (1979), p. 193—194.

⁹ K. Szajnoch, *Jadwiga i Jagiello*, I, p. 171—200.

¹⁰ K. Górski, *Rycerstwo i szlachta wobec możnowładztwa w XIV i XV wieku* (Cavalerii și nobilimea față de magnati în sec. XIV și XV), în „Kwartalnik Historyczny“, LXXVII (1970), nr. 4, p. 838—839.

asigura astfel conducerea locală și de stat, înlăturînd concurența altor categorii sociale, în plus, spre deosebire de alte părți ale Europei, orașele, în care patriciatul german a jucat din veacul al XIII-lea un rol însemnat, n-au devenit aliante ale regalității, iar de la mijlocul sec. al XV-lea reprezentanții lor au fost înlăturați de nobilime din organele reprezentative ale regatului.

Cu prețul „privilegiului de la Cașovia” și după doi ani de interregnum, care au urmat morții lui Ludovic I, ducînd regatul în pragul unei noi destrămări, nobilimea a acceptat succesiunea în favoarea Hedwigăi (în polonă Jadwiga), fiica mai mică a lui Ludovic. În 1384 această strănepoată a lui Władysław Łokietek, crescută la Buda ca vlăstar al casei de Anjou, era astfel încoronată la Cracovia ca „rege” (*rex*) al Poloniei. Dar micul „rege” în vîrstă de unsprezece ani, care în plus era fată, avea nevoie de un sprijin puternic. În grabă au fost înlăturați pretendenții socotiți prea slabi pentru o alianță avantajoasă — Wilhelm, fiul lui Leopold al III-lea de Austria și cneazul Siemowit de Mazovia — alegerea magnatilor din Polonia Mică, aflați la conducerea regatului și ale căror interese ținteau spre ținuturile de est ale coroanei, îndreptîndu-se spre Logailas, marele cneaz al Lituaniei (1377—1401), al cărui nume lituan dinaintea creștinării, în pronunțare polonă — Jagiello —, va da naștere celui al dinastiei polone din anii 1386—1572¹¹.

Marele cneaz al Lituaniei (Litwa) era un stat semicentralizat format în sec. al XIII-lea prin unirea triburilor lituane păgine din jurul bazinului Niemenului și Wiliei în lupta împotriva cavalerilor teutoni și livonieni. În veacul următor, sub frații Algierdas (Olgiard), tatăl lui Jagiello și Kenstutis (Kejstut), marele cneaz, diferit ca organizare de regatul polon, era format din posesiuni patrimoniale ale celor doi frați și ale rudelor lor, înglobînd un teritoriu imens, în care ponderea o dețineau cnezatele rusești eliberate de lituani de sub stăpînirea tătară, și care se întindea la nord și nord-est pînă la hotarele Curlandei, Pskovului și Novgorodului, la răsărit pînă la cele ale cnezatelor Moscovei și a Riazanului, înglobînd și întinsele ținuturi ale Samogitiei, Podlasiei, Kievului, părțile răsăritene ale Voliniei și Podoliei, și controlînd în sud-est Cîmpiile Sălbatece (Dzikie Pola) dintre Nistru și Donet, pînă la Marca Neagră, în vecinătatea hanatului de Crimeea¹². Astfel, din a doua jumătate a sec. al XIV-lea întreg hotarul de răsărit al Moldovei se învecina cu cnezatul Lituaniei, și din această vreme cînd cnezi lituani păgini sau recent creștinați, ca fiii lui Karijotas (Koriat), fratele lui Olgiard,

¹¹ O. Halecki, *op. cit.*, p. 83—86; K. Szajnocha, *op. cit.*, p. 547 și urm.; *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 145—146.

¹² S. Sajaczkowski, *Dzjeze Litwy pogański do 1386 r.* (Istoria Lituaniei păgine pînă în anul 1386), Liov, 1930; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów* (Istoria marelui cneaz al Lituaniei în vremea Jagiellonilor), I. Varșovia, 1930; K. Szajnocha, *op. cit.*, p. 297—344; *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 146—147; H. Łowmiański, *Księstwo Litewskie — zagadnienia ustrojowe i prawne* (Cnezatul Lituaniei — problema orînduirii și a dreptului), în „Kwartalnik Historyczny”. LXXIX (1972), nr. 4, p. 885—896; R. Batūra, *Lietuva tautų kovoję prieš Aukso Ordą* (Lituania în lupta popoarelor împotriva Hoardei de Aur), Vilnius, 1975, p. 151 și urm.

conducătorii Podoliei Mari, stăpîneau în vecinătatea Moldovei, datează în limba română apelativul „liftă (< *Litwa*) păgînă“.

Drept preț al tronului Poloniei, la 14 august 1385, la Krewo, lângă Vilnius, reședința marelui cneaz, acesta a încheiat cu trimiși poloni un tratat prin care cnezatul Lituaniei urma să fie incorporat Coroanei polone, iar lituanii să treacă la catolicism¹³. În februarie 1386, Jagiello, în vîrstă de aproape 40 de ani, s-a creștinat sub numele de Władysław (al II-lea), după care a urmat a doua zi căsătoria sa cu tînăra Jadwiga și încoronarea, în urma căreia sotia sa devenea coregentă¹⁴. Astfel a luat naștere în Polonia o nouă dinastie, de neam lituan — căci Jagiello (1386—1434) n-a avut urmași cu Jadwiga, succesorii săi rezultînd dintr-o a patra căsătorie cu o cneaghină lituană —, dinastia Jagiellonilor, avînd drepturi ereditare asupra marelui cnezat al Lituaniei și electiv (practic în sinul aceleiași familii) asupra Coroanei polone. Odată cu aceasta s-a născut și cel mai întins stat din Europa acelei vremi, dispunînd acum de forța necesară stăvilirii înaintării germăne din Apus și a noului val mongol din Răsărit.

Chiar în anul următor, la 26 septembrie, Petru I, și boierii săi au depus la Liov jurămint de credință noului rege, din inițiativa domnului Moldovei¹⁵, care vedea în Jagiello, în același timp, pe marele cneaz al Lituaniei, de care-l legau, ca și pe fratele său, Roman I, și pe fiii acestuia, relații de rudenie, reprezentate de căsătorii cu cneaghine lituane. Era în această legătură, întru totul conformă mentalității medievale, ca și în cea încheiată doi ani mai tîrziu de Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, prin mijlocirea lui Petru I, cu același Władysław Jagiello¹⁶, între altele, o încercare de alianță a țărilor române cu statul polono-lituan împotriva unui inamic comun: noul rege al Ungariei, Sigismund de Luxemburg. Cît de puternic era totuși Petru I rezultă din faptul că în 1388, un an după legătura de la Liov, el împrumută regelui polon 3000 de ruble „frincești“ (valorînd cam 52 kg aur) sau 538 kg argint fin)¹⁷ în schimbul cărora primește zălog orașul și întinsul ținut al Hanculuiui, cu Pocutia, pe care domnii Moldovei o vor pretinde pînă în 1538, în schimbul restului datoriei neachitate de urmașii lui Jagiello.

Nobilimea lituană în fruntea căreia se afla Vytautas (Witold), vărul lui Władysław Jagiello, n-a acceptat însă incorporarea Lituaniei

¹³ *Akta unii Polski z Litwą 1385—1791* (Documente privind unirea Poloniei cu Lituania 1385—1791), ed. St. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, Cracovia, 1932, p. 2, nr. 1; J. Bardach, *Krewo i Lublin. Z. problemów unii polsko-litewskiej* (Krewo și Lublin. Din problemele unirii polono-lituane), în „Kwartalnik Historyczny“, LXXXVI (1969), nr. 3, p. 589—601; *Historia Polski*, I¹, Varșovia, 1957, p. 567.

¹⁴ K. Szajnocha, *Jadwiga i Jagiello*, II, p. 99 și urm.; O. Halecki, *op. cit.*, p. 87—88.

¹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, I², p. 295—296, nr. CCXXXV; C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei*, în „Revista istorică română“, X (1940), p. 254—258.

¹⁶ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 315—316, nr. CCLVIII, p. 322, nr. CCLXII.

¹⁷ O. Iliescu, *Le prêt accordé en 1388 par Pierre Mușat à Ladislas Jagellon*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XII (1973), nr. 1, p. 134.

la Coroana polonă, provocînd o serie de frămîntări politice, dar înfrîngerea suferită din partea Hoardei de Aur pe Worskla, afluent al Niprului (1399), unde se pare că a pierit și Ștefan I, domnul Moldovei, în calitate de aliat al lui Witold, l-a făcut pe acesta din urmă să se apropie, de data aceasta pînă la sfîrșitul vieții (1430), de vărul său, regele Poloniei¹⁸. Tratatul de la Vilnius (1401), prin care Witold era recunoscut mare cneaz al Lituaniei, autonomă pe plan intern, sub suzeranitatea lui Władysław Jagiello, și adunarea de la Radom, din același an, în care nobilii poloni au jurat să respecte legătura cu Lituania și să nu aleagă un rege decît cu învoirea acesteia, au consacrat unirea polono-lituană pe bază de egalitate, ca o uniune personală, regele polon, unul din fiii sau frații săi fiind în același timp mare cneaz al Lituaniei, situație perpetuată pînă la „unirea” de Lublin (1569), efectuată într-o altă etapă istorică¹⁹.

Dacă însă nobilimea catolică lituană, prin hotărîrea adunării de la Horodlo pe Bug (1413) s-a văzut pusă pe planul privilegiilor la același nivel cu cea polonă, cu care a fuzionat simbolic²⁰, în schimb, nobilimea ortodoxă din teritoriile răsăritene ale Lituaniei, al cărei exponent a devenit marele cneaz Svitrigailas (Swidrigiello) (1430—1432), fratele lui Jagiello, de partea căruia a trecut și Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, s-a revoltat împotriva regelui, obținînd în cele din urmă pentru provinciile rutene drepturi egale cu ale celor polone și lituane propriu-zise și încetarea deosebirii dintre catolici și ortodocși²¹.

Alte victorii ale nobilimii, de data aceasta din Polonia, sînt legate de înființarea sejmului (dieta generală), la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui următor (nelegat de sejmki (dietinele) teritoriale, rămase autonome), care cuprindea: consilierii regelui, reprezentanții nobilimii și slujitorii regali, de recunoașterea în 1425—1430 a inviolabilității corporale (actul *Neminem captivabimus*) și de limitarea autorității juridice a staroștilor și judecătorilor regali, ultimele reprezentînd concesiile făcute de Władysław Jagiello, pentru a-și asigura sprijinul nobilimii în alegerea ca succesor al fiului său Władysław al III-lea²².

Pe plan extern, înfrîngerea ordinului teuton în „Marele Război” (1409—1411), care a culminat cu bătălia de la Grünwald (15 iulie 1410)²³, unde alături de forțele polono-lituane au luat parte și uniți rușii,

¹⁸ H. Łowmiański, *Witold, Wielki Książę litewski* (Witold, mare cneaz al Lituaniei), Wilno, 1930; K. Szajnocha, *op. cit.*, p. 241—281, 379—418; O. Halecki, *op. cit.*, p. 89—94.

¹⁹ J. Bardach, *Krewa i Lublin*, p. 601—607.

²⁰ *Akta unii Polski z Litwą 1385—1791*, p. 53 și urm.; nr. 49—51; O. Balzer, *Unia horodelska* (Unirea de la Horodlo), Cracovia, 1913; J. Bardach, *op. cit.*, p. 603—605.

²¹ O. Halecki, *La Pologne de 963 a 1914*, ed. cit., p. 107—108, 111; *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 152—154.

²² K. Górski, *Rycerstwo i szlachta wobec możnowładztwa*, p. 838—839.

²³ Șt. M. Kuczyński, *Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim 1409—1411* (Marele război cu Ordinul Cavalerilor Cruciati 1409—1411), ed. a III-a, Varșovia, 1965; *Historia Polski*, I, p. 573—579.

cehe și moldovene²⁴, a constituit o victorie însemnată pentru statul Jagiellonilor, oprind înaintarea germană în ținuturile baltice. Cu toate că nici prin pacea de la Toruń (1411), nici prin tratatul de la Melno (Mielno) (1422), ce urma altor lupte, la care au luat parte și 400 de arcași călări trimiși de Alexandru cel Bun (1422)²⁵, statul ecleziastic al cavalerilor n-a înregistrat pierderi teritoriale însemnate, cu excepția Żemajtiei (Samogitiei) cedată Lituaniei, intrarea sa pe panta declinului era un fapt împlinit.

Aceasta a permis nobilimii din Polonia Mică, care a dominat rege²⁶ gen²⁷ din timpul minoratului lui Władysław al III-lea (1434—1444), fiul mai mare al lui Jagiello, să se apropie de Ungaria, unde după moartea regelui Albrecht de Austria, gruparea nobilimii condusă de Ioan de Hunedoara, pentru a obține sprijinul Poloniei în lupta antiotomană, a propus candidatura regelui polon, încoronat ca suveran al Ungariei la 17 iulie 1440, sub numele de Vladislav (Ladislau) I²⁸. Dar războiul civil cu partizanii văduvei și a fiului postum al lui Albrecht, sprijiniți de Habsburgi (1440—1443), care nu recunoșteau noua alegere, iar mai apoi „campania lungă” antiotomană de la sudul Dunării (1443—1444) și cea încheiată cu înfringerea de la Varna (10 noiembrie 1444), pornită nechibzuit de tinărul rege, în vîrstă de numai 20 de ani, care de altfel și-a pierdut viața în lupta cu ienicerii lui Murad al II-lea, cîștigînd doar porecla de „Warneńczyk” (Varnensul)²⁷, n-au îngăduit în această etapă întărirea uniunii polono-ungare în sensul dorit de nobilimea din Polonia Mică²⁸.

Înfringerea de la Varna și moartea regelui au îndepărtat pînă spre sfîrșitul secolului al XV-lea interesul Poloniei față de problemele Mării Negre, în ciuda creșterii amenințării otomane. Cazimir al IV-lea (Kazimierz IV Jagiellończyk) (1447—1492), fratele celui căzut la Varna, în același timp mare cneaz al Lituaniei, din 1440, a schimbat orientarea dominantă în ultimul veac a politicii externe polone, îndreptîndu-și atenția asupra țărmului Mării Baltice, ocupat aproape în întregime de cavalerii teutoni. Războiul de 13 ani cu aceștia (1454—1466), pornit ca urmare a cererii de ajutor a stărilor din Prusia, revoltate împotriva ordi-

²⁴ Șt. Ștefănescu, *Participarea românilor la lupta de la Grünwald (15 iulie 1410)*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 1, p. 15—20.

²⁵ Episodul înfringerii garnizoanei teutone de la Marienburg (Malbork) (P. P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Romanoslavica”, IV (1960), p. 234—235.

²⁶ Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, București, 1968, p. 61—62.

²⁷ J. Dabrowski, *Władysław Jagiellończyk na Węgrzech* (Władysław Jagiellończyk în Ungaria), Varșovia, 1922; pentru istoriografia privind bătălia de la Varna, cf. recenziile lui M. Cuboglu, la *Gazavat-i sultan Murád b. Mehmed han. İzliidi ve Varna Savasları (1443—1444) üzerinde Anonim Gazavatname* (Campania sultanului Murad, lui lui Mehmed han. Cronică anonimă despre luptele de la Zlatița și Varna în 1443—1444), Ankara, 1978, în „Revista de istorie”, XXXII (1979), nr. 12, p. 2390—2399.

²⁸ O. Halecki, *op. cit.*, p. 112—113.

nului ²⁹, la care a participat între 1459—1466 și un corp de oaste trimis de Ștefan cel Mare, ce figurează printre semnatarii tratatului de la Toruń (19 octombrie 1466) ³⁰, a dus la dezmembrarea statului ecleziastic al cavalerilor. O parte din Pomerania răsăriteană (Pomerania Gdańskului), orașele Marienburg (Malbork) și Elbing (Elbląg), ținutul Chelmno și episcopatul de Varmia au trecut în stăpînirea Poloniei, sub numele de Prusia regală (*Prusy Królewski*) restul stăpînirii teutone, sub numele de Prusia Ordinului (*Prusy Zakonne*), devenind vasală Coroanei ³¹. Astfel statul polono-lituan, realizînd visul ultimului Piast, Cazimir cel Mare, și-a întîns hotarele de la Marea Baltică la Marea Neagră.

Succesele externe au fost însă dublate de noi concesii făcute nobilimii, îndeosebi celei mijlocii, din Polonia și Lituania — unde pe lângă marele cneaz la ființă sfatul panilor, după care la sfîrșitul veacului al XV-lea apare dieta șleahicilor, după modelul celei polone. În 1454, în legătură cu mobilizarea generală a nobilimii din Polonia (*pospolite ruszenie*) pentru războiul cu teutonii, Cazimir al IV-lea acordă statutele de la Cerekwica și Nieszawa, punînd decretarea mobilizării generale a nobilimii și cea a legilor privind noi impozite sub controlul dietinelor teritoriale (*sejmki*), desființînd jurisdicția castelanilor regali, nobilimea urmînd a fi judecată de tribunale proprii ³². Aceste concesii, adăugate celor anterioare au conferit regalității polone încă de la mijlocul veacului al XV-lea statutul unei veritabile monarhii constituționale ³³.

În a doua parte a domniei lui Cazimir al IV-lea, tătăl a 13 urmași, politica dinastică a Jagiellonilor, „veritabili colecționari de coroane și de teritorii” ³⁴, atinge apogeul, preredînd în această direcție Casa de Austria. După încoronarea lui Władysław, fiul cel mare al lui Cazimir, ca rege al Cehiei (1471—1516) și apoi al Ungariei (1490—1516), în vreme ce un alt fiu, Ioan Albert (Jan Olbracht), devenea guvernator al Sileziei, Jagiellonii își întind stăpînirea asupra celei mai mari părți a Europei centrale și răsăritene, între mările Adriatică, Baltică și Neagră, „sistemul jagiellon” menținîndu-se și în primele trei decenii ale sec. al XVI-lea, cînd fiul lui Władysław, Ludovic al II-lea, stăpînește coroanele Cehiei și Ungariei (1516—1526). Numai moartea lui Ludovic în lupta de la Mohács (1526) va înlocui „sistemul jagiellon” din această parte a Europei cu sistemul habsburgic de alianțe antiotomane, la care însă ultimii doi Jagielloni nu vor lua parte.

Lipsa de interes față de sporirea amenințării otomane în a doua jumătate a sec. al XV-lea și încheierea păcii cu Poarta în 1489, a dus

²⁹ K. Górski, *Wojna trzynastoletnia (1454—1466)*, în „Przegląd Zachodni”, X (1954), nr. 7—8, p. 331—332; M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466* (Războiul de 13 ani cu Ordinul cavalerilor teutoni, 1454—1466), Varșovia, 1967.

³⁰ Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teuton (1454—1466)*, în „Revista de istorie”, XXXI (1978), nr. 2, p. 476, 479.

³¹ O. Halecki, *op. cit.*, p. 120—121.

³² St. Roman, *Przywileje nieszawskie* (Privilegiile de la Niszawa), Wrocław, 1957; K. Górski, *Rycerstwo i szlachta wobec możnowładztwa*, p. 840.

³³ H. Grappin, *Histoire de la Pologne*, Paris, 1922, p. 66.

³⁴ *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 158; O. Halecki, *op. cit.*, p. 122 și urm.

la pierderea unui aliat prețios : domnul Moldovei, Ștefan cel Mare, nevoit ca urmare a lipsei de ajutor polon să încheie și el pace cu turcii ³⁵. Criza „sistemului jagiellon“ s-a vădit atît în 1490, în lupta pentru moștenirea coroanei ungare a lui Matias Corvin, între Władisław al II-lea, regele Cehiei (de partea căruia a trecut Ștefan cel Mare) și fratele său Ioan Albert, cit și cu ocazia Congresului de familie de la Levocea, din aprilie 1494. În cadrul acestuia, Ioan Albert, acum rege al Poloniei (1492—1501), a propus înlocuirea lui Ștefan cel Mare cu unul din frații Jagielloni, Sigismund (Zygmunt, viitorul rege al Poloniei), în cazul în care domnul Moldovei nu va intra din nou în relații de vasalitate de „tip Colomeea“ față de Coroana polonă ³⁶. Propunerea a fost combătută de Władysław, regele Cehiei și Ungariei, fratele celor doi, iar înfrîngerea oștii lui Ioan Albert în Codrul Cosminului (1497) ³⁷ a marcat nu numai eșecul încercării de a readuce Moldova în vechiul sistem de relații vasalice, ci și pe acela al reluării politicii pontice. Aceasta, în condițiile în care Lituania pierde treptat controlul asupra „Cimpiilor Săbătece“, deschiderea sa spre Marea Neagră în favoarea tătarilor crimleni supuși Porții, iar conflictul cu cneazul moscovit Ivan al III-lea duce la deplasarea hotarelor sale spre apus pînă în apropierea Kievului ³⁸.

Sprîjinind politica „dinastică“ a lui Cazimir al IV-lea și a lui Ioan Albert, nobilimea mijlocie și mică a izbutit să obțină o sporire însemnată a influenței sale, odată cu înființarea în (1493) a unei a doua camere a seimului : camera deputaților, în care intrau delegații adunărilor teritoriale ale nobilimii. Împreună cu senatul, cum a început să se numească sfatul regelui, ea a format un parlament bicameral exclusiv nobiliar, sub numele de Dieta generală (Sejm walny), care a preluat puterea legislativă din mîna regelui ³⁹.

Alegerea ca rege al Poloniei a lui Aleksander (1501—1506), marele cneaz al Lituaniei, fratele lui Ioan Albert, cu sprijinul magnaților Coroanei, a făcut ca aceștia să obțină privilegiul de la Mielnik (1501), prin care conducerea țării trecea în mîna senatului, dar răspunsul nobilimii mijlocii nu s-a lăsat așteptat. Adoptînd constituția Nihil novi, dieta generală de la Radom (1505) limita din nou puterea magnaților, echilibra raportul dintre aceștia și nobilime, constituînd începutul regimului politic al „democrației nobiliare“ (*demokracja szlacheckiej*) ⁴⁰.

³⁵ Șt. S. Gorovei, *Autour de la paix moldo-turque de 1489*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XIII (1974), nr. 3, p. 541.

³⁶ Ș. Papacostea, *Telurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497) : un nou izvoar*, în „Revista de istorie“, XXVII (1974), nr. 2, p. 259—260 ; idem, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfîrșitul sec. al XV-lea*, în „Romanoslavica“, XVII (1970), p. 538—541.

³⁷ C. Rezachevici, D. Căpățînă, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrul Cosminului*, în *File din istoria militară a poporului român*, București, III, 1975, p. 38—70.

³⁸ O. Halecki, *op. cit.*, p. 129, 132—133.

³⁹ K. Górski, *op. cit.*, p. 841 ; *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 160—161, 193.

⁴⁰ K. Górski, *op. cit.*, p. 842 ; *Histoire de Pologne*, ed. cit., p. 194 ; H. Grappin, *op. cit.*, p. 70—71.

Sub semnul acesteia începea lunga domnie a lui Sigismund I cel Bătrîn (Zygmunt I Stary) (1507—1548)⁴¹, perioadă pe care istoricii poloni au numit-o „secolul de aur”, și care corespunde în bună parte epocii „Renașterii” în Polonia⁴². Pe plan politic unele realizări ale lui Sigismund I sînt incontestabile. În 1525, în urma tratatelor cu nepotul său de soră, Albrecht de Hohenzollern-Anspach, ultimul magistrul al ordinului teuton, acesta trecînd la luteranism a secularizat ordinul și în calitate de duce laic al Prusiei a depus la Cracovia omagiu de vasalitate regelui polon⁴³. Dispărea astfel, după aproape trei veacuri, principalul inamic al statului polono-lituan de la hotarul nordic. Un an mai tîrziu, după moartea ultimului Piast din Mazovia, legat pînă atunci doar prin legături de vasalitate de Coroana polonă, întinsul său cnezat cu reședința la Varșovia a fost alipit Poloniei⁴⁴.

Disputa cu Habsburgii pentru succesiunea coroanelor cehă și ungară, tranșată în 1515 în favoarea Jagiellonilor, prin proiectatele căsătorii ale urmașilor lui Władysław al II-lea cu nepoții lui Maximilian I, Va avut însă un sfîrșit neprevăzut, în folosul celor dintii, prin moartea în bătălia de la Mohács a lui Ludovic al II-lea, fiul lui Władysław, care nu lăsa moștenitori⁴⁵. De altfel, influența crescîndă a Habsburgilor, care în ultimul sfert al veacului vor deveni competitori la însăși coroana Poloniei, ca și luptele pentru Pocuția cu Petru Rareș, inamic al Porții, care au culminat cu bătălia de la Obertyn (22 august 1531), au determinat în ianuarie 1533 încheierea unei păci „perpetuă” între Polonia și Imperiul otoman⁴⁶. Această pace care a durat pînă în 1617 a lipsit de sprijinul polon o seamă de volevozi români (Petru Rareș, Ion Voda cel Viteaz, Mihai Viteazul etc.), care au ridicat steagul luptei antiotomane.

În același timp, ca mare cneaz al Lituaniei, Sigismund I n-a putut evita șirul lung de războaie cu cnezatul Moscovei, începute de predecesorii săi (1500—1503, 1507—1508, 1512—1522, 1534—1537), în urma cărora o seamă de ținuturi bielorusse, pînă la apus de Nipru, au fost pierdute, regele mulțumindu-se să asigure un nou echilibru între Lituania și Moscova⁴⁷. Statutul din 1529 a întărit însă structura internă a cnezatului lituan, confirmînd și lărgind totodată privilegiile nobilimii indiferent de neam și religie⁴⁸.

⁴¹ Z. Wolciechowski, *Zygmunt Stary (1506—1548)*, Varșovia, 1946; W. Poćiecha, *Czasy Zygmunta Starego* (Epoca lui Sigismund cel Bătrîn), în „Roczniki Historyczny”, XVI (1947), p. 184—229.

⁴² Pentru istoriografia perioadei cf. An. Wyczański, *Cercetări asupra epocii Renașterii în Polonia populară*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 10, p. 1547—1558.

⁴³ O. Halecki, *op. cit.*, p. 138, 140—141.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 15, 142.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 141—142.

⁴⁶ *Acta Tomiciana*, XV, Wrocław, 1957, p. 63—68.

⁴⁷ O. Halecki, *op. cit.*, p. 137, 139—140; *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 190—192.

⁴⁸ S. A. Lazutka, *Litovskii statut-feodalnii Kodeks velikogo kniajestva litovskogo*, Vilnius, 1974; Karl von Loewe, *The Lithuanian Statute of 1529*, Leiden,

Sigismund II August (Zygmunt II August), numit din copilărie mare cneaz al Lituaniei și asociat la Coroana Poloniei, de la vârsta de zece ani (1530—1572), a dus mai departe politica lipsită de autoritate a tatălui său față de nobilime, pe plan extern menținind cu aceeași grijă pacea cu Imperiul otoman. Aceasta i-a permis să poarte cu succes războiul de șapte ani pentru Livonia, numit și primul „război nordic” (1563—1570), în urma căruia ordinul cavalerilor purtători de spadă a fost desființat, marele său maestru devenind duce de Curlanda și Semigalia, vasal regelui polon, restul Livoniei intrând în 1569 în stăpânirea comună a Poloniei și Lituaniei⁴⁹. În același an, ultimile diferende între cele două state au fost rezolvate: Podlasia, Volinia, Braclawul și Kievul trecând din stăpânirea Lituaniei în cea a Coroanei polone.

Încă din 1564 Sigismund II August renunțase la dreptul de succesiune al Jagiellonilor în Lituania, facilitând astfel posibilitatea unirii celor două state sub aceeași coroană, unire dorită mai cu seamă de nobilimea lituană, dornică să se bucure de toate privilegiile celei polone. Noul statut al Lituaniei din 1566 reflecta pe plan juridic egalizarea multor structuri administrative și sociale interne cu cele polone⁵⁰, totuși pînă în 1569 marele cnezat a rămas un stat independent, legat de Polonia doar prin persoana suveranului comun.

De abia la 1 iulie 1569 dieta comună de la Lublin sancționa unirea Poloniei cu Lituania într-o „singură Republică comună, care din două state și neamuri s-a unit și îngemănat într-un singur popor și stat”⁵¹. „Unirea” însă, realizată de nobilimea polonă și lituană în interesul său, nu avea un caracter „național”. „Republica comună” nobiliară (*Rzeczpospolita*) — republică nu în înțelesul actual al unui „regim republican”, ci în cel al veacului al XVI-lea, de „comunitate de state” — cuprinzând o suprafață egală cu a Franței și Angliei la un loc, și circa 7,8 milioane de locuitori, avea în comun doar un rege ales de ambele țări, o dietă (*sejm*) unică, stabilită la Varșovia, și aceeași monedă, în vreme ce organele centrale administrative, vistieria, armata, sistemul juridic, deși asemănătoare, au rămas separate în fiecare țară, limba oficială în Lituania fiind bielorusa⁵².

Trei ani după aceea, Sigismund II August murea fără a lăsa urmași și fără a-și reglementa succesiunea. Cu el s-a stins dinastia lituană a Jagiellonilor, a cărei venire la tron în Polonia (1386) și ultim act politic important, unirea de la Lublin, poartă pecetea întăririi legăturii polono-lituanice. Epoca Jagiellonilor a fost o perioadă de prosperitate economică și demografică, dar mai ales de înflorire a culturii polone.

1976. p. 19—119; J. Bardach, *Statuty wielkiego księstwa litewskiego-pomniki prawa doby Odrodzenia* (Statutele marelui cnezat al Lituaniei — codificări ale epocii Renașterii), în „Kwartalnik Historyczny”, LXXXI (1974), nr. 4, p. 750—751, 754—757.

⁴⁹ O. Halecki, *op. cit.*, p. 151—153; *Histoire de Pologne*, ed. cit., p. 200—201.

⁵⁰ J. Bardach, *op. cit.*, p. 757—765; idem, *Krewa i Lublin*, p. 611.

⁵¹ *Akta unii Polski z Litwą, 1385—1791*, p. 331—362, 364—373.

⁵² O. Halecki, *op. cit.*, p. 159—161; J. Bardach, *Krewa i Lublin*, p. 612—616; *Histoire de Pologne*, ed. 1972, p. 201—202.

Ei n-au înființat un imperiu ca Habsburgii, ci o federatie de state bazată pe o politică dinastică „de familie“, pe respectarea autonomiilor și structurilor interne și a libertății religioase. Pe plan politic, drumul parcurs de regii Jagielloni, printr-o cedare pașnică în fața nobilimii, invers față de cel urmat de alte țări europene, a fost cel de la monarhie cu caracter autoritar la „Republica comună“ nobiliară, reprezentând o uniune parlamentară condusă de un rege ales, în care destinele țării trece în mîna nobilimii, numeroasă (cca. 25 000 de familii), eterogenă din punct de vedere al averilor, dar beneficiind de drepturi egale, în cadrul unei adevărate „democrații nobiliare“, situație unică în Europa⁵³. Acest drum original, trecînd prin epoca viitoare a „regilor electivi“, va duce însă nu la formarea statului național, ci la împărțirea „Republicii“ nobiliare între monarhiile absolute vecine.

ANEXĂ

DINASTIA JAGIELLONILOR (1386—1572) :

Jadwiga (Hedwiga) de Anjou : aleasă „rege“ 1383 ; 1384 octombrie 15 — 1399 iulie 17 (căsătorită cu Władysław Jagiełło la 18 februarie 1386 ; coregentă pînă la moarte).

Władysław II Jagiełło : 1386 martie 4 — 1434 iunie 1 (mare cneaz al Lituaniei : 1377—1401).

Władysław III Warneńczyk : ales : 1434 iulie 14 ; 1434 iulie 15 — 1444 noiembrie 10 (rege al Ungariei : 1440—1444).

Kazimierz IV Jagiełłończyk : ales : 1445 aprilie 23 ; 1447 iunie 25 — 1492 iunie 6 (mare cneaz al Lituaniei : 1440—1492).

Jan Olbracht : ales și încoronat : 1492 august 27 — 1501 iunie 17.

Aleksander : ales : 1501 august 19 ; 1501 decembrie 12 — 1506 august 19 (mare cneaz al Lituaniei : 1492—1506).

Zygmunt I Stary : ales : 1506 decembrie 8 ; 1507 ianuarie 25 — 1548 aprilie 1 (mare cneaz al Lituaniei : 1506—1522/1548).

Zygmunt II August : ales rege asociat : 1529 decembrie 18 ; 1530 februarie 20 (singur din 1548 aprilie 1) — 1572 iulie 7 (mare cneaz al Lituaniei : 1522/1529—1572).

⁵³ K. Górski, *La mentalité polonaise des XVIe—XVIIIe siècles*, in *Poland at the 14th International Congress of Historical Sciences in San Francisco*, Wrocław, 1975, p. 85.

REZISTENȚELE NAȚIONALE ÎN EUROPA ÎMPOTRIVA DOMINAȚIEI NAPOLEONIENE

CONSTANTIN ȘERBAN

Izbucnirea revoluției burgheze în Franța din 1789 și primele ei succese, care dădeau un conținut nou luptei împotriva absolutismului a cunoscut un entuziasm general în Europa iar căderea Bastiliei a fost considerată de contemporanii acelor vremuri drept semnalul eliberării tuturor popoarelor de tirania feudală. „14 iulie este cea mai frumoasă zi care a fost de la abolirea dominației romane asupra lumii“, scria în acest sens scriitorul german Johann von Müller¹. De altfel răspîndirea pe întregul continent a *Declarației drepturilor omului și cetățeanului* (august 1789), prin care se proclama dreptul poporului francez și al tuturor popoarelor de a dispune în mod liber de soarta lor precum și a știrilor despre votul Adunării constituante din 22 august 1789 cu privire la declararea păcii în lume și despre conținutul Constituției din 1791 unde se preciza că „națiunea franceză renunță să ducă războaie de cucerire și nu va folosi forțele sale împotriva libertății nici unui popor“² au dat și mai mult temei convingerii popoarelor europene că masele revoluționare din Franța luptau pentru a pune bazele unei societăți moderne pe calea promovării progresului și civilizației. Drept urmare în Italia au izbucnit răscoale țărănești, s-au creat cluburi revoluționare de orientare iacobină, s-au plantat arbori ai libertății, în Germania negustorii au arborat fâțiș cocardele tricolore franceze, în Austria s-au răspîndit pamflete cu caracter antiaristocratic iar burghezia a început să prezinte autorităților revendicări cu caracter economic și politic, în Ungaria dieta a întocmit un proiect de declarație a drepturilor omului și cetățeanului ce urma să fie supusă aprobării Curții din Viena, în Polonia dieta a fost transformată într-un parlament de tip burghez, în Suedia monarhia sprijinind burghezia și țărănimea contra aristocrației a decretat *Actul de uniune și securitate* prin care se acorda suedezilor egalitatea în drepturi.

Dar împotriva realizărilor cu caracter revoluționar ale burgheziei franceze s-au ridicat coalițate guvernele Austriei și Prusiei care au declarat război Franței în scopul reintroducerii absolutismului în această țară cu ajutorul forțelor reacționare din afară. Așa au început războaiele poporului francez împotriva forțelor contrarevoluționare necesare pentru apărarea suveranității țării și a cuceririlor revoluției. Prin proclamarea „patriei în pericol“ și decretarea „mobilizării generale“ în

¹ J. B. Duroselle, *L'idée d'Europe dans l'histoire*, Paris, 1965, p. 147.

² *Idem*, p. 137.

scurt timp a fost alcătuită armata revoluționară, care nu numai că a respins cu succes la Valmy (1792), Toulon (1793) și Fleurus (1794) agresiunea reacțiunii externe dar a mutat operațiile militare pe teritoriul inamic. Aceste războaie revoluționare au avut un caracter drept, fiind purtătoare totodată ale ideii de libertate economică, socială și politică a popoarelor aflate încă sub asuprirea feudală.

Așa s-a crezut la început și despre campania din Italia (1796—1797) a trupelor franceze conduse de Napoleon Bonaparte. Zdrobirea austriecilor în luptele de la Montenotte, Lodi, Castiglione, Arcole, Rivoli, constituirea republicilor Cispadană și Cisalpină având constituții proprii, desființarea rânduielilor feudale și introducerea unei legislații menite să pună bazele unei societăți moderne au mărit speranțele patrioților italieni în crearea cât mai curînd a statului lor național. Numai că în acea vreme în concepția conducătorilor Republicii franceze și a generalilor ei s-a născut dorința de transformarea războiului revoluționar într-o sursă de cuceriri teritoriale, de acaparare de bunuri materiale și spirituale. Așa, de exemplu, se știe că Piemontul a fost nevoit să cedeze Franței ducatele Nisa și Savoia (1796), că populația din zona operațiilor militare a fost impusă la contribuții de război, la rechiziții de tot felul și la recrutări forțate și de a ceda opere de artă de valoare universală (vezi prevederile tratatului de la Tolentino 1797). Pentru aceste motive campaniile militare ale burgheziei franceze și-au pierdut treptat caracterul lor drept, de războaie de eliberare și au devenit războaie de dominație. Drept urmare poporul italian n-a mai privit pe francezi ca pe niște eliberatori, ci ca pe niște opresori și a început să se apere, să lupte pentru libertate. Așa, de exemplu, la Pavia localnicii au atacat pe soldații francezi, la Ferrara mulțimea a ucis cîțiva dragoni dușmani, în Piemont patrioții au atacat spatele armatei franceze aflate în plină ofensivă în Toscana. Iar la aceste acțiuni ale rezistenței populare italiene trupele de ocupație franceze au răspuns cu masacre săvîrșite asupra populației lipsite de apărare. În aceste condiții Directoratul și Consulatul renunțase la respectarea drepturilor legitime ale poporului italian, la crearea statului său național, la emanciparea social-politică a acestuia și înlocuise dominația străină austriacă cu propria lor dominație, care după proclamarea Imperiului francez avea să cunoască formele cele mai grele și de nesuportat.

Lupta popoarelor europene împotriva dominației napoleoniene. Ascensiunea militară și politică a lui Napoleon Bonaparte a fost privită de biografii săi și de cei care au urmărit evoluția pe care a cunoscut-o revoluția burgheză din Franța în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea drept o mărturie a punerii în valoare a multiplelor sale calități de comandant de oști dar și de om politic care la momentul potrivit n-a ezitat să-și angajeze sabia în slujba marii burghezii ajunsă la putere în Franța după înlăturarea Dictaturii iacobine. Cel care la 14 iulie 1791 jurase pe Cîmpul lui Marte din Paris că va apăra patria contra dușmanilor dinlăuntru și din afară, cel care în lucrarea sa cu caracter politic din 1793 „Cina de la Beaucaire“ se situase pe pozițiile Convenției iacobine și militase pentru consolidarea republicii, avea să se facă extrem

de util Directoratului, prin înăbușirea la Paris în mod singeros a rebeliunii monarhiste (1795). Cît privește campania din Italia pe care a condus-o cu atîta pricepere el a transformat-o într-un mijloc de întărire a Republicii franceze pe spinarea populației din teritoriile unde se desfășurau operațiile militare. Aplicînd teoria „războiul se hrănește prin război“, Napoleon Bonaparte a devenit dintr-un eliberator de popoare un comandant militar în slujba Republicii franceze care urmărea cît mai multe cuceriri teritoriale pe calea războiului. Pentru aceste servicii incommensurabile aduse marii burghezii aflate la putere, cît și pentru strălucitele victorii obținute pe cîmpurile de luptă aceasta avea să-i asigure funcția supremă în stat mai întîi ca prim consul în 1799 și apoi ca împărat (1804). După cum se știe, din acel moment, timp de peste un deceniu pentru poporul francez, imperiul a însemnat un lung șir de războaie de cuceriri purtate de armatele sale pe aproape întregul continent european, în urma cărora au fost desființate state pentru a fi create altele pe de o parte, iar pe de alta au fost acaparate întinse teritorii anexate la Franța. De aceea războaiele duse de Franța napoleoniană au fost considerate ca nedrepte, de cotropire.

Deși în teritoriile unde au avut loc operațiile militare au fost introduse prevederile codului napoleonian și unele reforme cu caracter progresist sau au fost răsturnate rînduicelile feudale, totuși prin instituirea Blocadei continentale (1806) Napoleon Bonaparte a urmărit întărirea comerțului și industriei franceze în dauna aceloră din alte țări europene (vezi decretele din Berlin și Milano). Mai mult chiar instituiind mijloace pentru stăvilirea contrabandei cu ajutorul căreia se încerca spargerea Blocadei continentale, Napoleon Bonaparte a ocupat orașele libere germane și a declanșat un război economic contra tuturor care încercau să restabilească relații comerciale cu Anglia. Drept urmare, aceste măsuri au dat o puternică lovitură comerțului martim continental, au privat burghezia din teritoriile ocupate de a prospera prin afaceri comerciale și industriale, au redus modul de viață al țărănimii lipsită tot mai mult de mărfurile de larg consum provenite din import. Toate acestea aveau să provoace o adîncă nemulțumire în mijlocul populației din teritoriile unde se instalase dominația napoleoniană, care a generat în anii ce au urmat izbucnirea spontană a luptei de eliberare națională în special în Spania, statele germane și Rusia.

Rezistența națională în Spania. Măsurile luate de administrația napoleoniană în teritoriile cucerite pentru aplicarea Blocadei continentale s-au dovedit în foarte scurt timp, cu toată asprimea lor, complet ineficace, deoarece comerțul de contrabandă se practica pe scară largă în marea Mediterană și Baltică, Portugalia și Spania aflîndu-se pe primul loc în aceste operații de evaziune politică și comercială. Împotriva Portugaliei, Napoleon Bonaparte a obținut sprijinul guvernului spaniol și a reușit să desființeze această țară ca stat european (tratatul de la Fontainebleau, 1807). Pentru a ocupa Spania el s-a amestecat în conflictul care dezbină dinastia Bourbonilor din această țară. Împăratul Franței, solicitat ca arbitru în aflarea unei soluții convenabile care să împace pe Carol al IV-lea și pe fiul său Ferdinand al VII-lea, i-a silit

să abdice și pe unul și pe celălalt de la tron și a numit în locul lor, ca rege al Spaniei pe fratele său, Joseph Bonaparte, care urma de acum înainte să conducă această țară cu ajutorul baionetelor franceze, transformată într-o bază de materii prime pentru industria franceză pe de o parte, iar pe de alta într-o piață de desfacere a mărfurilor manufacturate franceze, cu drept de monopol. Mai mult Spania ca și Portugalia și Italia trebuia să plătească contribuții de război, să întrețină armatele de ocupație și pe funcționarii francezi.

Foarte curînd însă calculele făcute la Bayonne de către Napoleon Bonaparte s-au dovedit foarte șubrede în confruntarea lor cu realitatea, deoarece poporul spaniol s-a ridicat ca un singur om împotriva ocupației trupelor franceze și a noilor ei conducători, pe calea insurecției populare și a războiului de partizani (micul război — guerrillas). Începutul fusese făcut la 2 mai cînd la Madrid a izbucnit o răscoală populară contra armatei franceze de ocupație. În acea zi luptînd pentru libertate, răsculații, bărbați, femei, bătrîni și tineri au tras cu armele de la ferestrele caselor, iar după terminarea muniției au pus mîna pe cutite și topoare aruncîndu-se asupra inamicului într-o încăierare disperată și fanatică. Represiunea ei singeroasă a constituit subiectul mai multor pinze ale pictorului spaniol Goya din care cea mai cunoscută se intitulează : Dos de Mayos (2 mai), azi la Muzeul Prado din Madrid. Apoi s-au desfășurat cu o violență rar întîlnită în istorie luptele de partizani în scopul redobîndirii independenței Spaniei. Dacă în Italia și Germania reformele introduse de Napoleon Bonaparte au făcut o vreme ca populația acestor țări să fie oarecum favorabilă prezenței trupelor franceze, în Spania situația a fost cu totul alta. Aici cercurile liberale favorabile ideilor revoluționare și reformelor napoleoniene erau foarte slabe ; în schimb reacțiunea condusă de biserică s-a dovedit a fi foarte redutabilă. Mai mult, catolicismul avea o mare influență asupra maselor populare. Drept urmare împotriva dominației napoleoniene s-a desfășurat un lung și greu război de partizani pe un teritoriu foarte favorabil unor astfel de lupte, caracterizat prin atacul prin surprindere al unităților franceze izolate în orașe și sate, prin interceptarea transporturilor de provizii, muniții și armament, prin nimicirea coloanelor militare în lupte angajate în zonele muntoase și puțin locuite. În lupta lor partizanii spanioli otrăveau apele și cerealele destinate ocupanților, părăseau satele și fugeau în păduri sau în locuri greu accesibile, îndurînd privațiuni de nedescris numai pentru a fi gata de luptă contra ocupanților francezi.

Cea mai mare victorie a patrioților spanioli a constituit-o atacul împotriva armatei franceze a generalului Dupont în defileul stîncos, aproape sălbatic din Sierra Morena de la Baylen din Andalusia, care a cunoscut un mare răsunset în Europa și care a spulberat mitul invincibilității armatelor napoleoniene. O altă victorie au obținut la Cintra patrioții portughezi cînd cu sprijinul ofițerilor englezi s-a reușit capitularea unei alte armate franceze. Aceste mari pierderi provocate francezilor în Spania l-au obligat pe Napoleon Bonaparte să intervină direct pentru a restabili prestigiul său și al armatei sale pe continentul eu-

ropean și să mențină mai departe ocupația în această țară. Dar campania din 1808 nu a reușit să înfrângă rezistența populară spaniolă, dimpotrivă a intensificat-o transformând aproape întregul teritoriu al Spaniei într-un imens cîmp de luptă. Partizanii spanioli au transformat atunci în fortăreață, pe care au apărat-o cu prețul vieții lor, fiecare sat, tîrg și oraș, fiecare casă, grajd, pod sau pivniță, opunînd o rezistență înverșunată. De aceea, luptele pentru cucerirea orașului Saragosa de către francezi a durat cîteva luni de zile. În sprijinul patrioților spanioli ca și portughezi, Anglia a trimis un corp expediționar care a reușit să prelungească rezistența acestora pînă în 1813 provocînd ocupașilor pierderi foarte grele. De reținut faptul că unul din generali englezi ai acestui corp expediționar a fost ducele de Wellington, viitorul erou și învingător al lui Napoleon la Waterloo. Cît privește prețul ocupației Spaniei de către trupele franceze timp de șase ani a fost foarte mare. Napoleon Bonaparte contase inițial pe pierderi pînă la 12 000 oameni; în realitate ele s-au ridicat la 300 000 ofițeri și soldați, exceptînd armamentul și munițiile care au constituit o pradă de război de mare valoare pentru insurgenții spanioli și portughezi.

Rezistența națională în statele germane. Aplicarea prevederilor Blocadei continentale a dat o lovitură puternică comerțului german din orașele maritime de la mările Nordului și Baltică (Hamburg, Bremen, Lübeck, Rostock). În același timp, ca și alte popoare europene, populația din statele care alcătuiau Confederația Rinului, dar și din Prusia trebuia să suporte cheltuielile armatei franceze de ocupație și să procure trupe pentru campaniile lui Napoleon Bonaparte oriunde s-ar fi purtat acestea. Așa, de exemplu, în 1809 împăratul Franței a cerut statelor germane nu mai puțin de 100 000 soldați în acest scop.

Toate acestea au provocat profunde nemulțumiri în rîndul locuitorilor care au început să organizeze rezistența împotriva ocupașilor străini pe diferite căi ca, de exemplu, sustragerea de la recrutarea forțată sau refuzul de a plăti impozite și contribuții de război. Cu sprijinul intelectualității universitare în special (studenți și profesori) au fost create totodată primele asociații secrete patriotice (1808), al căror obiectiv principal era eliberarea țării de ocupația străină. Un rol principal în această rezistență antifranceză l-a avut baronul Charles Henri de Stein, primul ministru al Prusiei, care prin reformele efectuate în domeniul economic, administrativ și militar a sporit capacitatea de apărare a poporului german și l-a împins pe calea emancipării sale politice. Așa, de exemplu, desființarea șerbiei și a obligațiilor feudale au dat țărănilor germani sentimentul libertății individuale și totodată al proprietății particulare asupra pămîntului pe care-l lucrau (edictul de emancipare din oct. 1807). De asemenea, desființarea unor vechi instituții feudale, separarea funcțiilor administrative de cele juridice, desființarea dreptului de autonomie municipală (ordonanța municipală din 19 nov. 1808) și crearea premizelor pentru constituirea parlamentului cu caracter național au însemnat inaugurarea în Prusia a unui sistem administrativ și politic modern capabil să sporească independența Prusiei. În fine, instituirea serviciului militar obligatoriu (Allgemeine

Wehrpflicht) și instruirea militară periodică a întregii populații a țării au pus bazele unei forțe militare redutabile capabile să înfrunte la nevoie pe aceea a ocupantului. De fapt prin aceste reforme se urmărise consolidarea Prusiei în interior pe baze moderne pentru a putea face față în exterior acțiunilor menite să-i asigure independența deplină prin înlăturarea dominației napoleoniene.

Dar nu numai atât. Baronul Charles Henri de Stein avea să pregătească în secret încă din 1808 insurecția întregului popor german contra lui Napoleon Bonaparte care trebuia să fie declanșată la momentul oportun. Astfel în scrisoarea acestuia din 15 august 1808 adresată prințului de Wittgenstein se arăta că exasperarea care sporea atunci printre germani împotriva dominației napoleoniene trebuia încurajată, că trebuia să se ia măsuri pentru pregătirea populației în vederea declanșării unei acțiuni care să ducă la eliberarea statelor germane, „evenimentele din Spania fac o impresie foarte vie la noi, scria el, ele sînt dovada a ceea ce trebuia prevăzut mai de mult. Ar fi foarte util — continuă ministrul prusian — să se difuzeze știrile (despre insurecția din Spania) în așa fel încît ele să demonstreze pînă la ce punct poate duce finețea și dorința de a domina; și ceea ce poate să facă o națiune care are curaj și putere”³. De reținut faptul că un astfel de plan de insurecție a poporului german era alcătuit după victoria de la Baylen a răsculaților spanioli (calificat atunci drept un Trafalgar terestru). Dar nu numai atât. La acea dată efectele dezastruoase ale campaniilor napoleoniene pe teritoriile statelor germane din anul precedent începeau să se facă tot mai mult vizibile. Lipseau alimentele de primă necesitate, lipseau creditele pentru refacerea economică a orașelor și satelor, lipseau mărfurile de larg consum care provenite din import prin comerțul de contrabandă se vindeau la prețuri foarte mari.

În scopul înlăturării dominației napoleoniene în anii 1808—1810 ofițerii prusieni din proprie inițiativă au încercat organizarea de comploturi militare la care au solicitat și sprijinul celor din regatul Westfaliei dar fără a se ajunge la vreun rezultat. Unul din aceștia, maiorul Ferdinand von Schil de 33 ani, a reușit să atragă de partea sa pe soldații și ofițerii din regimentul pe care-l comanda și să se răscoale, ducînd un război de partizani, contra autorităților franceze de ocupație din Pomerania în speranța că acțiunea sa va fi sprijinită de guvernul prusian. Luptînd împotriva unor forțe inegale el a fost înfrînt, făcut prizonier și executat (1809).

Rezistența antinapoleoniană s-a extins în același timp și în Austria mai ales în rîndul militarilor, orașenilor și țăranilor, impuși la contribuții de război, la înrolări forțate. Acțiunea partizanilor austrieci s-a desfășurat în Tirol sub conducerea lui Andreas Höfer care sprijinit cu arme de Curtea din Viena a obținut multe succese contra trupelor bavareze aliate cu Franța și a unui corp de armată francez, care i-au permis să elibereze aproape în întregime Tirolul de ocupația străină,

³ * * *, Stein, *l'ennemi de Napoleon*, s.l. 1936, p. 163.

pe timp de cîteva luni de zile. Dar și acest erou al poporului austriac avea să-și încheie acțiunea sa cu un eșec. Părăsit de Curtea din Viena, prins prin trădare, el a fost dus în Italia și executat la Mantua (1810).

Toate acestea au convins patrioții germani că era totuși necesar să se continue lupta împotriva dominației napoleoniene și pe calea conspirațiilor în cadrul „Ligilor virtuții“ (Tugendbunden), asociații patriotice secrete cu caracter politic care la vremea respectivă exprimau aspirațiile tineretului dornic să scuture jugul asupritor al stăpînirii străine și să creeze Germania liberă organizată pe bază de reforme cu caracter liberal. Cu sprijinul acestor asociații a fost împiedicată în anii 1810—1811 recrutarea de noi contingente de soldați pentru armata franceză, cei înregistrați fugind în păduri unde se ascundeau, totodată sustrăgîndu-se de la satisfacerea serviciului militar. Pe de altă parte țărani proprietari de pămînt își manifestau nemulțumirile lor și nu mai asigurau aprovizionarea armatei de ocupație sub motivul lipsei de brațe de muncă pe ogoare și mai ales al consecințelor lor dezastruoase economice provocate de războaiele care nu mai încetau pe continentul european.

Rezistența națională în Rusia în cadrul războiului din 1812. Aplicarea Blocadei continentale în condițiile intensificării luptei maselor populare din Spania și statele germane împotriva dominației napoleoniene a afectat și relațiile Franței cu Rusia, stabilizate o vreme prin pacea de la Tilsit (1807) și prin întrevvedere de la Erfurt (1808) dintre Napoleon Bonaparte și țarul Alexandru I. La început guvernul rus a aderat la boicotarea mărfurilor engleze pe piața europeană, dar aceste măsuri au cauzat în anii următori prejudicii economiei țării. Pentru a ieși din impas în 1810 acesta a hotărît sporirea taxelor vamale aplicate mărfurilor de import, inclusiv cele franceze, pe de o parte, iar pe de alta a permis circulația pe piața internă a Rusiei a mărfurilor engleze aduse prin intermediul unor negustori aparținînd țărilor neutre. Aceste măsuri ca și refuzul de a accepta restaurarea Poloniei sub protecția Franței și anexarea Olandei și a cîtorva orașe maritime germane la Imperiul lui Napoleon au fost motive suficiente pentru ruperea relațiilor franco-ruse și izbucnirea războiului între cele două state în primăvara anului 1812.

După cum se știe, fără vreo declarație de război, „marea armată“ a lui Napoleon I, alcătuită din peste 500 000 oameni, a trecut fluviul Niemen, frontiera Rusiei, și s-a îndreptat către Moscova. Deși armata franceză era bine echipată, dotată cu armament și mult superioară ca număr, totuși înaintarea ei în interiorul Rusiei s-a făcut în condiții grele, deoarece spațiul imens pe care era răsfirată împiedica comandamentul francez să-și asigure în bune condiții căile de comunicație, aprovizionarea cu alimente și furaje; mai mult populația nu privea cu simpatie pe dușman, deoarece acesta efectua aprovizionarea din zona operațiilor militare în silnicie și la nevoie se deda la jafuri. La acestea s-a mai adăugat și faptul că între cei doi beligeranți nu s-a angajat de la început bătălia decisivă, situație care favoriza armata rusă aflată în continuă retragere cu forțele intacte în fața armatei franceze. Nici chiar

bătăliile de la Smolensk și Borodino, desfășurate la o distanță de peste 600 km și respectiv peste 1000 km de frontieră, nu au adus o victorie lui Napoleon Bonaparte, de care acesta avea nevoie, dar care avea să aibă o mare importanță asupra sfârșitului acestei campanii.

Ajunsă la Moscova după un marș de trei luni armata franceză a găsit un oraș aproape pustiu și neospitalier. Cei mai mulți dintre locuitori părăsiseră orașul iar cei rămași au incendiat casele și s-au dat la atacuri împotriva ocupantului. Campania lui Napoleon I împotriva Rusiei pînă la Moscova fusese grea, obositoare și lipsită de rezultate bune. Armata sa micșorată prin lăsarea de garnizoane de-a lungul lungului drum parcurs, dar și în urma luptelor purtate era în același timp și demoralizată de eșecurile avute pînă atunci. Din aceste motive ea nu mai prezenta garanția obținerii unei victorii chiar într-o confruntare decisivă cu armata rusă aflată sub comanda generalului Kutuzov, care aștepta numai momentul prilenic să treacă de la defensivă la ofensivă. Respingerea ofertei de pace făcută țarului Alexandru I l-a determinat pe Napoleon Bonaparte să ordone retragerea armatei sale mai ales că potențialul acesteia scădea pe zi ce trecea.

Retragerea „marei armate“ napoleoniene din Rusia a însemnat o adevărată epopee militară în care războiul popular declanșat de țărănimea rusă împotriva trupelor franceze avea să fie hotărîtor pentru eșecul acestei campanii. Este foarte puțin probabil că împăratul Franței ar fi putut evita ridicarea țărănimii ruse dacă pășind pe pămîntul Rusiei ar fi proclamat eliberarea lor din șerbie, dacă ar fi abolit obligațiile feudale, dacă ar fi instituit egalitatea tuturor locuitorilor — indiferent de clasă și pătură socială — în fața legii, dacă ar fi introdus o legislație — Codul napoleonian — care promova emanciparea socială, economică și politică a poporului rus. Totuși, Napoleon Bonaparte n-a făcut nimic din toate acestea. În schimb, el s-a interesat de împrejurările în care a avut loc răscoala lui Pugaciov și despre programul lui, de revendicări, și a intenționat numai să-i instige pe țărani la răscoală contra moșierimii și nobilimii, dar nu a trecut la măsuri concrete, care i-ar fi permis să aibă de partea sa marea masă a populației. De aceea dominația sa de scurt timp instaurată în Rusia înlocuise de fapt dominația nobilimii ruse.

Din aceste motive Napoleon Bonaparte și-a ridicat împotriva nu numai armata rusă, dar și întreaga țărănime din zona operațiilor militare care a participat activ la război. Drept urmare, deși „marea armată“ s-a retras executînd, în mod exemplar, toate manevrele ordonate de comandamentul francez, totuși atacurile date prin surprindere de țăranii ruși constituiți în unități de partizani au provocat mari pierderi acesteia. Ascunși în păduri aceștia au atacat nu numai trupele aflate în plină retragere, ci și depozitele lor cu provizii, arme și muniție, au incendiat casele în care erau cantonați soldații și ofițerii, au capturat coloanele de aprovizionare, au distrus căile de comunicații, inclusiv podurile. Iar cînd nu aveau arme capturate de la dușman, țăranii ruși au pornit la atac înarmați cu topoare și coase ca pe timpul răscoalelor făcute contra moșierilor lor. Astfel războiul de partizani contra dominației lui Napo-

leon în Rusia s-a transformat foarte curînd într-un război național, la luptă participînd deopotrivă țărani, orășeni, militari și chiar nobili. La toate acestea s-a mai adăugat o iarnă timpurie caracterizată prin geruri foarte aspre, lipsa de alimente, epuizarea fizică a trupelor aflate în continuă retragere și atacate zi și noapte. După trecerea Berezinei sub focul artileriei ruse și al șarjelor de cavalerie din „marea armată” nu mai rămăseseră decît foarte puține trupe apreciate la mai puțin de o zecime din totalul ei inițial. După aproape șase luni de marșuri forțate și bătălii epocale, campania lui Napoleon Bonaparte în Rusia se încheia ca un eșec.

Rezistența generală europeană împotriva dominației napoleoniene. Eșecul campaniei din Rusia nu numai că a contribuit la scăderea prestigiului militar și politic al lui Napoleon I, dar a mărit totodată speranțele dușmanilor acestuia în prăbușirea dominației sale pe continentul european. Avîntul luptei de eliberare națională cunoscut în Spania, statele germane și Rusia a contaminat toate popoarele din țările care alcătuiau întinsul imperiu francez, care s-au ridicat ca un singur om pentru redobîndirea independenței lor. Dînd răspuns acestui entuziasm general, guvernele din Rusia, Prusia, Austria, Suedia și Anglia au alcătuit o nouă coaliție contra Franței în primăvara anului 1813. Cu toate succesele înregistrate de Napoleon Bonaparte la Lutzen și Bautzen, totuși noile înfrîngeri ale armatei franceze în Spania au umbrît foarte mult aceste victorii. Bătălia decisivă angajată de Imperiul francez împotriva statelor europene coalizate contra lui s-a dat la Leipzig, rămasă în istorie sub numele de „bătălia națiunilor”, care pentru Napoleon I a fost o mare înfrîngere. Concomitent însă cu operațiile militare din Germania au izbucnit răscoalele populației împotriva administrației franceze nu numai în orașele maritime, dar și în fiecare sat și oraș din interiorul Prusiei, al Confederației Rinului etc. Drept răspuns autoritățile civile și militare de ocupație au răspuns cu represii sîngeroase împotriva localnicilor răsculați. În aceste regiuni s-au mai menținut în 1813 pînă toamna destule unități militare care trebuiau să asigure spatele armatei franceze aflată în campanie contra statelor coalizate contra Franței. Dar după ce Napoleon Bonaparte n-a mai obținut succese împotriva dușmanilor săi atunci s-a hotărît evacuarea acestor regiuni care nu mai prezentau nioi o siguranță; dimpotrivă, ele erau un adevărat butoi de pulbere care putea exploda în orice moment.

În vara anului 1813 au ieșit din ilegalitate însă asociațiile secrete germane și „Ligile virtuții” (Tugendbunden), care au început să activeze fățiș și în colaborare cu unitățile militare prusiene și austriace, pentru eliberarea statelor germane de sub dominația străină și pentru crearea statului național al poporului german. Membrii lor au creat detașamente de voluntari care s-au alăturat armatei regulate provenind din toate clasele și păturile sociale și din cît mai multe state germane (de ex., din Confederația Rinului, Saxonia, Westfalia). Aceste detașamente de voluntari au acționat ca unități de partizani în spatele armatei napoleoniene atacînd coloanele de aprovizionare, incendiînd depozitele de muniție, organizînd ambuscade împotriva trupelor franceze aflate în retragere.

Drept urmare, Napoleon Bonaparte a fost nevoit să-și retragă trupele pe teritoriul Franței, unde a continuat războiul pînă cînd a fost obligat să abdice în primăvara anului 1814.

În acest fel popoarele europene se eliberau de dominația napoleoniană după lupte care duraseră aproape opt ani și care se încheiaseră cu mari distrugerii de bunuri materiale și multe pierderi de vieți omenești. Lupta fusese grea și de lungă durată, dar cei care se aflaseră în prima linie a acestei lupte, însuflețiți de dragostea pentru libertate și independență, de dragostea de patrie, nu-și precupețiseră nici oboseala, nici suferințele, nici durerile și nici chiar viața pentru a duce pînă la capăt lupta lor, la nevoie jertfindu-și cu eroism viața, pentru atingerea acestui măreț ideal al omenirii. Rezistența popoarelor europene care au luptat cu arma în mînă pentru eliberarea patriei lor de sub dominația străină a fost apreciată de însuși Napoleon Bonaparte la vremea respectivă și chiar mai tirziu pe cînd acesta se afla în exil în insula Sf. Elena. Iată ce s-a consemnat în memoriile sale relativ la războiul din Spania : „Acest război nenorocit m-a pierdut, el a fărâmițat forțele mele, a multiplicat eforturile mele, a atacat moralul meu și totuși nu puteam lăsa peninsula (Iberică) la discreția uneltirilor englezilor, intrigilor lor. Toate împrejurările dezastrului meu se strîng în acest nod fatal ; el a distrus moralul meu în Europa, complicat de încurcăturile mele... evenimentele au dovedit că făcusem o greșală în alegerea mijloacelor mele, căci greșala a fost mai mult în mijloace decît în principii“⁴.

Concluzii. Rezistențele naționale europene împotriva dominației napoleoniene⁵ au apărut în forme rudimentare încă din timpul campaniei din Italia (1796—1797), dar ele au luat proporții nebănuite după declararea Imperiului francez și mai ales după instituirea Blocadei continentale. Ele au fost generate de faptul că războiul dus de Napoleon Bonaparte a avut un caracter de dominație, că acesta a neglijat aspirațiile legitime ale popoarelor europene : abolirea feudalismului, emanciparea țăranimii, unificarea națională, dar în același timp a încurajat acțiunea reformatoare a unor guverne dușmane Franței care au înfăptuit reforme cu caracter burghez în state unde pînă atunci dominase absolutismul (de ex., în Prusia reformele baronului Charles Henri de Stein, în Spania elaborarea în 1812 a unei constituții). Din aceste motive Napoleon Bonaparte și-a ridicat împotrivă ca un singur om nu numai eforturile guvernelor europene adversare lui, dar și popoarele acestor state care au acționat cu arma în mînă pentru eliberarea de sub dominația străină. De aceea căderea Imperiului napoleonian și a lui Napoleon I s-a datorat în mare parte și rezistenței naționale din Europa împotriva politicii sale de dominație continentală.

⁴ *Le memorial de Sainte Hélène*, Paris, 1969, vol. II, p. 14, 151.

⁵ I. Godechot, B.F. Huslop, D. L. Dowd, *The Napoleonic era in Europe*, New-York, 1971, p. 140—159, cap. 8.

The National Resistance to Hre Imperial Regime.

ASPECTE ECONOMICO-SOCIALE ȘI POLITICE DIN AMERICA LATINĂ ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

CONSTANTIN BUȘE

După cel de-al doilea război mondial, America latină se înfățișează ca un teritoriu al contrastelor și, din această cauză, o lume în plină efervescență, formată din 25 state, pe un spațiu de aproape 21 milioane km² și cu o populație de circa 324 milioane de locuitori¹.

Un contrast evident există între posibilitățile naturale, materiale de care dispune și realitatea social-economică, țările din zonă fiind în mare parte slab dezvoltate, celelalte (Argentina, Brazilia, Mexic) — în curs de dezvoltare. Această realitate social-economică se află încontinuu sub presiunea demografică, America latină cunoscând unul din ritmurile înalte de creștere a populației, motiv pentru care populația este în general foarte tină, „mai bogată în copii decât în adulți“², ceea ce împietăază asupra creșterii economice, populația activă fiind mai puțin numeroasă.

Există un decalaj izbitor între condițiile de viață ale majorității latino-americanilor — muncitori, țărani, muncitori agricoli, funcționari, meseriași ș.a. — și ale unei minorități de industriași și mari proprietari de pământ, care se bucură de toate avantajele politice și economice³, ceea ce face să se considere, pe bună dreptate, că în America latină se perpetuează o „societate dualistă“, nu atât în sensul a două societăți independente una față de cealaltă, cât mai ales prin exploatarea uneia de către cealaltă, „grupul dominant menținând în permanență masa dominată în starea sa de inferioritate“⁴.

Există un contrast pe plan social, economic și politic între populația albă și metisă, pe de o parte, și indieni și negri, pe de alta, în efectivele cărora s-au produs modificări profunde. Schimbarea compoziției rasiale a fost strins legată de perpetuarea sau accentuarea inegalităților rasiale și sociale. Exceptând Mexicul și, în ultimul timp, Peru, populațiile indiene din celelalte țări latino-americane au fost lăsate la periferia societății, împinse fiind spre regiuni improprie desfășurării unei activități economice normale, în zone aride, pe platourile înalte ale Anzilor. Ele constituie aproape în totalitate o masă de țărani, supusă unor relații

¹ Date din 1976.

² Pierre Chaunu, *L'Amerique et les Ameriques de la Prehistoire à nos jours* Armand Colin, Paris, 1964, p. 297.

³ Marcel Niedergang, *Les 20 Ameriques latines*, vol. 1, Editions du Seuil, Paris, 1975, p. 15.

⁴ François Chevalier, *L'Amerique latine de l'indépendance à nos jours*, PUF, Paris, 1977, p. 243.

social-economice de natură feudală sau colonială, la discreția marilor proprietari funciari⁵. Pe de altă parte, în America latină există unele zone „unde populațiile dominate reprezintă un fel de sub-proletariat fără personalitate comparabilă cu cea a indienilor“⁶, deci cu o situație chiar mai rea.

Contraste există între nivelurile de dezvoltare economică ale statelor latino-americane. În comparație cu Haiti, Republica Dominicană, Nicaragua ș.a., rămase mult în urmă, în care fenomenul de monocultură este caracteristic încă, țări ca Argentina, Brazilia și Mexic pot fi considerate dezvoltate, industrializarea pe care o realizează în prezent fiind o trăsătură a economiei lor. Într-un stadiu intermediar se află Chile, Venezuela, Peru⁷.

În America latină contrastul cel mai izbitor pare să fie conviețuirea și împletirea relațiilor feudale sau semif feudale cu relațiile de producție capitaliste, existența unor zone în care funcționează întreprinderi gigant, cu cea mai avansată formă de organizare capitalistă — monopolurile — și gospodăriile țărănești ale indienilor care, în unele locuri, se apropie de condițiile comunei primitive, sau latifundiile pe care munca și raporturile sociale amintesc de epoca conchistadorilor⁸. În multe zone, în pofida măsurilor adoptate, polarizarea socială se accentuează, malnutriția persistă, analfabetismul rămâne un fenomen de masă⁹.

Înapoierea unei mari părți a Americii latine se datorește supraviețuirii structurilor economice arhaice, îndeosebi în domeniul agriculturii. „Fundamentale într-un continent cu activități primare — scrie François Chevalier — structurile latifundiare nu au fost în mod real puse în cauză decît începînd din 1911 și mai ales din 1935 în Mexic, din 1952 în Bolivia, din 1959 în Cuba... și recent, în sfîrșit, în Chile și Peru“¹⁰. Totodată, înapoierea este legată de menținerea unor regimuri politice oligarhice interesate în perpetuarea vechilor stări de lucruri, precum și dependenței țărilor din regiune de capitalul străin¹¹.

Caracteristic vieții politice latino-americane este instabilitatea în cadrul unui sistem instituțional vechi¹². Schimbările politice sînt frecvente și de multe ori violente, ele neînsemnînd însă și o depășire a ordinii sociale existente. Structura tradițională a instituțiilor din țările Americii latine a constituit un obstacol în dezvoltarea social-economică și, la rîndu-i, a fost supusă eroziunii sub acțiunea fenomenelor sociale

⁵ EDMA *L'Amérique latine*. Charles-Henri Favrod, Paris, 1976, p. 10.

⁶ François Chevalier, *op. cit.*, p. 244.

⁷ În 1973, produsul național brut pe cap de locuitor era de 1141 dolari în Argentina, de 935 dolari în Venezuela, de 744 în Mexic și de... 87 în Haiti (François Chevalier, *op. cit.*, p. 122).

⁸ Marcel Niedergang, *op. cit.*, p. 18—19.

⁹ Marc Blancpain, *Aujord'hui l'Amérique latine*, Berger-Levrault, Paris, 1966, p. 46—49.

¹⁰ François Chevalier, *op. cit.*, p. 283.

¹¹ Pierre Leon, *Economies et Sociétés de l'Amérique latine. Essai sur les problèmes du développement à l'époque contemporaine 1815—1967*, Paris, 1969, p. 358—363.

¹² *Ibidem*, p. 429.

și economice. În ciuda afișării unor principii democratice de guvernare în America latină contrastele social-economice au un corespondent pe plan politic prin existența, pe de o parte, a unor regimuri dictatoriale, pe de alta a unor regimuri în care principiile constituționale, libertățile democratice burgheze, puterea și rolul parlamentului sînt, în general, respectate. Continuă să coexiste fenomenul caudillismului cu practica sistemului parlamentar.

Specific este, de asemenea, faptul că această coexistență pe continent a diferitelor tipuri de regim politic se traduce adesea prin succesiunea lor în cadrul fiecărui stat, excepțiile fiind rare. Practica loviturilor de stat a devenit element de tradiție în viața politică a Americii latine, asemenea răsturnări politice neînsemnînd de cele mai multe ori decît redistribuirea pîrghiilor și a atributelor puterii în cadrul acelorași clase sau pături sociale care dispun de puterea economică — mari proprietari de pămînt, industriași, comercianți, financieri, șefi militari.

Partidele de dreapta, conservatoare, „naționale“, sînt purtătorii lor de cuvînt și, de regulă, artizanii și beneficiarii regimurilor dictatoriale aservite imperialismului. În unele state regimurile despotice lichidează și interzic activitatea celorlalte partide politice și organizații obștești, în altele cu totul formal se menține sistemul vechilor partide și instituții, dar fără influență sau putere reale. De fapt, în ambele categorii de state rolul esențial revine organelor polițienești.

Ascensiunea economică și politică a păturilor mijlocii constituie un fenomen important al vieții politico-sociale din America latină apărut înainte de cel de-al doilea război mondial, dar caracteristic perioadei postbelice. Ca o reacție a păturilor mijlocii împotriva atotputerniciei oligarhiilor au apărut mișcările populiste, radicale, reformiste, al căror ideal a fost și rămîne înfăptuirea de reforme economice, sociale și politice, prin realizarea „revoluției de sus în jos“, a revoluției „în condiții de libertate“¹³. Exemplul cel mai tipic de mișcare populistă îl reprezintă Alianța Populară Revoluționară Americană (APRA), creată în anii douăzeci în Peru de către Raul Victor Haya de la Torre, în componență muncitorească și mic-burgheză. Ideologia sa cuprindea teze marxiste, social-democrate, reformiste și radical-burgheze. La început revoluționar și internaționalist, partidul a devenit apoi reformist și restrîns la cadrul național. Ideile promovate de APRA au proliferat în multe țări latino-americane, înainte și după război, partide cu programe și scopuri similare sau apropiate fiind Partidul Revoluționar Dominican, Partidul Justițialist în Argentina, Mișcarea Națională Revoluționară în Bolivia, Partidul Radical și Partidul Democrat-Creștin în Chile, Partidul Democrat-Creștin în Uruguay ș.a. Foarte apropiat de aceste tipuri de partide este Partidul Revoluționar Instituțional din Mexic.

Componenta socială a mișcărilor și partidelor populiste-aprivate le determină și caracterul contradictoriu și instabil al programelor politice și acțiunilor, oscilații între moderație și radicalism. Aceasta a dat slăbiciunea mișcărilor populiste. Cu mici deosebiri, programele partidelor

¹³ *Ibidem*, p. 431.

populiste prevăd efectuarea unor reforme constituționale care să asigure libertăți și drepturi democratice, între care dreptul la muncă, la salarii decente, la învățământ, dreptul de organizare și de grevă, redistribuirea proprietății funciare în folosul țăranilor, îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației orășenești sărace, o redistribuire generală a veniturilor etc. Din punct de vedere economic își propun o dezvoltare planificată, reforma sistemului fiscal și a sistemului bancar, lichidarea șomajului, recuperarea bogățiilor naționale de sub controlul străin și realizarea independenței economice; în politica externă — nealinieră și întărirea solidarității latino-americane ¹⁴.

Răzbate din aceste programe, ca și din activitatea unora dintre partidele și guvernele populiste, un început de înțelegere a realităților din societatea latino-americană contemporană și încercarea de a depăși în sens progresist situația existentă. Reușind să cîștige adăziunea unor categorii sociale relativ largi, să-și dispute și să-și împartă puterea politică cu oligarhia financiar-funciară, partidele și guvernele populiste au acționat cu jumătăți de măsură, punînd în practică numai acele reforme care le slujeau interesele, menajînd cercurile conservatoare și neglijînd interesele păturilor muncitoare. Politica populiștilor s-a tradus prin naționalism sau autoritarism centralist. Respingînd calea unor transformări de structură, regimurile politice de acest fel au devenit în parte adepte ale conservatorismului social-politic, au înclinat sau au trebuit să pactizeze cu aristocrația funciară și cu burghezia monopolistă, auto-anihilîndu-se ¹⁵.

Discrepanța între programele afișate și realizările înfăptuite arată că reformismul nu este capabil să rezolve în mod radical gravele probleme economice și sociale cu care sînt confruntate țările latino-americane. Experiența de pînă acum dovedește neîndoios că se impun schimbări profunde ale structurilor social-economice, că aceste schimbări sînt posibile și trebuie realizate prin lupta comună, unită a tuturor forțelor revoluționare și democratice, împotriva exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru dezvoltarea economică și progres social, pentru o adevărată independență națională.

În fruntea mișcării revoluționare și democratice se află clasa muncitoare condusă de partidele comuniste și muncitorești.

Corespunzător dezvoltării și diversificării economiei, începutului de industrializare, în America latină a crescut numărul populației active ¹⁶, iar în cadrul acesteia numărul muncitorilor din industrie, comerț, servicii publice și private a ajuns în deceniul șapte la 55%. Totalul muncitorilor era în 1976 de 50 milioane ¹⁷, din care jumătate lucrau în in-

¹⁴ Conrad Detrez, *Les mouvements revolutionnaires en Amerique latine*, Bruxelles, 1972, p. 16—17.

¹⁵ *L'Amerique latine*, p. 25—27; Marcel Niedergang, *op. cit.*, vol. I, p. 21—22.

¹⁶ O statistică asupra structurii de clasă a populației active din anii '60 arată că din totalul de 80 milioane, clasele exploatatoare numărau 1,2 milioane, deci 1,5%; latifundiarii erau în număr de 10 000 = 0,1%.

¹⁷ G. K. Seleznev, *Latinskaia Amerika v borbe protiv reakcii neocolonializma*, IMU, 1976, p. 22.

treprinderile urbane, iar restul erau muncitori agricoli. Proletariatul propriu-zis, adică muncitorii din industrie, transporturi și construcții, număra cca. 16—17 milioane în 1970/1971, cei mai mulți în Brazilia, Mexic, Argentina, Chile, Venezuela¹⁸.

Dezvoltarea industriei necesită tot mai multă forță de muncă calificată, totuși în permanență există un mare număr de muncitori fără un loc de muncă, șomeri. În 1960, 27% din totalul muncitorilor latino-americani erau șomeri, iar în 1970 se aflau în această situație cca. 22 milioane muncitori, din care un milion în Argentina și 3,5 milioane în Mexic¹⁹.

Condițiile de viață și de muncă ale muncitorilor din America latină au fost și sînt deosebit de precare, ceea ce a determinat intensificarea luptelor sociale, în care greva a constituit elementul precumpănitor. Astfel, dacă în 1950/1951 au luat parte la mișcarea grevistă 4—5 milioane muncitori, în 1963 au participat 15 milioane, iar în 1970 — 30 milioane. În deceniul șapte au participat la greve 130 milioane oameni. În cadrul acestor bătălii de clasă, revendicările economice s-au împletit cu cele social-politice, printre cele din urmă fiind realizarea unei independențe reale prin naționalizarea companiilor monopoliste străine, recuperarea bogățiilor naționale, promovarea unei politici externe independente etc.

În America latină își desfășoară activitatea peste 20 partide comuniste, cu un efectiv de aproape 500 000 membri. Multe dintre aceste partide sînt nevoite să-și desfășoare activitatea în condiții de ilegalitate sau semilegalitate, fiind supuse în statele cu regimuri dictatoriale la o cruntă represiune, cum s-a întîmplat în Haiti, Republica Dominicană, Guatemala, Nicaragua pînă în septembrie 1979, Paraguay, Bolivia, Brazilia, Chile (după 11 septembrie 1973).

Lupta maselor populare, schimbările cu caracter politic care s-au produs au impus revenirea la activitate legală a partidelor comuniste în Columbia, Costa Rica, Peru, Venezuela, Nicaragua și El Salvador, unele obținînd însemnate succese în bătăliile electorale, în urma cărora și-au trimis reprezentanți în forurile legislative.

O trăsătură esențială a procesului revoluționar și democratic care se desfășoară în America latină este creșterea rezistenței și luptei anti-imperialiste, pentru înlăturarea dominației străine, pentru cucerirea celei de a doua independențe. Un element pozitiv în cadrul acestui proces îl constituie participarea unor categorii sociale tot mai largi, între care militari, clerici, intelectuali la cea de „a doua revoluție de eliberare, pentru cucerirea celei de a doua independențe”²⁰.

Aici se desfășoară o vastă revoluție națională, democratică, anti-feudală și antiimperialistă, care depășește cadrul revoluțiilor de tip burghez sau burghezo-democratic. Mișcările revoluționare și democratice, revoluția de eliberare națională din America latină sînt parte integrantă.

¹⁸ *Ibidem*, p. 23.

¹⁹ *Ibidem*, p. 24.

²⁰ *L'Amerique latine*, p. 35—37.

a procesului revoluționar mondial care se caracterizează prin negarea capitalismului, prin încercarea de a evita calea capitalistă de dezvoltare.

În funcție de condițiile dezvoltării politice și social-economice, de raportul forțelor de clasă, de sarcinile pe care și le propun să le rezolve, revoluțiile de eliberare din America latină sînt național-democrate (Peru, 1968), democrat-populară (Bolivia, 1952 ; Chile, 1970—1973) sau socialistă (Cuba). Ceea ce este însă comun tuturor acestor mișcări revoluționare este caracterul lor antiimperialist, lupta împotriva oligarhiilor interne și regimurilor dictatoriale aservite imperialismului. Forța motrice a revoluției antiimperialiste este alianța muncitoresc-tărănească, în jurul căreia se polarizează celelalte forțe sociale democratice. Necesitatea unirii acestor forțe a impus crearea unor alianțe largi, precum Frontul Unității Populare în Chile, Frontul Amplu în Uruguay, Frontul Sandinist de Eliberare în Nicaragua, Frontul de Eliberare Națională în Venezuela, Uniunile Forțelor de stînga în Argentina, Columbia, El Salvador etc.

Lupta revoluționară și democratică, mișcările antiimperialiste s-au caracterizat printr-o multitudine de forme și mijloace, de la greve, mitinguri și demonstrații, la lupte de stradă, răscoale și războaie de guerilă, la naționalizarea unor importante sectoare economice și readucerea bogățiilor și resurselor naturale sub control național. Cîteva cazuri concrete :

„Deceniile de după cel de-al doilea război mondial înseamnă pentru Argentina — afirma Pierre Chaunu — lupta pentru a scoate economia din structurile ei coloniale”²¹. În februarie 1946, președinte al Argentinei a fost ales Juan Domingo Peron, fost ministru al muncii, calitate în care a sprijinit revendicările clasei muncitoare. Cu deosebire în prima administrație (1946—1951), Peron a pus în aplicare o largă legislație socială. Constituția din 1949 confirma programul social, avea un caracter democratic și antiimperialist²². Programul economic peronist prevedea emanciparea de sub controlul capitalului străin — nord-american și britanic — crearea unei economii puternice, independente, în care industria prelucrătoare să dețină rolul esențial²³. Se acorda importanță întăririi sectorului de stat în economie. Pentru crearea fondurilor necesare investițiilor în industrie, guvernul lui Peron a acordat o atenție deosebită creșterii exporturilor de cereale și carne.

În 1946 a fost creat *Institutul Argentinian pentru promovarea schimburilor*, societate de stat monopolistă ce trebuia să cumpere la prețuri mici produsele agricole pe piața internă și să le exporte la prețuri de două-trei ori mai mari. Tot în 1946, guvernul a naționalizat Banca Centrală căreia i s-a atribuit dreptul de control asupra tuturor celorlalte bănci din Argentina, inclusiv cele proprietate americană, britanică, franceză, belgiană etc. Apoi, a fost răscumpărat sistemul telefonic

²¹ Pierre Chaunu, *op. cit.*, p. 313.

²² Pierre Leon, *op. cit.*, p. 192—193.

²³ Marcel Niedergang, *op. cit.*, vol. 1, p. 157 ; Pierre Leon, *op. cit.*, p. 193.

național de la proprietarii nord-americani și rețeaua de cale ferată de la britanici ²⁴.

Prin planul cincinal 1947—1951, guvernul Peron urmărea ca industrializarea țării să înregistreze un mare pas înainte. Pentru a contracara influența nord-americană în viața politică și economică latino-americană, Juan Domingo Peron a conceput crearea unui bloc al țărilor de la sud de Rio Grande, care să promoveze aceleași măsuri în politica internă și externă.

Administrația peronistă, urmînd asemenea cale, a provocat rezistența reacțiunii interne și a forțelor imperialiste. În septembrie 1955, Peron a fost înlăturat printr-o lovitură de stat militară. Regimurile care au urmat, militare-civile-militare, au anulat o parte din realizările guvernării peroniste, au făcut concesii capitalului nord-american, au practicat teroarea și demagogia. Totuși, peronismul a continuat să existe, să se dezvolte și împreună cu celelalte forțe politice de stînga, între care Partidul Comunist, a reușit să impună pe cale constituțională revenirea la putere, pentru scurt timp, a generalului Juan Domingo Peron (1973—1975).

Deși în multe privințe regimul lui Getulio Vargas (1930—1945) a însemnat o veritabilă dictatură, politica de industrializare a Braziliei, limitarea sferei de influență a societăților monopoliste străine și crearea companiilor naționale în domeniile siderurgic, petrolier și hidroenergetic, au nemulțumit cercurile imperialiste care, în cîrdășie cu grupurile oligarhice braziliene, au pus la cale, în octombrie 1945, o lovitură de stat militară soldată cu îndepărtarea lui Vargas ²⁵. Politica succesorului său, Enrico Gaspar Dutra (1946—1950), a însemnat o cedare în fața presiunilor externe, capitalul străin redobîndind poziții importante în economia braziliană, ceea ce a nemulțumit categorii largi ale națiunii și a contribuit la victoria lui Vargas, candidat neguvernamental, la alegerile prezidențiale din 1950. Pentru alegătorii săi, Vargas și noua sa administrație trebuiau să bareze drumul alianței dintre imperialism și latifundiar și să dea curs revendicărilor burghezo-democratice. În oarecare măsură acțiunile lui Vargas au corespuns așteptărilor. În 1953 a fost înființată întreprinderea Petrobras, societate monopolistă de stat în sectorul industriei petroliere. Agitațiile și demonstrațiile antiyankee nu au fost combătute, nici interzise de guvernul Vargas. Presiunile din partea oligarhiei interne și a monopolurilor nord-americane au sporit și, în fața unei noi lovituri de stat, la 24 august 1945, Getulio Vargas s-a sinucis ²⁶.

Guvernele care i-au urmat au făcut concesii capitalului nord-american și au ignorat revendicările clasei muncitoare, țărănimii și unei părți a burgheziei naționale.

Președinții Janio Quadros (1961) și Joao Goulart (1961—1964), prin obiectivele pe care și le-au propus, urmăreau accelerarea dezvoltării economice, înfăptuirea reformei agrare, înlăturarea dominației monopoluri-

²⁴ Pierre Chaunu, *op. cit.*, p. 314; Hubert Herring, *Storia del America Latina*, Rizzoli, Milano, 1971, p. 1068.

²⁵ *Reformisme militaire et lutte armée en Amerique latine*, Paris, 1971, p. 23.

²⁶ Pierre Leon, *op. cit.*, p. 193.

lor străine, naționalizarea unor mari întreprinderi și societăți străine și autohtone, normalizarea relațiilor cu statele socialiste etc.²⁷. Nici unul, nici celălalt nu au fost lăsați să-și pună în aplicare aceste obiective, reacțiunea și imperialismul recurgînd din nou la lovituri de stat militare și reușind să-i înlăture.

După 1964, Brazilia este guvernată de regimuri militare. Libertățile democratice au fost lichidate, partidele de stînga interzise, condițiile de viață ale păturilor muncitoare s-au înrăutățit. Împrumuturile și creditele obținute din partea băncilor nord-americane au dus la creșterea gradului de dependență economică a Braziliei față de S.U.A. Actuala administrație braziliană a trecut la adoptarea unor măsuri de liberalizare.

De aproape șase decenii puterea politică în Mexic este deținută de partidul *Revoluționar Instituțional*, a cărui titulatură vrea să semnifice că revoluția s-a încheiat, că a fost „instituționalizată”. Prestigiul și influența P.R.I. au fost mult sporite în timpul președinției lui Lazaro Cardenas (1934—1940), cînd libertățile democratice au fost consolidate, cînd statul a adoptat măsuri importante în favoarea îmbunătățirii condițiilor de viață ale oamenilor muncii, cînd reforma agrară a fost înfăptuită cu multă hotărîre²⁸, cînd au fost naționalizate importante sectoare economice, limitîndu-se puterea și controlul capitalului străin în economia țării.

O asemenea politică a făcut posibil ca Mexicul să înregistreze pași importanți pe calea dezvoltării economico-sociale, să devină, în perioada de după război, o țară agrar-industrială.

Administrațiile mexicane de după 1945 nu au fost însă totdeauna consecvente în promovarea politicii de dezvoltare a unei economii independente, de stăvilire a capitalului străin, ceea ce a făcut ca perioadele de avînt economic să alterneze cu perioade de criză, rolul monopolurilor străine să crească, iar dependența economică să se accentueze. Guvernele mexicane²⁹, emanație a partidului revoluționar instituțional, au capitulat de multe ori în fața reacțiunii interne și internaționale. Apelul la capitalurile străine — din Statele Unite, Marea Britanie, Franța etc. — pentru impulsivarea dezvoltării industriale a dus la creșterea datoriei externe.

Concesiile făcute Societăților monopoliste străine, accentuarea dependenței economice au determinat puternice reacții în cadrul societății mexicane, alături de forțele social-politice de stînga conduse de partidul comunist, fiind din ce în ce mai nemulțumite largi cercuri ale burgheziei naționale. Totodată, a sporit influența aripii de stînga din partidul revoluționar, condusă pînă în anii deceniului șapte de Lazaro Cardenas³⁰.

²⁷ Hubert Herring, *op. cit.*, p. 1237—1239.

²⁸ Frédéric Mauro, *op. cit.*, p. 92.

²⁹ Miguel Aleman, 1946—1952; Ruiz Cortinez, 1952—1958; Lopez Matcos, 1958—1964; Gustavo Diaz Ordaz, 1964—1970; 1970—1976, Louis Echeveria Alvarez; din 1976 — José Lopez Portillo.

³⁰ În 1961 a luat ființă *Mișcarea de eliberare națională*, avînd la bază partidul comunist și aripa de stînga din partidul revoluționar instituțional. Ea urmărește unirea tuturor forțelor antiimperialiste în vederea cuceririi și apărării adevăratei independențe economice, pentru consolidarea drepturilor democratice.

Sub presiunea acestor nemulțumiri, guvernul Lopez Mateos a fost nevoit să adopte măsuri de naționalizare a unor mari întreprinderi aparținând nord-americanilor³¹, iar în politica externă să manifeste mai multă independență, refuzând să satisfacă cererea guvernului Statelor Unite de a rupe relațiile diplomatice cu Cuba, fiind totodată unul din inițiatorii declarației privind transformarea Americii Latine în zonă denucle- arizată (1963).

În primii ani ai președinției lui Gustavo Diaz Ordaz, ca urmare a presiunii maselor muncitoare și burgheziei mici și mijlocii, s-a accentuat controlul statului asupra întreprinderilor naționalizate, s-a acordat mai multă atenție sectorului economic de stat³², au sporit investițiile publice pentru industrie, s-a adoptat o legislație menită să obțină „mexicanizarea” băncilor, societăților de credit și companiilor de asigurare etc.

Între 1967 și 1970 această politică a fost atenuată, apoi abandonată. Din 1970, odată cu venirea la putere a guvernului Echeverria, statul a acordat mai multă atenție extinderii sectorului economic de stat, a sporit volumul investițiilor guvernamentale, s-au făcut eforturi pentru a reduce tot mai mult amestecul capitalului străin, politică ce este continuată de guvernul președintelui Lopez Portillo.

Țară cu o dezvoltare economică mijlocie, Chile a reprezentat unul dintre puținele state din America Latină unde regimul de democrație burgheză a cunoscut stabilitatea în ultimele decenii, datorită cărui fapt s-au produs unele transformări cu caracter social, economic și politic semnificative. În perioada de ascensiune a organizațiilor fasciste, forțele de stînga, la inițiativa partidului comunist, s-au unit (1936) dînd naștere frontului popular.

Voința poporului chilian de a bara drumul fascismului și de a apăra instituțiile democratice, s-a exprimat în 1938 prin alegerea lui Pedro Aguirre Cerda, candidatul frontului popular, în postul de președinte al Republicii. Următoarele două alegeri prezidențiale au dat cîștig de cauză tot candidaților frontului popular. În guvernul președintelui Gonzales Videla, format în 1946, pentru prima dată au intrat trei miniștri comuniști.

Ofensiva forțelor reacționare interne — mari moșieri și elemente ale mării burghezii — și presiunea cercurilor imperialiste din Statele Unite au dus, în 1948, la adoptarea de către președintele Videla a „legii de apărare a democrației” prin care partidul comunist a fost scos în afara Legii. Înăsprirea măsurilor antidemocratice, cedările în fața monopolurilor străine au determinat creșterea nemulțumirii unor largi categorii sociale, ceea ce s-a exprimat prin crearea, în 1958, a Frontului Acțiunii Populare din partidul Comunist, partidul Socialist și alte

³¹ În 1960 au fost naționalizate toate întreprinderile din domeniul industriei electrice (Hubert Herring, *Storia del America Latina*, p. 521).

³² Acest sector cuprinde 97% din rețeaua de cale ferată, toate centralele electrice, industria petrolieră, rețeaua telegrafică, 70% din transportul maritim, 70% din volumul total al investițiilor din industria petrochimică, cea mai mare parte a industriei metalurgice, uzinele de automobile și tractoare ș.a. Partea statului în 30 dintre cele mai mari întreprinderi industriale este de 82,2%.

organizații progresiste. Dr. Salvador Allende, conducătorul partidului socialist și candidatul frontului pentru postul de președinte, a obținut la alegeri cu numai 29 000 de voturi mai puțin decât candidatul partidului Liberal, Jorge Alessandri.

În campania electorală din 1964, candidatul Frontului Acțiunii Populare a fost tot dr. Allende, însă alegerile au fost cîștigate de candidatul Partidului Democrat Creștin, Eduardo Frei Montalva, care promisese realizarea prin reforme a unor transformări social-economice. Pentru a împiedica alegerea reprezentatului forțelor populare, grupările de dreapta au sprijinit pe Eduardo Frei.

Nici guvernul democrat creștin, care preconizase înfăptuirea unei revoluții de „sus în jos” și cu atât mai puțin guvernele care l-au precedat nu au reușit să transforme structurile social-economice învechite din Chile, dezvoltarea economică rămînînd deformată, iar controlul capitalului străin aproape neatins, reforma agrară inițiată aplicîndu-se cu mare încetineală și cu rezultate submediocre, inegalitățile sociale nefiind atenuate, ci menținute sau adîncite³³. În fața situației critice, în anii 1969/1970, s-a constituit blocul Unității Populare din Partidul Comunist, Partidul Socialist, Partidul Radical, Partidul Social-Democrat, Mișcarea pentru Acțiunea Populară Unitară și Acțiunea Populară Independentă.

Aceste forțe de stînga au ajuns la întocmirea unui program comun, aprobat definitiv la 17 decembrie 1969. În acest document se arăta că țara „trăiește o criză profundă, care se manifestă în stagnarea economică și socială, în pauperizarea generalizată, în neglijarea tuturor stărilor de lucru de pe urma cărora suferă muncitorii, țărani și celelalte pături exploatate... În Chile, problemele se pot rezolva. Țara noastră are mari bogății naturale... Dispune, de asemenea, de voința de a munci și de a progresa a chilienilor... Ce a lipsit atunci? Ceea ce a eșuat în Chile este sistemul, care nu corespunde necesităților timpului nostru. Chile este o țară capitalistă dependentă de imperialism, dominată de sectoare ale burgheziei structural legate de capitalul străin, care nu pot rezolva problemele fundamentale ale țării, acelea care derivă tocmai din privilegiile lor de clasă și la care niciodată nu vor renunța voluntar”³⁴.

Activitatea politică a Unității Populare a găsit un larg sprijin în acțiunile desfășurate în cursul anului 1970 de clasa muncitoare împotriva exploatării capitaliste și imperialiste, pînă la alegerile prezidențiale desfășurîndu-se un număr impresionant de greve. Muncitorii agricoli, la rîndul lor, au trecut la ocuparea cu forța a latifundiilor. În întreprinderi, instituții, universități, școli, în cartiere și sate au fost create 14 800 comitete ale Unității Populare. Rezultatul acestei vaste acțiuni social-politice a forțelor de stînga a fost victoria candidatului Unității Populare la alegerile prezidențiale din septembrie 1970. La 24 octombrie, dr. Sal-

³³ 1% din populația țării dispunea de 10% din venitul național, iar 30% din familiile chiliene aveau venituri inferioare minimului necesar. În 1970 existau în Chile 460 000 șomeri.

³⁴ Eugen Pop, Chile, *File de istorie nouă*, Ed. politică, 1972, p. 28—29.

vador Allende a fost proclamat președinte al Republicii Chile, iar la 3 noiembrie și-a început exercitarea mandatului.

Guvernul Allende a trecut la transpunerea în practică a obiectivului central — înlocuirea structurii economice existente, lichidarea puterii capitalului monopolist național și străin, lichidarea latifundiilor, ca o condiție necesară pentru trecerea la construirea societății socialiste. Guvernul Unității Populare a realizat naționalizarea minelor de cupru și de salpetru, la 11 iulie 1971, măsură prin care se punea capăt dominației monopolurilor nord-americane în principalul sector al economiei chiliene ³⁵.

Având în vedere marea inegalitate economică și socială din mediul rural, concentrarea celei mai mari suprafețe agricole în mâna unui număr restrâns de moșieri, guvernul a decretat o nouă lege de reformă agrară, prin care, pînă la sfîrșitul anului 1972, au fost expropriate circa 12 milioane ha.

În 1971 și 1972, guvernul Allende a naționalizat minele de fier, întreprinderile siderurgice, minele de cărbuni, toate întreprinderile textile, electroenergetice, petroliere. Cea mai mare parte a băncilor particulare care operau în Chile au fost etatizate. Au fost adoptate măsuri de ridicare a nivelului de trai al maselor muncitoare ³⁶.

Transformările care au avut loc în Chile în timpul guvernării Unității Populare (noiembrie 1970—septembrie 1973) au constituit începutul revoluției populare care putea deschide drumul revoluției socialiste. Împotriva regimului popular-democratic și a transformărilor structurale inițiate de el, reacțiunea internă din Chile, cu sprijinul forțelor imperialiste străine, a declanșat, la 11 septembrie 1973, o lovitură de stat militară. Președintele Salvador Allende a fost asasinat. Puterea a fost preluată de o Juntă militară în frunte cu generalul Augusto Pinochet. În țară a fost dezlănțuită o cruntă teroare împotriva forțelor democratice și progresiste. Toate partidele componente ale Unității Populare au fost interzise. Parlamentul a fost dizolvat. Regimul de dictatură fascistă a trecut la anularea reformelor și măsurilor introduse în anii 1970—1973.

Gradul relativ redus al dezvoltării economice, caracterul deformat al acestei dezvoltări, dependența puternică de capitalul străin, inegalitățile sociale și politice foarte accentuate etc. au determinat în Peru, în perioada de după război, numeroase frământări social-politice, o stare de permanentă nemulțumire a maselor muncitoare și a unei părți însemnate din burghezia mică și mijlocie. A sporit neconținut starea de spirit antiimperialistă și antioligarhică, fapt dovedit de apariția unor concentrări politice eterogene, dar care-și propuneau să ducă la schimbarea stărilor de lucruri existente. În acest fel au apărut *Frontul pentru apărarea petrolului peruan*, *Frontul de Eliberare Națională* (1961) și

³⁵ Rezervele de cupru din Chile reprezintă aproape 1/4 din rezervele mondiale; valorificarea în exterior a cuprului se soldează cu obținerea de către statul chilian a 80% din intrările în deviz ale țării (Eugen Pop, *op. cit.*, p. 59).

³⁶ G. K. Seleznev, *Latinskaia Amerika...*, p. 55; René Castillo, *Învățămintele și perspectivele revoluției. Scrisoare din Chile*, în „Probleme ale păcii și socialismului”, 7/1974, p. 57—64.

mai apoi *Blocul Stingii*. Semnificativă este prezența și rolul tot mai important pe care, în aceste regrupări de stînga, îl joacă ofițerii superiori. După război în Peru au avut loc mai multe lovituri de stat militare soldate cu instaurarea de regimuri dictatoriale, care au interzis activitatea partidelor de stînga — Partidul Comunist și A.P.R.A.

Împotriva acestor regimuri, pentru restabilirea constituției și libertăților democratice, s-au desfășurat puternice mișcări, între care greve și demonstrații ale muncitorilor.

Alegerile prezidențiale din 1962 nu au dat cîștig de cauză nici unuia dintre cei ce au candidat : Victor Haya de la Torre — APRA, generalul Manuel Odria Amoretti — Partidul Odrist și Fernando Belaunde Terry — Acțiunea Populară. Cercurile de dreapta au dat o lovitură de stat militară și puterea a fost preluată succesiv de generalii Richardo Perez Godoy și Nicolas Lindley Lopez. În iunie 1963 au avut loc noi alegeri prezidențiale cîștigate de Belaunde Terry, de orientare moderat-reformistă. Doctrina noului președinte era „cucerirea Perului de către peruvieni“, ceea ce voia să însemne aplicarea unui program de reforme capabil să asigure o mai mare dezvoltare a economiei, prin industrializarea țării, reînnoirea tradițiilor colectiviste ale societății andine, înfăptuirea reformei agrare, diminuarea contrastelor sociale, lichidarea analfabetismului ș.a.³⁷

S-au pus în practică reforma agrară — ciuntit și lent — măsuri pentru îmbunătățirea aprovizionării cu apă și electricitate a regiunilor de coastă, construirea de noi artere de comunicație, măsuri pentru îmbunătățirea sistemului de instrucțiune și educație etc. În Parlament politica lui Belaunde-Terry a întîmpinat o permanentă opoziție din partea majorității apriste și odriste, ceea ce a dus la anihilarea în mare parte a programului de reforme preconizat de președinte³⁸. Economia, după cîtiva ani de oarecari progrese (1962—1966), a început să stagneze, exporturile de minereuri s-au redus, cea mai însemnată parte a fondurilor valutare se cheltuia pe importuri.

În 1967, moneda națională — solul — a fost devalorizată, datoria externă a crescut.

Starea de nemulțumire generală a fost favorabilă unei răsturnări politice în care armata a avut rolul primordial.

Cu deosebire în anii președinției lui Belaunde-Terry s-a produs, în cadrul armatei, un proces de transformare dintr-un instrument docil de represiune, într-un centru de cumulare a stării generale de revoltă și de rezistență față de oligarhia internă și monopolurile imperialiste.

Cum populismul — reformist — al lui Belaunde-Terry eșuase, în fața pericolului unei posibile alunecări spre dreapta, la 3 octombrie 1968, armata peruană a preluat puterea, fără violență și cu aprobarea unanimă a maselor muncitoare. Generalul Juan Velasco Alvarado, șeful noului regim instaurat, declara că forțele armate au întreprins cucerirea puterii cu convingerea că emanciparea definitivă a poporului se va putea

³⁷ Marcel Niedergang, *op. cit.*, vol. 2, p. 129.

³⁸ *Ibidem*.

obține numai printr-o operă revoluționară care va transforma vechile structuri pe care le-a cunoscut Peru sub dubla dominație a imperialismului și a unui grup de privilegiați peruani.

În decembrie 1968, guvernul Alvarado a făcut cunoscut programul dezvoltării țării în următoarele două decenii : participarea întregului popor la dezvoltarea economică, socială și politică, dublarea în 20 de ani a venitului pe cap de locuitor, lichidarea dependenței economice de străinătate ; restructurarea proprietății agrare și a politicii industriale, precum și definirea unei noi politici miniere : orientarea resurselor în sprijinul sectoarelor productive ; mobilizarea aparatului de stat și creșterea rolului statului în dezvoltarea economică ș.a.

Cum, în Peru, 0,1% din numărul total al proprietarilor de pământ aveau în stăpânire 11 653 953 ha, adică 61% din suprafața arabilă, în vreme ce 688 000 mici proprietari, adică 83% din total, dispuneau de numai 5,8% din suprafața arabilă, una dintre cele mai însemnate acte de guvernare ale noului regim a fost reforma agrară. Încă în ianuarie 1969, s-a trecut la exproprierea a 250 000 ha care erau în stăpânirea companiei monopoliste nord-americane *Cerro de Pasco*. Apoi au fost expropriate marile plantații de trestie de zahăr, în suprafață de 1 137 230 ha și care dădeau 95% din întreaga producție de zahăr.

La 24 iunie 1969 a fost decretată legea de reformă agrară, care trebuia să ducă la împărțirea a 12 milioane ha la 400 000 familii țărănești. Ea era definită ca „un proces integral și un instrument de transformare a structurii agrare a țării, destinat să înlocuiască regimurile latifundiilor și minifundiilor printr-un sistem echitabil de proprietate, posesiune și exploatare a pământurilor, care să contribuie la dezvoltarea socială și economică a națiunii“. Exproprierea latifundiilor cu peste 150 ha s-a făcut mai întâi în zonele cele mai fertile și, între 1969—1972, 110 000 familii au primit aproximativ 3,5 milioane ha. Întregul șeptel aflat în stăpânirea moșierilor a fost expropriat. Au fost naționalizate toate apele țării, toate complexele agro-industriale specializate în fabricarea zahărului³⁹. După aprecierea secretarului general al Partidului Comunist Peruan, Gorge del Prado, reforma agrară este „progresistă, radicală, anti-latifundiară și esențialmente antioligarhică și antiimperialistă“.

Chiar în octombrie 1968, guvernul militar a naționalizat zăcămintele de petrol din regiunile la Brea și Parinas și complexul industrial petrolier de la Talara, punându-se astfel capăt situației în care Trustul nord-american *International Petroleum Company* controla 80% din extracția de petrol din Peru⁴⁰. Guvernul a creat în iulie 1969 Societatea de stat pentru exploatarea și prelucrarea petrolului *Petroperu*.

Monopolurile nord-americane *Southern Peru Cooper Corporation* și *Cerro de Pasco Cooper Corporation* dispuneau de 80% din producția de cupru a Perului și controlau cca. 70% din întreaga producție minieră peruană. Guvernul Alvarado a adoptat legea industriei miniere prin

³⁹ Frédéric Mauro, *L'Amérique espagnole et portugaise de 1920 à nos Jours*, Paris, 1975, p. 94.

⁴⁰ S. K. Seleznev, *op. cit.*, p. 60.

care erau naționalizate întreprinderile de prelucrare a cuprului și se instituia monopolul statului asupra exportului tuturor minereurilor. Pentru mobilizarea tuturor resurselor naturale ale țării, pentru o dezvoltare planificată a industriei, în scopul ocrotirii și apărării intereselor oamenilor muncii, în iulie 1970 a fost dată legea generală a industriei. Realizarea industrializării trebuia inițiată și condusă de stat care urma să furnizeze creditele și să o apere prin politica vamală. Întreprinderile industriale erau clasificate în : întreprinderi de stat, prin cooperare, și particulare. Statul avea dreptul să stabilească priorități în producție, reglementa importurile și exporturile. Toate firmele autohtone și străine urmau să acorde muncitorilor o participare de 10% la beneficii, erau obligate să reinvestească 15% din profituri în numele muncitorilor sub formă de acțiuni, până când aceștia vor ajunge să dispună de 50% din capitalul de bază al întreprinderilor. Toate companiile străine aflate în Peru urmau să devină întreprinderi mixte în care statul deținea minimum 30% din capital, iar partea peruană 51%.

În industria pescuitului, cu poziție foarte însemnată în cadrul economiei, din 1971 nu s-a mai permis apariția nici unei întreprinderi străine, iar cele existente trebuiau să vândă cel puțin 50% din acțiuni statului peruan. În 1973 s-a mers mai departe, instaurându-se monopolul de stat asupra industriei de pescuit, fiind naționalizate toate firmele autohtone și străine.

În domeniul financiar, guvernul militar a naționalizat filialele băncilor străine și unele bănci private autohtone, fiind creată *Banca de Credit*, instituție unică menită să apere capitalul național și să împiedice exodul acestuia peste graniță.

În 1972 a fost naționalizată rețeaua telefonică, iar în 1973 au fost naționalizate căile ferate. Noul regim politic a adoptat și alte măsuri care contribuie la progresul general social-economic și cultural al poporului peruan, la cucerirea și consolidarea independenței economice, la promovarea unei politici externe în conformitate cu interesele naționale ale țării. Din această cauză, Peru și guvernul său revoluționar au avut de înfruntat numeroase dificultăți interne și externe, au fost supuse la presiuni și măsuri represive de natură politică și economică din partea monopolurilor nord-americane ⁴¹.

Clasa muncitoare și partidul comunist, țărănimea, burghezia mică și mijlocie sprijină guvernul revoluționar al forțelor armate, ceea ce explică succesele înregistrate în Peru în cei doisprezece ani de revoluție democratică antifeudală și antiimperialistă.

Măsuri cu caracter antiimperialist, pentru înlăturarea dominației capitalului monopolist străin și pentru lichidarea înapoierii economice au fost adoptate în ultimii ani în Costa Rica, Ecuador, Panama, Columbia, Venezuela ⁴². Naționalizarea petrolului și a fierului în Vene-

⁴¹ Conrad Detrez, *op. cit.*, p. 14.

⁴² G. K. Scleznev, *op. cit.*, p. 88.

zuela a marcat un semnificativ pas înainte în lupta pentru înlăturarea dependenței de capitalul străin și de întărire a independenței naționale ⁴³.

Între cele mai puternice mișcări și bătălii politice cu caracter revoluționar, democratic sau antiimperialist, care s-au desfășurat în quasitotalitatea statelor latino-americane în perioada postbelică, se situează războiul civil din Costa Rica din 1948; răscoala armată împotriva regimului de dictatură al generalului Higinio Morinigo, în 1947, și împotriva dictaturii lui Alfredo Stroessner, în 1959, în Paraguay; răscoalele populare din Columbia („Bogotazo”) din aprilie 1948 împotriva reacțiunii oligarhice interne și dominației nord-americane ⁴⁴; revoluția din Bolivia din 1952. Aici, la 9 aprilie, o lovitură de stat militară pregătită sub auspiciile Mișcării Naționale Revoluționare (M.N.R.) era pe punctul de a fi lichidată de forțele militare ale regimului de dictatură al lui Delgado Chalbaud.

În momentul cînd conducerea M.N.R. înclina spre compromis cu dictatura s-au ridicat la luptă masele populare din La Paz și minerii din Milluni și Oruro, transformînd încercarea de lovitură de stat în una din cele mai impresionante insurecții muncitorești din istoria Americii Latine ⁴⁵.

În lupte deosebit de violente poporul înarmat a înfrînt armata regulată, căreia i se substituie, și M.N.R. a preluat puterea. Sub presiunea minerilor, noul regim, condus de liderul M.N.R., Paz Estenssoro, a proclamat, în octombrie 1952, exproprierea (cu indemnizație) monopolurilor miniere. Sindicatele țărănești au început exproprierea latifundiilor și ocuparea lor, guvernul sancționînd aceste acțiuni prin legea de reformă agrară din august 1953. Aceasta abolea latifundismul și decreta împărțirea pămîntului la țărani ⁴⁶.

Reconstituirea armatei de meserie și acordarea de concesiuni societăților monopoliste nord-americane în schimbul împrumuturilor, au făcut ca bună parte din rezultatele revoluției populare din aprilie 1952 să fie anulate. Ceea ce nu s-a putut anula a fost reforma agrară. Regimul politic a alunecat încontinuu spre dreapta, iar controlul capitalului nord-american a fost reinstalat în domeniile exploatărilor de cositor și petrol ⁴⁷.

În timpul războiului, Guatemala, condusă de dictatorul Jorge Ubico (1931—1944), se afla sub ocupație militară americană. Economia ei se găsea în miinile lui *United Fruit Co.* Populația era constrînsă să muncească pentru americani pe plantații, în construcții, la aerodromuri etc.,

⁴³ *Ibidem*; *Raport du Comité Central du P.C.C. au premier Congrès, présenté par la Camarade Fidel Castro Ruz*, La Havane, 1976, p. 289.

⁴⁴ Carleton Beals, *L'Amérique Latine, monde en révolution*, Paris, 1967, p. 218—219; Jacobo Arenas, *Colombie. Guérillas du peuple*, Paris, Ed. Sociales, 1969, p. 13—15.

⁴⁵ *Reformisme militaire et lutte armée. L'échec des révolutions bourgeois en Amérique Latine*, în „Cahiers Rouge”, Nouvelle série internationale, 2, Paris, 1971, p. 19.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 20; Jacques Lambert, *Amérique Latine, Structures Sociales et Institutions politiques*, P.U.F., Paris, 1968, p. 124.

⁴⁷ Carleton Beals, *op. cit.*, p. 152.

în condiții insuportabile. Răscoala condusă de studenți și tineri ofițeri a răsturnat dictatura (iulie 1944), puterea fiind preluată de o Juntă. Împotriva acesteia, în octombrie aceluiași an, a avut loc o nouă răscoală, puterea revenind unui Comitet al Eliberării. Acesta a elaborat o constituție democratică (11 martie 1945), în conformitate cu prevederile căreia s-au organizat alegeri prezidențiale câștigate de universitarul Juan José Arevalo (pentru cinci ani). Administrația lui a realizat lucrări de drumuri, a construit uzine electrice, un nou port, a trecut la aplicarea unui program de reformă agrară, prin distribuirea la țărani a pământurilor confiscate de la germani (200 000 ha)⁴⁸. Au fost îmbunătățite condițiile de viață și de muncă ale țăranilor și muncitorilor, s-a acordat dreptul de vot femeilor ș.a. Toate acestea au nemulțumit cercurile de afaceri nord-americane, care au refuzat să acorde credite și împrumuturi Guatemalei. Când guvernul a luat partea muncitorilor greviști de la calea ferată aparținând lui U.F.C., trustul bananelor a trecut la boicotarea economiei Guatemalei. Pentru americani, la Guatemala City conduceau comuniștii⁴⁹.

În 1951, președinte a fost ales colonelul Jacobo Arbenz Guzman sprijinit de Arevalo. Noul președinte a continuat politica predecesorului și, în plus, a decretat o lege de reformă agrară la 17 iunie 1952. Erau expropriate pământurile necultivate ale unor latifundiari, între care 83 029 ha ale lui United Fruit Co. (dintr-un total de 188 339 ha pe care le poseda în Guatemala). Aproximativ 110 000 țărani au fost improprietăriți⁵⁰. S.U.A. au trecut la represalii. Trupe contrarevoluționare pregătite de americani în Nicaragua și Honduras au invadat Guatemala la 17 iunie 1954. Invazia ar fi putut fi oprită și lichidată dacă guvernul Arbenz ar fi trecut la înarmarea țăranilor și la crearea unităților populare. În loc să reziste, Arbenz a demisionat. La 28 iunie 1954, o Juntă militară a preluat puterea, iar puțin mai târziu l-a „ales” pe colonelul reacționar Castillo Armas, președinte al Guatemalei. Reformele celor zece ani de guvernare democratică au fost anulate. Stăpînul Guatemalei a redevenit United Fruit Co.⁵¹.

Împotriva regimului reacționar și a dominației străine, în Guatemala au izbucnit răscoale armate și a luat amploare mișcarea de partizani, așa cum s-a întâmplat în 1960, 1961 și 1962, sub conducerea organizațiilor militare — Mișcarea din 13 noiembrie și Forțele armate revoluționare⁵².

O influență covârșitoare a exercitat asupra dezvoltării mișcării de eliberare națională, antiimperialistă din America Latină, revoluția cubană, îndeosebi prin proliferarea acțiunilor de guerilă.

⁴⁸ Carleton Beals, *op. cit.*, p. 229 ; Frédéric Mauro, *L'Amérique espagnole et portugaise*, p. 94.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 231.

⁵⁰ *Reformisme militaire et lutte armée*, p. 25 ; Jacques Lambert, *op. cit.*, p. 124.

⁵¹ Marcel Niedergang, *op. cit.*, vol. 3, p. 87 ; Carleton Beals, *op. cit.*, p. 238.

⁵² Conrad Detrez, *op. cit.*, p. 140.

Semnificative în acest sens au fost acțiunile armate desfășurate în Venezuela, în 1959 și în 1962, sub conducerea lui Douglas Bravo ; în 1960 și în 1962 în Republica Dominicană, sub conducerea lui Maximiliano Gomez ; în Nicaragua, în 1959/1960—1979, sub conducerea Frontului Sandinist de Eliberare și soldată cu răsturnarea regimului dictatorial al lui Anastasio Somoza ; în Peru, în 1961 și în 1963, de către Armata de eliberare națională și Frontul Stingii revoluționare, sub conducerea lui Hector Bijar și Hugo Blanco ; în Uruguay, în 1962, de către Mișcarea de eliberare națională Tupamaros, condusă de Raul Sendic ; în Columbia, în 1962/1963 și în 1965/1966, de către Forțele Armate revoluționare ale Columbiei, Armata de eliberare națională și de către Armata populară de eliberare, sub conducerea lui Victor Medina, Camillo Torres și Fabio Vasquez ; în Bolivia, în 1967, de către Armata de eliberare națională, sub conducerea lui Che Guevara și Inti Peredo ; în Brazilia, în 1967 și 1969, de către Acțiunea de eliberare națională, Avangarda populară revoluționară, sub conducerea lui Carlos Marighela și Carlos Lamarca etc.⁵³

Corespunzător transformărilor economice și politice din lumea latino-americană a avut loc și o evoluție corespunzătoare a raporturilor interamericane, a relațiilor dintre Statele Unite și vecinii lor din sud.

În întreaga perioadă postbelică, aceste raporturi au purtat pecetea intervenției Statelor Unite în treburile interne ale statelor latino-americeane, în scopul asigurării dominației lor politice, economice și strategice. Această dominație s-a realizat prin jefuirea bogățiilor naturale, împiedicarea industrializării, controlul financiar, presiuni politice, misiuni militare, intervenție armată etc. Toate acestea au dus la știrbirea și, uneori, la anularea independenței politice a statelor latino-americeane⁵⁴.

Diplomația nord-americană, în condițiile în care debutase „războiul rece“, a impus semnarea de către guvernele latino-americeane, la conferința de la Rio de Janeiro, din august 1947, a *Pactului de la Rio*, cu caracter preponderent militar și în termeni care au înlesnit apoi încălcarea principiilor de suveranitate, independență națională, amestecul Statelor Unite în treburile interne ale țărilor latino-americeane. Caracterul anticomunist al pactului era mai mult decât evident⁵⁵.

Un pas mai departe și decisiv în impunerea rolului dominator al Statelor Unite în lumea latino-americană a fost Conferința continentală de la Bogota, din 30 aprilie—2 mai 1948, cînd a fost creată *Organizația Statelor Americane*. În ciuda prevederilor Cartei, Conferința de la Bo-

⁵³ *Ibidem*, ; *L'Amérique Latine*, p. 28—32 ; 122—123 ; Jacobo Arenas, *op. cit.*, pp. 15—20 ; Richard Gott, *Guerilla, Movements in Latin America*, London, 1970 ; Regis Debray, *Revolution dans la révolution. Lutte armée et lutte politique en Amérique latine*, Paris, Maspero, 1967.

⁵⁴ Vezi Georges Fournial, R. Labarre, *De Monroe à Johnson. La politique des Etats-Unis en Amérique latine*, Paris, Editions Sociales, 1966 ; Hans-Joachim Len, Freddy Vivas, *Las relaciones interamericanas. Una antología de documentos*, Caracas, 1975.

⁵⁵ *Droit international et histoire diplomatique. Documents choisis par C. A. Colliard et A. Manin*, vol. II, Editions Montchrestien, Paris, 1971, pp. 806—809.

gota a marcat afirmarea acelui tip de panamericanism în care Statele Unite dominau întregul continent, deși latino-americanii speraseră să colaboreze la : sprijinirea păcii și securității pe continent, condamnarea războiului de agresiune, reglementarea pașnică a diferendelor dintre statele membre, rezolvarea problemelor politice, juridice, economice, sociale, culturale etc.⁵⁶.

Sensul democratic al acestor principii a fost însă denaturat de încercările Statelor Unite de a dispune de Organizație sub toate aspectele, ori de câte ori interesele lor o cereau, de a o transforma într-un instrument al politicii lor de forță, dictat și dominație pe seama popoarelor din America Latină. Susținând crearea O.S.A. și devenind membru al acesteia, Statele Unite au reușit în mare măsură „să legalizeze intervenția, să instituționalizeze dependența și să ridice hegemonismul la rang de politică oficială”. Bătând monedă pe „subversiunea comunistă”, fluturând sperietoarea „comunismului internațional”, cercurile conducătoare nord-americane au transformat O.S.A. într-un bloc politico-militar îndreptat împotriva forțelor și mișcărilor progresiste, democratice, antiimperialiste din America Latină⁵⁷. În mod concret acest lucru s-a văzut la cea de a zecea conferință interamericană din 1—21 martie 1954, cînd a fost adoptată așa-zisa „declarație de solidaritate pentru apărarea integrității politice a statelor americane împotriva oricărei ingerințe a comunismului internațional”⁵⁸. Pentru Statele Unite și oligarhiile din America Latină transformările democratice și mai ales reforma agrară din Guatemala erau „ingerințe ale comunismului internațional”. Pe baza acestei Declarații, la 19 mai 1954, la îndemnul Statelor Unite, Nicaragua a rupt relațiile diplomatice cu Guatemala și a invadat-o cu forțele armate. Guvernul progresist al lui Arbenz a fost răsturnat. În felul acesta, după concepția cercurilor imperialiste, securitatea Americii a fost „salvată”⁵⁹.

Victoria revoluției din Cuba și apariția în emisfera occidentală a primului stat socialist au determinat reacțiunea americană să folosească din nou O.S.A. împotriva principiilor afișate. Reuniunile consultative ale O.S.A. (5, 6 și 7) din 1959 și 1960, au fost orientate de diplomația Statelor Unite în direcția adoptării unor măsuri coercitive împotriva Cubei. În octombrie 1960, independent de O.S.A., Statele Unite au instituit un embargo și un blocus economic împotriva Cubei. Opțiunea guvernului Fidel Castro pentru calea socialistă de dezvoltare a determinat guvernul Statelor Unite să convoace cea de a opta reuniune consultativă a O.S.A., la Punta del Este, și să obțină excluderea Cubei din organizație (14 februarie 1962)⁶⁰. Cea de a noua reuniune consultativă de la Washington a decis, la cererea Statelor Unite, ruperea rela-

⁵⁶ Ionel Cloșcă, Constantin Mihăilă, *Organizația Statelor Americane. De la principii la realitate*, Ed. politică, București, 1974, p. 229—260.

⁵⁷ E.D.M.A., *L'Amérique Latine*, p. 85.

⁵⁸ Ionel Cloșcă, Constantin Mihăilă, *op. cit.*, p. 128.

⁵⁹ Marcel Niedergang, *op. cit.*, vol. 3, p. 80—81.

⁶⁰ *Droit international et histoire diplomatique*, vol. II, p. 889—891.

țiilor diplomatice dintre membrii O.S.A. și Cuba. Au rezistat presiunilor nord-americane Mexicul și Brazilia (până în 1964), care au menținut relații normale cu guvernul revoluționar din Cuba. În locul unui ajutor real, în special de natură economică, America Latină a „beneficiat” de teorii și doctrine nord-americane, între care Mann, Kennedy, Nixon, doctrine elaborate în scopul combaterii mișcărilor revoluționare și democratice din țările latino-americane. Astfel, pentru întreținerea iluziei că Statele Unite cooperează și sprijină dezvoltarea statelor vecine din sud, dar în fond pentru menținerea dominației lor economice și politice, în martie 1961, președintele John Kennedy a anunțat crearea organizației *Alianța pentru progres*. La conferința de la Punta del Este din august 1961, au fost stabilite obiectivele care trebuiau puse în practică de către Alianță în următorii 10 ani și pentru care erau prevăzute 100 miliarde dolari ⁶¹. La această sumă, America Latină trebuia să participe cu 80%, S.U.A. cu 14%, Europa Occidentală și Japonia cu 3%, iar restul de 3% trebuia acoperit de B.I.R.D. Alianța s-a dovedit inefficientă, acțiunea ei eșuind din punctul de vedere al intereselor statelor latino-americane, dar s-a dovedit utilă Statelor Unite pentru menținerea pozițiilor lor la sud de Rio Grande. Spre exemplu, în 1960 datoria externă a Americii Latine era de 7 miliarde dolari, iar în 1970 a depășit 19 miliarde dolari din care cea mai mare parte față de Statele Unite.

Concomitent cu promovarea unei atitudini mai „elastice”, Statele Unite au continuat să intervină cu brutalitate în treburile interne ale Americii Latine. În ianuarie 1964, studenții panamezi care demonstau pentru recunoașterea suveranității statului lor asupra zonei Canalului au fost atacați de forțele militare nord-americane. În fața asasinatului produs, statul Panama a rupt relațiile diplomatice cu Statele Unite și a cerut convocarea unei reuniuni de urgență a O.S.A. pentru adoptarea de sancțiuni împotriva S.U.A. Consiliul O.S.A., ca și comisia interamericană a păcii (organism al O.S.A.), nu au făcut decît să „aplaneze” conflictul și să obțină reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două părți ⁶².

Împotriva mișcării populare, declanșată la 24 aprilie 1965 în Republica Dominicană împotriva regimului dictatorial și pentru readucerea la putere a fostului președinte Juan Bosch, la 28 aprilie au intervenit din ordinul lui Johnson trupele nord-americane. Experiența cubaneză a fost evitată datorită forței S.U.A. și controlului lor asupra O.S.A. ⁶³. Pe bună dreptate, revista argentiniană „Politica internacional” scria, în martie 1967: „Organizația Statelor Americane s-a născut în 1948, a agonizat cîțiva ani și a murit odată cu invazia trupelor nord-americane în Republica Dominicană” ⁶⁴. Organizația nu și-a apărat membrii, independența lor a fost încontinuu știrbită, speranțele în rosturile O.S.A. s-au spulberat.

⁶¹ *Ibidem*, p. 875—889.

⁶² Marcel Niedergang, *op. cit.*, vol. 3, p. 148—149.

⁶³ *Ibidem*, p. 200—202.

⁶⁴ Ionel Cloșcă, Constantin Mihăilă, *op. cit.*, p. 139.

Transformările social-economice care au avut loc în America Latină au pus tot mai mult problema modificării Cartei O.S.A., Statele latino-americane pronunțându-se tot mai hotărât împotriva folosirii acestei organizații ca instrument al dominației Statelor Unite. Ele se pronunță tot mai insistent pentru transformarea Organizației într-un veritabil mijloc de realizare a progresului economic și social, încercările de pînă acum în aceste domenii nefiind satisfăcătoare. Prevederile privitoare la încurajarea dezvoltării economice din Carta O.S.A. și activitatea Consiliului interamerican economic și social au rămas mai mult în stadiul intențiilor. Din această cauză, și în urma mișcărilor democratice și imperialiste s-a manifestat tot mai mult tendința statelor latino-americane de a se dezvolta de sine stătător, pentru cucerirea independenței economice, pentru adaptarea O.S.A. nevoilor reale ale continentului și ale fiecărui membru în parte. Reformarea O.S.A. trebuia să însemne o acțiune comună pentru o dezvoltare comună, cooperarea economică reprezentînd un factor de prim ordin în progresul comunității latino-americane. Din acest punct de vedere un moment important l-a constituit semnarea, la 14 aprilie 1967, la Punta del Este, a *Declarației președinților din America*⁶⁵ care enunță principiile solidarității economice în cadrul activității O.S.A., ajutorului reciproc, desființării barierelor vamale etc. Declarația preconiza crearea, în decurs de 15 ani, începînd din 1970, a unei piețe comune latino-americane, în care să fie desființate taxele vamale interne și să beneficieze de un tarif extern comun. Acest larg organism economic trebuie să aibă la bază perfecționarea și fuziunea celor două sisteme de asociere existente: Asociația Latino-Americană a liberului schimb (creată în 1950, prin Tratatul de la Montevideo, semnat de Argentina, Brazilia, Chile, Mexic, Paraguay, Peru, Uruguay, Bolivia, Venezuela, Columbia și Ecuador) și Piața comună a Americii Centrale (creată în 1958, prin tratatul dintre Costa Rica, Salvador, Guatemala, Honduras și Nicaragua)⁶⁶.

Un pas mai departe pe calea afirmării intereselor comune, pentru accelerarea dezvoltării economice și consolidarea independenței s-a realizat în mai 1969, prin *Consensul de la Viña del Mar*, la care au ajuns miniștrii de externe ai statelor latino-americane. Documentul afirma dreptul inalienabil al țărilor latino-americane asupra bogățiilor lor și cerea ca la baza relațiilor economice și comerciale dintre America Latină și țările dezvoltate să stea principiile suveranității și autodeterminării. Scopul urmărit era lichidarea dependenței economice și statornicirea unui nou tip de relații cu Statele Unite.

Afirmarea tot mai viguroasă a dorinței popoarelor latino-americane de a trăi și a se dezvolta liber și-a pus amprenta pe ultimele reuniuni ale membrilor O.S.A. (San José, aprilie 1971; Washington, aprilie 1973; Quito, noiembrie 1974 etc.) cînd s-a cerut recunoașterea dreptu-

⁶⁵ *Ibidem*, p. 171—172.

⁶⁶ Vezi Gh. Păunescu, *Organizații economice regionale în America Latină*, Ed. politică, București, 1974; *Capitalismul contemporan*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1973, p. 273.

rilor fiecărui stat de a-și hotărî propria cale de dezvoltare, în conformitate cu propria sa ideologie, cu interesele sale și cu sistemul său de guvernământ. Elementul precumpănitor al acestor ultime reuniuni O.S.A. a fost atitudinea favorabilă a majorității statelor latino-americane pentru normalizarea relațiilor cu Cuba, pentru abandonarea politicii de boicot economic și diplomatic a Cubei și, legat de aceasta, recunoașterea compatibilității între „pluralismul ideologic” și „solidaritatea regională”. Noua Cartă a O.S.A., adoptată în martie 1977, prevede tocmai aceste cerințe ale societății latino-americane.

De mare importanță în afirmarea personalității și demnității Americii Latine a fost stabilirea de relații diplomatice și economice între multe state latino-americane și cele socialiste, sprijinul pe care comunitatea socialistă îl acordă luptei popoarelor din această parte a lumii pentru cucerirea celei de a doua independențe.

PROBLEME INTERNE ALE GUVERNĂRII REVOLUȚIONARE DIN 1848 ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

ION GH. ȘENDRULESCU, MARIA TOTU

Revoluția de la 1848 a fost una singură, unitară, pe întregul teritoriu național românesc. Ea exprima prin programul său revoluționar, daco-românesc, cu un profund conținut democratic, năzuințele întregii societăți românești ajunsă, pe ambele versante ale Carpaților, la același stadiu de dezvoltare, de trecere de la feudalism la capitalism. Revoluția trebuia să creeze condiții pentru constituirea statului național unitar, modern și independent.

Caracterul unitar al revoluției românilor s-a exprimat însă și în desfășurarea acesteia. Existența dominației străine a celor trei mari imperii absolutiste : habsburgic, turcesc și țarist, a imprimat mersului revoluției române în Moldova, Transilvania și Țara Românească doar unele particularități. Deci, numai din motive didactice, autorii acestui articol, răspunzând unor preocupări ale profesorilor care predau istoria patriei, își propun să se oprească doar asupra unor probleme interne, care au preocupat Guvernul revoluționar din Țara Românească în timpul revoluției de la 1848.

Revoluția îndelung pregătită era victorioasă în iunie 1848 și în Muntenia. La 9/21 iunie 1848 fusese adoptată la Islaz, de o masivă adunare populară, țărănească, practică încetățenită în activitatea revoluționară românească din aprilie, mai 1848, din inițiativa transilvănenilor, cunoscuta *Proclamație*, citită în numele Comitetului revoluționar de la București de Ion Heliade Rădulescu. Ea definea caracterul burghezo-democratic al acțiunii revoluționare de dincoace de Carpați. Analiza celor 22 de articole ale programului revoluționar, comentate și explicate prin *Proclamația de la Islaz*, atesta grija revoluționarilor, responsabilitatea lor față de viitorul românesc, precum și conținutul înaintat, radical-burghez, democratic, al ideologiei care a stat la baza lui. Realizarea programului era concepută a se face cu concursul larg al maselor populare. De aici, interesul manifestat pentru rezolvarea problemei agrare prin emanciparea și improprietărirea țăranilor clăcași prin despăgubire, introducerea contribuției generale și pentru instaurarea noii ordini burgheze. Toți locuitorii, indiferent de apartenența lor națională și socială sau religioasă, deveniți cetățeni prin desființarea privilegiilor feudale și egalizarea în fața legilor, erau chemați să contribuie la înălțarea țării.

Orice comparație a programului revoluționar românesc, în speță cel de la Islaz, cu oricare alt program revoluționar din Europa, este net în favoarea primului. Ea nu face decât să evidențieze profunzimea

și lărgimea prevederilor sale democratice. Proclamația de la Islaz decreta egalitatea drepturilor politice și asigura aplicarea acestui principiu în constituirea principalelor organe ale statului, fie că era vorba de forul legislativ, Adunarea generală Constituantă, care trebuia să reprezinte toate stările sociale, toate meseriile, sau de cele executive, de la șeful statului pînă la dregătorii și funcționarii județelor, declarați responsabili și aleși de popor. Era asigurată libertatea absolută a presei și accesul larg la instrucția publică, națională, egală și gratuită pentru toți, desființată practica feudală de folosire a bătăii precum și pedeapsa cu moartea.

De asemenea, *Proclamația de la Islaz* exprimă, în articolele : 5, 6 și 9, opțiunea clară a românilor pentru organizarea republicană-democratică a statului și regimului politic, adoptată și de Mihail Kogălniceanu, în august 1848, în *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*. „Poporul român — se scria în *Proclamația de la Islaz* — după vechile sale drepturi, vrea ca Domnul, în care se personifică suveranitatea poporului, să fie iubit de obște, drept, luminat, devotat patriei, om cinstit și pentru a-l putea găsi astfel, hotărăște că-l va căuta în toate straturile societății, în națiunea întreagă, iar nu într-un număr mărginit de oameni“... „...în România ea (puterea, n.n.) se află în mîinile poporului care are drept să numească pe șeful puterii. Deci poporul avînd dreptul suveran poate să investească cu el pe oricine îi va plăcea și pe timpul ce va crede de cuviință. Așadar hotărăște ca această putere (Domnia) va fi încredințată unui ales pe cinci ani“... „Domnul nu este și n-a fost niciodată *principe* ; domn e fiecare cetățean, domn e și titlul capului statului, acesta este și singurul titlu cunoscut de toți românii“¹.

În sfîrșit, atragem atenția asupra îmbinării armonioase în program a năzuințelor economico-sociale cu cele politico-naționale. Din motive tactice bine de înțeles, la Islaz nu s-au înscris direct ca obiective unitatea națională sau independența absolută, dar în activitatea și practica revoluționară ele au fost mereu susținute ca o necesitate imperioasă. În acest sens a militat presa românească nu numai din Muntenia, ci și cea din Transilvania și a activat guvernul revoluționar de la București, inclusiv prin trimișii săi în exterior: Ion Ghica, Ion Maiorescu și A. G. Golescu.

Proclamația de la Islaz, îndreptar al acțiunii revoluționare concrete, trebuia să deschidă o eră nouă în raporturile cu Poarta. Respingînd cu hotărîre primejdiosul protectorat țarist, *Proclamația* se pronunța pentru revizuirea radicală a raporturilor cu Poarta, pe baza asigurării independenței absolute în interior și a repunerii în vigoare a clauzelor așa-numitelor tratate încheiate de Mircea cel Bătrîn și Vlad al V-lea. Revendicînd dreptul „...d-a avea relațiuni directe cu Sublima Poartă“, poporul român hotăra „...ca reprezentantul său la Constantinopol să fie român“. În adevăr, Ion Ghica reușea în fapt, să joace acest rol în locul îndepărtatului Aristarhi. Interesant de subliniat este și faptul că ace-

¹ Ion Heliade Rădulescu, *Amintiri asupra istoriei regenerării române sau evenimentele de la 1848*, București, 1893, p. 9.

easi proclamație cerea totodată instituirea garanției marilor puteri europene: Franța, Anglia și Prusia, precum și trecerea în patrimoniul statului a imenselor averi ale mănăstirilor închinete, ale căror venituri în aur vitalizau piața Imperiului otoman². Totodată, se prevedea constituirea gărzii naționale, ca garanție a cuceririlor revoluționare.

Acestea erau sarcinile care stăteau în fața primului guvern revoluționar, cel ales la Islaz. În drum spre București, trecând prin Caracal și Craiova, au fost luate și primele măsuri, întregite și adâncite apoi prin activitatea guvernului vremelnicesc alcătuit în Capitală, la 14/26 iunie 1848, prin contopirea celui de la Islaz cu cel desemnat la București, după victoria insurecției de la 11/23 iunie³.

Activitatea guvernului revoluționar pentru aplicarea principiilor programatice adoptate la Islaz, evoluția evenimentelor revoluționare în interior aveau loc într-o situație externă precară, plină de incertitudini și nesiguranță. Europa burgheză se dezinteresa de soarta popoarelor de la Dunărea de jos, izolate în lupta pentru libertate. În ceea ce privește cauza românească, speranțele inițiale puse în ajutorul Franței se dovedeau fără acoperire. În același timp, Rusia țaristă trecea de la presiuni la amenințarea cu intervenția armată, pentru a împiedica constituirea României burgheze, iar atitudinea Turciei evolua și ea, înspăimântată de Rusia și încurajată de Anglia, de la îngăduință la intransigență singeroasă.

Nu se putea realiza nici frontul revoluționar de luptă româno-maghiar, preconizat de Nicolae Bălcescu și alți fruntași ai revoluției române, inclusiv transilvăneni, ca urmare a poziției înguste de clasă a nobilimii liberale maghiare, din conducerea revoluției din Ungaria, în problema națională.

În interior greutățile erau de asemenea diverse și multiple. Era resimțită nevoia de fonduri bănești, ca urmare a crizei comerciale. Situația era agravată și de epidemia de holeră. Se adăuga lipsa de cadre cu experiență, de oameni capabili și pregătiți, prin care să se imprime acțiunii de reformare revoluționară începută în toate sectoarele de activitate, largime și adâncime, disciplină și eficiență. De asemenea, atmosfera de lucru în spiritul programului revoluționar era viciată de ego-centrismul lui I. E. Rădulescu și mai ales de divergențele puternice apărute între membrii guvernului de orientare liberal moderată, pe de o parte și radical-burgheză și democrat-revoluționară, pe de altă parte. Intensificarea comploturilor contrarevoluționare, din care s-au detașat prin amploare cele de la 19 iunie/1 iulie și 28 iunie/10 iulie 1848,

² *Ibidem*.

³ Din guvern făceau parte: mitropolitul Neofit, președinte, Ioan Heliade Rădulescu la Departamentul Credinței, Ștefan Golescu, Nicolae Golescu la Departamentul din Lăuntru, Ion Cîmpineanu la Departamentul Dreptății, C. N. Filipescu la Departamentul Finanțelor, Christian Tell, Gh. Magheru, Gh. Scurtu, iar Ion Voinescu II la Secretariatul Statului. N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru), C. A. Rosetti și I. C. Brătianu, secretari. *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1964, p. 79.

lichidate însă rapid prin intervenția maselor populare, extinderea presiunilor externe duceau la accentuarea tendințelor concesive ale liberalilor moderați, care dominau guvernul.

Cu toate acestea, aplicarea programului revoluționar înainta, ca urmare a prezenței active în revoluție a maselor populare, a stăruinței cu care urmăreau realizarea lui revoluționarii democrați și liberalii radicali, conduși de N. Bălcescu și C. A. Rosetti.

În evoluția procesului revoluționar se disting două etape : prima a început cu 9/21 iunie 1848 și a durat pînă în iulie, iar a doua, mai profundă, mai intensă, a avut loc după înăbușirea celui de al doilea complot contrarevoluționar, în strînsă legătură cu noua victorie a poporului, în confruntarea cu contrarevoluția internă și era stopată de intervenția turco-țaristă.

Primele decrete ale guvernului revoluționar din 14/26 iunie 1848 au avut o problematică diversă. Prin ele se decreta tricolorul românesc, cu deviza revoluționară : Dreptate-Frăție ; se desființau rangurile boierești, se impunea libertatea nestinjenită a cuvîntului și tiparului ; se abroga pedeapsa cu bătaia și cea cu moartea ; se oficializa existența gărzii naționale, apărută de la 11/23 iunie și se extindea acțiunea de constituire a ei la nivelul întregii țări. Toate acestea erau menite să contribuie la crearea unei atmosfere de profundă efervescență revoluționară și la strîngerea în jurul conducerii revoluționare a maselor populare asuprite. Prin conținutul lor primele decrete ale guvernului revoluționar anunțau, de fapt, sfîrșitul unei epoci, în care boierimea, privilegiatii reprezentau totul, și începutul uneia noi, de mari prefaceri revoluționare.

O atenție deosebită s-a acordat reorganizării administrației în spirit revoluționar. Primele măsuri de înlocuire a aparatului administrativ feudal, boieresc, fuseseră luate după victoria insurecției la Islaz. Și-au început atunci activitatea primii administratori revoluționari (ispravnici) în județele Romanai și Teleorman, I. Aricescu și profesorul M. Constantinescu⁴. După 1/13 iulie 1848, toate județele dispuneau de noi administratori și subadministratori. Printre ei se aflau revoluționari convinși ca : Scarlat Turnavitu la Rm. Sărat, Dimitrie Golescu la Brăila, Florian Aaron la Ilfov, M. Opran la Mehedinți, Ioan Negulici la Prahova, Costache Ciocîrlan la Dimbovița, I. I. Filipescu la Vlașca etc. Au fost însă promovați în aceste posturi și oameni lipsiți de spirit organizatoric și chiar ostili revoluției, ca, de exemplu, Dimitrie Filișanu la Dolj. S-a trecut totodată la reorganizarea consiliilor municipale, o atenție deosebită acordîndu-se de la început Bucureștilor. După izbucnirea revoluției se afla în fruntea acestui municipiu C. Crețulescu, spirit moderat, care n-a îndreptățit încrederea acordată. Retrăgîndu-se din activitate după 1/13 iulie 1848, a fost înlocuit cu N. Niculescu, președinte al Sfatului orășenesc compus din 6 membri. Vornicia Capitalei a fost încredințată tot atunci lui C. Bolliac. Fusesse constituită și o comisie

⁴ C. Colescu-Vartic, 1848. *Zile revoluționare*, București, p. 142.

specială pentru îndrumarea și orientarea acțiunii de organizare a administrației revoluționare⁵.

Activitatea noii administrații revoluționare era impulsionată și de prezența comisarilor de propagandă, dintre care unii cu însărcinări extraordinare. De altfel, conducerea revoluției și în special N. Bălcescu a acordat o deosebită atenție problemei propagandei, formele de realizare a acesteia fiind extrem de variate. Presa revoluționară ilustrată prin „Pruncul român“, „Reforma“, „Poporul suveran“, „Amicul comerțanților“ și „Monitorul oficial“, organ al guvernului, toate la București și „Naționalul“ din Craiova⁶ a exprimat în coloanele ei adeziunea maselor populare la revoluție, a contribuit la adâncirea acesteia, la mobilizarea la luptă a românilor pentru împlinirea idealurilor sociale și naționale de unitate și independență. Organizată pe principii moderne și avînd o strînsă colaborare cu organe similare din afara granițelor țării, ea a transmis străinătății imaginea efortului și voinței revoluționare românești, contribuind la legarea revoluției române de cea europeană.

În același scop, a difuzării ideilor și a mobilizării poporului în jurul lor, guvernul autoriza la 14/26 iunie 1848 constituirea și prezența la București a delegațiilor județene, care să exprime din partea sâtenilor „dorințele, bănuielele sau orice păsurile mulțimii“, în toate problemele sociale și politice de preocupare generală. În adevăr, așa cum nota I. H. Rădulescu, veneau delegații din toată țara „ca să-și manifesteze simpatiile lor pentru noile instituții, să felicite guvernul național și să-l asigure de ajutorul lor, pentru păstrarea libertăților și a bunei orînduielei“⁷. Ele relevau, astfel, entuziasmul, angajarea și hotărîrea de luptă a maselor pentru îndeplinirea năzuințelor revoluționare. Sosite la București, cu sute de stindarde naționale, impresionantele delegații, din care s-a impus atunci, prin organizare și proporție, cea a județului Ilfov, participau la marile manifestații politice de pe Cîmpia Libertății. Cu această ocazie, depuneau jurămîntul pe „Constituție“, cum i se spunea programului revoluționar.

Un rol mobilizator deosebit l-au avut marile adunări inițiate pe Cîmpul Filaretului, devenit de la 15/27 iunie Cîmpia Libertății. Adunări similare, de prestare a jurămîntului revoluționar, s-au organizat apoi și în provincie. Practica a devenit curentă, Cîmpia Libertății transformîndu-se prin adunările organizate, în adevărată școală de educație patriotică, revoluționară. Se constată, mai ales după nota Rusiei țariste din 19/31 iulie 1848, mărirea frecvenței acestora. La 20 iulie/1 august erau prezenți pe Cîmpia Libertății 30 000 de cetățeni. La 21 iulie/2 august și peste alte două zile, 40 000 de cetățeni și la fel la 28 iulie/9 august 1848. În rîndurile participanților s-au găsit foarte numeroși țărani, zeci de mii. În condițiile intensificării primejdiei intervenției contrare-

⁵ Ea era compusă din : N. Golescu, ministru de Interne, Ion Cîmpineanu, N. Niculescu și Costache Bălcescu.

⁶ Vezi, pe larg, V. Netea, *Presa română în timpul revoluției de la 1848*, în *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, Editura Academiei R. S. România, București, 1974.

⁷ I. H. Rădulescu, *op. cit.*, p. 123.

voluționare externe, la 20 iulie/1 august 1848, I. C. Brătianu deschizând adunarea ținea să sublinieze încrederea în propriile forțe și în sprijinul Europei revoluționare „... Franța, Italia, Anglittera, Germania, ungurii, iar mai virtos frații noștri români din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova și Basarabia... vor sprijini cauza noastră...”

„Aduceți-vă aminte, îndemna I. C. Brătianu, de străbunii noștri, care sub Michail Viteazul cu 6 000 de români bătură sute de mii, atunci când Europa întregă se temea de Poarta otomană”⁸. Adunarea a adoptat apoi un vehement protest, semnat de participanți, împotriva prezenței trupelor turcești, trecute pe teritoriul românesc, declarând că amestecul armat al Porții în treburile țării ducea la ruperea legăturilor cu aceasta și la libertatea de acțiune românească împotriva legilor și așezămintelor „impuse de străini”⁹. Noi proteste erau trimise lui Su-leiman pașa la 21 și 24 iulie/3 și 6 august 1848. La 28 iulie/9 august, când se constituia, la cererea trimisului Porții, Locotenența Domnească, compusă din : I. H. Rădulescu, N. Golescu și Christian Tell, Adunarea de pe Cîmpia Libertății protesta împotriva subordonării aplicării Programului de la Islaz prealabilei aprobări a Porții și cerea locotenenților domnești să conlucreze activ cu Comitetul revoluționar, alcătuit în mai 1848, apreciat de popor, ca singurul guvern legiuit¹⁰.

Toate aceste manifestații populare, de pe Cîmpia Libertății, ca și cea de la 6/18 septembrie 1848, de pe străzile Capitalei, cu care ocazie s-au ars Regulamentul Organic și Arhondologia, au contribuit la pregătirea de luptă a poporului chemat la arme, în apărarea revoluției, de revoluționarii democrați și liberalii radicali, conduși de N. Bălcescu și C. A. Rosetti.

Dar activitatea de propagandă era adresată în primul rînd țăraniilor, baza de masă a revoluției. Pentru întărirea eficienței ei, N. Bălcescu a inițiat instituția comisarilor. Activiștii ei, comisarii de propagandă, trebuiau, conform decretului din 24 iunie/6 iulie 1848, să clarifice maselor obiectivele revoluției, precum și drepturile și datoriile cetățenilor, să le mobilizeze, astfel, la realizarea programului revoluționar.

În orientarea activității lor s-au evidențiat diferențe între linia promovată de guvern, prin ministrul de interne, moderatul N. Golescu, adept al unei propagande care să slujească interesele împăcării de clasă, între țărani și boieri și cea susținută de N. Bălcescu, care aprecia că, dimpotrivă, țăraniilor trebuiau să fie „aprinși iar nu potoliți”. Marele revoluționar era convins că revoluția nu putea învinge decît prin acțiunea puternică a poporului și pentru aceasta propaganda era chemată „să reverse revoluția ca o convingere în sufletul poporului și, după aceea, să-i pună arma în mină și să-i zică : acum cînd ai o credință, fii gata să mori pentru ea”¹¹.

⁸ C. Colescu Vartic, *Op. cit.*, p. 259.

⁹ *Ibidem*, p. 285.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia de după 1848*, București, 1880, p. 482.

Iată de ce N. Bălcescu a dat o deosebită atenție recrutării comisarilor de propagandă, dintre cei mai hotărâți și consecvenți revoluționari. Pentru pregătirea lor a elaborat și *Manualul bunului român*.

Este interesant și neapărat de semnalat prezența masivă a revoluționarilor transilvăneni în activitatea de propagandă revoluționară. Pe lângă cei stabiliți de mai multă vreme în Țara Românească ca profesori mai ales, au devenit comisari, unii cu sarcini extraordinare, foarte numeroși fruntași ai revoluției din Transilvania, membri ai Comitetului Național permanent, ales în mai la Blaj. Printre cei care au trecut Carpații, ca voluntari, spre București, de unde porneau firele unei frății „secretă și grandioasă”¹², pentru crearea României, s-au aflat: Al. Bătrîneanu, Ioan Axente Sever, C. Roman, Elisei Armei (Iuniu Armatu), Al. Papiu Ilarian, Aron Pumnul, Ioan Buteanu și numeroși alții¹³.

Prezența lor la București, din iunie 1848, este semnificativă. Ea exprimă caracterul unitar al luptei revoluționare românești, hotărîrea de creare a unui larg front național de luptă pentru slujirea intereselor de unitate și independență. Strînse legături s-au stabilit, de asemenea, în același scop, cu bănătenii și un trimis special al guvernului în Bucovina, stabilise venirea la București și a fruntașilor moldoveni¹⁴.

Comisarii de propagandă au contribuit la revoluționarea conștiințelor, la generalizarea înțelegerii printre țărani a procesului revoluționar în curs, la transformarea acestuia într-o forță politică conștientă și interesată, ca bază de susținere a luptei pentru crearea României noi, unitare, moderne și independente.

În același timp, activitatea cluburilor revoluționare la orașe sub îndrumarea acelorași comisari de propagandă, asigura mobilizarea în revoluție a maselor orășenești. În țară au activat zeci de cluburi revoluționare. La București se distingea *Clubul regenerației*, bine organizat și condus de un comitet larg de 19 persoane. El se ocupa cu activitatea comisarilor de propagandă și mai ales de pregătirea alegerilor pentru Constituantă¹⁵. Inițiativa comisarilor impulsiona, astfel, acțiunea de transformare în viață a principiilor programatice. Pentru aceasta se constituiseră numeroase alte comisii de lucru, pe probleme. Ele trebuiau să-și prezinte raportul, conform hotărîrii guvernului, la începutul lui august 1848. La unele dintre ele ne-am referit deja, pe altele le semnalăm acum. Dintre aceste comisii cîteva erau destinate problema-

¹² *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 616.

¹³ Maria Totu, *Participarea românilor din Transilvania la revoluția de la 1848 în Țara Românească*, în „Revista de istorie”, tom. 29, nr. 6/1976.

¹⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 328.

¹⁵ Din conducerea clubului făceau parte: C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, C. Bolliac, D. Bolintineanu, Al. C. Golescu. Vezi C. Colescu Vartic, *Op. cit.*, p. 305.

În scopul propagandei revoluționare s-au realizat o statuie și un tablou reprezentînd România liberă, ambele ridicate în curtea Vorniciei, dar dispărute în urma celui de al doilea complot boieresc împotriva revoluției. La 15 august 1848, C. Bolliac a propus ridicarea unui ansamblu statuar dedicat lui Mihai Viteazul, Tudor Vladimirescu și Gh. Lazăr. Pentru ultima statuie guvernul a deschis o listă de subscripție publică, el însuși contribuind cu 200 de galbeni. Vezi C. Colescu Vartic, *Op. cit.*, p. 215, 364—365.

ticii economice. O comisie financiară trebuia să prezinte pe bază de studiu soluțiile pentru realizarea reformei impozitelor, pe baza principiului impunerii generale; și, în conformitate cu averea, să se ocupe de organizarea Ministerului de Finanțe și mai ales a Băncii Naționale a României, atribut important al independenței naționale. Alte două comisii erau destinate lucrărilor publice, agriculturii, industriei și comerțului. Componenta lor redusă ca efectiv, dar și nereprezentativă, ilustrează faptul că guvernul acorda, acum la începutul revoluției, o mai mare atenție aspectelor politice, decît celor economice. Și-a început activitatea o comisie pentru emanciparea ȝiganilor, o alta pentru reformarea justiției, precum și una pentru instrucție publică, compusă din: I. H. Rădulescu, P. Poenaru, August Treboniu Laurian, C. Bolliac și N. Crețulescu. Ea trebuia să contribuie la elaborarea legislației pentru modernizarea învățămîntului, în conformitate cu art. 16 din Proclamația de la Islaz, care decreta instrucția egală pentru toți, progresivă, completă și gratuită¹⁶. La București și Craiova urmau să fie înființate două universități și o politehnică, cîte un liceu și pensionate pentru băieți și fete. De asemenea, conform aceluiași program revoluționar, în fiecare centru județean trebuia să se deschidă licee, pensionate și școli normale, iar în fiecare sat cîte o școală primară. În domeniul școlii s-au obținut de la început unele succese. La 24 iunie/5 iulie 1848 guvernul a hotărît instruirea personalului didactic pentru învățămîntul sătesc, reluarea și extinderea acestui învățămînt, în conformitate cu nevoile epocii. La București, unde exista înainte de revoluție o școală de fete, i se deschideau porțile și asemenea școli aveau să fie înființate în numeroase centre județene, întregind numărul celor deja existente la Craiova, Slatina sau Ploiești¹⁷. Pentru pregătirea cadrelor necesare guvernul institua burse, inclusiv pentru străinătate.

O comisie deosebit de activă a fost cea, căreia i se încredințase lucrările pentru convocarea Constituanței¹⁸. În legătură cu componenta Constituanței s-au înfruntat două puncte de vedere. Unul era susținut de liberalii moderați, în frunte cu I. H. Rădulescu, N. Golescu și Ion Cimpineanu, dar și de liberalul radical C. A. Rosetti. Aceștia aveau în vedere o Adunare Constituantă alcătuită prin reprezentarea egală a claselor societății românești (100 de boieri, 100 de burghezi și 100 de țărani). Dacă moderații socoteau, că astfel se putea ajunge la o conciliere între clase, C. A. Rosetti urmărea să asigure prezența în Adunare, în condițiile analfabetismului cu caracter de masă, a reprezentanților direcți ai țărănimii și realizarea programului cu participarea acestora.

N. Bălcescu, Ștefan Golescu, I. C. Brătianu, Gh. Magheru, C. Filipescu și chiar mitropolitul reacționar Neofit s-au declarat adepți ai votului universal. Era cea mai înaintată poziție în problema respectivă, dar realizarea practică a principiului ar fi fost împiedicată sau îngreuiată

¹⁶ I. H. Rădulescu, *Op. cit.*, p. 8.

¹⁷ 1848 în România, București, 1898, p. 119.

¹⁸ Din această comisie făceau parte: I. H. Rădulescu, C. A. Crețulescu, Ion Voinescu II și I. C. Brătianu.

de lipsa de instrucție aproape totală a țăranilor. În condițiile acestea exista primejdia transformării țăranilor într-o masă de manevră electorală de către marii proprietari și stoparea intrării lor în Adunarea Constituantă era reală.

Cu toate aceste divergențe, guvernul a trecut la unele măsuri pentru convocarea Adunării Constituante, la 25 august/5 septembrie 1848. Un decret dat de guvern la 14/26 iulie 1848, convoca pe alegători pentru desemnarea celor 250 de deputați. Aveau drept. să aleagă și să fie aleși toți românii de baștină, sau cei din alte părți ale teritoriului național, imediat împămîntenîți, ca și toți împămîntenîții de altă origine și religie. Alegerile se desfășurau în trepte¹⁹. Pe listele de candidați pentru Adunarea Constituantă au fost trecuți și 30 de transilvăneni, act semnificativ, care ilustrează, încă odată, caracterul unitar al revoluției românești²⁰.

Dar cea mai importantă problemă a revoluției, de care depindea soarta acesteia, era rezolvarea problemei agrare conform articolului 13 din Proclamația de la Islaz.

Guvernul de orientare liberal-moderată tergiversa însă aplicarea acestui articol. Explicația acestei poziții trebuie căutată atît în tendința concesivă, spre compromis între burghezie și boierime a celor din jurul lui I. H. Rădulescu, derutați și chiar înspăimîntați de intensificarea comploturilor boierești, încurajate și de contrarevoluția externă. Primejdia în creștere continuă a intervenției turco-țariste ducea la intensificarea politicii legaliste a guvernului și chiar la acceptarea necesității unei atitudini mai prudente, de către cei mai hotărîți dintre conducătorii democrat-revoluționari și liberali-radicali.

În ce privește țărănimea, ea s-a situat și considerat eliberată de cătușele feudale încă de pe cîmpia Islazului. Această credință n-a fost însă întărită și de proclamațiile guvernului, din ce în ce mai contradictorii, ceea ce a dus la intensificarea mișcărilor țărănești.

După preluarea puterii guvernul adresase la 16/28 iunie 1848 o proclamație, prin care îndemînîndu-i pe țăranii clăcași să participe la strînsul recoltei, îi asigura că „guvernul vremelnicesc se gîndește la ei” și că „claca și iobăgia s-au iertat”. Aceeași proclamație prevedea, că pentru munca prestată pe marile moșii, țăranii urmau să fie plătiți cu 2 lei pentru ziua de muncă²¹.

O altă proclamație, adresată în aceeași zi proprietarilor, căuta să-i convingă că „Nimeni... nu vă va răpi moșiile. Poporul român voiește ca săracii săteni... care au purtat toate greutățile prin munca lor... să aibă

¹⁹ Se alegea dintre cei ajunși la 21 de ani un deputat la 10 000 de locuitori. La 25 de familii se desemna, prin ridicare de mîini, în adunarea comunală, cite un delegat, ce era trimis la județ, iar dintre cei trecuți de 25 de ani se alegeau deputații. S-a stabilit și numărul deputaților pe județe, conform cu densitatea populației: 4 la Brăila, 20 pentru Mehedinți, 16 pentru orașul București etc. Vezi S. Albini, 1848 în *Principatele Române*, p. 120.

²⁰ Bibl. Academiei R. S. România, msse. rom., 5111, Fond Bălcescu-Mandrea, f. 182, 198.

²¹ Anul 1848 în *Principatele Române*, tom. I, p. 616. (termenul de obăgie sau iobăgie desemna în Țara Românească obligația feudală a comunităților țăărănești de a da slujbași volnici la dispoziția boierilor).

drept la o părtică de pământ”²². O nouă proclamație, din 6/18 iulie 1848, chema țărănimea „a se pătrunde de dreptul frăției, a se supune ca și pînă acum la împlinirea zilelor de lucru legiuite”²³. Rezolvarea problemei agrare era astfel aminată pînă toamna, cînd urma să fie convocată Constituanta. Aceasta nu însemna că liberalii moderați ar fi fost potrivnici reformei sau ar fi abandonat-o. Adepți ai ei, pentru că fără emanciparea și improprietărirea țăranilor clăcași nici nu se putea concepe înfăptuirea societății burgheze și nici realizarea obiectivelor naționale de unitate și independență, liberalii moderați o vedeau rezolvată pe o cale pașnică, prin bună înțelegere, fără zguduiri, de sus în jos și fără participarea directă a maselor.

Pe o poziție diametral opusă s-au plasat revoluționarii democrați, exponenți ai intereselor maselor țărănești. Stăruind pentru aplicarea grabnică a articolului 13 al programului revoluționar, N. Bălcescu a determinat guvernul să încredințeze această problemă unei comisii speciale. Compusă dintr-un număr egal de reprezentanți ai țăranilor și boierilor, comisia proprietății, cum s-a numit prin decretul de convocare, emis la 9/21 iulie 1848, avea sarcina să elaboreze un proiect de lege agrară, care urma să fie supus dezbaterii și aprobării Constituantei. Ea și-a început lucrările la 9/21 august 1848, în condițiile deosebite, care i-au influențat, firește, activitatea.

La 19/31 iulie 1848 forțe armate turcești au trecut Dunărea pe la Giurgiu, cu scopul anunțat de a restabili „ordinea legală” și a proteja „vechile drepturi și instituțiuni ale țării”²⁴. Cu toată împotrivirea poporului, care protesta constant și vehement, prin mari manifestații politice organizate la București, imixtiunile Porții au crescut. Locul guvernului era luat de o Locotenență domnească din șase membri, restrînsă la cererea Porții la trei persoane : N. Goleșcu, I. H. Rădulescu și Christian Tell.

Locotenenții domnești, lipsiți de tărie revoluționară, porneau de la instalarea lor, la 28 iulie/9 august 1848, pe un drum al concesiilor din ce în ce mai mari față de Poartă. Ei acceptau modificarea „Constituției” în sensul dorit de sultan. Era prețul cerut de trimisul Porții, Suleiman Pașa, pentru recunoașterea noii instituții a Locotenenței domnești.

Comisia proprietății și-a deschis lucrările sub președenția boierului liberal Alecu Racoviță, înrudit cu Goleștii, vicepreședinte avîndu-l pe agronomul moldovean, Ion Ionescu de la Brad, adept și prieten al lui N. Bălcescu, chemat special de acesta. Cele 9 ședințe ale comisiei s-au soldat cu rezultate promițătoare. S-a hotărît sfîntirea muncii, boierii acceptînd deci principiul emancipării țăranilor clăcași de sarcinile feudale. Ei au încercat însă să impună și adoptarea principiului sfînteniei proprietății, ceea ce ar fi echivalat cu deposedarea totală a țăranilor de pămîntul avut în folosință și transformarea lor în proletari agricoli.

²² *Ibidem*, tom. II, p. 17.

²³ *Ibidem*, p. 114.

²⁴ *Istoria lumii în date*, coordonator, C. C. Giurescu, Ed. enciclopedică română, București, 1971, p. 190.

Intuind cursa, reprezentanții țăranilor, încurajați și susținuți de Ion Ionescu de la Brad, au respins propunerea, declarînd cu hotărîre că „Vor sfîinți proprietatea cînd și ei vor fi proprietari”²⁵. Ca urmare, boierii erau nevoiți să accepte, în a șasea ședință, principiul improprietăririi. Discuții inverșunate s-au purtat apoi în legătură cu mărimea suprafeței de pămînt, ce trebuia dată țăranilor prin improprietărire și cu privire la sumele de răscumpărare a pămîntului. Țăranii clăcași optaseră, din dorința de a vedea odată înfăptuită reforma, pentru o suprafață care varia între 16 și 8 pogoane, în funcție de zona geografică și calitatea solului, în timp ce proprietarii ar fi preferat să le acorde doar vatra satului. Numai unii dintre boieri mergeau cu concesiile pînă a le acorda o suprafață între 2 și 6 pogoane, plătindu-se cu 2 galbeni pogonul.

Cînd se părea că se ajunsese la o înțelegere, în cea de a noua ședință I. H. Rădulescu a dispus să fie citit decretul de dizolvarea comisiei, pe motiv că dezbaterile acesteia deveniseră „tempestuase” și Ion Ionescu de la Brad părăsise pe țărani²⁶.

Nerezolvarea problemei agrare a nemulțumit profund masele țărănești. Încurajate în credința împlinirii idealurilor lor de dreptate și libertate, de democrații revoluționari și liberalii radicali prin intermediul publicațiilor „Poporul suveran” și „Pruncul român”, ele au continuat să susțină revoluția, fiind gata să se jertfească pentru apărarea ei.

Asigurarea cuceririlor revoluționare și a procesului transformator în sens burghez, aflat în curs de adîncire, a constituit, de asemenea, o preocupare de prim ordin a conducerii revoluției. De aceea, o atenție deosebită s-a acordat forțelor armate. S-a avut în vedere de la început transformarea miliției într-o forță nouă, la dispoziția noii orînduiri în curs de organizare. Au fost ridicați în grad și promovați în funcții însemnate revoluționari cunoscuți ca : Gh. Magheru, Chr. Tell, N. Pleșoianu și alții. Din păcate, neiepurarea la vreme a aparatului ofițeresc de elementele ostile noii ordini revoluționare și păstrarea unor posturi cheie din conducerea forțelor armate regulate în mîna unor elemente contrarevoluționare ca Ion Odobescu și Ion Solomon, a facilitat activitatea complotistă, boierească, primejduind grav revoluția. Crearea unei noi forțe armate revoluționare, garda națională, a fost deci absolut necesară. Apărută încă de la 11 iunie 1848 la București, ea s-a extins apoi la nivelul întregii țări. Procesul de organizare a gărzii, desfășurat în condițiile unei aprige lupte de clasă, era încheiat în septembrie 1848, cînd existau formațiuni de gardă nu numai la orașe ci și la sate. Garda națională, ca forță a revoluției, trebuia să asigure în interior o dezvoltare progresivă a revoluției, prin preîntîmpinarea și înfrîngerea comploturilor boierești și să participe la nevoie la apărarea ei, în cazul unei invazii străine.

Întîmpinată cu entuziasm de popor, noua instituție a fost privită cu nedisimulată ostilitate de imperiile țarist și otoman. În existența ei se

²⁵ *Istoria României*, vol. IV, p. 97.

²⁶ *Ibidem*.

deslușea nu numai dorința, dar și voința de realizare a independenței naționale. Ca urmare, în discuțiile purtate la Giurgiu de fruntașii revoluționari români cu Suleiman Pașa, acesta s-a opus cu hotărâre revendicărilor privind alegerea domnului, introducerea votului universal, a libertății presei și organizarea grăzii naționale²⁷. De organizarea gărzii, ca și a formațiunilor de voluntari s-a preocupat în mod deosebit Gh. Magheru, numit prin decretul dat la 18/30 iunie 1848 „Căpitan general al tuturor trupelor neregulate de dorobanți și panduri din România și inspector general al tuturor gvardiilor naționale”²⁸. Măsura a fost întregită după 19 iunie 1848, cu constituirea unei comisii guvernamentale condusă de I. C. Brătianu, care avea ca scop înarmarea generală a poporului.

Conform caracterului său de instituție revoluționară, compusă din civili organizați militărește în gardă, spre deosebire de miliție, toți comandanții erau aleși. În cele 5 legiuni care activau numai în capitală, constituite din 10 batalioane și 40 de companii, au fost cuprinși peste 10 000 de revoluționari. Efectivul total pe țară poate fi estimat în jur de 20 000 de oameni. În august 1848 funcționa în București și o gardă mobilă restrînsă ca număr, antrenată în raza capitalei²⁹. Prin crearea gărzilor și formațiunilor armate nepermanente guvernul urmărea dotarea țării cu instituții ce puteau să reînvie tradiția de luptă armată, pentru libertatea poporului, cu minime cheltuieli. Prin aceste două forțe armate, ca și prin reorganizarea armatei permanente în spirit revoluționar, se realiza de fapt în practică principiul înarmării și mobilizării generale.

Pentru apărarea revoluției se puseseră mari speranțe în tabăra de la Rîureni, încredințată spre organizare generalului Gh. Magheru, care a plecat în Oltenia abia la începutul lui august 1848 și-a început să organizeze tabăra pe Cîmpul lui Traian, lângă Rîmnicu Vîlcea, concentrînd acolo dorobanți, panduri și numeroși țărani voluntari. N. Bălcescu, care socotea neapărată o acțiune hotărîită de pregătire militară, ceruse guvernului revoluționar provizoriu să acorde generalului Gh. Magheru „o putere mare și extraordinară” pentru organizarea rezistenței armate în Oltenia. Luîndu-se măsuri în acest sens, se avea în vedere și posibilitatea colaborării armate cu românii bănățeni și transilvăneni. La 8/20 iulie 1848 Eftimie Murgu scria lui N. Bălcescu, că organizarea forțelor armate trebuia să fie „cea dintii grijă”... „Armată cît mai în grabă, căutați să aveți ca să puteți cel puțin cea întii năvală să o întîmpinați cu bună ispravă : apoi de aci încolo va fi grija noastră”³⁰.

La începutul lunii august 1848 o deputație compusă din : N. Bălcescu, Ștefan Golescu, D. Brătianu, Gr. Grădișteanu și Ubicini a plecat

²⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 75 ; tom. V, p. 805.

²⁸ *Ibidem*, tom. I, p. 651.

²⁹ *Vezi pe larg Maria Totu, Garda civică din România. 1848—1884*, Editura militară, București, 1976, p. 9—60.

³⁰ *Istoria României*, vol. IV, p. 107.

la Constantinopol, cu misiunea de a înmîna sultanului o adresă din partea Locotenenței Domnești, care înlocuise guvernul revoluționar provizoriu, în care era justificată revoluția și programul ei. Sultanul însă, în urma unei note diplomatice, prezentate de Rusia țaristă, a anulat hotărârile luate de Suleiman Pașa în Țara Românească, pregătind o nouă intervenție armată.

Agravarea pericolului intervenției externe l-a determinat pe N. Bălcescu, care se afla la Constantinopol la jumătatea lunii august 1848, să insiste pe lângă Christian Tell, ca Locotenența Domnească să-i încredințeze lui Gh. Magheru puteri depline „ca să poată organiza România Mică după cum o va înțelege el...”³¹. Împreună cu Ion Ghica, N. Bălcescu plănuia chiar înlocuirea Locotenenței Domnești, care era concesivă și lipsită de energie și investirea lui Gh. Magheru cu puteri dictatoriale asupra întregii Țări Românești³². Acesta era îndemnat să încerce rezistența armată în Oltenia, iar dacă nu va reuși, să treacă în Transilvania cu oamenii săi, pentru a coopera cu forțele revoluționare românești conduse de: Avram Iancu, Ioan Axente Sever și Ioan Buteanu³³.

La începutul lui septembrie 1848, cînd o intervenție din afară devenise iminentă, C. A. Rosetti a cerut generalului Gheorghe Magheru ca „...în cea mai mare grabă să chemi supt arme pe toți voluntarii și pandurii ce ai înscris”³³. În spiritul acestor recomandări și în concordanță cu planurile sale, Gh. Magheru a dat dispoziții corespunzătoare administratorilor de județe, cerîndu-le să urgenteze mobilizarea pandurilor în tabăra de la Rîureni.

O armată turcească a trecut Dunărea, pe la Giurgiu, sub conducerea lui Fuad efendi și s-a îndreptat spre București, pentru a înăbuși revoluția. La 13/25 septembrie 1848 roata de pompieri din București, sub comanda căpitanului Pavel Zăgănescu, a angajat lupta cu turcii pe Dealul Spirii, înscrisînd o pagină glorioasă în istoria revoluției române. În timpul acestei lupte, denumită de Karl Marx „baia de sînge de la București”³⁴, au căzut eroic mai mult de jumătate din efectivul roatei de pompieri, dar și turcii au avut pierderi sute de morți și răniți.

Deși pandurii aflați în tabăra de la Rîureni erau gata să apere revoluția împotriva intervenției turcești, totuși generalul Gh. Magheru, lăsîndu-se influențat de consulul englez de la București și de doi dintre membrii Locotenenței domnești: Ion Heliade Rădulescu și Cristian Tell, care se aflau la Sibiu, dizolvase tabăra de la Rîureni la 28 august/10

³¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, ediție critică, Gh. Zane, Editura Academiei, București, 1964, p. 106.

³² Apostol Stan, C. Vlăduț, *Gh. Magheru*, Edit. științifică, București, 1969, p. 13.

³³ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, Editura Academiei, București, 1967, p. 176.

³⁴ K. Marx, „Frankfurter Oberpostamt” și *revoluția de la Viena*, în K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 5, Editura Politică, București, 1959, p. 484.

septembrie 1848 și cu un grup de ostași trecuse în Transilvania, de unde a plecat în emigrație.

Înăbușirea revoluției române de la 1848 de către forțele armate străine, ale celor trei imperii vecine țărilor române, a făcut imposibilă menținerea reformelor interne îndeplinite de guvernul revoluționar în Țara Românească, fiind repus în vigoare Regulamentul Organic, cu modificările aduse prin convenția de la Balta Liman, din 1849.

ÎNCHEIEREA TRATATULUI DE PACE DINTRE ROMÂNIA ȘI PUTERILE ALIATE ȘI ASOCIATE. SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ A ACESTUI ACT

GHEORGHE TUȚUI

La 10 februarie 1947, după aproape un an de la încheierea celui de al doilea război mondial, prin victoria coaliției antihitleriste și după mai bine de șase luni de confruntări diplomatice, la Paris în clădirea Ministerului de Externe al Franței, de pe Quai d'Orsay, a avut loc solemnitatea semnării tratatului de pace dintre Puterile aliate și asociate pe de o parte și cele cinci state europene, care într-o anumită fază a celui de al doilea război mondial se aflase alături de Germania nazistă.

Evenimentul, de mare însemnătate pentru organizarea postbelică a lumii, a avut înainte de toate semnificația unui moment de *atenuare* a contradicțiilor dintre marile puteri, contradicții care au dat naștere, așa cum se știe, fenomenului politic-diplomatic și militar numit „războiul rece”. Momentul este important și pentru aceea că în anii de după sfârșitul războiului în două din cele patru mari puteri care la conferința de la Potsdam își asumaseră misiunea de a elabora tratatele de pace cu cele 5 țări europene — este vorba de Marea Britanie și S.U.A. — se instauraseră noi conduceri, care se situau pe poziții de forță în relațiile cu U.R.S.S. Ne referim în primul rând la instalarea lui Harry S. Truman la președinția S.U.A. și la înlocuirea premierului W. Churchill de către laburistul C. R. Atlee, victorios în alegerile desfășurate în Anglia, în vara anului 1945. Având reticențe față de colaborarea cu U.R.S.S. în cadrele stabilite anterior atît premierul englez Atlee, dar mai ales H. S. Truman au încercat să schimbe orientările politicii externe a țărilor respective și prilejul cel mai potrivit a fost oferit tocmai de elaborarea și definitivarea tratatelor de pace cu Italia, România, Bulgaria, Finlanda și Ungaria. Această situație se complica și mai mult cu cît problemele care priveau întreaga zonă ce se întindea de la Marea Barentș pînă la Marea Neagră, precum și în Mediterană, erau aprig disputate între marile puteri, ale căror interese erau de cele mai multe ori contradictorii.

Din acest punct de vedere aprecierea făcută la 11 februarie 1947 de către ziarul norvegian „Arbenderbladet” ni se pare deosebit de sugestivă și foarte apropiată de adevăr. Iată ce scria sus-numitul ziar: „Tratatul de pace cu cei cinci aliați europeni ai Germaniei s-au semnat ieri. Nu este un acord între învinși și învingători, ci mai cu seamă între învingători. Întirzierea redactării tratatelor nu se datorează — după aprecierea publicației amintite — neînțelegerii dintre învingători și învinși, ci dificultății pe care învingătorii o aveau pentru a se înțelege între ei”. Această înțelegere, care pînă la urmă a survenit, ducînd la elaborarea și semnarea tratatelor de pace, a avut loc — așa cum re-

latează și presa vremii — pe seama statelor învinse „cărora li s-au prezentat conturile războiului” și care „au avut rolul de spectatori în această mare luptă diplomatică”¹.

Din aceste considerente, adică din cauză că marile puteri au ținut seama în primul rând de interesele lor și numai în mică măsură de cele ale țărilor cu care s-au semnat tratativele de pace, care erau, cu excepția Italiei, țări mici, tratatele de pace, semnate la 10 februarie 1947, inclusiv Tratatul de Pace cu România a fost — așa cum aprecia ministrul de externe în expunerea făcută la 23 august 1947, în Parlament, cu prilejul ratificării Tratatului de Pace — abundent „în clauze purtătoare de griji și de poveri”².

Fiind deci un moment al înțelegerii între marile puteri tratatele de pace semnate la 10 februarie 1947, între care și Tratatul de Pace cu România reprezintă o *contribuție însemnată la cauza păcii și înțelegerii internaționale*. La aceasta a contribuit în mod evident și politica externă a României în care includem și atitudinea delegației guvernamentale la Conferința de la Paris care a fost larg apreciată ca o atitudine realistă și constructivă³.

Pentru România încheierea tratatului de pace cu Națiunile Unite avea o mare însemnătate. Aceasta se datora nu numai faptului că prin tratat urma să pună capăt unui regim internațional care nu ne era favorabil, dar mai ales prin aceea că acum urma să se consfințească într-un document internațional atât încadrarea efectivă a României în efortul războiului antihitlerist, cât și realizările înfăptuite în democratizarea reală a țării. Conferința de Pace reprezintă în același timp prima confruntare internațională de mari proporții la care România democratică populară avea să-și facă auzit glasul său, să-și formuleze punctul său de vedere după care făurirea unei păci durabile poate fi realizată numai cu respectarea voinței fiecărui popor de a-și făuri singur regimul său social, respectarea independenței naționale și neamestecului în afacerile interne ale altor popoare.

Deși se afla într-un stadiu incipient, evoluția relațiilor internaționale ale României în anul 1946 marca clar eșuarea încercărilor forțelor reacționare interne și a sprijinitorilor acestora de peste hotare de a obține izolarea diplomatică a noului regim. Țara noastră se bucura de aprecieri pozitive și de stimă pe plan internațional, dezvoltă relații de colaborare cu tot mai multe țări.

Având în vedere iminența Conferinței de pace⁴ și complexitatea problemelor cu care avea să fie confruntat, guvernul român a întreprins

¹ Citat după St. Lache, Gh. Tuțui, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1946*, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1978, p. 302.

² *Stenograma ședinței Adunării Deputaților din 23 august 1944* (Extras) în „Monitorul oficial”, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, nr. 72 din 16 octombrie, 1947, p. 1723—1815.

³ Pentru exemplificare, a se vedea „România și Conferința de Pace de la Paris”, *Op. cit.*, p. 249—250.

⁴ Conferința de Pace de la Paris s-a desfășurat între 29 iulie și 14 octombrie 1946. La lucrările ei au participat delegații reprezentând 32 de state în prim plan fiind delegațiile celor cinci mari puteri care constituiau și Consiliul Mi-

și alte acțiuni în vederea apărării intereselor țării. Încă din decembrie 1945, România a prezentat Consiliului Miniștrilor de Externe un memoriu amplu privind cererile de reparații față de Germania, iar în aprilie 1946, un al doilea document despre efortul militar și economic al României în războiul antihitlerist⁵.

În urma primirii invitației adresate la 9 iulie 1946 de guvernul Franței, țara gazdă, în numele Națiunilor Unite, de a participa la Conferința de Pace de la Paris⁶, guvernul dr. Petru Groza, în ședința Consiliului de Miniștri din 9 august a dezbătut și aprobat poziția României față de problemele ce urmau a fi abordate la Conferința de Pace⁷ și a stabilit componența delegației. Expresie a hotărârii țării noastre de a-și apăra cu fermitate cuceririle obținute, independența și suveranitatea națională și de a contribui la instaurarea unei păci juste, delegația română formată din 73 de persoane avea o componență care îmbina înaltul nivel de reprezentare cu temeinica cunoaștere a problemelor, experiența diplomatică și fermitatea politică. Din delegație au făcut parte șeful partidului național liberal Gheorghe Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și secretar de stat la Departamentul Afacerilor Străine; conducătorul de drept al delegației, Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretar general al C.C. al P.C.R., ministrul Comunicațiilor și lucrărilor publice; Lucrețiu Pătrășcanu, membru al C.C. al P.C.R., ministrul Justiției, Ștefan Voitec, secretar general al P.S.D., ministrul Educației Naționale, Lotar Rădăceanu, secretar general al P.S.D., ministrul Muncii, Ion Gheorghe Maurer, subsecretar de stat, precum și Florica Bagdazar, Elena Văcărescu, Șerban Voinea, general de brigadă adjutant Dumitru Dămăceanu, ambasadorii României în S.U.A., Anglia și Franța, respectiv Mihai Ralea, Richard Franasovici, Simion Stoilov și Horia Grigorescu, ministrul plenipotențiar la Haga și alți numeroși experți⁸.

Miniștrilor de externe: China, S.U.A., Franța, Anglia și U.R.S.S. Urmau apoi delegațiile celorlalte state din coaliția Puterilor aliate și asociate: Australia, Belgia, Bielorussia, Brazilia, Canada, Etiopia, Grecia, India, Noua Zeelandă, Norvegia, Țările de Jos, Polonia, Cehoslovacia, Uniunea Sud Africană, Ucraina și Iugoslavia. Cinci țări, Mexic, Egipt, Iran, Albania și Austria, au participat ca observatori, având drept de vot consultativ.

În ultima categorie, ca invitați, figurau cele cinci state europene, cu care urma să se încheie tratatele de pace: Italia, România, Ungaria, Bulgaria și Finlanda, țări care erau deosebit de interesate în desfășurarea Conferinței.

⁵ „România în anii revoluției democrat-populare”, Editura politică, București, 1971, p. 226.

⁶ Vezi mai pe larg St. Lache, Gh. Țuțui, „România și Conferința de Pace de la Paris”, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1968.

⁷ Proiectul Tratatului de Pace cu România a fost dat publicității în ziua de 31 iulie 1946 simultan la Londra, Paris, Moscova și Washington, iar în 3 august, presa română l-a adus la cunoștința opiniei publice. Tratatul cuprindea un preambul, 38 de articole 8 părți — Frontiere, clauze politice, clauze militare, retragerea forțelor aliate din România și restituiri, clauze economice, clauze relative la Dunăre, clauze finale — și șase anexe („Recueil des Documents de la Conference de Paris”, Paris, 1946, p. 8—9).

⁸ Arhiva M.A.E., fond Conferința Păcii, dosar nr. 71, fila 21.

A doua zi, la București, au fost date publicității declarațiile dr. Petru Groza cu privire la „atitudinea României față de Conferința de Pace“, în care sînt formulate următoarele probleme : dreptul României să ceară și să obțină din partea Națiunilor Unite recunoașterea statutului de țară cobeligerantă ; o îmbunătățire a condițiilor privitoare la limitarea armamentului și a forțelor sale armate ; înlăturarea stipulațiilor articolului 30 din proiectul de tratat, care prevedeau introducerea automată în relațiile noastre economice cu străinătatea a clauzei națiunii cele mai favorizate pentru toate statele Națiunilor Unite, își exprimă satisfacția pentru felul în care au fost soluționate problemele teritoriale și de graniță și precizează că tratatul de pace nu va putea rezolva chestiunea regimului Dunării, aceasta fiind o problemă ce urmează a fi soluționată de către țările riverane⁹.

La Paris, delegația română a desfășurat o susținută activitate pentru promovarea principiilor egalității în drepturi a tuturor statelor, pentru neamestec în afacerile interne, respectarea independenței și suveranității naționale, pentru triumful principiilor colaborării internaționale, pentru recunoașterea cerințelor sale juridice. Astfel, în prima conferință de presă ținută la Ambasada țării noastre de la Paris, Gh. Tătărescu, ministrul de externe al României, arătînd că delegația română este emanația tuturor forțelor democrate ale țării și vorbește în numele întregului popor, a reafirmat hotărîrea guvernului de a adera la principiile Cartei Națiunilor Unite și s-a ridicat cu fermitate împotriva politici de blocuri, pentru colaboare și cooperare internațională.

Chestiunile teritoriale, ale considerării datei de 24 august ca început al participării țării noastre la războiul antihitlerist, ca și recunoașterea cobeligeranței României, au suscitat discuții ample și contradictorii, delegația noastră obținînd în aceste chestiuni nodale numai recunoașteri parțiale. Astfel s-a acceptat să se înscrie în Tratat că România, a încetat încă de la 24 august toate operațiile militare împotriva U.R.S.S., s-a retras din războiul contra Națiunilor Unite și a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi, dar participarea sa activă la război a rămas — contrar realității — fixată numai ca începînd de la 12 septembrie 1944, după semnarea convenției de armistițiu¹⁰.

În problema cobeligeranței, discutată mai ales în ședința din 27 august 1946 a Comisiei politice și teritoriale pentru România, după ce

⁹ „Scinteia“, nr. 599 din 15 august 1946 — Declarația guvernului intitulată : „Atitudinea României față de Conferința de Pace“.

¹⁰ Mai pe larg, vezi St. Lache, Gh. Tuțui, în *Op. cit.*, p. 261—263. Și aceasta în pofida faptului că delegatul Uniunii Sovietice din cuvîntarea rostită la Conferință în ziua de 13 august, susținînd cauza țării noastre, spusese : „La 23 august 1944 [...] politica externă a României a luat o întorsătură hotărîtoare. România a încetat complet operațiile militare împotriva Uniunii Sovietice pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt legăturile cu Germania și sateliții ei, a intrat în război de partea Națiunilor Unite, împotriva Germaniei și Ungariei (subl. n.). Potrivit convenției de armistițiu, încheiat la 12 septembrie 1944, România s-a obligat să pună la dispoziție, împotriva dușmanului nostru comun, împotriva dușmanului tuturor, a Națiunilor Unite, nu mai

delegatul Ucrainei — prof. N. Petrovski — a argumentat necesitatea ca României să i se acorde acest statut, apreciind că „este un act de justiție”, propunere susținută și de reprezentantul Cehoslovaciei — general Heliodor Pika — s-a trecut la vot, propunerea fiind respinsă cu o majoritate de opt voturi, între care se aflau și cele ale S.U.A., Marii Britanii și U.R.S.S.¹¹

Discuțiile asupra problemelor ridicate de lichidarea urmărilor dictatului de la Viena și fixarea granițelor României în partea de nord-vest a țării, s-au extins pe o perioadă mai mare. După hotărîrea miniștrilor afacerilor externe a celor patru mari puteri din 7 mai 1946, care stabilise că frontiera dintre România și Ungaria va fi aceea de la 1 ianuarie 1938, guvernul maghiar a desfășurat o amplă acțiune diplomatică urmărind modificări teritoriale în defavoarea României. Noile pretenții revizioniste ale Ungariei, respinse cu puternice argumente de către delegația română, nu au fost acceptate nici de către plenul Comisiei teritoriale pentru România și Ungaria, care, la 5 septembrie 1946, a acceptat formularea stabilită de către Consiliul miniștrilor de externe.

La 10 octombrie 1946, începînd cu cea de a 37-a ședință plenară, lucrările Conferinței de Pace privind tratatul cu România au intrat în faza finală. În această ședință, care a durat, cu întreruperi, de la orele 10,5 pînă tirziu noaptea la 1,40, au avut loc ultimele discuții cu caracter general, la care au participat V. M. Molotov, șeful delegației sovietice, Ernest Bevin, din partea Marii Britanii, Eduard Kardely, șeful delegației iugoslave, senatorul Vandenberg din partea S.U.A. și generalul cehoslovac Heliodor Pika, iar apoi s-a procedat la votarea pe articole, urmînd ca definitivarea documentelor să se facă de către miniștrii de externe ai marilor puteri, care urmau să se întîlnească către finele anului 1946, la New York, cu prilejul celei de a doua sesiuni a O.N.U.

Desfășurarea acestei ultime acțiuni diplomatice a fost urmărită cu multă atenție de către România, care a făcut mai multe demersuri ce urmăreau obținerea unor modificări și îmbunătățiri ale tratatului de pace, modificări care-i fuseseră refuzate la Paris. În acest scop la 13 noiembrie 1946, la 9 zile după începerea Conferinței miniștrilor de externe, guvernul român a înaintat celor patru miniștri de externe memoriul intitulat : „Observațiile guvernului român privitoare la Proiectul de Tratat de pace cu România”. Document fundamentat, cu o temeinică argumentare juridică, memoriul arată că „guvernul român crede de datoria sa să prezinte cu toată sinceritatea cîteva observații asupra unor chestiuni pe care le socotește deosebit de grave și importante”¹² (subl. ns.).

puțin de 12 divizii cu toate mijloacele de întărire. Prin aceasta România a acordat ajutor Națiunilor Unite și în primul rînd Uniunii Sovietice, care, mai mult decît celelalte țări, a suportat greutățile atacurilor militare din partea Germaniei și a sateliților ei” (Discursul rostit de A. I. Vișinski, delegat al U.R.S.S. la Conferința de Pace de la Paris — 13 august 1946, în „Scinteia”, nr. 601 din 16 august 1946).

¹¹ Au votat pentru : Belorusia, Cehoslovacia, Franța și Ucraina (Arhiva M.A.E., fond Conferința Păcii, vol. 71, fila 105).

¹² Recueil des Documents de la Conférence de Paris”, Paris, 1946, tom. IV, p. 145—158.

Memoriul românesc cerea Consiliului Miniștrilor de Externe recunoașterea cobeligeranței României, modificarea articolelor 3 și 4 din clauzele politice, 24, 24 bis, 26, 27 și 30 bis din clauzele economice și articolul 34 care cuprindea clauza referitoare la regimul Dunării, articole care au fost ușor modificate, uneori în favoarea României.

La 20 ianuarie 1947, în marea sală a Departamentului de Stat din Washington, a avut loc ceremonia semnării de către S.U.A. a Tratatelor de pace, șase zile mai târziu documentul a sosit în capitala României. Peste puțin timp, la 1 februarie 1947, Consiliul de Miniștri al României a hotărât să purceadă la semnarea Tratatului de pace. Cu acest prilej, dr. Petru Groza după ce a evidențiat caracterul unitar al tratatului, a cerut guvernului să-l accepte în forma existentă și cu conștiința că a făcut tot ce a depins de el pentru a apăra interesele țării¹³.

Apropierea marelui eveniment, semnarea Tratatului de Pace, a prilejuit forțelor revoluționare din România atât trecerea în revistă a principalelor momente din ascutita luptă politică și diplomatică desfășurată după eliberare cit și prezentarea clară a orientărilor în politica externă. Astfel articolul „Tratatul de pace” publicat de „Scinteia” evidențiază faptul că tratatul „este rezultatul unei lupte îndârjite”, în care forțele democratice, naționale au fost silite la un efort maxim, pe de o parte în vederea îndepărtării din fruntea vieții politice românești a elementelor vinovate de această situație, pe de altă parte, pentru a convinge forurile democratice internaționale că România a lichidat cu un trecut rușinos și a apucat pe o cale nouă”¹⁴.

În pas cu desfășurarea evenimentelor, la 1 februarie 1947, guvernul român a stabilit componența delegației ce urma să meargă la Paris pentru semnarea Tratatului de pace : Gheorghe Tătărescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec și general Dumitru Dămăceanu, a aprobat, de asemenea, declarația ce urma să fie făcută cu acel prilej. A doua zi, după sosirea la Paris, la 8 februarie 1947, delegația română a remis la Quai d'Orsay o notă cuprinzând observațiile guvernului român în legătură cu tratatul de pace¹⁵ spre a fi adusă la cunoștința reprezentanților puterilor aliate și asociate. Declarația, referindu-se la hotărîrea formulată de art. 2 din Tratat, care declară nulă și neavenită sentința de la Viena din 30 august 1940 și restabilește frontiera româno-ungară la traseul de la 1 ianuarie 1938, arată că aceasta „pune în sfârșit capăt pentru vecie opresiunii îndelungate și repetate a cărei victimă a fost poporul român. Pronunțată în numele justiției și în același timp — sintem convinși — în numele sacrificiilor fără număr consimțite de întreaga națiune română, această hotărîre deschide perspectivele serioase unei colaborări fecunde între poporul român și poporul ungar și promite să stingă ultimele focare de agitație, moștenire a unui trecut dureros care a

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 103, dos. 9028, f. 1—28.

¹⁴ „Scinteia”, nr. 739 din 3 februarie 1947.

¹⁵ Vezi „Declarația guvernului român cu prilejul semnării Tratatului de pace cu puterile aliate și asociate”, în St. Lache, Gh. Țuțui, *Op. cit.*, p. 322—324.

impiedicat pînă astăzi restabilirea unor relații amicale între aceste două popoare¹⁶.

Exprimînd hotărîrea guvernului român de a face tot ceea ce depinde de el pentru a executa obligațiile ce decurg din Tratat, nota conținea în același timp și rezervele țării noastre față de unele obligații excesive sau nedrepte și își exprima regretul că nu s-a ținut seama de importanța contribuției militare și economice adusă la războiul contra Germaniei hitleriste și a sateliților săi.

În continuare, documentul sus-amintit cuprindea o expunere de principii asupra poziției României în relațiile internaționale, a hotărîrii sale de a contribui la organizarea postbelică a lumii.

În acest ceas solemn, se arată în declarație, în care România caută colaborarea tuturor popoarelor iubitoare de pace și de libertate, ea ține să aducă fără nici o întîrziere adeziunea ei totală la principiile Cartei Națiunilor Unite, principii adoptate și deja traduse în fapt, asigurînd tuturor persoanelor supuse jurisdicției sale, fără nici o deosebire de rasă, origine etnică și religie, folosirea deplină și întreagă a drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Credincioasă acestor principii, România nu a așteptat nici o presiune internă și nici o injoncțiune externă pentru a garanta naționalităților minoritare stabilite pe teritoriul său un regim de perfectă libertate. România înțelege să nu se dea înlături pe viitor de la nici o sforțare, care ar putea îmbunătăți condițiile vieții materiale și morale a omului și nu va înlătura nici o inițiativă care ar putea să dezvolte colaborarea internațională și să întărească securitatea colectivă. Din justiția socială, România își face o dogmă, iar din politica păcii și a bunei înțelegeri internaționale își face lege.

La 10 februarie 1947, după aproape zece luni de discuții și incertitudini, a avut loc ceremonia semnării Tratatului de pace între România și Puterile Aliate și Asociate, act internațional care avea să influențeze dezvoltarea ulterioară a României.

Tratatul de pace între România și Puterile aliate și asociate proclama încetarea stării de război și reprezenta o bază trainică pentru dezvoltarea relațiilor externe ale țării noastre, încadrarea sa în Organizația Națiunilor Unite, aderarea ei la orice convențiune internațională.

Consecvent principiilor afirmate de colaborarea între popoare pe baza egalității suverane, la 12 iunie 1947, guvernul român a adresat Secretariatului General al Organizației Națiunilor Unite cererea ca România să fie admisă ca membru al Organizației, angajîndu-se să respecte toate obligațiile ce decurg din Cartă. „Guvernul român — se arăta în cerere — fără a mai aștepta intrarea în vigoare a Tratatului de pace voiește să utilizeze termenele utile fixate de regulamentul Organizației, pentru a prezenta cererea de admitere a României în Organizația Națiunilor Unite¹⁷.”

¹⁶ Arhiva M.A.E., fond 271, dosarul E 9, volumul 193.

¹⁷ „România în anii revoluției democrat-populare”, *Op. cit.* p. 237.

În același timp, pe baza hotărîrii Biroului Politic al C.C. al P.C.R., grupul parlamentar comunist a luat inițiativa de a folosi adunarea solemnă a guvernului și parlamentului consacrate sărbătoririi celei de a treia aniversări a eliberării patriei, pentru ratificarea Tratatului de pace. Propunerea P.C.R. a fost însușită și după ce a fost ascultat raportul ministrului de externe și cuvîntul reprezentanților grupurilor parlamentare, Adunarea Deputaților a hotărît în unanimitate ratificarea Tratatului de pace. O săptămînă mai tîrziu, la 29 august, Tratatul a fost ratificat și de către Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S., act prin care se încheie această dificilă și complicată problemă internațională.

Prin semnarea și ratificarea Tratatului de pace — se arată într-un articol apărut în ziarul „Scînteia” — România intră într-o nouă fază de relații internaționale, politice și economice. Ea își propune să joace astfel un rol activ în lupta pentru statornicirea unei păci trainice, pentru democrație și colaborare între națiuni, aducînd în noua viață internațională o experiență și învățăminte din cele mai prețioase. În același timp, arată articolul, semnarea Tratatului de pace are loc în condițiile creșterii conștiinței civice a întregii națiuni române, care va ști să-și aducă propria contribuție la cauza colaborării internaționale¹⁸.

Această orientare — de afirmare largă în politica internațională — s-a concretizat în primul rînd în aceea că încă din cursul anului 1947 între România și țările vecine, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia și Ungaria au avut loc schimburi de vizite ale unor delegații guvernamentale, care s-au soldat, în final, cu semnarea unor tratate bilaterale de prietenie, colaborare și asistență mutuală. Primul pas în această direcție a fost făcut prin vizita delegației guvernamentale române în Iugoslavia în zilele de 7—9 iunie 1947 și convorbirile ce s-au desfășurat la Belgrad. Festivitățile care au avut loc în țara vecină, primirea delegației române de către Iosip Broz Tito, ca și acordurile semnate cu acest prilej dovedesc că această acțiune a contribuit — așa cum aprecia ziarul „Barba” — la consolidarea relațiilor prietenești dintre popoarele Iugoslaviei și României și au avut un efect stimulator în eforturile pe care țările din Balcani le desfășurau pentru asigurarea, în această zonă, a unei păci durabile. Concludent pentru succesele politicii externe românești este și faptul că pînă la finele anului 1947 țara noastră avea relații diplomatice cu 23 de țări și economice cu 26. •

Referindu-ne la acest aspect al problemei și cu precizarea că nu vom întreprinde aici o analiză a cauzelor, precizăm că legăturile comerciale ale României s-au îndreptat în acest timp cu prioritate spre U.R.S.S. care deținea, în decembrie 1947, 52,56% din totalul exporturilor și 46,30% la importuri.

Tot în aceeași orientare se înserează și refuzul guvernului român, dat la 12 iulie 1947, reprezentanților Angliei și Franței, care ne invitase .

¹⁸ „Scînteia”, nr. 746 din 10 februarie 1947.

la o conferință unde urma să se discute propunerea făcută de George Marshall — secretarul de Stat al S.U.A., — de a se accepta ajutorul economic al S.U.A. în refacerea postbelică a țărilor europene.

În sfârșit, ultima problemă la care ne vom referi, în legătură cu semnificația Tratatului de Pace semnat la 10 februarie 1947, este aceea a granițelor României. Această problemă a fost reglementată parțial și incomplet prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944 care cuprindea următoarele prevederi: a) Articolul 4. „Se restabilește frontiera de stat între Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și România, stabilită prin Convențiunea sovieto-română din 28 iunie 1940” și articolul 19 care avea următorul cuprins: „Guvernele aliate socotesc hotărârile arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, ca nule și inexistente și sînt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace”¹⁹.

Referitor la aceste prevederi se pot face următoarele obiecții: a) Problema la care se referă articolul 4 este formulată clar și tranșant fără a lăsa viitoarei Conferințe de Pace nici un cuvînt de spus. Aceasta spre deosebire de problema de la articolul 19, unde se formulează două rezerve. 1. O rezervă de natură teritorială (sau cea mai mare parte a ei). 2. O rezervă de natură procedurală. Aceea ca restituirea Transilvaniei României să fie confirmată prin Tratatul de Pace²⁰. Ce însemna această formulare în legătură cu Transilvania? Iată cum răspunde Gheorghe Tătărescu în fața Adunării Deputaților: „Retrocedarea Transilvaniei fusese astfel lăsată fără de soluție și fusese așezată prin Convenția de armistițiu pe drumul a două alternative. De aceea redobîndirea întregii Transilvanii a constituit pentru guvernul nostru obiectivul cel mai important al acțiunii sale, centrul întregii sale activități diplomatice”. Rezultatele activității energice desfășurate de diplomația română ca și a politicii naționale juste promovate de guvern s-au reflectat astfel în articolul 2 al Tratatului de Pace: „Hotărârile sentinței de la Viena din 30 august 1940 sînt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față astfel cum exista la 1 ianuarie 1938”.

În încheierea acestei succinte prezentări și ca o apreciere a însemnătății încheierii la 10 februarie 1947 a Tratatului de Pace, vom cita un fragment din concluziile formulate de dr. Petru Groza la încheierea ședinței Consiliului de Miniștri din 1 februarie 1947, for guvernamental, care a analizat prevederile Tratatului de Pace în forma lui definitivă.

„Tratatul de Pace — arăta premierul român — are și părți de lumină și părți umbrite. El consfințește odată pentru totdeauna dreptu-

¹⁹ „România liberă”, nr. 33 din 17 septembrie 1944.

²⁰ Vezi, „Tratat de pace între România și Puterile aliate și asociate...”, în St. Lache, Gh. Țuțui, *Op. cit.*, p. 324—348.

rilor asupra hotarelor neatinse ale Ardealului. Acordul acesta cu caracter istoric de reintregire a Transilvaniei este o operă cu care se mîndrește guvernul nostru“ (s.n.). Reținînd și faptul că Tratatul cuprinde și sarcini grele, dr. Petru Groza arată că acestea vor trece. „Ceea ce rămîne însă — sublinia premierul român — este țara ca o unitate cu hotarele ei așa cum sînt“, țara care „este deajunsă temelie pentru ca să pășim uniți la reconstrucție, pentru ca să creăm condiții de viață nouă pentru poporul nostru și pentru naționalitățile conlocuitoare“²¹ (subl. ns.).

²¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 103, dosar 9028, fila 28.

CREAREA PARTIDULUI REVOLUȚIONAR UNIC AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA. 1948

ȘTEFAN LACHE

Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea și celelalte categorii de oameni ai muncii, odată cu abolirea monarhiei și proclamarea Republicii, la 30 Decembrie 1947, a deschis o nouă etapă istorică în dezvoltarea României — etapa revoluției și construcției socialiste. Trecerea la înfăptuirea acestei mărețe opere în țara noastră a fost strâns legată de unificarea deplină a mișcării muncitorești, prin fuzionarea Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat și crearea, în februarie 1948, a partidului unic al clasei muncitoare, pe baza teoriei socialismului științific, a concepției materialist-dialectice despre lume și viață.

Mersul ferm al poporului român pe calea socialismului — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — „facea absolut necesară crearea unui partid unic al clasei muncitoare, ca detașament de avangardă, revoluționar, capabil să unească în jurul său toate forțele națiunii în noua perioadă istorică în care avea să intre România“¹.

*
* *

Realizarea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din România a constituit rezultatul firesc al unui proces istoric complex, desfășurat în condițiile specifice țării noastre, în cursul căruia s-a relevat cu pregnanță rolul determinant al coeziunii celor ce muncesc în lupta de eliberare socială și națională, în transformarea revoluționară a societății.

Voința de acțiune și de reprezentare politică unitară a caracterizat întotdeauna clasa muncitoare din România, de la începuturile afirmării sale în viața social-politică. Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România făurit în 1893, pe baza principiilor socialismului științific, a unit sub o conducere unică organizațiile politice și profesionale proletare din întreaga țară, manifestându-se ca forță politică unitară și centralizată, la scară națională². Continuând această tradiție, în condiții

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Editura politică, București, 1973, p. 162.

² Ion Popescu-Puțuri, *Tradițiile unității mișcării muncitorești și ale partidului politic al clasei muncitoare din România*, vol. „Unitatea de acțiune a clasei muncitoare din România“, Editura politică, București, 1974, p. 13—19.

istorice noi, „reprezentanții socialiștilor români hotărâsc la Congresul din mai 1921, prin vot unanim, transformarea partidului socialist în Partidul Comunist Român. Prin aceasta se ridică pe o treaptă superioară activitatea detașamentului de avangardă, revoluționar al clasei muncitoare din România”³. Partidul Comunist Român s-a afirmat imediat ca unic reprezentant legitim al proletariatului din întreaga țară, ca îndrumător și conducător al tuturor organizațiilor politice muncitorești. Din păcate, o parte a liderilor fostului partid socialist nu au urmat hotărârea adoptată de Congresul din mai 1921, ceea ce a ascuțit disensiunile din mișcarea muncitorească. Înființarea în iunie 1921 a Federației partidelor socialiste din România, care a dus la scindarea partidului clasei muncitoare, va menține, mai ales după întemeierea în 1927 a Partidului Social-Democrat, pentru multă vreme dezbinarea muncitorilor din România. Perioada apăsătoare a sciziunii, cu elementele ei de neîncredere reciprocă acumulate și discuțiile polemice ascuțite dintre partidele muncitorești, a fost depășită treptat de însăși acțiunile revoluționare ale maselor muncitoare, care porneau de la interesele lor fundamentale comune⁴. Astfel, marea demonstrație antifascistă și antirăzboinică pentru apărarea independenței și suveranității României de la 1 Mai 1939 a reprezentat sub aspectul pregătirii și desfășurării realizarea în practică a Frontului Unic Muncitoresc, marcind „un moment superior în lupta pentru unitatea clasei muncitoare din România”⁵.

În anii grei ai războiului și ai dictaturii militaro-fasciste, conducerea celor două partide muncitorești, pornind de la interesele vitale ale națiunii care erau mai presus de divergențele și disensiunile dintre ele, au perfectat în prima jumătate a lunii aprilie 1944 acordul de Front Unic Muncitoresc, stabilind totodată ca documentul programatic care consfințea acest mare act istoric să fie adus la cunoștința clasei muncitoare, a întregului popor român, cu prilejul zilei de 1 Mai 1944, sub forma unui manifest difuzat în întreaga țară⁶. Deși acordul consemna numai înțelegerea pentru acțiunea comună a P.C.R. și P.S.D. în vederea luptei antifasciste și antihitleriste, de eliberare națională, el a fost privit de la bun început ca un pas însemnat pe calea refacerii unității depline a clasei muncitoare, ca o premisă a înfăptuirii unor profunde transformări revoluționare și democratice în România.

Înfăptuită la nivelul conducerilor ambelor partide muncitorești, unitatea de acțiune a comuniștilor și social-democraților a reprezentat un act politic revoluționar de importanță națională care se va resimți în întreaga evoluție istorică a României, fiind fără îndoială, în acel timp, cea dintâi unitate de acest fel realizată în mișcarea muncitorească din

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Editura politică, București, 1973, p. 275.

⁴ Ion Ardeleanu, *Semnificația istorică a făuririi Frontului Unic Muncitoresc*, în „Viitorul social”, nr. 2/1979, p. 266.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 277.

⁶ A. Petric, Gh. Țuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, Editura Academiei R. S. România, București, 1968, p. 27.

Europa⁷. Unitatea de acțiune a contribuit la creșterea potențialului de luptă al clasei muncitoare, a capacității sale de organizare și de raliere a tuturor forțelor patriotice care au înfăptuit revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944.

Evoluția vieții social-politice din România după doborârea dictaturii militaro-fasciste și eliberarea de sub dominația hitleristă a cunoscut, ca o caracteristică esențială, legătura organică dintre consolidarea unității de acțiune a clasei muncitoare și înfăptuirea unor profunde transformări revoluționare și democratice, menite să creeze premisele nemijlocite ale trecerii la socialism. Frontul Unic Muncitoresc a devenit treptat o realitate vie, indestructibilă, manifestându-se pe multiple planuri și cheazășuind afirmarea plenară a clasei muncitoare, ca principală forță revoluționară a națiunii.

Ca urmare a acordului expres al celor două partide muncitorești, la 1 septembrie 1944 s-a constituit Comisia de organizare a mișcării sindicale unite. Reclădirea organizațiilor sindicale, consfințită la congresul din ianuarie 1945 prin crearea Confederației Generale a Muncii, a contribuit substanțial la întărirea unității muncitorești, la promovarea liniei Frontului Unic Muncitoresc.

Un moment care va constitui, de asemenea, o componentă' primordială a luptei pentru transformări revoluționare și democratice, l-a constituit unitatea de acțiune a tineretului muncitoresc, înfăptuită la 5 septembrie 1944, în cadrul Frontului Unic al Uniunii Tineretului Comunist și Uniunii Tineretului Socialist. Un rol de seamă în realizarea acestui deziderat, în stabilirea principiilor unității de acțiune a organizațiilor de tineret, a revenit tovarășului Nicolae Ceaușescu — secretarul general al Uniunii Tineretului Comunist, care a militat cu toată hotărârea, pricepera și pasiunea revoluționară ca acordul de front unic să devină realitate.

În procesul revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, s-a realizat o mai bună cunoaștere și apropiere între membrii și conducerile celor două partide. O însemnătate primordială în această privință au avut-o maturizarea și dezvoltarea de sine stătătoare, atât a P.C.R. cât și a P.S.D., și trecerea la elaborarea în comun a unei politici de colaborare principală și practică, izvorită din studierea temeinică a realităților concrete ale țării, eliminându-se etichetările, prejudecățile și insinuările, precum și tezele prestabilite care au dăunat atât de mult în trecut unității muncitorești.

Ancorarea în realitățile economice și social-politice ale României a dat posibilitate celor două partide muncitorești să-și cristalizeze o orientare programatică și tactică unitară, superioară celei din aprilie 1944. În acest sens, este edificator momentul creării Frontului Național Democratic (F.N.D.). Proiectul Platformei F.N.D., elaborat de C.C. al P.C.R. și dat publicității la 24 septembrie 1944, a fost luat îndată în dezbateră Comitetului Executiv al P.S.D., apreciind că punctul de ve-

⁷ Ștefan Voitec, *Importanța creării Frontului Unic Muncitoresc*, în „Viitorul social”, nr. 1/1978, p. 30—31.

dere principal al social-democrațiilor este identic cu cel exprimat de comuniști. La 2 octombrie 1944, conducerile celor două partide în urma discutării concrete, în spirit de înțelegere și colegialitate, a prevederilor proiectului propus de P.C.R., precum și a observațiilor și sugestiilor P.S.D. au formulat un document programatic cuprinzător și unitar care va fi supus apoi, în numele Frontului Unic Muncitoresc, tuturor partidelor politice și organizațiilor obștești, în scopul constituirii Frontului Național Democratic.

În strinsă legătură cu realizarea obiectivelor Platformei F.N.D. — obiective ce vizau în esență cucerirea puterii de către masele populare — Frontul Unic Muncitoresc a dobândit un conținut mai bogat având fixate nu numai sarcini și obligații comune, ci și o structură organizatorică proprie, constituindu-se Comitetul Central și comitetele locale ale Frontului Unic Muncitoresc.

Este demn de semnalat faptul că fiecare pas important al consolidării Frontului Unic Muncitoresc a fost aprobat de forurile statutare ale P.C.R. și P.S.D. și urmat de acțiuni politico-organizatorice atât la nivelul organismelor unice de colaborare, cât și în fiecare partid, în plenare ale comitetelor centrale, în conferințe naționale sau congrese, ambele partide aderând liber, în cunoștință de cauză, la măsurile ce urmau a fi întreprinse în comun.

Extinderea domeniilor de colaborare a fost permanent însoțită de perfecționarea formelor și metodelor de realizare a unității, ceea ce a dus la atenuarea și dispariția treptată a cauzelor care generaseră și întreținuseră sciziunea, la clarificarea problemelor divergente, a punctelor de vedere diferite exprimate de o parte sau de alta. Dinamica procesului revoluționar însăși a pus cele două partide în fața unor probleme teoretice și practice pentru a căror soluționare nu existau rețele sau scheme apriorice, a implicat corective în pozițiile ideologice și tactice în funcție de noile realități, o abordare creatoare a principiilor generale ale socialismului științific.

Trăinicia Frontului Unic Muncitoresc și rolul său de propulsor revoluționar se vor releva în mod deosebit, în pregătirea și desfășurarea marilor întruniri și manifestații populare pentru instaurarea puterii revoluționar-democratice. În toate momentele, comuniștii și social-democrații s-au situat alături, au susținut în mod public aceleași revendicări și cerințe, făcând să devină realitate faptul că după 23 August 1944 în România nu se mai putea guverna fără participarea directă a clasei muncitoare; au militat cu consecvență și fermitate ca muncitorimea să ocupe locul ce i se cuvenea în mod firesc în viața politică și în conducerea statului.

Instaurarea regimului revoluționar-democratic, la 6 martie 1945, a reprezentat o mare victorie a maselor populare și, în primul rând, a clasei muncitoare unite, o rezultantă firească a voinței de neclintit a poporului român de a-și decide soarta în mod suveran, potrivit intereselor și năzuințelor sale.

Problematica unității muncitorești și perspectivele sale au fost amplu dezbătute de Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945.

Apreciind stadiul colaborării dintre P.C.R. și P.S.D., Conferința a stabilit ca obiectiv programatic făurirea unui singur partid al clasei muncitoare, pornind de la faptul că interesele și punctele de vedere comune erau mult mai puternice decât ceea ce îi despărțea încă pe comuniști de social-democrați. Unificarea în perspectivă a celor două partide trebuia să fie rodul acțiunilor concertate, al unei intense activități de clarificare politică și ideologică. „Partidul Comunist Român — se arăta în Rezoluția Conferinței — concepe înfăptuirea Partidului Unic Muncitoresc nu ca o contopire mecanică între două partide existente, ci ca o unificare politică și organizatorică pe baze principiale, în urma unei acțiuni de lămurire ideologică și a înfăptuirii unei depline unități de acțiune”⁸. În rîndul său, C.C. al P.S.D., în Rezoluția din 25 octombrie 1945, punînd un accent deosebit pe problemele unității clasei muncitoare, arăta atît daunele sciziunii din trecut cît și poziția social-democrației române față de realizarea partidului unic. Documentul amintit menționa că unificarea mișcării muncitorești din România într-un singur partid politic, constituia o necesitate istorică posibilă în urma clarificării prealabile a divergențelor teoretice și tactice dintre comuniști și social-democrați, a consolidării Frontului Unic Muncitoresc printr-o strînsă colaborare care să netezească toate asperitățile. „Cu toate dificultățile — preciza Rezoluția — Partidului Social-Democrat va continua să sprijine tendințele de apropiere, să combată curentele care ar stîngeni unitatea de acțiune muncitorească și să pregătească, astfel, condițiile favorabile pentru realizarea pe calea unei dezvoltări organice a unității”⁹.

Frontul Unic Muncitoresc din România și-a probat vigoarea și importanța cu prilejul primelor alegeri parlamentare postbelice din România. După cum este cunoscut, în scopul înfringerii opoziției burgheze și obținerii victoriei în aceste alegeri, P.C.R. a propus prezentarea în campania electorală pe liste unice a candidaților forțelor politice care au preluat puterea la 6 martie 1945, subliniind că muncitorimea unită, partidele ei trebuie să constituie în alegeri, apoi în guvern și parlament, nucleul în jurul căruia să se grupeze toate forțele revoluționare ale țării.

Definirea liniei tactice în campania electorală a prilejuit puternice frămîntări și disensiuni în conducerea Partidului Social-Democrat al cărui președinte, C. Titel Petrescu, situîndu-se pe o poziție rigidă, secară susținea teza prezentării separate în alegeri. Congresul al XVII-lea extraordinar al P.S.D., din 10 martie 1946, a hotărît însă cu o majoritate covârșitoare de voturi (232 pentru, 29 contra și 60 abțineri) participarea social-democraților la alegeri, în cartel electoral cu partidele și organizațiile care au constituit la 6 Martie 1945 guvernul Dr. Petru Groza¹⁰.

⁸ „Scinteia” nr. 367, din 1 noiembrie 1945.

⁹ „Libertatea”, nr. 362 din 27 octombrie 1945.

¹⁰ Dr. Gheorghe Țuțui, *Evoluția Partidului Social-Democrat din România de la Frontul Unic la Partidul Unic* (mai 1944—februarie 1948), Editura politică, București, 1979, p. 140—141.

În orientarea generală a Congresului și, implicit, în hotărârile adoptate de el un rol însemnat a revenit raportului prezentat de Ștefan Voitec, secretarul general al partidului. „Tot ce am reușit să fim în viața muncitorească și în stat — se sublinia în acest raport — datorăm nu numai forței noastre proprii, dar și încadrării acestei forțe în realitatea Frontului Unic Muncitoresc”. Pornind de la această constatare, raportul formula concluzia că, dacă formele de colaborare pot și trebuie să fie supuse discuției pentru a realiza maximum de eficacitate, „în nici un caz și sub nici o formă nu poate fi pusă în discuție existența Frontului Unic Muncitoresc — care mai presus de orice considerațiune este expresia supremă a celor mai însemnate interese ale clasei muncitoare, a intereselor ei vitale”¹¹.

Pe măsura apropierii momentului alegerilor parlamentare, la 23 octombrie 1946, a avut loc o ședință comună a C.C. al P.C.R. și C.C. al P.S.D. cu participarea candidaților propuși de cele două partide în alegeri. Cu prilejul acestei ședințe, pe lângă problemele specifice campaniei electorale, au fost adoptate măsuri de mare importanță pentru evoluția unității de acțiune a clasei muncitoare, dintre care menționăm: elaborarea de către C.C. al F.U.M. a unui plan concret de perfecționare a relațiilor dintre P.C.R. și P.S.D., care să cuprindă: colaborarea strânsă între fracțiunile parlamentare și în guvern; crearea unui organ coordonator parlamentar și guvernamental; obligativitatea aplicării în practică a hotărârilor luate de comun acord, responsabilitatea secretarilor regionali și județeni pentru aplicarea în practică a hotărârilor C.C. al F.U.M. Comentându-se aceste hotărâri în articolul „Frontul Unic Muncitoresc într-o nouă etapă”, publicat în *Scînteia*, la 1 noiembrie 1946, se arăta: „Avem de-a face cu o nouă etapă în istoria relațiilor între partidele social-democrat și comunist. Fiecare dintre aceste partide a crescut și s-a întărit în acești ani. Dar s-a petrecut fenomenul plin de consecințe că, în lupta comună, s-a clădit o unitate de acțiune bazată mai puțin pe actul formal încheiat și semnat de delegații respectivi, cât pe apropierea organică și din ce în ce mai pronunțată între tacticile și ideologiile fiecăruia din aceste partide”¹². Aprecieri similare a făcut și ziarul „*Libertatea*”, considerînd identitatea de vederi a social-democraților și comuniștilor în campania electorală, un mare pas înainte pe drumul consolidării unității de acțiune muncitorească.

Concomitent cu activitatea politică desfășurată în vederea cuceririi victoriei în alegerile parlamentare, cele două partide muncitorești au conlucrat în același spirit de unitate cu prilejul Conferinței de pace de la Paris din a doua jumătate a anului 1946. Cadrele de conducere ale P.C.R. și P.S.D., care au făcut parte din delegația țării noastre la această importantă reuniune internațională, alături de ceilalți delegați români, au adus o contribuție de înaltă răspundere la afirmarea dreptului și intereselor poporului român, a independenței și suveranității

¹¹ „*Libertatea*”, nr. 474, din 14 martie 1946.

¹² Cf. Ștefan Voicu, *Pagini de istorie socială*, Editura politică, București, 1971, p. 287—290.

naționale. Poziția patriotică a comuniștilor și socialiștilor în cadrul delegației guvernamentale la Conferința de pace și în afara acesteia, efortul lor în apărarea intereselor fundamentale ale națiunii s-au bucurat de o largă apreciere în opinia publică din țară și de peste hotare, contribuind la creșterea influenței și autorității ambelor partide¹³.

Trecerea la realizarea partidului unic al clasei muncitoare din România a avut loc în condițiile transformării Partidului Comunist Român în cea mai puternică forță politică a țării. Întărirea organizatorică și creșterea influenței partidului comunist au fost corelate cu o intensă activitate ideologică, de educare a maselor populare în spirit revoluționar ceea ce a caracterizat activitatea politico-ideologică desfășurată în acel timp de comuniști a constatat în demascarea propagandei burgheze și a reziduurilor fascismului, a ideilor retrograde, reacționare, în cadrul unor ample dezbateri publice prin confruntarea deschisă a diverselor opinii, direcția principală reprezentând-o ofensiva înnoitoare a concepției filozofice a clasei muncitoare, a materialismului dialectic și istoric. Receptivitatea față de realitățile epocii a dat posibilitatea reconsiderării a unor teze teoretice formulate anterior, elaborării și fundamentării unor idei și puncte de vedere noi conforme realităților și cerințelor practicii revoluționare.

Întărirea politico-organizatorică și creșterea influenței ideologice a P.C.R., efortul său permanent de aplicare creatoare a teoriei revoluționare, concomitent cu politica de apropiere și conlucrare cu P.S.D., de combatere cu forțe unite a ideilor și practicilor reformiste și sectariste au grăbit evoluția frontului unic spre partidul unic muncitoresc. În anumite momente fiecare partid a fost nevoit să ia măsuri, uneori foarte severe, împotriva manifestărilor sectare și scizioniste din propriile rânduri, dar aceste măsuri n-au dus la slăbire, ci, dimpotrivă, la întărirea celor două partide. La sfârșitul anului 1947, ele se înfățișau cu organisme puternice cuprinzând peste 1 300 000 membri (P.C.R. aproape 800 000, iar P.S.D., peste 527 000), aveau o rețea încheată de organizații și foruri statutare, de jos în sus, participau cu peste 32 000 de cadre în conducerea sindicatelor; dispuneau de organizații de femei și tineret, de ziare și edituri proprii.

În cursul anului 1947, se constată o creștere a maturizării organizațiilor P.S.D., a fermității lor politico-ideologice. Menționăm în acest sens hotărîrea Biroului Politic al C.C. al P.S.D. din august 1947 care arăta că: „Partidul Social Democrat din România este un partid socialist de stînga și s-a manifestat ca atare în hotărîrile și actele sale politice... P.S.D. a făcut această politică și este hotărît să o facă și pe viitor în mod categoric, pe temeiul principiului unității de acțiune a clasei muncitoare concretizată în F.U.M., unitate care trebuie consolidată și desăvîrșită“. Primită cu profundă satisfacție de clasa muncitoare, această hotărîre a fost dezbătută de comitetele județene ale P.C.R. și ale P.S.D., reunite în ședințe de front unic muncitoresc și, apoi, în

¹³ Ștefan Lache, Gheorghe Țuțui, *România și Conferința de pace de la Paris din 1946*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 239—248.

adunări comune ale membrilor celor două partide, desăsurate în întreaga țară, prilejuind exprimarea voinței de întărire a unității mișcării muncitorești.

Mutațiile produse în activitatea P.S.D. în anul 1947 au marcat orientarea sa de ansamblu pe poziții teoretice și practice revoluționare, dublată de trecerea împreună cu P.C.R. la realizarea efectivă a unității depline a clasei muncitoare. La 27 septembrie 1947, a avut loc ședința comună a birourilor politice ale C.C. al P.C.R. și C.C. al P.S.D., care, examinând situația politică internă și externă, a constatat că, în vederea consolidării regimului democratic și îndeplinirii misiunii istorice a clasei muncitoare, unificarea partidelor muncitorești se impune ca o cerință primordială. Drept urmare, s-a hotărât punerea în discuția forurilor de conducere ale celor două partide a mijloacelor practice pentru grăbirea înfăptuirii unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării muncitorești. Această hotărâre de mare însemnătate a fost aprobată de membrii celor două partide, de întreaga clasă muncitoare. Organizațiile locale ale P.C.R. și ale P.S.D. au trecut îndată la organizarea unor ședințe plenare comune în care comuniștii și social-democrații își exprimau adeziunea față de hotărârea de a trece la înfăptuirea partidului unic.

La scurt timp, între 4 și 9 octombrie 1947, a avut loc Congresul al XVIII-lea al P.S.D. la care au luat parte 376 delegați, precum și numeroși invitați din țară și de peste hotare. „Ceea ce incumbă congresul de față, pe lângă îndatoririle obișnuite de partid — se releva în Raportul general prezentat de Theodor Iordăchescu — este să confirme politica de pînă acum a partidului și să dezvolte această politică în interesul suprem al clasei muncitoare și al socialismului, pe linia unității de clasă a proletariatului”¹⁴. Unitatea clasei muncitoare a constituit, de asemenea, un lait motiv al rapoartelor privind politica internă și externă, prezentate de Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec, ca și a dezbaterilor.

În urma expunerii libere a opiniilor de către delegați, Congresul al XVIII-lea al P.S.D. a adoptat o rezoluție politică prin care „împun-ternicește Comitetul Central al P.S.D. să discute cu Comitetul Central al P.C.R. mijloacele practice pentru realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării noastre muncitorești, și, pe baza acordului ce se va stabili, să facă toate lucrările și formele pentru desăvîrșirea unității în cadrul unui singur partid al clasei muncitoare”¹⁵.

Hotărârile Congresului al XVIII-lea al P.S.D., care veneau în întîmpinarea propunerilor P.C.R. de unificare a mișcării muncitorești făcute la Conferința națională din 1945, au fost aprobate de membrii celor două partide, fiind apreciate ca o expresie a înlăturării ultimelor piedici în calea făuririi partidului unic.

La 29 octombrie 1947, Comitetul Central al Frontului Unic Muncitoresc a început lucrările pregătitoare făuririi partidului unic. În aces-

¹⁴ *Al XVIII-lea Congres general al Partidului Social Democrat din România, Raport general*, București, 1947, p. 29.

¹⁵ „Libertatea”, nr. 943 din 11 octombrie 1947.

scop, au fost constituite două comisii din reprezentanți ai conducerii celor două partide cu sarcina de a elabora Platforma și Statutul partidului unic, precum și de a stabili măsurile organizatorice concrete de unificare. Comunicatul C.C. al F.U.M. publicat la 1 noiembrie 1947 sublinia că mișcarea muncitorească din România se afla în momentul istoric de trecere la efectuarea lucrărilor pregătitoare realizării partidului unic și adresa un apel călduros către toate organizațiile, către toți membrii celor două partide, îndemnând „la o cit mai strinsă colaborare în toate sectoarele de activitate”¹⁶.

Într-o atmosferă principală, de înțelegere și conlucrare, cele două comisii au pregătit proiectele documentelor, care au fost supuse dezbaterii și aprobate apoi de Comitetele Centrale ale partidelor comunist și social-democrat, reunite în ședințe în zilele de 11 și 12 noiembrie 1947. Cu acest prilej, au luat cuvîntul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Lothar Rădăceanu, Ștefan Voitec, Tudor Ionescu și alții, care au reliefat faptul că în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, îndeosebi în perioada de pregătire a unificării, colaborarea celor două partide a fost deosebit de rodnică și a devenit tot mai strinsă, ceea ce a apropiat momentul înfăptuirii partidului revoluționar unic al clasei muncitoare¹⁷. Principalul document adoptat a fost Platforma Partidului Unic Muncitoresc. Rod al activității colective, al unei largi dezbateri în cadrul comisiei și al organelor de conducere ale celor două partide, Platforma generalizează bogata experiență dobîndită de P.C.R. și P.S.D. în lupta unită pentru transformări revoluționar-democratice și înfățișează concluziile la care au ajuns cele două partide privind trecerea României la socialism. Ea a reprezentat documentul principal pe baza căruia s-a realizat unitatea deplină a clasei muncitoare, în cadrul unui singur partid revoluționar.

La începutul lunii decembrie 1947, a început dezbaterea platformei în organizațiile de bază, în ședințe și adunări comune ale membrilor ambelor partide. Totodată, în orașe și sate, în fabrici, uzine și instituții, oamenii muncii își manifestau prin cuvîntări, mițiuni și telegrame adăziunea la prevederile Platformei și hotărîrea de a le înfăptui în activitatea de fiecare zi. Concomitent cu dezbaterile politico-ideologice, s-a trecut la crearea comisiilor locale mixte de unificare.

Ampla activitate teoretică, ideologică și organizatorică reprezenta o mărturie grăitoare a faptului că partidul unic muncitoresc se clădea ca rezultat al unei munci sistematice de clarificare ideologică, principală, atît a comuniștilor, cit și a social-democraților, a întregii clase muncitoare din România.

După abolirea monarhiei și instaurarea Republicii Populare Române, procesul de unificare a mișcării muncitorești, început anterior, s-a intensificat în strinsă legătură cu sarcinile trecerii la revoluția socialistă. La 4 ianuarie 1948, Comitetul Central al Frontului Unic Munci-

¹⁶ „Scînteia” din 1 noiembrie 1947.

¹⁷ *Contribuții la studierea istoriei contemporane a României*, Editura politică, București, 1980, p. 272.

toresc a hotărît formarea unei comisii centrale de organizare a congresului de unificare, stabilind principiile și criteriile de alegere a birourilor organizațiilor de bază, a comitetelor de plasă, de sector și județene, ca și a delegațiilor pentru Congres.

Formată din cadre de conducere ale celor două partide, Comisia centrală de organizare avea menirea de a soluționa toate problemele legate de înfăptuirea practică a unității, inclusiv pregătirea și organizarea Congresului. Pînă la 20 ianuarie 1948 s-au creat organizațiile locale ale partidului unic și au fost alese organele conducătoare ale acestora; între 20—25 ianuarie au avut loc în întreaga țară adunările generale ale delegaților pe județe pentru alegerea delegaților la Congres.

Adunările de alegere a organelor conducătoare s-au desfășurat pe baza normelor democratice — candidații erau aprobați și apreciați nominal — marcînd existența în fapt a partidului unic muncitoresc. La începutul lunii februarie 1948, în cadrul unor ședințe ale activului de partid, au fost instalate comitetele județene ale partidului unic; ele au preluat conducerea și răspunderea întregii activități de partid. În comitetele județene, de plasă și de sector au fost alese peste 8 200 de cadre, provenind din ambele partide.

În zilele următoare, Comisia de organizare a fixat locul și data ținerii Congresului, au fost date publicității ordinea de zi și proiectul de statut al partidului unic muncitoresc. În legătură cu activitatea de presă și editorială, s-a stabilit ca ziarele „Scînteia” și „Libertatea” să devină organe centrale ale partidului, primul urmînd să apară dimineața, iar celălalt după amiază. Încă de acum, s-a căzut de acord ca partidul rezultat din unificare să poarte denumirea de Partidul Muncitoresc Român (sub această titulatură, partidul nostru a activat pînă la Congresul al IX-lea din 1965, cînd s-a aprobat denumirea de Partidul Comunist Român).

Lucrările Congresului de unificare a P.C.R. cu P.S.D. s-a desfășurat la București, în sala Ateneului Român, în zilele de 21—23 februarie 1948, avînd menirea principală de a desăvîrși și consfinți unificarea politică și organizatorică a clasei muncitoare, de a adopta statutul și a alege organele centrale de conducere ale partidului unic. La Congres au participat 822 de delegați cu drept de vot deliberativ și 8 delegați cu drept de vot consultativ; ei au aprobat activitatea comitetelor centrale ale P.C.R. și P.S.D. în vederea unificării și au adoptat în unanimitate hotărîrea istorică de fărîmire a partidului unic al clasei muncitoare din România.

În documentele Congresului s-a făcut o analiză amplă a împrejurărilor interne și internaționale, a evenimentelor desfășurate după 23 August 1944 și a realizărilor regimului democratic; s-au definit caracteristicile fundamentale ale partidului unic și misiunea sa istorică; s-au schițat, totodată, sarcinile imediate, liniile directoare ale construirii socialismului în România.

La Congresul de unificare din 1948 au luat parte ca invitați reprezentanți ai partidelor comuniste, socialiste și ai altor organizații democratice din 13 țări (Albania, Anglia, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia,

Franța, Grecia, Iugoslavia, Italia, Olanda, Palestina, Polonia și Ungaria), iar un număr de 12 partide au trimis mesaje de salut (Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, Partidul Socialist Unit din Germania, partidele comuniste din Danemarca, Suedia, Argentina, Belgia, Finlanda, Venezuela, Chile, Japonia, Siria și Liban).

În raportul politic general prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej, în raportul asupra proiectului de statut, prezentat de Lotar Rădăceanu ca și în dezbateri, un loc important a revenit înfățișării experienței mișcării muncitorești în problema unității. Astfel, s-a relevat faptul că unificarea deplină a mișcării muncitorești din România era rezultatul unui îndelungat proces istoric; au fost sintetizate principiile și trăsăturile acestui proces. „Partidul Muncitoresc Român — se sublinia în raportul politic — s-a încheat ca un partid al luptei neîmpăcate împotriva exploatării, pentru dezvoltarea democrației populare spre socialism. Unificarea politică și organizatorică, făurirea organizațiilor unice de partid au izvorât nemijlocit din unitatea de acțiune în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, din activitatea de clarificare ideologică și din apropierea tovărășească realizate în munca și în lupta comună. „Nu numai faptul în sine al creării unui partid muncitoresc unic — relevă în continuare raportul — dar și felul în care s-a făcut unificarea reprezintă o mare izbândă a muncitorimii din România”¹⁸. Reluând această idee, raportul asupra proiectului de statut sublinia că făurirea unității de acțiune și luptă comună a partidelor social-democrat și comunist au asigurat creșterea continuă a rolului și însemnătății clasei muncitoare în viața politică. „Desigur — se preciza în acest raport — n-au lipsit greutăți, fricțiuni și probleme disputate de-a lungul acestui drum care ne-a dus la unitate. Dar, am învins greutățile, am lichidat fricțiunile și am rezolvat problemele în acel spirit tovărășesc pe care l-a creat însăși comunitatea luptei noastre”¹⁹.

Lucrările Congresului au reliefat că unitatea deplină a mișcării muncitorești din România era rodul acțiunilor întreprinse în comun sau de sine stătător de P.C.R. și P.S.D., pornind de la realitățile istorice concrete și de la năzuințele și interesele fundamentale ale clasei muncitoare și ale întregului nostru popor.

În ultima zi a lucrărilor sale, 23 februarie 1948, Congresul a adoptat o Rezoluție și a ales Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, format din 41 de membri și 16 membri supleanți. În prima ședință plenară, ținută la 24 februarie 1948, Comitetul Central a ales Biroul Politic, s-a constituit Secretariatul Comitetului Central și au fost confirmați redactorii responsabili ai ziarelor „Scinteia” și „Libertatea”. Secretar general al C.C. al P.M.R. a fost ales Gheorghe Gheorghiu-Dej. Membrii organelor conducătoare alese de Congres au provenit atât din P.C.R. cit și din P.S.D., asigurându-se o reprezentare echitabilă în raport cu efectivele și ponderea pe care le avuseseră pînă atunci cele

¹⁸ „Scinteia”, nr. 1144 din 23 februarie 1948.

¹⁹ „Scinteia”, nr. 1145 din 24 februarie 1948.

două partide. În acest fel, Congresul din 21—23 februarie 1948 a desăvârșit și a consfințit unificarea P.C.R. și P.S.D., crearea partidului unic al clasei muncitoare din țara noastră.

*
* *

Prin partidul unic, clasa muncitoare din România și-a făurit un puternic detașament politic revoluționar de avangardă, înarmat cu teoria revoluționară despre lume și viață, materialismul dialectic și istoric, capabil să cunoască legile dezvoltării sociale, să organizeze, să unească toate forțele progresiste ale națiunii în lupta împotriva exploatării și asupririi, pentru transformarea revoluționară a societății pe calea socialismului.

„Făurirea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare — se subliniază în Programul Partidului Comunist Român — a pus capăt pentru totdeauna sciziunii în mișcarea noastră muncitorească, a constituit o însemnată victorie a forțelor revoluționare din România. Aceasta a fost o necesitate obiectivă pentru dezvoltarea cu succes a revoluției, pentru împlinirea misiunii istorice ce revenea proletariatului în calitatea de clasă conducătoare a societății“²⁰.

Rezultat al dezvoltării proprii noastre mișcări muncitorești, al unei evoluții istorice obiective, al luptei politice a proletariatului și consolidării unității sale de acțiune, făurirea partidului unic al clasei muncitoare din România a reprezentat un eveniment important în mișcarea muncitorească internațională, un act politic cu profunde rezonanțe în alte țări ale lumii. Succesul obținut de clasa muncitoare din România în realizarea unității sale și experiența bogată acumulată în acest domeniu au fost apreciate încă atunci drept una din căile viabile de realizare a unității muncitorești. Astfel, în cuvântul său, secretarul general al Partidului Comunist din Austria arăta : „Ecoul pildei noastre va răsună din țară în țară, și noi, care sîntem adunați aici putem spune : noi am fost martorii unui eveniment istoric“. În această apreciere ca și în altele, asemănătoare, vedem, desigur, o recunoaștere internațională a însemnătății experienței unificării mișcării noastre muncitorești, a contribuției ei la dezvoltarea colaborării și activității pe plan internațional a diferitelor detașamente ale clasei muncitoare.

Făurirea și dezvoltarea unității de acțiune a clasei muncitoare din România, iar apoi unitatea sa deplină în cadrul unui singur partid politic, reprezintă astfel nu numai o cucerire de mare preț a forțelor revoluționare, ci, totodată, o contribuție teoretică și practică la soluționarea problemelor complexe puse de colaborarea dintre diferitele detașamente ale mișcării muncitorești pe plan național și internațional. Pornind de la propria experiență, de la învățămintele ce se desprind

²⁰ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 56.

din studiul întregii dezvoltări a mișcării muncitorești din țara noastră ca și din alte țări, Partidul Comunist Român a formulat teze și concluzii de mare actualitate pentru mișcarea comunistă și muncitorească internațională, pentru creșterea rolului clasei muncitoare în procesul de unire a tuturor forțelor democratice și antiimperialiste.

Exemplul românesc a demonstrat atât că unitatea clasei muncitoare este indispensabilă pentru victoria revoluției socialiste, cât și că această unitate poate lua diferite forme în funcție de specificul condițiilor din fiecare țară, că făurirea pe baze principiale a partidului unic deschide cîmp larg de manifestare tuturor militanților mișcării muncitorești, creșterii influenței clasei muncitoare asupra întregii vieți sociale și politice.

Principala concluzie ce se relevă din analiza întregului proces de înfăptuire a unității clasei muncitoare este aceea că ambele partide — P.C.R. și P.S.D. — au vădit o constantă preocupare ca în toate acțiunile întreprinse, în comun sau separat, să pornească de la realitățile românești, și de la cerințele înfăptuirii sarcinilor revoluției. Reflectînd această atitudine, Raportul asupra proiectului de statut, prezentat la Congresul de unificare, sublinia următoarea idee de mare însemnătate și actualitate : „Noi am ascultat glasul clasei muncitoare, glasul istoriei însăși, glasul conștiinței noastre revoluționare, cînd am pășit pe acest drum și nu ne-am făcut decît datoria de marxiști“²¹. Aceeași orientare, de ancorare puternică în realitățile românești, se remarcă și în Raportul politic general, care formula aprecierea : „Avem tot ce ne trebuie pentru îndeplinirea misiunii istorice pe care și-a luat-o regimul nostru democratic : lichidarea înapoierii noastre economice, transformarea României într-o țară industrial-agrară înaintată și asigurarea unui nivel de trai ridicat maselor muncitoare“²².

În anii care au urmat Congresului de unificare din 21—23 februarie 1948, în procesul revoluției și construirii orînduirii socialiste, partidul unic al clasei muncitoare din România s-a afirmat viguros ca singura forță politică conducătoare în toate domeniile de activitate, a desfășurat o vastă activitate politică, organizatorică, teoretică-ideologică, asigurînd înfăptuirea pas cu pas a țelurilor refacerii și modernizării economiei naționale, așezării ei pe baze socialiste, organizării societății pe principii noi, socialiste, dezvoltarea culturii și întregii creații spirituale, ridicarea neconținută a nivelului de trai al celor ce muncesc, întărirea independenței și suveranității naționale.

²¹ „Scînteia“, nr. 1145 din 24 februarie 1948.

²² „Scînteia“, nr. 1144 din 23 februarie 1948.

Metodica predării istoriei

ROLUL CRONOLOGIEI ÎN LECȚIA DE ISTORIE

BOGDAN TEODORESCU

1. — Numim îndeobște cronologie acea știință auxiliară a istoriei, care se ocupă cu fixarea în timp a evenimentelor și cu stabilirea duratei lor. S-a apreciat, cel mai adesea în deplină cunoștință de cauză, că cronologia reprezintă suportul material, osatura istoriei însăși.

Fetișizată în vremurile îndepărtate ale copilăriei, istoriografiei, cînd scrierile cronicarilor sau analiștilor se rezumau la o lungă înșiruire de fapte ordonate pe ani (și pe principii din a căror interesată bunăvoință se nașteau asemenea opere), cronologia a devenit treptat pe măsura evoluției cercetării istorice un element de cadru, e drept însă foarte important.

Înaintînd adînc în interpretarea faptelor, descoperind în spatele impetuoaselor desfășurări de forțe și a marilor actori ai scenei politice și militare, legile generale ale dezvoltării istorice, anexîndu-și noi teritorii și ramificîndu-se pînă la a cuprinde toate domeniile în care se manifestă geniul uman, istoria, nu se poate sustrage cronologiei.

Reconstituirea veridică a realității este imposibilă fără precizarea în timp a desfășurării evenimentelor precum și a duratei lor.

Se poate astfel afirma, că istoria studiază pe temeiul izvoarelor desfășurarea evenimentelor umane înscrise pe firul timpului și al cauzalității, faptele individuale ale trecutului demne de memoria colectivă a umanității¹.

Astfel, istoria găsește în cronologie un principiu ordonator, esențial pentru înțelegerea rațiunilor adînci care prezidează dezvoltarea.

2. — Aceasta și explică de ce istoriografia română a mers încă de la începuturile ei mină în mină cu cronologia, o lucrare printre primele de care avem știință, fiind publicată încă la 1837 în două volume la Iași : *Hronologia și istoria universală* de Gh. Săulescu.

Pentru uz didactic, tînrul pe atunci A. D. Xenopol scoate tot la Iași la tipografia societății Junimea, ale cărei preocupări pentru studiul istoriei în general și al istoriei patriei în special sînt astăzi bine cunoscute², „*Cronologia rațională a istoriei universale prelucrată cu privire la examenul de bacalaureat*“ în 1871. Preocupat de filozofia istoriei, inclusiv de unele probleme de metodă, A. D. Xenopol s-a distins

¹ I. Alunaș, H. Daicoviciu, *Criteriul sociologic în stabilirea faptului istoric*, în *Filozofia istoriei, Studii*, Editura politică, București, 1969, p. 31.

² Al. Zub, *Junimea. Implicații istoriografice (1864—1885)*, „Junimea“, Iași, 1976.

prin contribuții originale dezvoltate în lucrarea *Principii fundamentale ale istoriei*, publicată mai întâi la Paris în 1899, și apoi un an mai târziu într-o traducere românească, la Iași.

Marele istoric distinge două categorii de fapte existente în univers : de succesiune și de repetiție sau coexistență cărora le corespund două mari clase de științe. Cu studiul faptelor de repetiție se ocupă științele exacte, călăuzite de legi, pe cînd științele evoluției și devenirii, între care și istoria, își propun să studieze faptele de succesiune, fără a formula legi, locul acestora fiind luat de „seriile istorice“, două sau mai multe fapte de succesiune legate cauzal. Cu toate limitele sale, teoria istoriei a lui A. D. Xenopol, pornind de la domeniul faptelor istorice, s-a constituit în epocă într-o reușită pledoarie în favoarea caracterului științific al istoriei.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, paralel cu progresele de ansamblu ale științei istoriei și disciplinelor ei auxiliare se vor publica mai multe lucrări precum la București în 1913 *Tabloul cronologic al tuturor domnilor Moldovei* de Constantin Kogălniceanu sau la Iași în 1929 *Memoratorul de istorie* partea I-a (*Antichitatea și evul mediu pînă în 1300*) sub semnătura profesorului Mihail Berza, aflat pe atunci la începutul strălucitei sale cariere științifice. În aceeași vreme, A. Sacerdoțeanu făcea să apară la București, în 1940, primul curs de științe auxiliare ale istoriei, în cadrul căruia, firește, rolul și locul cronologiei în cercetarea istoriei era puternic fundamentat.

Desigur, nu putem omite din schița noastră, oricît de sumară ar fi, opera lui N. Iorga. Reflecțiile sale asupra istoriei și modul în care aceasta trebuie studiată se găsesc în binecunoscutele *Generalități cu privire la studiile istorice*. Conform concepției lui Iorga, istoria trebuie privită ca o expunere veridică a faptelor, integrate unui cadru unitar menit să sugereze plenitudinea vieții trecute. Creator de mari sinteze istorice (cea a poporului român fiind cea mai importantă din ele), Iorga era stăpînit de viziunea „istoriei totale“, născută dintr-o cercetare atotcuprinzătoare. Încununată cu „Istoriologia umană“ opera sa nu putea ascunde credința că spiritul istoric constă în simțul neconținut al dezvoltării.

Vom completa această scurtă trecere în revistă, numind între cei care au ilustrat în ultimii ani domeniul, pe profesorul Ion Ionașcu, cu contribuții, evidențiind mai cu seamă aspectele de ordin tehnic ale cronologiei.

Încă după primul război mondial, dar mai cu seamă în ultimii 30 de ani, cronologia a fost reevaluată de acea vastă și generoasă mișcare, ce a așezat temeliiile istoriei pe baze mai largi, integrînd și redescoperind culturi și civilizații, ce păreau definitiv îngropate în uitare.

Încheierea procesului de formare a statelor naționale în Europa centrală și sud-estică și mai apoi împlinirea aspirațiilor spre libertate și

³ Ionașcu, *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească*, în *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. I, Editura Academiei, București, 1956, p. 389—485, idem, *Erele în trecutul omenirii*, în „Magazin istoric“, III, 12 (33), 1969, p. 58—65.

independență a unui mare număr de popoare aflate pînă într-un trecut foarte apropiat sub jugul dominației coloniale, a redimensionat istoria.

Aceasta a devenit cu adevărat universală integrînd timpul istoric al tuturor popoarelor, inclusiv și mai cu seamă ale acelorora, atîta vreme lipsite de sentimentul apartenenței și participării reale la istorie.

În acest context, noile cercetări au încetat de a absolutiza istoria politică, accentele deplasîndu-se treptat spre investigarea domeniilor vieții social-economice și culturale și de aici a mentalităților, sensibilităților și atitudinilor, toate încorporate în civilizații, departajate spațial și temporal.

Așa s-a ajuns la situația, tot mai des întîlnită, ca marile lucrări de sinteză a istoriei civilizațiilor, ca și obișnuitele și atît de utilele lucrări de popularizare să fie frecvent însoțite alături de ilustrații, bibliografii și mici glosare, de tabele cronologice cît mai complete. Avem astfel în vedere prestigioasele publicații ale casei Artaud din Paris, reunite în colecția „Marile civilizații ale lumii“, nu puține traduse și în românește, sau, la noi, seria Editurii științifice și enciclopedice „Popoare, culturi, civilizații“ și colecția „Arte și civilizații“ a Editurii Meridiane, cu nu puține apariții remarcabile.

În fine ca o incununare a acestor preocupări, editurile nu au întîrziat să publice serii de sinteză cronologică apărute, de pildă, la Paris, în colecția „Que sais-je“ și în țara noastră primele încercări de cuprindere cronologică integrală a istoriei universale și a istoriei românești: *Istoria lumii în date* și *Istoria României în date*, excelente instrumente de lucru pentru orice cercetător al istoriei ⁴.

3. — La Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu a apreciat că există în prezent o evidentă rămî-nere în urmă a activității politico-ideologice față de dezvoltarea generală a celorlalte domenii de activitate, față de construcția economică a țării, față de dezvoltarea generală a României socialiste și a cerut tuturor activiștilor frontului ideologic să transforme întreaga activitate desfășurată pe acest tărîm, deci și în domeniul istoriei, într-o armă de educare revoluționară, patriotică a maselor ⁵.

În această optică, realizarea unei noi calități atît în activitatea de cercetare, cît și în cea de studiere a istoriei se impune cu necesitate.

Luînd exemplul modului în care Raportul și celelalte documente ale Congresului operează cu date, fapte și cifre convingătoare, se impune ca în abordarea tuturor problemelor de istorie să se practice un sistem concret de prezentare. Aceasta înseamnă că profesorii de istorie sînt solicitați să renunțe la formulările generale, și să ancoreze studierea isto-

⁴ *Istoria lumii în date*, Editura enciclopedică română, București, 1969; *Istoria României în date*, Editura enciclopedică română, București, 1975.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1979, p. 82.

riei pe terenul ferm al faptelor, utilizând pentru aceasta o informație bogată și diversă⁶.

Inspirată de aceste comandamente fundamentale, cronologia se arată a fi în egală măsură condiția indispensabilă a pregătirii profesorului, precum și una din modalitățile de însușire a cunoștințelor istorice, ce ne rămân cel mai adesea în memorie prin instalarea lor într-un timp istoric, bine individualizat prin repere cronologice inconfundabile.

De aici decurge mai întâi necesitatea familiarizării profesorului cu caracteristicile filozofice ale noțiunii de timp, precum și cu cunoașterea modului concret în care, la diverse vârste școlare, copiii percep și interpretează timpul în general și timpul istoric în special.

Materialismul dialectic și istoric consideră timpul ca fiind o formă fundamentală de existență a materiei definit prin notele de durată, succesiune și simultaneitatea proceselor realității obiective. Timpul are o singură dimensiune, durata, fiind de aceea ireversibil, scurgându-se veșnic într-o singură direcție, din trecut, prin prezent, spre viitor. „Fără să fie excluse momentele reale de ciclicitate, de repetabilitate și de reversibilitate, în colțul nostru de univers se poate vorbi de o săgeată a timpului, legată de ideea de progres”⁷.

Propriu devenirii colectivităților umane este timpul social-istoric, coordonată obiectivă a timpului, constituit de evenimente, procese și fenomene ce se exprimă cantitativ prin date.

Cronologia exprimă în egală măsură ordonarea, periodizarea și sincronizarea acestora, înlănțuind în timp nu doar faptele istorice ci și cauzele și efectele lor. Orientarea în timpul istoric și mai apoi deprinderea de a utiliza datele istorice ne conduce deci în mod firesc spre explicația istorică, una din condițiile esențiale ale studierii istoriei.

Perceperea timpului istoric întâmpină mari dificultăți la elevii claselor primare și gimnaziale.

Mai întâi timpul istoric, în opoziție cu timpul concret, obișnuit, reprezintă o noțiune abstractă. Nu trebuie nesocotită împrejurarea că și spațiul istoric diferă prin natura sa de realitate, este ceva abstract. Viziunea asupra timpului istoric apelează deci exclusiv la cel de al doilea sistem de semnalizare, la cuvânt, hartă, imagine etc.

Însușirea cu ajutorul cronologiei a istoriei presupune un drum lung și greu, parcurs împreună de elev și profesor. Încheierea sa fericită atâră hotărîtor de tenacitatea profesorului, de capacitatea sa de a utiliza toate mijloacele de care dispune, corespunzător nivelului de vîrstă și înțelegere al elevilor săi. Căci, departe de a fi un scop în sine, formarea deprinderilor cronologice va înlesni tinerelor generații înțelegerea marilor mecanisme ale istoriei și, într-o perspectivă mai îndepărtată, edificarea acelor convingeri din care se va naște angajarea politică în slujba marilor idealuri ale socialismului și comunismului.

⁶ Gh. I. Ioniță, *Sarcinile cercetării și predării istoriei în lumina documentelor celui de al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, în „Revista de istorie”, 33, 2, 1980, p. 239.

⁷ *Materialismul dialectic, Prelegeri*, Editura politică, București, 1973, p. 187.

Începutul se poate face prin discuții, care să evidențieze relația dintre prezent și trecut, știut fiind că în jurul vârstei de 10 ani, cînd încep să studieze istoria, școlarii pot cuprinde un interval de timp cel mult egal cu dublul vârstei lor. Cum ultimii ani au marcat transformări surprinzătoare în chiar imediata realitate înconjurătoare, se poate compara, spre exemplu, imaginea aceluia nou cartier în care se află școala și pe care elevii îl străbat în fiecare zi, cu fotografii înfățișînd aceleași locuri cu numai 10—15 ani în urmă. Povestiri ale vîrstnicilor sau ale părinților înfățișînd fapte de viață socială vor clădi imaginea unui trecut mai îndepărtat. Pornind de la timpul măsurat pe ceas, ajungînd treptat la timpul vieții părinților și bunicilor, elevii vor fi ajutați să înțeleagă că durata este strîns legată de schimbarea evolutivă, că succesiunea timpului are un sens vizînd în ansamblu progresul multilateral.

Pentru aceasta aceleași aspecte ale civilizației vor fi urmărite de-a lungul epocilor istorice. Cum arăta locuința? În ce fel se îmbrăcau oamenii? Cum se înfățișau obiectele de uz imediat, armele? Care erau principalele mijloace de transport? Iată tot atîtea moduri de a sugera evoluția. Nu ni se pare riscant a compara mereu prezentul cu trecutul, înfățișînd spre exemplu diferența dintre durata, azi, a unui transport aerian transoceanic și timpul necesar spre a parcurge același drum caravelor lui Cristofor Columb.

Urmărind pentru început evoluția vieții materiale, mai ușor de sesizat, ne vom strădui să-i facem pe elevi să înțeleagă cum a evoluat viața socială și politică, cum s-a dezvoltat cultura, domenii mai abstracte ale civilizației.

Înlănțuire de cauze și efecte, cronologia ne conduce cum este și firesc la cauzalitatea istorică. A fixa un eveniment în timpul istoric înseamnă de fapt a-l așeza acolo cu întreaga sa încărcătură de determinare. Compararea a două evenimente istorice trecute, în așa fel încît unul să servească drept cauză celuilalt ni se pare a fi calea cea mai recomandabilă, în această ordine de preocupări, la clasele gimnaziale. Astfel războiul de 100 de ani se constituie în cauză imediată a marilor mișcări țărănești din Franța și Anglia la jumătatea și spre sfîrșitul secolului al XV-lea. Între constituirea celor două blocuri politice și militare de certă tendință expansionistă — imperialistă, Antanta și Puterile Centrale și dezlănțuirea primului război mondial în august 1914 se află o relație de la cauză la efect. La fel de sigur, putem afirma că prăbușirea Imperiilor țarist și austro-ungar a facilitat procesul de formare și desăvîrșire a statelor naționale în Europa centrală și sud-estică.

Sînt, credem, toate acestea motive suficiente spre a acorda toată atenția noastră cronologiei.

Detaliile de ordin tehnic vor debuta prin explicarea mecanismului așezării anilor în decenii, secole, milenii și ere. Binecunoscutele reprezentări grafice ale timpului istoric, cu care se deschid toate manualele de istorie veche, își dovedesc azi eficiența și merită a fi în continuare utilizate.

Relația dată-eveniment se structurează ca rezultat al unei perpetue și atente preocupări știut fiind că, pentru a fi reținute prin dată, eveni-

mentele trebuie să fie prezentate în așa fel încît să stirnească puternice atitudini, să se fixeze emoțional în conștiința elevilor.

Ni se pare astfel folositor, ca o anumită dată, foarte semnificativă, să fie de multe ori repetată, cel mai eficient în conexiune cu un eveniment sau cu alte date și evenimente, de regulă sincrone. Două fapte istorice de mare importanță, încheierea războiului de 100 de ani și căderea Constantinopolului sub turci s-au consumat în același an, 1453. Ne vom strădui, deci, să-i ajutăm pe elevi să nu rețină mecanic data, ci în strînsă relație cu evenimentele mai sus enumerate, și cu marea lor semnificație, acest moment de la jumătatea secolului al XV-lea fiind considerat ca încheind o epocă, după unii autori, chiar întreg evul mediu.

Nu trebuie nesocotite în această ordine de preocupări nici lecțiile de recapitulare. Avînd în principal menirea de a prezenta o chestiune, abordată în mai multe ore de curs, într-o înfățișare nouă, prin prelucrarea întregului material, sistematizarea cronologică se arată a fi aici de mare utilitate. Așezarea în timpul istoric a unor evenimente va ușura analiza relațiilor cauzale, concentrînd scurgerea timpului în jurul celor mai importante fapte istorice.

Din experiența noastră didactică, precum și a unor colegi, s-a desprins ideea utilizării la clasele mici a unor tabele, pe care s-au trecut în ordine cronologică toate datele istorice cunoscute. Ulterior pe măsura parcurgerii programei, cronologia s-a structurat pe popoare, culturi și civilizații, rezultînd protocronii și sincronii foarte semnificative.

S-a întreprins aceasta și pentru a se evita convingerea unor elevi că succesiunea în programă a unor teme implică, în mod obligatoriu, succesiune în timpul istoric. De pildă, a studia despre cultura și civilizația egipteană mai întîi și apoi despre culturile mesopotamiene ar însemna să afirmăm anterioritatea celei dintîi față de a doua, ceea ce nu este riguros exact. Cronologia defalcată pe state și popoare a limpezit aceste neclarități și a ajutat la fixarea corectă în timp a aportului fiecăruia dintre ele la făurirea tezaurului cunoașterii universale. Adăugînd acestor repere cronologice ilustrații decupate sau realizate de elevi, se pot constitui în timp veritabile albume istorice, alături de manuale, semnele esențiale ale inițierii în studiul istoriei.

La nivelul fiecărei clase gimnaziale, profesorul trebuie să-și stabilească cîteva obiective în legătură cu formarea deprinderilor cronologice, în așa fel încît la sfîrșitul ciclului, elevii să poată aprecia corect intervalele de timp, să poată urmări seriile de evenimente, să manifeste siguranță în operații, să poată face conexiuni asociative între date și evenimente, în fine să utilizeze corect mileniul, secolul, deceniul.

Remarcăm și două tendințe, pe care le considerăm la fel de păgubitoare pentru studierea istoriei în general și a cronologiei în special. Mai întîi nesocotirea ei, profesorul considerînd ca un lucru de la sine înțeles însușirea tuturor deprinderilor de utilizare a cronologiei după orele introductive prevăzute de programă la începutul clasei a V-a. În alte situații, fluxul lecției de istorie la clasele a V-a și a VI-a este adesea întrerupt, spre a se face îndelungi exerciții de corelare a datei cu eve-

nimentul sau de așezare a anilor în timpul istoric, milenii, secole, decenii.

Sintem firește de acord cu acei care susțin, că formarea deprinderilor cronologice comportă eforturi deosebite și de durată. Ni se pare însă, referind la cazurile mai sus menționate, că linia de mijloc este de cea mai mare eficiență. Fără a distrage atenția de la problemele fiecărei lecții, profesorul va căuta mijloacele cele mai adecvate, menite să le impună treptat. Odată formate, acestea îi vor ajuta pe elevii care studiază istoria patriei să înțeleagă legile și sensul dezvoltării istorice, mersul impetuos al forțelor sociale progresiste spre marile împliniri, a căror încununare este societatea de azi.

Cursurile de „Probleme fundamentale ale istoriei lumii” vor înlesni elevilor să realizeze conexiunile largi ale istoriei naționale cu istoria universală, în cadrul căroră cronologia cu șirul ei de protocronii și sincronii are menirea să-i edifice asupra rolului și locului pe care îl deținem în ansamblul făuritorilor civilizației universale.

Iată cum utilizarea datelor istorice are, de-a lungul anilor de școală, funcții și roluri multiple; vehicul al cunoștințelor elementare de istorie în cursul gimnazial, modalitate fundamentală de a înțelege marile direcții ale dezvoltării societății românești, expresie limpede a contribuției noastre la istoria universală.

4. — Specificul studierii cronologice a impus o veche dispută, mereu reluată, niciodată definitiv încheiată: câte fapte și implicit câte date trebuie să cuprindă lecția de istorie, câte dintre acestea se constituie într-un minimum obligatoriu înțelegerii dezvoltării istorice, câte sînt pur și simplu un balast al memoriei, reținute, obiectiv vorbind, doar atîta vreme cît să poată fi mai lesne uitate.

Mai vechiul învățămînt de istorie, reprezentat prin numeroși profesori cu o foarte temeinică pregătire de specialitate, era tentat să absolutizeze cronologia, să o transforme dintr-un instrument al studiului într-un scop în sine. Decurgea de aici o bună cunoaștere a evenimentului istoric, desprins însă adesea de contextul a cărui parte integrantă era. Istoria apărea multora dintre elevi ca o searbădă și adesea interminabilă înșiruire de date, stimulați fiind mai cu seamă aceia dintre ei care posedau o memorie prodigioasă.

În ultimii ani, utilizarea pe o scară tot mai largă a metodelor moderne de studiere a istoriei a dezvoltat corespunzător orientarea contrarie în multe situații și împrejurări profesorul, atras de jocul interpretării istorice, uitînd prea adesea de cronologie. Asistenții unor asemenea lecții, superbe construcții de concepte și idei trăiesc surpriza unei istorii atemporale, egale cu ea însăși, posibil a se dezvolta oricînd.

Firește, elevii primesc cu egală neplăcere aceste lecții, stării mai vechi de oboseală, rezultat al unei memorizări fără sensuri bine precizate, luîndu-i locul dezorientarea, neputința de a găsi, altfel decît așezat pe solul temeinic al faptelor, ghemul încîlcit al semnificațiilor. Precum se vede, de la absolutizarea cronologiei la aneantizarea ei nu este decît un pas.

Și în această împrejurare simțul măsurii se impune ca normă obligatorie. La întrebarea „câte fapte și, implicit, câte date trebuie să cuprindă lecția de istorie?” răspunsul este unul singur: atâtea câte sînt necesare pentru a se susține edificiul de idei al lecției, atâtea câte poate asimila un colectiv sau altul de elevi în speranța că aceste cunoștințe adăugate sau corelate altora nu se vor risipi la voia întâmplării.

În această ordine de preocupări, în unele lucrări de specialitate s-a încercat a se stabili suma acelor date fundamentale, util a fi însușite de elevi la sfîrșitul fiecărui an, un minimum cronologic esențial.

Este de reflectat mai întîi asupra necesității ca manualele de istorie să cuprindă un fond de fapte, deci și de date, adăugate fiecărei lecții, din care la sfîrșit să se extragă un tablou cronologic cu distribuirea sinoptică. După un început salutar, schița cronologică adăugată manualelor de istorie veche și medie a României (clasa a VIII), este de așteptat ca această practică să se generalizeze.

Pînă atunci, ni se pare recomandabilă utilizarea „dosarelor” sau „mapelor” de lecții, multiplicată în funcție de numărul elevilor unei clase, condiție indispensabilă a modernizării studierii istoriei. Între copertile lor profesorul adună, atent selecționată, informația necesară lecției: aprecieri cuprinse în documentele de partid, precum și în acele izvoare absolut necesare pentru fundamentarea științifică a cursului, hărți istorice, tabele statistice, concluzii ale istoriografiei moderne etc., alături de care putem așeza și o schiță cronologică comentată. În funcție de nivelul clasei, acest tablou poate fi un minimum, rezumînd conținutul de fapte cuprins în lecție sau poate completa cu o informație nouă manualul.

Prezente pe pupitrul elevilor în fiecare oră de istorie, „dosarul” va permite acestora să fixeze cu ușurință principalele informații cronologice cuprinse în lecție. Degrevat de obligația de a insista asupra evenimentelor, ce alcătuiesc osatura expunerii sale, profesorul va găsi timpul necesar, ca pornind de la acest fond factic, să dezvolte prin dezbatere aspectele de cauzalitate și semnificație. Solicitați să transcrie esențialul, elevii se vor afla la sfîrșitul anului în posesia unei cronologii esențiale pe care, în orele de recapitulare, o pot ordona pe marile compartimente ale dezvoltării istorice.

Fără a da cifre definitive, ci numai din dorința de a stîrni reflecții, considerăm necesar ca, la sfîrșitul unui an de studiu al istoriei la clasele ciclului gimnazial, cuantumul cronologic minim să nu depășească 20—25 date, fiind firește mai mic la clasele V—VI, corespunzător mai mare la clasele VII—VIII⁸. Aceste date și evenimente trebuie alese în funcție de semnificația lor, de măsura în care au înriurit în timp dezvoltarea istorică. Nu cred că e bine să fie nesocotite nici acele evenimente ale istoriei universale, care se așează într-o fericită conexiune cu propria noastră istorie, stimulînd în timp o lungă serie de interdeterminări.

⁸ Vezi și Vlador Ervin, *Cronologia în școala generală, referat*, în colecția „Modernizarea învățămîntului”, XXIV. Predarea istoriei, vol. 5, București, 1977, p. 81—89.

Nu din dorința de a impune modele, ne-am gândit astfel, referitor la cursul de istorie antică predat la clasa a V-a, la cronologia epocii clasice grecești, a celei elenistice și romane, din care s-ar putea alege, în funcție desigur de preferințele fiecărui profesor cele 10—15 date istorice pe care le considerăm util a fi reținute.

Astfel am considerat ca importantă marea colonizare greacă desfășurată între secolele VIII—VI î.e.n. și pentru semnificativa relație ce se stabilește din secolul VII î.e.n. și pînă dincolo de primele invazii barbare, între orășenii pontici și autohtoni.

Epoca de maximă înflorire a democrației sclavagiste ateniene, legată îndeosebi de numele lui Pericle (445—429 î.e.n.), este totodată un timp al maximei dezvoltări economice și culturale a Atenei, vremea lui Sofocle și Euripide, a lui Herodot și Anaxagoras, a lui Phidias.

Fenomenul istoric și cultural rezultat din campaniile lui Alexandru cel Mare (335—323 î.e.n.) numit îndeobște elenism poate fi ilustrat și prin semnificative determinări politice, precum relațiile dintre Lisimah, regele macedonean al Traciei și Dromichaites, cel dintîi dintre „monarhii” cunoscuți din istoria geților.

Important desigur este a determina cronologic și spațiul cultural pe care-l cuprinde elenismul, evidențiind date, precum cele ce evocă strălucita perioadă a Alexandriei, ilustrată de mari literați și savanți, precum Arhimede (260—240 î.e.n.), împlinirea aproape simultană în timp a altarului lui Zeus din Pergam și a Afroditei din Melos (cca 180—160 î.e.n., 160 î.e.n.) sau momentul creării, un secol mai târziu, în jurul anului 40 î.e.n., a grupului sculptural Laocoon.

Nu doar din motive circumstanțiale vom considera drept o dată semnificativă pentru trecutul nostru îndepărtat domnia lui Burebista (82—44 î.e.n.), cu toate remarcabilele consecințe pe care întemeierea primului stat dac centralizat le-a avut.

Din epoca romană, ar trebui reținută cronologia esențială a dezvoltării politice; întemeierea legendară în 753 î.e.n., instalarea republicii (510—509 î.e.n.), al doilea război punic, la capătul căruia Roma devenea cel mai puternic stat al Mediteranei occidentale (218—201 î.e.n.), răscoala lui Spartacus (73—71 î.e.n.), cele două triumvirate și prăbușirea republicii (60—53 î.e.n., 43—42 î.e.n.), principatul lui Augustus (30 î.e.n. — 14 î.e.n.), domnia lui Traian (98—117) și războaiele dacice (101—102, 105—106), colonizarea Daciei și apoi abandonarea ei prin Aurelian (275), dominatul (sfîrșitul secolului al III-lea), divizarea (sfîrșitul secolului al IV-lea), prăbușirea Imperiului Roman de apus (475).

Între capodoperele culturii romane, am insistat asupra construcțiilor, multe monumentale și funcționale, destule foarte trainice, risipite pretutindeni, din Bretania și pînă în nordul Africii și de aici în Orientul mediteranean, ca semn al geniului latin, pozitiv și civilizator. Construcția Colosseumului roman (75—82) și a marilor monumente traiane glorificînd războaiele dacice, trofeul de la Adamclisi (109) și Columna (113) ne duc cu gîndul și la alte construcții zidite pe teritoriul Daciei romane.

Asemenea exemplelor prezentate mai sus se pot alcătui cronologii esențiale și pentru cursurile de istorie universală medie modernă și contemporană predată în clasele a VI-a și a VII-a.

Cum cel puțin în ultima sa ediție, 1979, manualul de istorie veche și medie a României este lipsit de tabele cronologice revine această sarcină profesorului de istorie. El va evidenția faptele și datele, care structurează liniile fundamentale ale dezvoltării noastre istorice așa cum apar în capitolul introductiv al *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, toate prezente în „dosarele” lecției de care a fost vorba anterior.

În clasele primei trepte liceale, când este de presupus că elevii și-au însușit deprinderile de utilizare corectă a datelor în corelație cu evenimentul istoric, sporirea cantității de informație presupune în mod obligatoriu sporirea cunoștințelor de cronologie istorică. Experiența ne arată însă că și aici profesorul are datoria de a adapta lecția la nivelul claselor, cunoscut fiind că acești elevi reușesc să înregistreze și să rețină pe termen lung (un trimestru, un an școlar, un ciclu de studii) mult mai puține date decât pe termen scurt (de la o lecție la alta).

Astfel, la o clasă a IX-a, o lucrare de control (care și-a propus să surprindă, după o lecție recapitulativă, câte date s-au reținut din cronologia războiului pentru independență națională a României), a arătat că 50% din elevi au reprodus integral volumul de informație cronologică cuprins în lecție. Repetind o lună mai târziu lucrarea, în preajma unei recapitulări pentru teză, rezultatele au dovedit că numai 20% din cei chestionați au răspuns identic testului cronologic.

Credem că se impune concluzia, potrivit căreia, paralel cu lecția, ce nu se poate dispensa de întreaga ei armătură cronologică, profesorul trebuie să reflecteze asupra datelor fundamentale, pe care să le reia mereu, așezându-le în corelații de cât mai mare complexitate.

Înzestrați cu un quantum de date și evenimente, absolut necesare pregătirii de cultură generală, elevii, stimulați să se intereseze de istorie, vor continua din proprie inițiativă aceste preocupări și după încheierea cursurilor școlare. La vechea informație vor adăuga alta nouă, cu ajutorul datelor deschizându-li-se treptat orizonturi noi, discipline științifice înrudite cu istoria sau domeniul artelor devenindu-le treptat familiare.

5. — După ce am încercat a răspunde întrebării ce fel și câte date trebuie să cuprindă lecția de istorie, se impun câteva considerații asupra impactului cercetării științifice, de tot mai largă cuprindere și profunzime, cu cronologia.

Sintem conștienți că studierea istoriei nu poate reflecta decât parțial, în ce este mai semnificativ, progresul de ansamblu al științei istorice, înregistrat în ultimul deceniu. Explozia informațională, componentă a revoluției tehnico-științifice, egală în câmpul cercetării istorice cu al

celorlalte discipline științifice, așează foarte adesea pe profesor în fața unei avalanșe de lucrări, fiecare dintre acestea însemnând o considerabilă întindere a volumului faptic.

În mod firesc, impactul progresului incontestabil al cunoașterii istorice cu cronologia are efecte multiple. În principal orice cercetare nouă restructurează cronologia, adăugând date noi sau așezând fapte știute în conexiuni noi. În acest proces, anumite evenimente își pierd strălucirea, altele, până atunci obscure, luându-le locul.

Rezultă din aceste sumare considerațiuni, că supraabundența cantitativă forțează restructurări calitative, profesorul, autor al lecției, fiind obligat să exprime opțiuni, valoarea acestora măsurînd gradul pregătirii sale profesionale.

După cum modernizarea lecției înseamnă, înainte de orice altceva, modernizarea conținutului studiat, corelarea discursului didactic cu cele mai importante cuceriri ale cercetării istorice și cum acestea înseamnă cel mai adesea și importante descoperiri cronologice, modernizarea studiului istoriei comportă implicit recursul la noile date sau la reaşezările cronologice ce urmează adesea unei interpretări originale a unor fapte de multă vreme știute.

Astfel, prezentarea în lecția consacrată războiului pentru independența națională a României a cunoscutei telegrame a marelui duce Nicolae către domnitorul Carol (19/31 iulie 1877), consecință a dificultăților întâmpinate de trupele țariste în fața Plevnei, va sublinia cu putere necesitatea cooperării româno-ruse în Balcani, rolul și locul foarte important care revine României în dobîndirea victoriei.

Tot așa, scrisoarea adresată de Fr. Engels lui I. Nădejde în 1888, cu foarte semnificative aprecieri la adresa programului mișcării muncitorești și socialiste din România, elaborat cu 2 ani înainte de Constantin Dobrogeanu-Gherea, de care acesta luase cunoștință. Sinteză conclusivă, textul lui Engels se poate interpreta în sensul că teoria marxistă era bine cunoscută de promotorii programului socialist, răspîndirea socialismului marxist pe fondul maturizării continue a clasei muncitoare din România fiind premisa esențială a creării în 1893 a Partidului Social-Democrat al muncitorilor din România⁹.

Ne vom referi, în continuare, la cronologia instaurării fascismului în Europa, structură dezvoltată — ca rezultat al cercetării istorice românești în importante documente de partid. Pentru a relua pe scurt vom afirma că „în 1920 vine la putere dictatura fascistă horthistă în Ungaria, în 1922 se instaurează fascismul la conducerea Italiei, în 1923 triumfă dictatura fascistă în Bulgaria, iar în 1926 în Portugalia. Urmează apoi, în 1926, instaurarea dictaturii militare în Polonia, a dictaturii militaro-regale în Iugoslavia în 1926, iar în 1933 a dictaturii fasciste-hitleriste în Germania. În anul 1934 se instaurează fascismul în Austria,

⁹ T. Georgescu, *De la revoluționarii-democrați la făuritorii Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1971, p. 35.

în 1936 vine la putere dictatura militară în Grecia, iar în 1939 se instaurază dictatura fascistă în Spania¹⁰.

Împrejurările în care în România s-a instalat regimul fascist (raportul de forțe în perioada inițială a celui de al doilea război mondial, favorabil Germaniei fasciste și aliaților ei; importante cesiuni teritoriale din vara anului 1940, expresie a izolării României pe plan internațional; atitudinea trădătoare a cercurilor fasciste din interior) diferă însă în multe privințe de situația din cele mai multe state europene și mai cu seamă din Germania și Italia.

Se are astfel în vedere realitatea potrivit căreia în țările menționate, fascismul a fost generat și adus la putere de acele forțe social-politice promotoare a revanșismului și revizionismului teritorial.

Totodată este îndeobște recunoscut că în România curente și organizațiile fasciste au constituit rezultatul aceluiași eforturi ale cercurilor externe ale burgheziei imperialiste de a-și realiza avanposturi, în țările vizate a constitui obiectul unor revizui teritoriale.

Desigur, aceasta nu presupune lipsa unor factori interni, care au creat climatul prielnic apariției și evoluției organizațiilor fasciste românești. Între aceștia, pe prim plan se situează dorința vîrfurilor marii burghezii și marii moșierimi de a stăvili și pe această cale avîntul mișcării revoluționare a proletariatului și a celorlalte mase muncitoare. Lipsit de bază de masă, fascismul nu s-a putut impune în România decît cu sprijin din afară¹¹.

Este cunoscut că studiarea istoriei contemporane a României și a celei universale întîmpină unele dificultăți datorită acumulării unui mare număr de fapte, inclusiv de date solicitînd concomitent memoria și înțelegerea noastră. Sintezele cronologice nu pot cuprinde decît timpul trecut, pentru prezent (subînțelegînd prin aceasta ultimul an sau ultimii 2—3 ani) profesorul fiind obligat să ordoneze și să opteze, potrivit pregătirii sale politice și de specialitate, asupra acelor date și fapte, pe care le consideră esențiale, semnificative¹². Pentru aceasta, considerăm obligatoriu să se pornească de la aprecierile, cuprinse în *Programul Partidului Comunist Român* și în documentele Congresului al XII-lea al partidului, aprecieri ce exprimă obiectivele fundamentale ale construcției societății socialiste multilateral dezvoltate în România, precum și principalele procese și tendințe pe plan mondial.

¹⁰ N. Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, în Congresul educației politice și al culturii socialiste (2—4 iunie 1976), Editura politică, București, 1976.

¹¹ Gh. Zaharia, M. Fătu, *Cauzele și consecințele nefaste ale instaurării regimurilor reacționare fasciste în Europa, 1940 — România*, în „Anale de istorie”, XXV, 6, 1979, p. 165.

¹² Astfel, *Cronologia politico-diplomatică românească* realizată de C. Popișteanu și apărută la Editura politică în 1976 cuprinde perioada 1944—1974.

Conchidem, afirmind o dată mai mult că studiul istoriei nu se poate fundamenta, altfel, decât pe temeiul solid al faptelor, deci al cronologiei. La toate nivelele școlii, sarcina noastră este a-i da locul cuvenit. Atenți mereu la dezvoltarea științei istorice, sensibili la necesitatea permanentei modernizări didactice, înțelegem că cronologia nu este un scop în sine, ci doar una dintre cheile, cu care deschidem elevilor noștri poarta ferecată a înțelegerii istoriei.

VERIFICAREA ȘI APRECIEREA CUNOȘTINȚELOR

MARIA BUGA

La Congresul educației și învățămîntului, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia faptul că „în centrul preocupărilor trebuie să stea ridicarea nivelului general al învățămîntului de toate gradele, asigurarea condițiilor ca școala să ofere tineretului cunoștințele cele mai înaintate, tot ce e mai nou și mai important în gîndirea și cunoașterea umană”. Acest imperativ al vremurilor noastre ne face să simțim mai mult răspunderea pe care o avem în pregătirea tinerei generații, angajîndu-ne la o mai mare activitate, astfel încît și în munca noastră, ca de altfel în toate domeniile vieții economice și sociale, să realizăm „trecerea la o nouă calitate”.

Pregătirea, formarea tineretului școlar ca „viitor al națiunii noastre” este rezultatul strădaniei depuse și al modului exemplar cu care fiecare cadru didactic răspunde investiției de ordin politic, pedagogic, etic, de largă rezonanță cetățenească, umană, pe care este angajat să o ducă la îndeplinire.

Școala este un laborator complex de creație și educație comunistă, un instrument principal de formare a personalității umane. Aici se lucrează nemijlocit cu omul, în procesul devenirii sale, iar în final, rezultatele acestei activități sînt măsurabile în cunoașterea, în formarea deprinderilor de muncă, în convingerile cetățenești ale omului, capabil să se integreze în procesul vieții sociale.

În tot sistemul de muncă cu elevii, se impune un aport novator, concret și original. Cerința de a asigura cunoașterii metode prin care să dezvăluim elevilor logica și tehnica de utilizare a cunoștințelor nu este un lucru de rutină. Pentru a ne confrunța cu capacitatea pe care o au elevii de a acumula cunoștințele, de a ști să le prelucreze și apoi de a fi în măsură să le aplice cînd se vor găsi pe treptele împlinirii ca oameni ai muncii, ni se cere să facem „măsurarea” „zestrei” pe care o obținem în școală. Este ceea ce se numește în dicționarul didactic „verificarea și aprecierea cunoștințelor”.

Acțiunea de verificare este sistemul muncii de dirijare a asimilării cunoștințelor și deprinderilor, a formării și dezvoltării proceselor și însușirilor psihice proprii personalității elevului. Transmiterea mesajului pedagogic prin această latură presupune conlucrarea comună dintre profesor și elev, precum și găsirea de modalități pentru asigurarea celor mai bune rezultate în muncă.

Verificarea, ca activitate a noastră la catedră, vizează controlul permanent sau periodic în vederea cunoașterii muncii școlare, a sporirii

randamentului instructiv-educativ. Prin aceasta noi orientăm mersul activității elevilor, dirijăm și evaluăm momentele drumului parcurs de aceștia pentru asimilarea și consolidarea cunoștințelor.

Ca orice aspect al procesului instructiv-educativ, notarea ca și examinarea elevilor este o problemă importantă a muncii noastre. Ea comportă o deosebită răspundere educativă și socială, nota fiind un criteriu de selecție a valorilor social-umane, așa cum multiplele valori ale notei, ca act pedagogic al aprecierii, au o importanță deosebită în contextul activității cu elevii.

Cred că trebuie avut în vedere ca, în acest sistem de control și măsurare a performanțelor elevului, profesorul să nu reducă aprecierea numai la exactitatea și coerența răspunsurilor date de elev. Să se țină seama — mai ales — de angajarea proceselor intelectuale, capacitatea de gândire și exprimare, interesul și curiozitatea, puterea de a discerne, în sfârșit, de conținutul ideilor prezentate. Implicând cultura generală, opțiunile intelectuale și morale, precum și stările afective ale elevului, avem mai multă siguranță în cunoașterea pregătirii reale a elevului și deci asupra cunoștințelor, a personalității lui.

Examinarea și notarea sînt probleme importante în activitatea cu elevii. A adresa întrebări elevilor și a pune note cu ușurință, înseamnă o muncă de suprafață. Dacă în timpul orei de curs facem și ascultare pentru că ne trebuie note în catalog, aceasta nu se mai înscrie pe linia preocupărilor școlii de calitate. Cînd operăm cu cunoștințele elevilor, trebuie să avem în vedere și cantitatea, dar mai ales calitatea lor, interesul pentru obiectul nostru, nota reprezentînd un simbol al exigențelor, care stimulează dobîndirea de noi cunoștințe. Verificarea cunoștințelor ne confirmă rezultatul eforturilor noastre, gradul de pregătire al elevilor. Cum ne putem convinge dacă am reușit să le formăm capacitatea de a gândi creator, deprinderea de a cerceta, de a descoperi, de a fi inventivi, de a ști să ridice probleme și să găsească dezlegări? Răspunsul la aceste probleme de o deosebită importanță comportă implicații de ordin metodico-didactic.

Cînd facem verificarea? Mai rămînem la ideea că numai în prima parte a lecției? Fără discuție că limitarea numai la o asemenea construcție nu concordă cu învățămîntul activ. Atunci cînd se construiește și se derulează o lecție pe baza unei participări intense, active a elevilor, verificarea se face pe tot parcursul orei.

Dacă în verificarea și aprecierea cunoștințelor urmărim claritatea răspunsurilor, corectitudinea formulărilor, bogăția de idei, un anume mesaj educativ care să se degaje din ceea ce prezintă elevii, atunci din partea noastră se impune o anume manieră de a adresa elevilor întrebările, problemele, ideile pentru dezbateri. Acestea nu sînt deloc probleme ușoare și fără răspundere și aici se cere acea calitate, care se numește maiestrie pedagogică, ce are ca suport pregătirea pedagogică și de specialitate.

Verificarea nu trebuie să ne ofere situații din care noi să reținem că elevul este obișnuit să repete idei ale altora, să privească cele învățate fără curiozitate, fără spirit critic. Elevul să nu se găsească în

situația de a reproduce, de a asimila cuvînt cu cuvînt, fără a depune efortul necesar prelucrării, regîndirii. Nimic nu poate fi mai dăunător decît însușirea mecanică a unui conținut predat sau luat ca atare din carte.

Trecînd în revistă procedeele de realizare a verificării, le reamintim nu numai pe cele considerate tradiționale, ci adăugăm și altele, care se consemnează ca preocupări novatoare în munca didactică.

Verificarea orală se realizează permanent sau periodic, în cadrul orelor de curs, după o metodică proprie fiecărui profesor, prin sistemul de întrebări, discuții, analiză, dezbateri, comentariu etc., avîndu-se în vedere modalitatea în care elevul și-a însușit cunoștințele, materialul bibliografic recomandat. În cadrul unei atari verificări, se fac aprecieri asupra răspunsurilor, se notează și se fac evidențieri, trăgîndu-se concluzii asupra gradului de pregătire.

Verificarea scrisă, curentă și trimestrială, impune cerințe în plus în organizarea ei. Pentru teză este necesară o pregătire din timp, rezervarea unei ore pentru recapitulare (folosită tot ca verificare a cunoștințelor orale), pregătită prin recomandarea unui material tematic, însoțit de o bibliografie. Elevii primesc tema, ideile de orientare pentru pregătire, consemnate într-un plan, realizat de profesor în colaborare cu aceștia. La ora de pregătire a tezei nu este obligatoriu să se respecte acest plan, ca problematică, dar cadrul general al materiei trebuie să aibă orientarea dată.

Mijloacele prin care se finalizează o muncă la sfîrșitul unei etape școlare reprezintă o altă formă de verificare : examenul de treaptă sau bacalaureatul — în cazul liceului de filologie-istorie.

Să avem în vedere însă situații de verificare în care relația profesor-elev cunoaște o orientare nouă. Să realizăm o anume manieră de lucru, în care elevul să fie pus să formuleze întrebări pentru colegul lui, să fie angajat în procesul de elaborare, de construcție a problemelor puse în discuție. Experiența a confirmat că se pot crea situații, din care să desprindem seriozitatea în gîndire, capacitatea unor elevi de a ști să adreseze întrebări de conținut, cu logică și originalitate în construcție. Aceasta nu înseamnă de loc reducerea rolului nostru ca profesor. Totul se realizează sub observația, prin coordonarea și cu acordul profesorului. Este ceea ce numim colaborarea profesor-elev și în acest moment al lecției.

Preocuparea pe care o au cei mai mulți profesori de a antrena elevii care de obicei stau mai deoparte, acordîndu-le atenție și încredere în rezolvarea unor răspunsuri, făcînd aprecieri încurajatoare, este modalitatea de lucru prin care se urmărește să se realizeze, prin verificare și cuvîntul aprobator al profesorului, acea ambianță de lucru, de atragere a elevilor la actul de instruire și educare. Sigur, este ușor a lucra cu un nucleu de elevi pe care să-i ai permanent în ajutorul tău, în orice situație, însă atragerea celor mulți la realizarea orei de curs evidențiază marea artă de educator.

Problema importantă este ca, în condițiile școlii noastre, cînd se cere ca „tineretul școlar să învețe, să-și însușească tot ce este nou și înăntat în domeniul cunoașterii umane, să se pregătească temeinic pen-

tru a se încadra în producție, în activitatea economică și socială, pentru a deveni constructor conștient al socialismului și comunismului, militant activ pentru traducerea în viață a Programului partidului de făurire a unei noi societăți" (Legea educației și învățămîntului), să avem convingerea că toți elevii sînt în măsură să asimileze cu promptitudine cunoștințele prevăzute în programă.

Vorbind de faptul că orice oră de istorie trebuie să fie un act de creație al profesorului, mă gîndesc la faptul că și acest moment al verificării se cere să ofere un aspect de componență al originalității. Se impun mereu căutate modalități de a oferi altceva. În situația obișnuitului sistem al verificării orale, cel mai la îndemîna profesorului este de a formula întrebări care încep cu : „cînd ?“, „care ?“, „cum ?“ (cînd au avut loc luptele... ? ; care au fost cauzele răscoalei... ? ; cum s-a desfășurat revoluția din... ?). Cum ar fi totuși dacă am găsi alte și alte puncte de plecare în discuțiile cu elevii, discuții din care să avem o imagine mai amplă asupra nivelului lor de cunoștințe ? De cîte ori am încercat să punem pe elevi în fața unui document de partid, a unui izvor istoric, a unei afirmații, a unui diapozitiv, a unei planșe istorice sau hărți tematice, care să constituie un moment de plecare în alegerea unei probleme, care să angajeze mințile în descoperirea răspunsurilor, în găsirea argumentelor necesare ?

Vorbind de o participare activă și directă în procesul de învățare, consemnez aici cîteva idei, în legătură cu rolul ce-l are cabinetul de istorie în acest sens. Sigur că este vorba de un cabinet care să ofere un cadru eficient de lucru cu elevii, constituind un „laborator“ care este dotat cu toată „aparatura“ și în primul rînd mă gîndesc la cea științifico-documentară, precum și la cea audio-vizuală, iar funcționalitatea să-i fie permanent asigurată. Lecțiile le-am realizat mai atractive, mai interesante. Aici, în mai mare măsură, am pus în evidență procesele și fenomenele istorice pe care le-am studiat și pe care, împreună cu elevii, le-am scos în evidență, reușind să formăm reprezentări precise, științifice, elevii fiind în măsură să facă analize, să găsească soluții la problemele discutate și să formuleze concluzii. În fața unui panou istoric — care oferă imagini ale marilor voievozi ai țărilor române, alături de aspecte din importanțele bătălii pentru independență (Vaslui, Călugăreni etc.), însoțite de citate din documentele de partid și izvoarele istorice, la care se pot adăuga proiecții privind rolul pe care l-au avut masele populare în aceste lupte — se poate realiza o participare permanentă, de conținut, interesantă și eficientă. Folosirea mijloacelor de învățămînt de la care am pornit dezbaterea a avut darul de a spori posibilitatea de a scoate în evidență orizontul intelectual al elevilor, înțelegerea, puterea de motivare, de argumentare a problematicii puse în discuție (este vorba de tema : „Lupta pentru independență — constantă a istoriei patriei în secolele XV—XVI“, lecție realizată la clasa a XII-a).

Elevii realizează judecăți analizînd procesele istorice, înțelegînd în mod fundamentat evenimentele istorice. Participarea elevilor într-un asemenea cadru contribuie în mod substanțial la dezvoltarea capacității intelectuale, cultivă stări afective, împlinind astfel cerința importantă a

mesajului ce-l are istoria : educarea materialist-științifică, patriotică a elevilor.

Găsirea celor mai accesibile modalități de a face pe elevi să rezolve problemele puse în dezbatere, prin care se adoptă un stil propriu de lucru, dă un conținut nou, modern lecției, ne dă posibilitatea împlinirii acelei colaborări profesor-elev, creînd în același timp cadrul propice de verificare a elevilor.

Folosirea mijloacelor de lucru documentare are rol educativ-formativ asupra elevilor. Ei se găsesc astfel pe poziția începutului de cercetare, deprinzîndu-se cu seriozitatea în muncă, în gîndire și elaborarea construcțiilor, aducîndu-și astfel o parte din contribuție într-un asemenea act de creație — lecția modernă.

Posibilități de verificare și apreciere a cunoștințelor în cadrul unei lecții de dobîndire a cunoștințelor se pot crea. Am în vedere nu numai asigurarea unei participări atente a elevilor la oră, dar și realizarea verificării în contextul acestui gen de lecție. De exemplu, la tema „Dezvoltarea culturii în anii 1848—1878” (clasa a IX-a), la începutul orei, am dat elevilor de rezolvat două probleme :

1. În ce măsură aportul istoriografiei poate fi considerat contribuție de valoare la tezaurul culturii naționale, alături de alte componente ale științelor ; și
2. Care sînt argumentele prin care se poate motiva că literatura epocii este o armă de luptă pentru realizarea obiectivelor sociale și naționale.

Această modalitate folosită la oră a angajat colectivul de elevi la o urmărire cu mare atenție pe tot parcursul lecției, pentru a putea culege din comunicare ceea ce se cerea, completînd cu materialele documentare, găsite pe masa de lucru a fiecăruia. După prezentarea făcută de profesor, oferindu-se un timp de 5—7 minute pentru munca independentă, s-a trecut la elucidarea problemelor enunțate.

Exemplific, în continuare, cu altă modalitate de verificare, pe calea scrisului. După ce am predat lecția „Evoluția vieții economico-sociale” din cadrul temei „România între anii 1878—1900” (clasa a IX-a) — în care am folosit retroproiectorul pentru scheme comparative, privitor la „începutul revoluției industriale” și la „situația agriculturii românești”, la care am adăugat izvoare istorice pentru fundamentare științifică și planșe istorice cu aspecte ilustrative —, am dat o lucrare de verificare de 15 minute, înainte de încheierea orei. Am formulat două probleme cu grad de dificultate deosebit, ținînd seama de faptul că nu toți elevii au același ritm de gîndire și învățare, că au o anumită personalitate, care diferă de la individ la individ, deci evitînd situația de a-i trata în bloc. Pentru unii am oferit următoarea formulare : „Găsiți aspectele care să susțină ideea că, în perioada respectivă, exista un organism economico-social, caracterizat printr-un amestec distinct de elemente de capitalism și feudalism”. Pentru a doua grupă de elevi, am dat să răspundă la următoarea chestiune : „De ce problema agrară continuă să rămînă o problemă fundamentală a societății românești în perioada 1878—1900 ?”. Lucrarea de control a avut ca scop să evalueze atît cunoștințele anterioare, dar în același timp să solicite și capacitățile inte-

lectuale ale elevilor, puterea lor de analiză, de comparare, de generalizare și de concluzionare, posibilitatea realizării unor conexiuni, a interdependenței fenomenelor istorice din lecția tratată.

În acțiunea de modernizare și perfecționare a muncii didactice, colegii realizează tot mai mult verificarea pe tot parcursul lecției. La tema „Evoluția societății românești de la Unire la Independență“, în cadrul căreia se tratează „Dezvoltarea economică și socială“, în loc de a realiza o expunere, în care să se prezinte elevilor în ce a constatat acest proces de dezvoltare, ora se realizează pe baza sistemului de colaborare profesor-elev, oferindu-se prilejul de a se verifica cunoștințele elevilor anterior însușite, dar și puterea lor de a discerne, de a înțelege societatea în procesul evolutiv. Ne folosim de o schemă comparativă în tratarea lecției, făcînd apel la cunoștințele privind „Prefacerile economice și schimbările în structura socială în perioada 1848—1859“. Elevii evidențiază componentele și realizările vieții economice, precum și elementele de noutate ale vieții sociale, iar cu datele oferite de profesor, reprezentînd plusul în sectoarele vieții economice, înțeleg aspectele de acumulare în societate, în etapa istorică dată. Elevii mai pot face considerații prin analiza textelor documentare (ce pot fi puse la îndemîna fiecăruia în timpul orei), pe care să le integreze în problematica discuției, făcînd asocieri, comparații, deducții, lărgind fondul propriilor cunoștințe. Iată deci un alt aspect care ne oferă posibilitatea să verificăm, să valorificăm, să operăm cu aceste cunoștințe. În această situație, ca și în altele asemănătoare, se cere neapărat apreciată contribuția elevilor în desfășurarea orei, fie prin cuvîntul profesorului, care evidențiază calitatea participării, fie prin notare.

Verificarea orală se poate realiza pe tot parcursul orei, și nu numai atunci. Ni se oferă prilejul și cînd ne găsim cu elevii într-un muzeu, realizînd confruntarea cunoștințelor fie legat de o temă sau de analiza unei perioade, fie a unei probleme fundamentale. Acest lucru îl putem realiza și cu prilejul unei vizite la locuri istorice, a unor excursii realizate pe o temă anume de istorie. Consider că este un aspect care nu trebuie trecut cu ușurință cu vederea și se cere să fie mai mult luat în seamă, deoarece ni se dezvăluie mai mult acel contur al personalității elevului, preocuparea pentru ceea ce nu este obișnuit.

A aprecia cunoștințele înseamnă a scoate în evidență înclinația spre cunoaștere, spre cercetare, spre sfera preocupărilor dincolo de oră. De ce să ne gîndim numai la verificare și la notarea din timpul orei? Evaluarea nivelului de pregătire al elevilor se împlinește și prin sistemul lucrărilor scrise. Prin acestea urmărim modul în care și-au însușit cunoștințele prevăzute în programa școlară, avînd în vedere însă să îndepărtăm și eventualele lipsuri în pregătirea elevilor. Pentru aceasta se impune să realizăm anume cerințe în elaborarea probelor, să verificăm cu atenție lucrările și să acordăm grijă analizei rezultatelor.

Punînd în discuție problema modalităților de verificare și notare a elevilor, am opina mai ales spre cea a lucrărilor scrise care oferă condiții mai bune pentru valorificarea cunoștințelor, realizarea unor creatoare contribuții personale, dînd posibilitatea sporirii încrederii

în forțele lor a unor elevi mai timizi, care în condițiile examinării orale se simt stinjenți de filtrul multiplu; prin care trebuie să treacă cunoștințele deținute de ei. Ori, în lucrările de verificare ei găsesc un mai bun cadru de a arăta cât știu și cum știu. În ceea ce ne privește, trebuie să reflectăm cu mai multă grijă în legătură cu formularea problemelor date. Este important de a lucra și aici diferențiat, considerând că noi cunoaștem particularitățile de la clasă la clasă, de la grup de elevi la alt grup și chiar de la elev la elev. Aceasta cere un deosebit discernămint, o pregătire deosebită, așa cum facem pentru lecția în întregime.

Obişnuiesc ca, la orice început cu un colectiv de elevi, să dau o lucrare de verificare, care să aibă în vedere nivelul de pregătire al acestora și aceasta s-a dovedit eficace. Aceste lucrări sînt date în funcție de vîrstă : pentru clasa a V-a, să cunosc modul în care posedă noțiunile istorice de bază ; pentru clasa a IX-a, să am o orientare asupra vocabularului istoric și a înțelegerii unor probleme fundamentale ale istoriei. Lucrarea pentru clasa a XI-a vizează gradul de înțelegere al încadrării istoriei românești în istoria universală. Sigur că, în legătură cu problemele date, sînt alese cîteva pentru orientare, aici subiectele fiind aceleași pentru toți elevii.

Alt moment folosit pentru lucrarea de verificare este ales după o perioadă de timp, după ce am reușit să lucrez cu elevii și să-i cunosc, avînd posibilitatea să formulez probleme de dificultate variată, în funcție de nivelul de pregătire, de maniera de lucru a elevilor, de ușurința sau greutatea cu care pot să rezolve respectivele probleme. Mă interesează să urmăresc posibilitatea de gîndire aprofundată, maniera în care pot să dea cadru unor evenimente istorice, deosebit de importante. Am în vedere să depistez și unele lacune în bagajul de cunoștințe, în puterea de a discerne. Lucrările le dau în contextul unei lecții, așa cum am exemplificat mai sus, sau după predarea unei teme. La formularea problemelor de verificare, am avut în vedere ca acestea să reflecte cunoștințele prevăzute de programă, să solicite capacitățile personale intelectuale ale elevului, ținînd seama ca la apreciere să am în atenție în primul rînd calitatea răspunsurilor, luînd în considerare aspectele formative ale pregătirii elevilor și apoi volumul cunoștințelor. Deci o lucrare de verificare a cunoștințelor în nici un caz nu trebuie confundată cu o înșiruire de date și fapte istorice, ci ea trebuie să realizeze armonios răspunsuri care să permită verificarea însușirii cunoștințelor, a capacității de a gîndi a elevului.

Ținîndu-se seama de faptul că lucrările scrise reprezintă un mijloc principal de verificare a gîndirii elevilor, pe baza cunoștințelor însușite, este potrivit ca profesorii să includă și această problemă în preocupările diverse ale muncii de perfecționare. Această idee, prezentă pe agenda de lucru a catedrelor, trebuie luată în discuție cu privire la subiectele ce vor fi date la lucrări, apoi felul de prezentare a cunoștințelor, asigurarea conținutului științific, capacitatea de cuprindere a tematicii, puterea de sistematizare, precum și viziunea unitară de notare. Se va

contura astfel o grijă mai deosebită, cu un efect de mai mare importanță, în munca noastră didactică.

Cunoscînd valențele educaționale și rolul aprecierii în formarea personalității elevilor, profesorilor de istorie li se cere tot mai multă grijă în realizarea cerințelor unei munci de conținut.

În modalitatea de apreciere se confirmă aspecte ale umanismului, devenind o calitate importantă în educarea în spiritul datoriei, cinstei, colaborării între elevi. Realizăm astfel evaluarea pe o anumită treaptă de pregătire a acestora.

O problemă importantă privind notarea este aceea care este legată de o anume muncă a noastră, prin care elevul trebuie făcut să se pregătească nu pentru notă, nu pentru a fi lăudat sau pentru a fi înaintea altora, ci totul trebuie făcut astfel, încît elevul să aibă satisfacția realizărilor, a simțului datoriei.

Acord o deosebită grijă aprecierii cunoștințelor, știind că reprezintă un mijloc de stimulare a elevilor, care contribuie la formarea și dezvoltarea capacității de a ști să-și măsoare valoarea cunoștințelor.

Dovedind obiectivitate în sistemul de evaluare al cunoștințelor, am în atenție ca notarea să aibă ca efect creșterea încrederii în puterea de muncă, în succesele școlare, dinamizînd în mare parte activitatea permanentă a elevilor.

Realizarea actului de notare satisface spiritul de dreptate, prin notă realizîndu-se și funcția selectivă în ierarhia elevilor, avînd ca criteriu situația reală a capacităților și însușirilor de care dispun elevii.

Am fost preocupată în a face ca nota să nu reprezinte numai un mijloc de măsurare a randamentului școlar, ci să realizeze efectele educative posibile. Discutînd nota pusă unui elev, reliefez capacitatea dovedită de el. În cadrul recomandărilor ce se cer pentru creșterea succeselor de viitor, vizez funcția dinamizatoare, spiritul de emulație, trăirile afective ce-și spun cuvîntul în relația profesor-elev și în stabilirea normelor vieții de grup, precum și cultivarea în rîndul elevilor a unor manifestări sănătoase, în a considera nota ca un indiciu al valorilor.

În orice caz, nu este potrivit ca, în acest sistem de muncă educativă, să manifestăm indulgență și inconsecvență în modalitatea de notare. Nota nu-și poate îndeplini rolul educativ dacă profesorul se dovedește excesiv de exigent. Exigența trebuie să pornească de la pregătirea sa, să se continue în lecții de ținută științifică și, pe baza unei asemenea munci, să se ceară rezultate și de la elevi.

Cel mai greșit în munca didactică este de a se folosi nota ca mijloc de pedeapsă, ca amenințare.

În practica noastră se ridică și unele probleme mai dificile. Iată, spre exemplu, nerespectarea ritmicității notării. Important în rezolvarea în bune condiții a acestei probleme este parcurgerea judicioasă a materiei și deci respectarea programei. A pierde o oră sau două, în condițiile predării cu o oră pe săptămînă, atrage după sine aglomerarea materiei și deci renunțarea la verificare în cadrul unor ore.

Numărul mare de elevi la o clasă ridică alte probleme. O anume situație este cînd lucrezi cu 43 de elevi și alta cînd sînt 36 în clasă. Se

mai poate discuta și în legătură cu alt aspect, și anume cel cunoscut în situația trimestrului al III-lea al anului școlar cu 8 săptămîni de activitate, din care 3 săptămîni de practică, rămînînd pentru predare și ascultare 5 ore (una dintre ore fiind cuprinsă în perioada 1—4 mai) și o ultimă oră de curs în care nu se poate realiza notarea. Efectiv, sînt la dispoziție 3 ore pentru verificare și apreciere. În această situație, ce soluție am găsit? Am realizat o lucrare scrisă curentă prin care am asigurat o notă. Pentru a doua notă, atenția mi-a fost îndreptată în mod deosebit spre unii elevi cu probleme, care au fost mobilizați la răspuns în fiecare oră, pentru verificarea orală și notarea lor. În perioada de finalizare, celei mai mare părți a elevilor, pe care-i folosesc în construcția și desfășurarea obișnuită a orelor, le apreciez cunoștințele prin notă pentru activitatea orală depusă, cu argumentele necesare aduse în fața clasei.

O modalitate de verificare și apreciere a fost și cea de a da lucrări acasă, diversificate ca tematică, cu material bibliografic corespunzător, unele cu un plan tematic, dintre acestea fiind selectate și valorificate în cadrul unor acțiuni ale școlii (8 și 9 mai, 11 iunie etc.). Au fost lucrări care au reliefat capacitatea de selecție, dozarea și tratarea unui material istoric, însumînd munca unor elevi, și le-am folosit la notare.

Am folosit și sistemul de colaborare a unui colectiv la o lucrare, cu contribuții ale elevilor pe probleme. Și alte soluții pentru realizarea notării în condițiile unei asemeni situații, ca cea a trimestrului III, se mai pot găsi.

Discutarea lucrărilor, analiza rezultatelor acestora va avea darul să-i facă pe elevi să considere că dascălul lor a făcut un act de dreptate, în urma efortului scris, realizat prin teză sau lucrare curentă. Se cere ca notarea să reflecte cît mai fidel valoarea cunoștințelor, avînd în vedere rolul ei educativ. Se știe că elevul trăiește sub imperiul unui sistem de continuă apreciere a activității sale, nota încercînd să încununeze valoarea muncii de învățare. Elevul vede în profesorul lui un om de mare încredere, acel om care poate și trebuie să-i însușească puterea de muncă, să-i dea curaj, să-l facă să posedă cu temeinicie zestrea de valori ce i se încredințează. În acest sens, un rol important îl are felul de apreciere al cunoștințelor și de aceea se cade să existe o grijă deosebită a profesorului. Nu trebuie să trecem cu ușurință peste strădanii ce le depun elevii ascultați. Cînd urmează să facem notarea, atenția noastră trebuie îndreptată asupra unor soluții mentale rapide: cît îi pun? de ce această notă? ținînd seama de rezolvarea întrebării, cît merită? dar comparat cu colegul lui, cum trebuie apreciat? Nu este lipsit de importanță să luăm în considerare și evoluția lui prin comparație cu el însuși — așa cum s-a manifestat pînă atunci. Iată deci, că nu este de loc ușor să acorzi o notă. Am vorbit de notă. Ne gîndim la valoarea ei pentru elevi, dar lărgim sfera valorii și o raportăm la noi și, de ce să n-o spunem, și la familie. Nu sînt situații cînd, nota fiind pusă la repezeală, efectul este pierderea încrederii colectivului cu care lucrezi? Cîtă valoare are o notă bună care exprimă o realitate și com-

pensează strădania unui elev care a muncit, dorind să dovedească puterea lui intelectuală, ne-o spune privirea lui, atitudinea de bucurie pe care o simți din întreaga lui comportare.

Corectarea în grabă a lucrărilor scrise, în care elevii se străduiesc să insumeze un volum de cunoștințe, este o altă greșală a noastră. Dacă elevii în timpul acestor lucrări stau în încordare nervoasă, dacă mulți din ei fac efortul de a reda cit mai corect problemele de conținut ale temei date, atunci merită să ne plecăm cu mai multă grijă asupra verificării și notării lor. Ni se cere o mare grijă, o deosebită obiectivitate și, în nici un caz, o scădere a exigenței. Nota trebuie să fie însoțită și de care o simți din întreaga lui comportare.

Verificarea cunoștințelor este un mijloc de a revedea, de a adînci cunoștințele, de a pătrunde la noi date, la noi idei, dîndu-ne posibilitatea de a urmări, de-a lungul activității școlare a elevului, măsura în care se poate prezenta bilanțul rezultatelor obținute. Este situația cea mai edificatoare, în care se dezvăluie manifestarea capacității, încrederii, responsabilității, efortului spre devenire, spre o evoluție continuă : îi avem pe elevi, în asemenea cadru, nu ca executanți, ci ca participanți la procesul instructiv-educativ, angajați într-un climat nou de muncă, o muncă colectivă, care îi deprinde cu o activitate de colaborare, cu inițiativă.

Meritul profesorului rezidă în a ști să realizeze deschiderea spre cunoaștere, în puterea de atracție spre valorile științei istorice, de a angaja capacitățile elevilor în așa fel, încît să fie mereu prezente la actul de creație, să fie continuu în activitatea intelectuală. Astfel îi formăm pentru menirea ce o vor avea în societate. În felul acesta, răspundem prin fapte cerinței exprimate clar în documentele de partid : „ridicarea nivelului calitativ al întregii activități de instruire și educare a tinerei generații, pregătirea ei temeinică pentru muncă, pentru viață“.

Dacă am subliniat cîteva lucruri referitoare la verificarea „imediată“, o considerăm importantă și pe cea de „perspectivă“, aceea verificare a aplicabilității celor învățate în școală și confirmate în practica vieții. Acest aspect al verificării, din păcate, nu mulți îl consideră ca o componentă a activității, deși el ne-ar crea mari satisfacții. Ca om al societății, ca profesor al unui fost elev, ai fi gata oricînd să dai calificativul maxim atunci cînd te găsești în fața unui muncitor de mare pregătire care, prin realizările, prin comportamentul său, este o mîndrie a unității în care lucrează.

Așa ajungem să răspundem unei distinse aprecieri care subliniază că o „datorie de onoare a școlii este aceea de a forma nu numai buni specialiști, ci și cetățeni conștienți, cu o concepție despre lume și viață profundă, devotați cauzei socialismului, luptători înflăcărați pentru înălțarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație“.

STUDIUL ISTORIEI ÎN OPERA DIDACTICĂ A LUI IOAN LUPAȘ *

FLOREA STÂNCULESCU

Istoric de seamă al țării noastre și făuritor de istorie, în același timp, dascăl patriot și ctitor de școală istorică, Ioan Lupaș, în cei peste șaiszeci de ani de activitate, a îmbogățit istoriografia română cu nenumărate titluri de lucrări¹, îmbrățișînd o tematică largă, referitoare la aproape toate momentele de luptă și muncă ale poporului nostru.

Profesor de istoria modernă a României la Universitatea Daciei superioare, Ioan Lupaș a îndrumat și format numeroase generații de studenți, care au întărit apoi frontul istoricilor români și al învățămîntului istoric.

Crescut și educat în atmosfera fierbinte a *Memorandumului* (născut în Mărginimea Sibiului, la Săliște, la 9 august 1880), Ioan Lupaș participă, cu pana și cu fapta, la lupta de eliberare națională din Transilvania, la începutul secolului nostru, suferind și două detenții (în 1907 și 1914), luptă care va duce, după cum se știe, la formarea statului unitar român și la întregirea neamului. Ales ca secretar general al resortului Culte și instrucție publică al „Marelui Sfat” în anii 1918—1919, Ioan Lupaș contribuie, cu rodnice rezultate, alături de un alt valoros pedagog, Onisifor Ghibu, la organizarea învățămîntului românesc din Transilvania.

Opera sa istorică, așa cum a fost apreciată — *sine ira et studio* — de recenții săi biografi și editori ai primului volum din scrierile sale², are însemnate laturi pozitive dar și umbre, neîmpliniri, situație caracteristică, dealtfel, istoriografiei tradiționale, căreia îi aparține și corespunzătoare epocii pe care a traversat-o.

Ceea ce nu s-a subliniat, în suficientă măsură sau aproape chiar deloc, în studiile și reconsiderările de pînă acum, referitoare la opera și activitatea istoricului Ioan Lupaș, sînt ideile înnoitoare, actuale și perene, din opera sa didactică: manuale școlare, culegeri de izvoare istorice sau articole referitoare la învățămîntul istoric. Cu excepția studiului, omagial dar și cu accente critice, al lui Constantin Kirițescu³ și în afară de referirile tangențiale la problemele privind teoria istoriei,

* Cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea istoricului clujean.

¹ Vezi Ioachim Crăciun, *Bibliografia lui Ioan Lupaș*, în „Omagiu lui Ioan Lupaș. la împlinirea vârstei de 60 ani”, București, 1943, p. XXVII—LXVIII.

² Pompiliu Teodor, *Ioan Lupaș*, în „Evoluția gândirii istorice românești”, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. 435—438; cf. Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I, ediție Șt. Pascu și Pompiliu Teodor, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, Introducere, p. 1—28.

³ C. Kirițescu, *Momente din campania metodelor în istorie*, în „Omagiu lui Ioan Lupaș...”, p. 410—419.

din reconsiderarea operei istorice, amintită mai sus, nimeni nu a zăbovit, cu grijă și răbdare asupra studiilor, manualelor și publicisticii didactice ale lui Ioan Lupaș, deși se cunoaște că el și-a înmănunchiat majoritatea intervențiilor și comunicărilor privind învățămîntul istoric în lucrarea sa „Probleme școlare“, apărută în 1936.

Așa cum opera istorică a lui Ioan Lupaș a fost supusă unei examinări critice, în lumina metodologiei materialist-istorice, tot așa se cuvine să fie analizată și opera cu conținut didactic, pentru ca să fie valorificate ideile pertinente, care rezistă confruntării cu actualitatea, ca un bun al moștenirii cultural-pedagogice, pentru că, după cum se știe, privit din acest punct de vedere, trecutul cultural se constituie într-un puternic sprijin al progresului. Neîndoielnic că și în elaborarea manualelor școlare de istorie, a culegerilor de izvoare sau a altor lucrări didactice, Ioan Lupaș a rămas fidel concepției idealiste, care a predominat în istoriografia românească interbelică. Cu toate acestea, în opera didactică a lui Ioan Lupaș străbat — așa cum vor vedea mai departe — idei înaintate, cu rezonanță actuală care dovedesc o intuiție scilipitoare a unui dascăl patriot, legat de popor și aspirațiile sale.

I. Funcția educativ-civică a istoriei în concepția și activitatea lui Ioan Lupaș

În publicistica didactică a lui Ioan Lupaș găsim, pe lângă o serie de probleme referitoare la învățămîntul istoric — pe care le vom trata pe larg mai departe — și idei pedagogice-educative generale, care merită a fi subliniate. Astfel, încă din primele sale articole, privind școala și gîndirea pedagogică, cînd funcționa ca profesor de istorie la Institutul teologic Andreian (1905—1909) din Sibiu, Ioan Lupaș susținea teza valoroasă a legăturii dintre instrucție și educație. „Orice învățămînt — scria el — trebuie să fie totodată și educativ, căci o *instruire fără educație* (s.n.) ar putea deveni vătămătoare decît folositoare societății și chiar omului însuși“⁴.

De asemenea, în același articol, Ioan Lupaș sublinia rolul important al școlii, care trebuie să pregătească cadre necesare societății, să răspundă comenziilor sociale a epocii respective. „Chemarea ei [a școlii] — continua el — nu poate consta numai într-o îndemna pe viitorul membru al societății să lucreze exclusiv pentru binele său, ci se impune a stăruirii neconținut, ca el să devină *folositor întregii societăți* (s.n.), pentru care e crescut, să poată munci, la timpul său, pentru familia și neamul din care face parte“⁵.

Dealtfel, Ioan Lupaș, care făcuse pînă atunci temeinice studii de istorie, în țară și peste hotare, obținînd titlul de doctor încă din anul 1904, nu eînuța numai unele teze teoretice, generale, ci punea în practică imperativele învățămîntului militant prin care trecuse și pe care-l slujea.

⁴ I. Lupaș, *Principiul istoric în pedagogie*, în „Vatra școlară“, I (1907), nr. 7, p. 194.

⁵ *Ibidem*, p. 193.

Era, cu alte cuvinte, omul faptelor și între vorbele și activitatea sa era perfectă concordanță. În același an când, din punct de vedere pedagogic, enunța aceste imperative, tânărul profesor, Ioan Lupaș, devenise cunoscut ca „agitator” al luptei de eliberare națională și apărător al drepturilor istorice ale poporului român. În primăvara anului 1907 — anul de foc al marei răscoale — Ioan Lupaș, într-un fulminant articol intitulat sugestiv, *Toate plugurile umblă*, după ce făcea un elogiu țăranimii române, care a luptat pentru apărarea țării, atît cu arma dar și cu munca, demască, viguros, exploatarea singeroasă a țăranimii transilvănene, din partea nobilimii maghiare. Articolul, pentru care a fost internat trei luni la Seghedin, era, în același timp, și un sever avertisment dat grofilor maghiari, comparînd situația românilor din Transilvania cu cea a celor din vechea Românie, unde se produsese marea răscoală ⁶.

Tot în acest an, luptînd pentru drepturile istorice ale poporului nostru și pentru ca istoria lui să fie scrisă în lumina adevărului, Ioan Lupaș a elaborat o lucrare, în limba maghiară, *Paralelism istoric. Răspuns valurilor politice ale lui B. Iancso*, în care condamnă metoda istoricului respectiv de a trunchia izvoarele și de a scrie istoria cu prejudecăți politice șovine. Cu acest prilej, Ioan Lupaș emite și o teză axiologică, cu rezonanță actuală, care merită să fie reținută: „Datoria oricărui patriot serios și a oricărui publicist cu judecată chibzuită ar fi să valorifice știința și condeiul său, în scop de a liniști spiritele întăritate, iar nu pentru a contribui la o și mai aprigă întăritare a lor” ⁷.

De asemenea, tot în acest an, 1907, Ioan Lupaș scria în aceeași revistă didactică „Vatra școlară”, din al cărei comitet de redacție făcea parte, un articol în care se ridica împotriva dominației străine. Luînd ca pretext situația grea a poporului polonez care era supus unei deznationalizări ucigătoare din partea puterilor vecine, și reproducînd fragmente din protestul cunoscutului scriitor, H. Sienkiewicz, în finalul articolului, Ioan Lupaș pune, în mod fățiș, întrebarea: „Și cine nu pricepe potrivirea întocmai a lui și la împrejurările care bintuesc sufletul neamului nostru?” ⁸

Dealtfel, ori de cîte ori a fost nevoie, Ioan Lupaș a pus mina pe condei și a combătut denaturările istorice de peste hotare, care prezentau, eronat și tendențios, istoria patriei noastre. Astfel, la Congresul pedagogic de la Stockholm, din 1925, Ioan Lupaș ia poziție împotriva afirmațiilor din manualele școlare din Ungaria hortistă și revizionistă care apreciau atunci, ca și astăzi, tratatul de la Trianon (1920) ca un dictat impus Ungariei, manuale ce se aflau în expoziția organizată cu ocazia acestui congres. Istoricul patriot s-a ridicat împotriva tuturor acelor care, într-un fel sau altul, denigrau poporul român sau îi lezau demnitatea, fie ei, aceia, chiar prieteni sau oameni cu munci de răspundere în

⁶ I. Lupaș, *Toate plugurile umblă*, în „Paralelism istoric”, București, 1937, p. 24.

⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁸ I. Lupaș, *Tendințe anticulturale*, în „Vatra școlară”, I (1907), nr. 4, p. 109—110.

ierarhia învățămîntului. Astfel, combătîndu-l pe slavistul Ion Bogdan, că într-o recenzie privind un manual de istorie (în *Convorbiri literare*, 1904, p. 356) afirmase că istoria noastră a fost determinată de a vecinilor noștri și că instituțiile noastre sînt o copie a celor apusene trecute prin filiera vecinilor noștri, Ioan Lupaș se revolta, pe drept cuvînt, în 1933 și scria : „Astfel înfățișate lucrurile, evident că nu mai pot produce entuziasmul și sentimentul de mîndrie națională [...] Apoi, istoria noastră — continua el — n-a fost determinată exclusiv de a vecinilor noștri, ci s-a întîmplat și la noi, ca și la alte popoare : influențele străine au fost adaptate împrejurărilor speciale, asimilate și transformate potrivit cu necesitățile de viață ale neamului și ale statului”⁹. De asemenea, el combate ideea că instituțiile noastre ar fi copii fidele ale celor apusene, punînd accentul pe creația și moștenirea originală, românească, la care s-a adăugat, firește, și împrumuturile luate de la alte popoare, atît din apus cît și din răsărit.

Ca slujitor al învățămîntului, Ioan Lupaș s-a ridicat cu tărie și împotriva unor formulări negativiste sau defetiste care-și făcuseră loc în programa analitică pe anul 1932—1933. Afirmîndu-se în respectiva programă că poporul nostru n-a jucat niciodată un rol de prim rang, istoricul patriot, Ioan Lupaș, îl strigmatizează pe autorul anonim cînd scrie : „Cine riscă astfel de afirmațiuni dă dovadă de ignoranță, uitînd, cu sau fără voie, misiunea împlinită de poporul român în apărarea civilizațiunii creștine, de cîte ori a fost ea grav amenințată și primejduită din orce parte”¹⁰. Dealtfel, și împotriva aprecierii care s-a făcut la primul Congres al profesorilor de istorie din România, din 1925, că elementul tragic ar forma nota esențială a trecutului românesc, s-a ridicat, cu vigoare, istoricul patriot, Ioan Lupaș, demonstrînd că elementul tragic presupune cădere, înfrîngere, ori nu aceasta este caracteristica poporului român. El arată că individualitatea poporului nostru nu a putut fi nici înfrîntă, nici răpusă de vitregiile trecutului și că s-a ridicat triumfătoare deasupra tuturor vicisitudinilor istorice și fatalităților geografice¹¹.

Continuînd ideea clasicilor care considerau istoria ca o *magistra vitae*, dascălul patriot, Ioan Lupaș fundamentează și mai mult rolul educativ-formativ al acesteia, făcînd din ea o veritabilă *historia militans*. La deschiderea festivă a anului universitar, 1939—1940, în momentele de grea cumpănă și legitimă îngrijorare pentru poporul nostru, istoricul Ioan Lupaș a fost solicitat să rostească prelegerea inaugurală. Intitulîndu-și expunerea „Valoarea educativă a istoriei naționale”, Ioan Lupaș intră din nou în arena luptelor politice și de idei, similare anului 1918 și, cu verbul înaripat, îndeamnă tineretul să găsească în trecutul românesc învățămînte de viață. „Studiul istoriei nu este de importanță vădită și de neapărată trebuință numai pentru oamenii de specialitate [...]

⁹ I. Lupaș, *Dezvoltarea istoriografiei române în Transilvania, în sec. XV—XIX*, în „Scrieri alese”, p. 130.

¹⁰ I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, studiul introductiv, ed. II. Craiova, 1941, p. XXXVII.

¹¹ *Ibidem*, p. XXXVIII.

— preciza el — ci pentru toate categoriile de inși, putînd contribui la educația sufletească și la *îndrumarea practică* (s.n.) a oricărei tagme de cetățeni¹². La fel ca și în studiile anterioare, Ioan Lupaș întărește și mai mult rolul formativ și militant al istoriei cînd afirmă că: „Precum problema educației pedagogice nu este o atribuție de exclusivă specialitate pentru învățători și profesori [...] la fel și problema educației istorice privește întreaga obște a cetățenilor conștienți de chemarea lor în serviciul neamului căruia aparțin și al patriei care-i ocrotește“¹³.

Criticînd pe cei care ignoră tradiția națională, Ioan Lupaș demonstrează, ca și teza marxistă, că ideea devine o forță cînd cuprinde masele și poate deveni determinantă într-o anumită situație. „Tradițiile naționale — spunea el — nu sînt obstacole în calea progresului, cum le consideră unii hipermoderniști pripiti, ci-s *forțe educative*, adeseori cu rol propulsiv de importanță hotărîtoare [...] și „a păstra și a consolida moștenirea trecutului [...] este o faptă de egală valoare moral-educativă“¹⁴.

De asemenea, consecvent concepției sale de o viață, privind rolul educativ și militant al istoriei, Ioan Lupaș subliniază contribuția acesteia la rezolvarea problemelor social-politice, teză sensibil apropiată de concepția partidului nostru privind istoria. „Cînd cineva e chemat să activeze în oricare din numeroasele domenii ale vieții publice — afirma sentențios — va simți la tot pasul necesitatea cunoștințelor istorice, din a căror nesfîrșită bogăție și varietate va putea să-i culeagă în diverse împrejurări argumentul potrivit, să-i înlesnească o înțelegere mai temeinică și mai multilaterală a *problemelor de la ordinea zilei*“¹⁵ (s.n.).

O altă valoroasă teză a metodologiei materialist-istorice, de mare actualitate și pe care o redescoperim în gîndirea și publicistica didactică a istoricului Ioan Lupaș este și aceea referitoare la *ancorarea fenomenelor istorice în contemporaneitate*, legarea teoriei istorice de practica social-politică, așa cum am văzut și în rîndurile anterioare. „Istoria nu este numai o știință care luminează trecutul — scria Ioan Lupaș — ci în același timp o forță vie care îndrumă prezentul și întemeiază viitorul“¹⁶. Și mai pregnant subliniază profesorul Ioan Lupaș acest postulat pedagogic cînd reia din nou problemele învățămîntului istoric în școală. „A participa în mod activ la progresul societății în care trăiește — spunea el — nu e cu puțință decît avînd interes viu și înțelegător pentru problemele din viața politică, socială și economică sau culturală a poporului și statului care le ocrotește [...] un *interes viu* și durabil pentru problemele vieții și culturii contemporane“¹⁷ (s.n.).

¹² I. Lupaș, *Scrieri alese...* p. 31—32.

¹³ *Ibidem*, p. 32.

¹⁴ *Ibidem*, p. 33.

¹⁵ *Ibidem*, p. 34.

¹⁶ I. Lupaș, *Istoria națională și istoria universală în învățămîntul gimnazial*, în „Probleme școlare“, p. 124.

¹⁷ Idem, *Învățămîntul istoric în școala secundară*, în „Probleme școlare“, p. 176—177.

II. Probleme ale perfecționării profesorului și metodologiei istoriei

Un loc deosebit în preocupările istoricului și profesorului Ioan Lupaș privind învățămîntul și școala îl constituie pregătirea și auto-perfecționarea permanentă a profesorului, în general, și a celui de istorie, în special. Încă din anul 1919 cînd se organiza învățămîntul românesc în Transilvania, istoricul Ioan Lupaș îndemna armata nouă a profesorilor să lupte pentru înprospătarea cunoștințelor, să țină un neîntrerupt contact cu știința și să muncească fără preget pentru îmbunătățirea măiestriei pedagogice¹⁸.

Referindu-se, în special, la profesorul de istorie care, după opinia sa, trebuie să-și cunoască datoria de făuritor al conștiinței naționale, în 1939, Ioan Lupaș cerea acestuia să facă dovada că stăpînește bine cunoștințele istorice și metoda folosită în predarea lor. De asemenea, recomandă profesorului de istorie să fie cunoscător al literaturii de specialitate, al culegerilor de izvoare și a altor instrumente de lucru și să fie la curent cu mișcarea de idei „atît în discuțiile de ordin științific cît și în cele de ordin didactic, privitoare la specialitatea ce și-a ales, fiind hotărît să-și facă din ea o *problemă capitală pentru întreg restul vieții*”¹⁹ (s.n.).

Cunoscător al psihologiei copilului, al individualității și particularităților de vîrstă, referindu-se la metode, Ioan Lupaș atrăgea atenția profesorului de istorie să nu pună accent numai pe cantitatea de material informativ, documentar și narativ ci să țină seama, mai ales, de „materialul uman, căruia i se împărtășesc cunoștințele și învățămintele trecutului”²⁰.

Destul de modernă și actuală este concepția profesorului Ioan Lupaș despre *folosirea și integrarea izvoarelor la lecția de istorie*. Publicînd în 1928 cunoscuta culegere de texte istorice, ca un manual auxiliar al profesorului, și anticipînd metoda „descoperirii” mult apreciată astăzi, în prefața acesteia, Ioan Lupaș preciza următoarele: „Astfel de fragmente și spicuiuri de izvoare contemporane evenimentului vor avea menirea de a servi ca mijloace de *intuiție istorică*”²¹ (s.n.).

O idee de mare însemnătate, subliniată și de metodicienii și pedagogii contemporani este aceea referitoare la posibilitățile și capacitatea elevilor de a recepta și învăța mai mult decît cele cuprinse în manual și în expunerea profesorului și pe care o găsim enunțată, încă din 1928, de profesorul Ioan Lupaș. „Elevul mai înaintat — scria el în aceeași *Prefață* — nu mai poate primi orbește ce-i spune profesorul sau puținul, cit îi oferă manualul. El așteaptă să fie mai bine documentată oricare afirmație a profesorului și setea de știință îi trezește adeseori dorința să cunoască mai mult decît îi poate da cuprinsul rezumativ al manualu-

¹⁸ I. Lupaș, *O armată nouă*, în „Probleme școlare”, p. 9.

¹⁹ Idem, *Scrieri alese*, p. 37.

²⁰ *Ibidem*, p. 36.

²¹ I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928, p. III.

lui²². Și într-o broșură de polemică cu Nicolae Iorga, în legătură cu manualul său de istorie a românilor, care ajunsese la câteva ediții, Ioan Lupaș întărea această idee fundamentală, cînd scria, în 1932, următoarele : „Elevul simte nevoia irezistibilă de a cerceta și de a se documenta la tot pasul²³.”

III. Problemele fundamentale ale istoriei patriei reflectate în publicistica didactică a lui Ioan Lupaș

La curent cu cele mai recente cercetări de specialitate, la care se adăugau cercetările proprii, cu folosirea celor mai autentice izvoare, și cu indicarea, în finalul capitolelor a celor mai reprezentative lucrări, a elaborat istoricul Ioan Lupaș manualul de istoria românilor, atît pentru ciclul gimnazial, cît și pentru cel liceal, manual foarte apreciat de profesori și marele public, dovada acesteia fiind cele cincisprezece ediții pe care le-a cunoscut. Din acest manual, care a făcut epocă și a determinat puternice influențe educative, merită a fi subliniate rezolvarea și tratarea unor probleme fundamentale ale istoriei patriei noastre cu o rezonanță actuală semnificativă. Ele trebuie readuse în circulația științifică pentru a se aprecia filonul valoros al istoriografiei tradiționale în cercetarea și predarea istoriei patriei noastre.

1. Unitatea și originalitatea civilizației geto-dace

Vorbind de civilizația strămoșilor noștri, traco-geto-dacă, înrădăcinată în arcul carpato-dunărean-pontic, cu o largă răspîndire dar și cu o rezistență milenară, istoricul Ioan Lupaș conchide, lapidar, că : „Nici muntele, nici riul nu a putut fi graniță despărțitoare între fiii aceluiași neam, geto-dacic”. De asemenea, împărtășind ideea că civilizațiile antice au exercitat influențe asupra vieții strămoșilor noștri, mai ales în structurile conducătoare, și că s-a produs fenomenul de întrepătrundere reciprocă, Ioan Lupaș subliniază originalitatea civilizației autohtone care reprezintă „o sinteză particulară, caracteristică pentru regiunile carpato-dunărene²⁴.”

2. Formarea poporului român

În problema formării poporului român, deși mai în toate manualele școlare, apărute în perioada interbelică, slavii erau considerați ca al treilea element etnic de bază, istoricul Ioan Lupaș scria, în manualul său că „Poporul român era cristalizat ca popor deosebit (s.n.) cînd

²² Ibidem, p. V.

²³ I. Lupaș, *Istoria unui manual de istorie*, București, 1932, p. 22.

²⁴ I. Lupaș, *Istoria românilor*, ed. a XV-a, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1944, p. 38.

a venit în contact cu slavii. Înșiși slavii au dispărut în multe părți, contopindu-se cu *poporul românesc* a cărui tenacitate, în nordul Dunării și în arcu carpat, a fost mai victorioasă decât a rasei slave”²⁵.

3. *Caracterul unitar al dezvoltării istorice a poporului român* reprezintă firul roșu, călăuzitor, în toată expunerea privind istoria poporului român, din manualul respectiv, chiar dacă acestei probleme, Ioan Lupaș i-a destinat o lucrare specială (*Avem în vedere magistrala sa lucrare, Istoria unirii românilor*, apărută în 1932 și ediția a II-a îmbunătățită, în 1937). Ori de câte ori i se ivește prilejul să trateze legăturile dintre cele trei țări românești, istoricul Ioan Lupaș subliniază acest caracter unitar al dezvoltării istorice a poporului nostru. Astfel, atunci când pomeneste de ultima mențiune a românilor în dieta transilvăneană din 1291 și data întemeierii Țării Românești, 1292, consemnată de cronică anonimă, istoricul Ioan Lupaș afirmă : „Fiind o deplină coincidență cronologică între anul acestei diete transilvănene și anul indicat de cronică anonimă ca an al întemeierii Țării Românești, împrejurarea aceasta arată că nu este lipsită de simburile adevărului istoric tradițiunea relativă la descălecatul transilvan, menit să contribuie, pe la sfârșitul veacului al XIII-lea la organizarea Țării din sudul Carpaților”²⁶. De asemenea, atunci când se tratează istoria țărilor române în timpul lui Mircea cel Bătrîn, Ioan Lupaș intercalează un paragraf referitor la *Știbor, voievod al Transilvaniei*, spunînd : „Acest Știbor voievod a înțeles să cultive cele mai bune relații de vecinătate și cu Mircea, domnul Munteniei și cu Alexandru cel Bun al Moldovei” (p. 114), iar în finalul capitoului scrie : „La sfârșitul veacului al XIV-lea, Mircea reprezenta *unitatea românilor* de la Dunăre și din Carpați” (p. 147).

Problema organizării politice, sociale și economice a țărilor române în secolul al XV-lea este tratată unitar iar despre cultura română se afirmă că „i-a ajutat pe români în rezistența lor, și a fost hotărîtoare, pentru a-i întări într-un bloc de apărare”, creîndu-se astfel „o omogenitate între românii din Transilvania, Moldova și Muntenia” (p. 166—167).

Momentul principal al dezvoltării conștiinței unității de neam îl constituie, în manualul școlar al istoricului Ioan Lupaș, *Unirea țărilor române înfăptuită de Mihai Viteazul* „cel dintîi realizator al unității lor politice”. Dar, Ioan Lupaș nu se mulțumește numai să enunțe această idee, ci pe baza cercetărilor proprii documentare o și argumentează, combatînd tezele eronate ale altor istorici care nu atribuiau lui Mihai Viteazul conștiința de neam. „Trebuie subliniat faptul — se adresa istoricul elevilor — că ideea de neam nu a lipsit din actele de guvernare ale lui Mihai Viteazul, nici în Transilvania, nici în Moldova, cum s-a crezut și s-a afirmat”. Pe cînd alte manuale nici nu vorbeau de o conștiință de neam, ba mai mult prezentau Unirea Transilvaniei și a Moldovei ca acte de cucerire, Ioan Lupaș nu numai că afirma existența acestei conștiințe dar o și demonstra cu fapte semnificative. (Consolidarea vechilor

²⁵ *Ibidem*, p. 12.

²⁶ *Ibidem*, p. 110.

legături ierarhice dintre mitropolia transilvană și cea din Tîrgoviște, scutirea preoților români din Transilvania de unele îndatoriri iobăgești, actele soborului, ținute la Iași, în 2 iunie 1600 etc.).

În secolele care au urmat, pînă la Unirea din 1859, *moștenirea* lui Mihai Viteazul este mereu prezentă în inima poporului român și în planurile voievozilor și principilor, conducători ai țărilor române, așa cum este expusă în manualul școlar, destinat elevilor și instrument de lucru pentru cadrele didactice. Un întreg capitol este destinat lui *Gabriel Bethlen și proiectul Daciei protestante* (p. 267—270) cu precizările făcute de patriarhul Chiril Lukaris că acest plan nu poate fi îndeplinit, deoarece sînt prea puternice legăturile de singe, de limbă și de credință între români (p. 270).

La epoca lui Constantin Brîncoveanu, un subcapitol este intitulat : *Politica dinastică în serviciul ideii de unitate* (p. 308—310) susținut de ideile că domnitorul muntean își căsătorise pe fiica sa Maria cu domnitorul Moldovei iar el însuși dorea să ajungă principe în Transilvania, opunîndu-se Unirii religioase din 1701.

De asemenea, la capitolele privind cultura românească, Ioan Lupaș vorbește de o circulație a cărții tipărite la toți românii : *Evangheliarul* lui Coresi din 1581, *Cartea românească* a mitropolitului Varlaam din 1643 etc. (p. 325). Pe lângă tipografiile care, prin carte, întrețineau ideea de unitate erau și școlile. Astfel, școala din Făgăraș, înființată în 1657 avea, după douăzeci de ani de funcționare și elevi din Moldova (un Ioanăscu, plecat în țara Oltului să învețe) ; în anul 1651 un Oprea Alămănuț din Săliște pleca în Moldova să învețe scrisoare (p. 329).

După ce aceste noutăți erau introduse, lipsind cu desăvîrșire din alte lucrări similare, Ioan Lupaș căuta să tragă concluzii la toată epoca cuprinsă între 1601 și 1821 denumite : *Caracterele generale ale epocii tendințelor de unitate națională* (p. 402—405) întărind și mai mult cele afirmate anterior.

Momentul important din 1821, deschizător al epocii moderne în istoria patriei noastre este definit de Ioan Lupaș, *Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu și urmările ei* iar în contextul acestei lecții sînt tratate două probleme deosebite : note comune între revoluția lui Horea și a lui Tudor (p. 412—413) și testamentul politic al revoluției lui Tudor (p. 414).

O altă problemă fundamentală a istoriei patriei noastre este revoluția de la 1848 pe care Ioan Lupaș o tratează unitar sub genericul : *Principiul unității naționale în veacul al XIX-lea, Mișcările revoluționare în Moldova, Muntenia și Transilvania* (p. 429—438). Expunerea este cronologică, începînd cu revoluția din Moldova, Transilvania, Muntenia și apoi, din nou, cu cea din Transilvania, în 1849.

Fără îndoială că Ioan Lupaș nu a subliniat îndeajuns caracterul unitar al procesului revoluționar de la 1848, dar tratarea unitară — unică pe vremea aceea — deschidea calea clarificării acestei probleme. Că acest lucru a fost o preocupare permanentă a istoricului Ioan Lupaș rezultă și dintr-un răspuns dat unui recenzent anonim de la revista „Cultura creștină“ care-l acuza că a tratat, în manual, revoluția de la 1848

unitar. Iată ce răspundea istoricul : „Ținând seama că *Mișcările revoluționare ale anului 1848* trebuiau înfățișate succint și unitar, nu risipite după fiecare provincie în parte (s.n.) le-am putut cuprinde sintetic pe o extensiune de 10 pagini“²⁷.

Dezvoltînd pe larg revoluția de la 1848, în Transilvania, pe baza studiilor și cercetărilor proprii, Ioan Lupaș introduce și poziția lui Ștefan Ludwig Roth față de limba română, deschizînd, în felul acesta, problema și a tratării istoriei naționalităților conlocuitoare.

Dealtfel, profesorul Ioan Lupaș îndemna deseori pe studenții români să învețe limba maghiară și germană și să cunoască istoria naționalităților conlocuitoare. „De altă parte — spunea el — nu e admisibil ca un profesor să manifeste indiferentism față de așezămintele cultural-minoritare, ci trebuie să-și dea silința a se orienta asupra originii și dezvoltării lor istorice“²⁸.

Caracterul unitar al dezvoltării poporului nostru îl subliniază Ioan Lupaș și în momentul cuceririi independenței, din 1877, cînd vorbește de participarea românilor din Transilvania și Banat la războiul pentru independență (p. 469—470).

Pentru momentul culminant al istoriei patriei noastre, *Formarea statului unitar român*, din 1918, istoricul Ioan Lupaș face o profundă analiză și o apreciere de valoare care poate sta oricînd lingă cea mai bună prezentare materialist-istorică. „Unirea națională politică de la anul 1918 — scria el în prefața *Istoriei unirii românilor* — nu se cuvine să fie înfățișată, nici măcar în parte, ca un dar coborît asupra neamului românesc, din încrederea și din simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întîmplătoare [...] deoarece Unirea românilor trebuie înfățișată totdeauna — potrivit adevărului — ca urmare firească a unei îndelungate pregătiri istorice“ (p. 8).

4. Industrializarea țării și mișcarea muncitorească

Legat prin fire indestructibile de viața satului românesc, în mijlocul căreia se născuse și formase, era firesc ca Ioan Lupaș să nu uite pe țărani și pe truditorii pămîntului. Dar atenția lui se îndreaptă și spre cealaltă categorie socială asuprită, a meseriașilor români, în care vede viitoarea muncitorime industrială și prin contribuția ei necesitatea dezvoltării industriei naționale. În anul 1917 — anul Marei Revoluții Socialiste din Octombrie, și poate influențat de mărețul eveniment — Ioan Lupaș, într-un eseu privind muncitorimea industrială, după ce arată greutățile întîmpinate de românii din Transilvania în practicarea unei meserii, scria următoarele : „Crearea unor așezăminte industriale românești, care să poată aplica în serviciul lor, măcar o parte a acestor muncitori valoroși, va trebui să fie, după încheierea războiului, una din pro-

²⁷ I. Lupaș, *Chestiuni de metodă privitoare la lucrări de sinteză istorică*, retipărire din „Revista teologică“, XXIX (1939), p. 17.

²⁸ I. Lupaș, *Istoria națională și istoria universală în învățămîntul gimnazial*, în „Probleme școlare“, p. 121.

blemele de căpetenie, ale vieții noastre economice“²⁹, ceea ce înseamnă că istoricul Ioan Lupaș întrevedea perspectivele industrializării țării noastre.

IV. Probleme privind istoria locală

Și istoria locală, mai ales cea din Transilvania, cu particularitățile ei naționale, a fost o preocupare a istoricului Ioan Lupaș și necesitatea cercetării și scrierii istoriei locale a transformat-o într-un postulat pedagogic, la scara națională, ce merită, pentru actualitatea lui, să fie cunoscut. Elementele de istorie locală, și după opinia istoricului Ioan Lupaș, joacă un rol foarte important în procesul de cunoaștere istorică la elevi, deoarece sint mai apropiate de mintea și inima lor, trezindu-le interesul pentru istoria națională. El îndemna pe profesori să întocmească chestionare-tip în care să fie trecute toate momentele și personalitățile mai însemnate ale istoriei localității și regiunii și să le integreze, la timpul potrivit, în contextul lecțiilor de istoria patriei. „Prin aceasta se va face — spune el — un bun serviciu elevului și profesorului deopotrivă. În cel dintii se va deștepta conștiința demnității naționale, în al doilea simțul datoriei de a cerceta trecutul regiunii respective, sporindu-și cunoștințele, fie din monografiile existente, fie din corespondențele și actele pe care le va putea afla în arhive sau pe la particulari“³⁰.

Pledind tot mai mult pentru cercetarea istoriei locale și integrarea ei în istoria națională, istoricul Ioan Lupaș nu emitea numai recomandări teoretice ci a dat și exemple practice, elaborând lucrări de istorie locală care pot fi și astăzi recomandate ca lucrări de referință. Dealtfel, debutul său în publicistica istorică l-a reprezentat micromografia privind istoria comunei natale³¹.

Problema istoriei locale, ca traducere în fapt a celor ce le recomanda, o reia profesorul Ioan Lupaș în anul 1944, când scrie, mai dezvoltat, despre istoria satelor transilvănene, făcând aproape ca și Lucian Blaga un elogiu satului românesc. „S-a rostit — scria el — și se repetă adeseori cuvântul că satele nu au istorie. Un cuvânt, evident, lipsit de temeiul adevărului. Își au și satele istoria lor întemeiată pe nezdruccinate tradiții străvechi, frământată de patimi mari, alteori mărunte [...] De aceea orce fărîmă documentară privitoare la viața rurală, din tot cuprinsul pămîntului românesc poate prezenta interes deosebit, contribuind la sporirea și adîncirea cunoștințelor istorice“³².

²⁹ I. Lupaș, *Muncitorii noștri industriali*, în „Paralelism istoric“, p. 107.

³⁰ I. Lupaș, *Istoria națională și istoria universală în învățămîntul gimnazial*, în „Probleme școlare“, p. 120—121.

³¹ Idem, *Cîteva pagini din trecutul comunei Săliște — schiță istorică*, Sibiu, 1903.

³² Idem, *Contribuțiuni documentare la istoria statelor transilvane*, Sibiu, 1944, p. 1.

*

Din cele arătate pînă aici ne-am putut convinge că și în opera didactică sau cea legată de problemele învățămîntului istoric a lui Ioan Lupaș se pot găsi idei cu rezonanță și semnificație actuală, cu valoare de permanență, care pot și trebuie să fie valorificate ca un bun al moștenirii culturale. Ele s-au referit, după cum am văzut, atît la funcția educativ-civică a istoriei și rolul militant și angajant pe care-l are aceasta în societate, cît și la felul cum a înțeles istoricul patriot Ioan Lupaș să trateze și să difuzeze, în masele largi populare și a elevilor, principalele probleme fundamentale ale istoriei patriei noastre. De asemenea, nu au lipsit din preocupările profesorului de istorie, Ioan Lupaș, problemele perfecționării cadrelor didactice care predau istoria, principiul știință din învățămîntul de toate gradele, cu multiple valențe educative.

Planuri de lecții comentate

PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN PRIMII ANI DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1821

(clasa a IX-a)

I. Problematica lecției

- Ocupația otomană mai 1821—septembrie 1822 și urmările sale ¹ ;
- Restabilirea domniilor pămîntene 1 iulie 1822 ² ;
- Proiecte de reforme :
 - a/ proiectul de constituție al „cărvunarilor“ moldoveni 1822 ;
 - b/ ideea „Daciei mari“ în opera lui Dinicu Golescu „Însemnare a călătoriei mele“ ;
 - c/ republica burgheză în concepția lui Eufrosin Poteca ³ ;
- Răscoala din 1826 condusă de Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui ⁴ ;
- Noul statut politico-juridic al Principatelor române ; Convenția de la Akkerman (Cetatea Albă) 7 octombrie 1827 ⁵ ;
- Războiul ruso-turc 26 aprilie 1828—2 septembrie 1829 ; participarea detașamentelor de panduri comandate de polcovnicul Ioan Solomon ; ocupația rusă aprilie 1828—aprilie 1834 ⁶ ;
- Tratatul de pace de la Adrianopol, 2 septembrie 1829 și „Actul osăbit pentru prințipurile Moldova și Țara Românească“ ⁷.

II. Comentariu istoric

1. Intrate în Moldova și Țara Românească la începutul lunii mai 1821, oștirile turcești au înfrînt revoluția. Găsind Principatele române lipsite de orice autoritate, turcii au instituit un regim militar deosebit de tiranic.

2. Sub presiunea Angliei, Austriei și Rusiei, Poarta a convocat cîte o delegație de boieri din fiecare Principat, pentru a le consulta asupra dorințelor țării, a admis o parte din ele și, la 1 iulie 1822, a numit domn în Moldova pe Ioniță Sandu Sturdza, iar în Țara Românească pe Grigore Dimitrie Ghica.

3. Restabilirea domniilor pămîntene a adus o oarecare ușurare a sarcinilor financiare, dar nu a pus capăt frământărilor sociale. Revendicînd egalitatea de drepturi cu marea boierime, mica boierime a întocmit proiecte de reforme dintre care cel mai important este acela al „cărvunarilor“ moldoveni elaborat de inginerul Ionică Tăutul. Spiritul de reforme al vremii pătrunde adînc în scrierile lui Dinicu Golescu și Eufrosin Poteca, ultimul preconizînd reorganizarea țării în sensul unei republici burgheze.

4. Dintre mișcările sociale, cea mai violentă a fost răscoala din Oltenia, condusă de doi panduri Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui, în anul 1826. Lipsită de sprijinul populației, răscoala a fost ușor înfrântă, conducătorii au fost prinși și aduși în București, judecați și spânzurați la marginea orașului.

5. Organizarea Principatelor române a fost obiectivul principal al Convenției de la Akkerman (Cetatea Albă), semnată de Rusia și Turcia la 7 octombrie 1827.

6. Agravarea „chestiunii orientale” a declanșat războiul ruso-turc la 26 aprilie 1828. Armata rusă comandată de generalul L.A.P. Wittgenstein a trecut Prutul prin 3 puncte (Sculeni, Fălciu și Vadul lui Isac), domnii pămînteni s-au retras și Principatele române au fost guvernate de generali ruși : Feodor Petrovici Pahlen, P. F. Jeltuhin și Pavel Dmitrievici Kiselev. Alături de trupele rusești, au luptat detașamentele de panduri români comandate de polcovnicul Ioan Solomon.

7. Victoriile armatei ruse conduse de generalul H. K. F. Diebici numit Zabalkanski au silit Turcia să semneze pacea de la Adrianopol (astăzi Edirne) 2 septembrie 1829. Articolul V din Tratatul de pace a fost dezvoltat sub numele de „Actul osăbit pentru prințipurile Moldova și Țara Românească” ce prevedea drepturile cuprinse în tratatele anterioare.

III. Comentariu metodic

Datorită programei școlare în vigoare, avem suficient timp pentru a analiza temeinic fenomenele economico-sociale și evenimentele politice din această perioadă. Descrierea tabloului social-politic al Principatelor române se poate realiza printr-o discuție cu elevii, pe baza cunoștințelor anterioare. Trebuie însă să avem grijă ca, chiar de la enunțarea lor, să explicăm noțiunile fundamentale : domni pămînteni, cărvunari, polcovnic.

Lecția oferă prilejul pentru o justă integrare a istoriei patriei în istoria universală și se poate preda prin folosirea izvoarelor istorice, metodă ce ridică prestigiul profesorului, captează atenția și curiozitatea elevilor, îi orientează spre studiu suplimentar, spre cercetare. Un interes deosebit au manifestat elevii atunci cînd au citit și comentat fragmentele pe care le-am selecționat cu grijă din izvoare istorice principale ca :

D. V. Barnovschi, *Originile democrației române „Cărvunarii”*. *Constituția Moldovei de la 1822*, „Viața Românească”, Iași, 1922, p. 111.

Dinicu Golescu, *Insemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Cuvînt înainte : Marin Bucur, Editura Eminescu, București, 1971, p. 84.

Am predat lecția, apelînd permanent la cunoștințele elevilor și imbinînd metodele și procedeele moderne (problematizarea, descoperirea)

cu cele clasice (analiza, descrierea, schema). Problematizarea am realizat-o atunci când elevii, singuri, au răspuns la întrebarea : „de ce norodul a răspuns într-o mică măsură la proclamația lui Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui?”. Răspunsul elevilor a fost concis și logic : „Pentru că cei doi conducători ai răscoalei din 1826 erau puțin cunoscuți, pentru că populația trăia încă reprimarea singeroasă a revoluției de la 1821“.

Participarea elevilor la dezbatere a sporit mult atunci când am prezentat fragmente din „*Biografia vieții polcovnicului Ioan Solomon istorisită de sine însuși și scrisă de P. Georgeșcu*“, Tipografia lui Iosif Samitca și Iancu Moise, Craiova, 1862, p. 23, 24, 26, 27 (vezi *Anexa*). Fragmentele au fost citite de profesor, deoarece biografia polcovnicului este tipărită în cirilică de tranziție, iar elevii le-au comentat și au arătat pe harta tematică, lucrată în cadrul cercului de istorie, localitățile unde detașamentele de panduri au luptat alături de ruși împotriva turcilor în războiul din 1828—1829.

Comentarea izvorului istoric a atins punctul culminant atunci când fiecare elev a primit o copie tradusă și dactilografiată după „Actul osăbit pentru prințipaturile Moldova și Țara Românească“¹. Cu acest prilej, unii elevi au mărturisit că istoria este deosebit de interesantă și frumoasă atunci când evenimentele politice sînt cunoscute în profunzime.

Paralel cu desfășurarea lecției, am elaborat la tablă, cu aportul elevilor, conținutul de idei al temei, schema lecției pe care elevii au transcris-o în caietele de notițe.

Concluzia finală a fost subliniată de elevi care, singuri, au arătat că Rusia, ca să administreze Principatele române, trebuia să dea noi legi — regulamentele organice. În acest fel, s-a făcut legătura cu următoarea lecție : „Perioada regulamentară pînă la revoluția din 1848“.

IV. BIBLIOGRAFIE

Columbeanu, S., *Evoluția raporturilor agrare din Țara Românească după răscoala lui Tudor Vladimirescu pînă la Regulamentul Organic (1822—1831)*, în „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. II, 1960, p. 3—72.

Filitti, Ioan C., *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1848*, „Cartea Românească“, București, 1932, 192 p.

Golescu, Dinicu, *Insemnarea călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Cuvînt înainte : Marin Bucur, Editura Eminescu, București, 1971, 189 p.

* * * *Istoria României*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, vol. III, p. 907—931.

¹ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, „Carol Göbl“, București, 1900, vol. I, p. 326—328. Actul a fost comentat de Fl. Stănculescu, în „Studii și articole de istorie“, XXX—XXXI, 1975, p. 124—126.

*Anexă***BIOGRAFIA POLCOVNICULUI IOAN SOLOMON**

.....La 1828 după intrarea armiei rusești în Țara Românească, fiind un general rus, anume Gorceacov, cu avangardie la Craiova, au dat poruncă, ca să venim toți căpitanii poterilor și ai pandurilor, la Craiova, la căimăcămie, unde ne-au și înfățișat caimacamul la arătatul general. Iar el văzîndu-ne, ne-au întrebă dacă voim să intrăm în slujba pandurească, precum au fost la 1821 ? Ceilalți toți s-au retras și n-au primit, decît numai eu am răspuns că primesc cu plăcere..... p. 23.

La cea dintîi ocazie de război, au ieșit o sumă de turci de la Băilești și Cioroi după zaharele, unde m-au trimis pe mine cu o sută de panduri și catane de putere, dîndu-mi și o sotnă de cazaci și mergînd asupra lor, i-am și găsit la satul Coveiul și cum ne-au văzut turcii, au luat fuga și s-au dus la satul Catanele unde se afla o culă de zid și s-au închis acolo în culă, fiind numai vreo 60 de turci cu care ne-am bătut toată ziua..... p. 24.

Am așezat lagărul la satul Golenți. De acia am plecat toți pandurii și toți muscalii la Calafat ; și turcii îndată ce ne-au văzut, au ieșit de loc afară o sumă foarte mare și ne-am bătut toată ziua și de trei-patru ori i-am înfrînt, pînă îi băgam în șanțurile lor..... p. 26.

Raportînd generalului despre aceasta, am și primit poruncă ca să mergem pe marginea Dunării, pînă la Cerneți și acolo să mă așez cu toții. Și ajungînd la Cerneți am și făcut șanțuri pentru metereze deasupra Cernețului. Peste șase zile au ieșit o trupă de turci la schela Cladovei aproape de Cerneți, în pămîntul țării noastre și fără zăbavă am făcut puținică bătaie..... p. 27.

DUMITRU P. IONESCU

**SITUAȚIA DUPĂ 1848 ÎN TERITORIILE ROMÂNEȘTI
AFLATE SUB DOMINAȚIE STRĂINĂ ¹**

(clasa a IX-a)

- I. Situația în teritoriile românești aflate sub dominație habsburgică.
 - A. Caracteristici ale politicii interne și externe ale Imperiului habsburgic în această perioadă.
 - B. Transilvania și Banatul în etapa federalismului istoric liberalist (1860—1867)
 - a. conținutul și caracterul etapei
 - b. Diploma din 1860 și urmările ei pentru românii din Transilvania și Banat ²
 - c. forme de luptă ale românilor : politice, culturale ³
 - C. Instaurarea dualismului austro-ungar (1867)
 - a. cauze, conținut, urmări pentru români
 - b. organizarea luptei împotriva politicii reacționare dualiste : politice (Pronunciamentul de la Blaj, constituirea Partidelor Naționale din

Banat și Transilvania, tactica activismului, tactica pasivismului), culturale.

D. Bucovina sub dominație habsburgică ⁴

a. lupta românilor din Bucovina pentru păstrarea ființei lor naționale în această etapă ⁵, forme ale acestei lupte ⁶

II. Situația în Dobrogea aflată sub dominație otomană ⁷

a. situația românilor din Dobrogea în această perioadă ⁸

b. forme ale luptei pentru păstrarea ființei naționale, pentru unitate și independență

III. Concluzii

Comentariu istoric

1. Este vorba despre Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina — aflate sub dominație habsburgică și Dobrogea aflată sub dominație otomană.

2. Principiile Diplomei, prin care se institua regimul liberal, se aplicau și românilor din Transilvania căci se dădeau drepturi și „naționalităților, confesiunilor și claselor care mai nainte nu luau parte la drepturile publice“.

Comitatele Crasna, Solnocul de mijloc, Chioarul și Zarandul sînt acum încorporate Ungariei după ce, anterior, Aradul, Bihorul, Sătmarul și Maramureșul avuseseră aceeași soartă.

3. În această perioadă activitatea culturală și politică este forma preponderentă a luptei pentru emancipare națională și socială. Creșterea numărului școlilor românești, a numărului periodicelor, păstrarea autonomiei bisericii ortodoxe constituie o puternică modalitate de luptă pentru păstrarea ființei naționale.

4. Partea de nord a Moldovei este ocupată, de fapt, în octombrie 1774, dar ocupația este legiferată abia în 7 mai 1775. Prin aceasta 10 441 km², 290 localități, 85 000 locuitori din care 90% români intră în stăpînirea austrieșilor pînă în 1918.

Etapele dominației, în cursul căreia se încearcă prin toate mijloacele transformarea Bucovinei într-o provincie care să imite fizionomia imperiului, au fost: 1774—1786 — administrație militară austriacă, 1786—1848 — alipită la Galiția ca o circumscripție administrativă a acesteia. Constituția din 4 martie 1849 crează Ducatul autonom al Bucovinei. În 1851 este abrogată dar lupta perseverentă a românilor face ca în 1861 să fie decretat Ducatul autonom al Bucovinei avînd un steag și o stemă proprie. Stema reproduce capul de bour de pe stema Moldovei.

5. Administrația habsburgică recurge la colonizări masive, la desființarea școlilor românești, la desființarea schiturilor și minăstirilor românești, cărora le confiscă avuturile, la ruperea bisericii de Mitropolia Moldovei și trecerea ei la mitropolia ortodoxă de la Kárlowitz (în 1807 sucevenii înaintau curții din Viena un memoriu arătînd că vechea mitropolie a Moldovei — biserica Mirăuți — a ajuns grajd pentru vitele

guvernatorului), la creșterea tuturor obligațiilor economice (claca ajunge la 120 zile). Formele de protest sînt numeroase și diverse: proteste scrise ale unor sate întregi, memorii ale unor boieri, activitate de presă foarte bogată. Atenți la evenimentele din țară, colaborînd cu frații lor, trimit daruri lui Cuza la alegerea ca domn, participă direct la marile evenimente.

6. Unirea Principatelor și cucerirea independenței determină o puternică efervescență politică și culturală. Dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea apăreau în Bucovina doar două periodice, între 1860—1900 apar 18. În Gazeta Bucovinei publică V. Alecsandri poezia „Dulce Bucovină”, care, pusă pe note, devine un imn al românilor bucovineni.

Înființarea în 1863 a „Societății pentru literatura și cultura română”, care are din 1865 și o publicație proprie „Foaia societății”, este un moment de cotitură căci ea ține locul unui partid politic al românilor pînă în 1895.

7. La mijlocul secolului al XIX-lea, după noua organizare a provinciilor otomane, Dobrogea împreună cu Delta Dunării, redată Turciei prin pacea de la Paris, țineau formal de autoritatea guvernatorului general de la Ruscuc. Avea în frunte un viceguvernator care era superior în grad pașalelor de Varna și Vidin.

8. Din studiul „sat cu sat” făcut de etnograful Guillaume Lejean publicat în 1861 reiese că numărul locuitorilor români ai Dobrogei era de 33 000. Cifra, coroborată și cu alte izvoare și studii, se ridică, de fapt, la 35 000—40 000.

Deci grupul etnic românesc era cel mai numeros. Faptul este subliniat și prin aceea că numeroase izvoare atestă folosirea limbii române și de către musulmani și în raporturile oficiale. Numărul școlilor românești este foarte mare și din corespondența oficială aflăm că existau strînse relații cu Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din România. Pe de altă parte, așezările ortodoxe ale românilor, păstrate cu sacrificii, suferințe și frămîntări, reprezentau, prin ele însele, o dovadă de permanență etnică.

Comentariu metodic

Lecția face parte din capitolul „Evoluția societății românești de la unire la independență”. Programul prevede 1 oră pentru predarea-învățarea ei. Problemele ce trebuiesc abordate și elucidate sînt dificile întrucît Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul străbat acum etape distincte cu caracteristici proprii ale dominației străine. Bucovina, la rîndul ei, cunoaște un alt regim și alte etape ale dominației iar în Dobrogea, parte integrantă și unitară a vetrei carpato-danubiano-pontice, aflată din sec. al XV-lea sub dominație otomană, altele sînt caracteristicile. În aceste condiții se cuvine ca profesorul să structureze atent materialul lecției, să accentueze asupra acelor aspecte mai puțin tratate pînă acum, să sistematizeze foarte bine lecția din manual (cam prolixă și difuză). Toate acestea presupun o temeinică cunoaștere a

problematicii epocii, pe de o parte, și o temeinică pregătire a desfășurării lecției, pe de alta.

Programa prevede pentru această lecție o singură oră. Datorită complexității problemelor este *absolut* necesar ca din cele 12 ore prevăzute pentru recapitulare și la dispoziția profesorului, una să fie afectată acestei lecții. Propun ca pe viitor chiar programa să prevadă două ore. În această situație aș propune să se discute în prima oră liberalismul și instaurarea dualismului, iar în a doua oră situația Bucovinei și Dobrogei aflate sub dominație străină și să se desprindă concluziile generale asupra epocii.

Trebuie să relevăm și fundamentate științific adevărurile istorice incontestabile privind situația în teritoriile aflate sub dominație străină, astfel încât ele să se întipărească pentru totdeauna în conștiința elevilor.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Istoria României, vol. IV, Editura Academiei R.S.R., 1964, p. 434—441, 643—648 ; *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 133—186, 187—259 ; Const. C. Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, Editura Albatros, 1971, p. 583—589 ; Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881)*, București, Editura științifică, 1974 ; Maciu Vasile, *România și pactul dualist austro-ungar din 1867*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, Editura Academiei R.P.R., 1968, p. 287—314 ; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, București, Editura politică, 1976, p. 16—17 ; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare. Dobrogea*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979.

VIORICA VAITEANU

DESTRĂMAREA ORÎNDUIRII SCLAVAGISTE

(clasa a XI-a, cursul „Probleme fundamentale ale istoriei lumii antice și medievale“)

1. Criza sistemului slavagist roman și formele ei de manifestare

— Criza se manifestă de la sfîrșitul sec. II pe diferite planuri :

- economic — dezorganizarea vieții economice ;
- social — sărăcirea majorității populației ;
- politic — slăbirea Imperiului roman ;
- cultural — declinul culturii ;
- religios — dezorientare, conflictul între creștinism-păgânism ;

a) Criza politică a Imperiului roman și încercări de redresare

— *Diocletianus* (284—305) introduce o nouă formă de guvernare absolutistă, birocratică, militarizată (*dominatul*)¹ și un

nou sistem de guvernare și de administrare a imperiului (*tetrarhia*)²;

Reformele sale pentru consolidarea imperiului :

- noua împărțire administrativă : dioceze, provincii³ ;
- reorganizarea armatei⁴ ;
- reformele economice : fiscală⁵, financiară⁶, prețuri maximale⁷ ;
- Războaiele civile (306—324) ;
- *Constantin cel Mare* (306—337) restabilește unitatea imperiului, menține dominatul, admite creștinismul⁸, consolidează reformele lui Diocletianus prin noi reforme :
 - separarea definitivă a conducerii civile de cea militară⁹ ;
 - fixarea definitivă a oamenilor de locurile de muncă¹⁰ ;
 - *Constantinopol* → noua capitală (330)¹¹ ;
- După 337 reînceperea luptelor interne, intensificarea atacurilor externe → agravarea situației Imperiului roman ;
- *Theodosius I* (379—395) și împărțirea definitivă a Imperiului roman¹² :
 - Imperiul roman de apus (capitala *Milan* → *Ravenna*) — *Honorius* ;
 - Imperiul roman de răsărit (capitala *Constantinopol*) — *Arcadius* ;

b) Adâncirea crizei social-economice a Imperiului roman

- Nerentabilitatea muncii sclavilor¹³ și dezvoltarea colonatului¹⁴ ;
- Depopularea¹⁵ ;
- Starea de nesiguranță din apusul imperiului → dezorganizarea vieții economice → declinul orașelor și criza monetară → economia naturală ;
- Povara fiscală și pauperizarea producătorilor liberi. Legarea producătorilor de locul de muncă ;
- Apariția patronatului¹⁶, creșterea latifundiilor¹⁷ ;
- În răsăritul imperiului se menține economia de schimb ;

2. Apariția germenilor orînduirii feudale

Declinul societății sclavagiste și trecerea treptată la feudalism prin :

- răspîndirea dependenței personale a producătorilor agricoli ;
- creșterea puterii clasei marilor proprietari funciari ;

Ascuțirea luptei de clasă și formele ei :

- fuga¹⁸ ;
- mișcarea latronilor¹⁹ ;
- răscoalele sclavilor, colonilor, țăranilor liberi din Sicilia, Africa, Gallia (sec. III—V)²⁰ ;

3. Agravarea situației Imperiului roman de apus — sfârșitul orînduirii sclavagiste în istoria universală

- a) Marea migrație a popoarelor (sfârșitul sec. IV și sec. V)²¹, Apariția primelor regate barbare²²;
- b) Sfârșitul Imperiului roman de apus — Odovacar (Odoacru) detronează pe împăratul *Romulus Augustulus* (476)²³;
- c) Menținerea relațiilor sclavagiste în Imperiul roman de răsărit.

Concluzie : Imperiul roman fiind măcinat din interior de dezvoltarea contradicțiilor proprii modului de producție sclavagist (contradicția fundamentală era contradicția dintre sclavi și stăpînii lor), care au provocat dese răscoale ale celor asupriți, a devenit vulnerabil în fața atacurilor popoarelor migratoare. Împietirea acestor acțiuni a dus la prăbușirea Imperiului roman de apus și totodată la prăbușirea orînduirii sclavagiste.

Comentariu istoric

1. Dominatul este un sistem politic care rupe în mod definitiv cu tradiția constituțională a Principatului și desăvîrșește procesul transformării statului roman într-o monarhie despotică de tip oriental cu caracter sacru. În această epocă împăratul care se refuză privirii oamenilor și folosea o etichetă degradantă (*adoratio*), se considera stăpîn absolut al supușilor săi (*dominus*) și întruchiparea zeității (*deus*) favorabile, pentru ca să întărească, cu o doză de misticism și credință, lealitatea politică.

2. Experiența a dovedit că sarcina guvernării unui imperiu de întinderea celui roman devenise copleșitoare pentru un singur om. De aceea, pentru a cîrmui mai ușor imperiul, unii împărați începînd cu Vespasianus au asociat la tron un coîmperator. Împăratul Diocletianus a căutat să permanentizeze sistemul de împărțire a puterii prin *diarhie* (conducerea în doi) și apoi prin *tetrarhie* (cîrmuirea în patru), ceea ce a dus la scăderea importanței politice a orașului Roma și a senatului. Acest sistem de „conducere în patru” urmărea o descentralizare militară și administrativă a imperiului, asigurînd în același timp permanența, eficacitatea și unitatea puterii imperiale. În anul 286, Diocletianus l-a ales coîmperator pe devotatul său tovarăș de arme Maximianus, căruia i s-a conferit titlul de *Augustus*. Mai tirziu, în anul 293, urmărind realizarea unei stabilități politice prin reglementarea definitivă a problemei succesiunii la tronul imperial, cei doi Auguști și-au ales cîte un asociat cu titlu de *caesar*. Diocletianus rămas în Orient, la Nicomedia, l-a investit *caesar* pe Galerius, iar Maximianus, aflat în Occident, la Mediolanum (Milano), l-a luat asociat pe Constantius Clorus. Prin organizarea tetrarhiei, în care energicul Diocletianus în calitatea sa de „*Augustus senior*” a continuat să dețină principalul rol, imperiul și-a menținut unitatea sa politică și legislativă. Însă în anul 305 cei doi Auguști au abdicat fiindcă Diocletianus era bolnav, obosit și curios totodată să vadă cum funcționa tetrarhia organizată de el. Retras la

Salonae (Split) a fost spectatorul războaielor interne reizbucnite între diferiții pretendenți la puterea imperială, care s-au încheiat cu triumful lui Constantin cel Mare și prăbușirea sistemului tetrarhiei (306—324).

3. Reforma care a fost realizată în vederea unei trainice unități a imperiului a mărit prin subdivizare numărul provinciilor de la 47 la 97, cu scopul de a micșora puterea guvernatorilor cărora li s-a luat comandamentul militar. Toate provinciile au devenit imperiale, fiind grupate și direct supravegheate de puterea centrală prin înființarea a 12 dioceze, care grupau provinciile conduse de vicari sau locțiitori ai prefectului pretoriului, în calitate de funcționari civili.

4. Pentru întărirea imperiului era nevoie de o armată puternică și disciplinată. De aceea armata romană a crescut de la 300 000 la 400 000 de soldați de meserie, care proveneau din rîndul barbarilor și al recruților pe care erau obligați să-i dea proprietarii funciari. Tot acum, pentru ca armata să capete mai multă mobilitate, a fost împărțită în două mari grupe: trupele sedentare care apărau permanent frontiera și alcătuite din 46 de legiuni, fiecare legiune avînd cca. 4 000 de oameni (*limitanei* sau *riparienses*) și trupele mobile, formate din 22 de legiuni, fiecare legiune cuprinzînd 1 000 de oameni, care interveneau acolo unde era mare primejdie (*comitatenses*).

5. Reformele întreprinse de Diocletianus au necesitat cheltuieli sporite și de aceea după anul 297 a fost introdus un nou sistem fiscal care aplica impozitul direct pe pămînt și persoană, în natură și bani. În cadrul acestui sistem fiscal principalul rol l-a avut impozitul pe pămînt. La baza noului sistem fiscal a stat un cadastru general care a trebuit să determine unitățile funciare de valoare egală. În estimarea impozitelor funciare care reprezentau impozite directe, percepute în mod regulat de la populație mai ales în natură (*annona*), s-a avut în vedere întinderea, calitatea terenului și plantele de cultură împreună cu numărul lucrătorilor și al vitelor. După determinarea unităților funciare impozabile, s-a putut face ușor repartizarea sarcinilor fiscale, de perceperea cărora răspundeau consiliile orășenești și decurionii, numiți în acele timpuri curialii. În urma acestei reforme fiscale care înlătura arbitrarul în fixarea impozitelor, statul roman a putut avea la dispoziție cantitățile de alimente care serveau la întreținerea armatei și numeroasei birocrății, ceea ce reflectă însemnătatea tot mai mare pe care o căpătase economia de tip rural.

6. Încă din vremea Antoninilor a început, iar în secolul al III-lea s-a extins degradarea și deprecierea monedelor prin restringerea la maximum a emisiunii monedelor de aur și micșorarea cantităților de argint în dinarul roman cu peste 75%. Această devalorizare a banilor a provocat urcarea prețurilor, tezaurizarea banilor cu valoare deplină și dezorganizarea circulației mărfurilor. Reforma monetară inițiată de Diocletianus în anul 296 pentru însănătoșirea economiei monetare, s-a înfăptuit cu o atentă supraveghere a emiterii de monede de aur (*aureus*-5, 45 gr), argint (*argenteus*-3, 41 gr) și bronz argintate (*follis*-4, 55 gr, care înlocuia vechiul dinar de argint) cu o greutate foarte mică

și cu titlul neschimbat. Deși s-a făcut această reformă, urcarea prețurilor nu a putut fi stăvilită pentru că valoarea reală a monedelor nici acum nu corespundea valorii lor nominale.

7. Edictul din 301 era îndreptat împotriva scumpirii crescînde prin fixarea de prețuri maxime (*Edictum de pretiis rerum venalium*) la diferite articole de consum și limite maxime pentru plata muncii. El prevedea pedeapsa cu moartea pentru cei care nu respectau tariful stabilit, indiferent dacă erau vinzători sau cumpărători. Însă cum acest edict fixa în mod arbitrar aceleași prețuri pentru tot imperiul, numeroase mărfuri au dispărut de pe piață și prețurile au continuat să crească. Edictul care a fost aplicat scurtă vreme doar în Orient nu și-a atins scopul și curînd a fost anulat.

8. Constantin cel Mare ținînd seama de influența crescîndă a creștinismului s-a convertit la această religie și a căzut de acord la Milan cu Licinius să emită un edict de toleranță pentru creștinism („Edictul de la Milan“, martie 313), prin proclamarea egalității și libertății tuturor cultelor. Conținutul acestui edict îl cunoaștem dintr-o ordonanță de aplicare (*mandata*) pe care Licinius a transmis-o guvernatorului Bithyniei, care a fost reprodusă pe scurt de scriitorii creștini Eusebius și Lactantius, contemporani acestui eveniment. Realmente religia creștină s-a bucurat de o situație privilegiată față de păgînism, în timpul împăratului Theodosius I, la sfîrșitul secolului al IV-lea. Religia creștină a devenit religia oficială a statului roman, deoarece putea fi folosită pentru a menține în supunere și ascultare masele exploatate.

9. Constantin cel Mare a dezvoltat reformele social-politice înlăpătuite de către Diocletianus. Printre aceste reforme se situează completarea organizării administrative de la sfîrșitul sec. III—începutul sec. IV, prin împărțirea imperiului în 4 prefecturi (Gallia, Italia, Illyricum, Orient) conduse de prefecti de pretoriu, în calitate de funcționari civili. Comanda armatelor a fost încredințată unor *magistri militum* care erau șefii infanteriei (*magister peditum*) și cavaleriei (*magister equitum*) subordonați direct împăratului. Pretutindeni, efectivul legiunii a fost redus la 1 000 de oameni și soldații barbari au devenit mai numeroși în armata romană. Această reformă pune în evidență întărirea centralizării și ierarhizării imperiului.

10. O consecință a excesului de fiscalitate și a dezorganizării sistemului monetar a fost legiferarea eredității stării sociale, a locurilor de muncă pentru birocrați (curiali etc.), meșteșugari (monetari, brutari etc.), marinari, soldați și coloni, între anii 315—332.

11. Orașul Constantinopol, supranumit atunci „a doua Romă“, iar mai tirziu „Roma nouă“, a fost ridicat pe locul fostului Bizanțion timp de patru ani, iar inaugurarea lui a avut loc la 11 mai 330. Sint multe motivele pentru care Constantin cel Mare a ales nouă capitală. De aici se putea face față mai bine primejdiilor neconținute care veneau din partea goților de la Dunăre și a persilor sassanizi la hotarul Eufratului. Pe de altă parte orașul acesta se afla la răscrucea drumurilor terestre și maritime care legau apusul și răsăritul imperiului și putea

deveni o mare piață de desfacere a mărfurilor și un izvor de venituri pentru stat. În fine Roma prin tradițiile sale păgâne și republicane îl incomoda pe acest împărat totodată despot și creștin.

12. Împăratul Theodosius aflat pe patul de moarte a împărțit imperiul între fiii săi Arcadius și Honorius (17 ian. 305). El prin aceasta a înțeles să divizeze doar administrația imperiului într-un stat indivizibil cu legislație comună. Dar această dorință a fost depășită de evenimente, deoarece despărțirea în două a vechiului Imperiu roman a rămas definitivă.

13. Politica externă începînd din secolul al II-lea al epocii imperiale a fost mai mult defensivă ceea ce a dus la scăderea numărului sclavilor de vânzare, în condițiile cînd cererea de mînă de lucru era în creștere. De aceea sclavii crescuți în casă (*vernae*) căpătau o importanță din ce în ce mai mare, iar uciderea lor a fost interzisă de împăratul Hadrianus. În tîrguri mai soseau doar sclavii originari din regiunile nordice ale Europei care nu se pricepeau la cultivarea viței de vie și a măslinilor. În afară de aceasta, sclavii dovedeau dezinteres în producție și recurgeau la obstrucție așa cum rezultă din lucrarea de agronomie a lui Columella (sec. I e.n.), care îi prezenta pe sclavi ca fiind călăi ai pămîntului. Această nerentabilitate a muncii sclavilor a stat la baza crizei social-economice în care s-a zbatut Imperiul roman.

14. Prin cuvîntul *colonus* se înțelegea la început cultivatorul care își lucra singur pămîntul ori locuitorul unei colonii. La sfîrșitul republicii acest cuvînt a căpătat tot mai des înțelesul de mic arendaș. Colonatul dezvoltîndu-se paralel cu criza sclavagismului, s-a răspîndit după cum arăta Columella la mijlocul sec. I e.n., și s-a generalizat în a 2-a jumătate a secolului al III-lea. Colonul era un om liber care păstra pentru sine o parte din recoltă și era interesat deci în ridicarea productivității muncii sale. De aceea mulți sclavi-coloni (*servi casati*) care au primit pămînt în folosință se aflau în situația de semi-coloni. Deoarece cu timpul datoriile colonilor (*reliqua colonarum*) au crescut, arenda în bani a fost transformată în arendă în produse în vederea lichidării restanțelor. În cele din urmă pentru asigurarea încasării impozitelor, colonii au fost legați de pămînt în timpul împăratului Constantin cel Mare (332). Trebuie subliniat că atît colonii cît și servi casati nu puteau fi vînduți separat de pămînt.

15. Depopularea s-a datorat scăderii natalității și creșterii mortalității. Epidemia de ciumă de la mijlocul secolului al III-lea a durat douăzeci de ani și a făcut ravagii înfricoșătoare. De aceea pentru a completa forța de muncă necesară pentru revalorificarea pămînturilor și efectivele armatei, s-a intensificat instalarea barbarilor în imperiu.

16. Datorită războaielor civile, atacurilor popoarelor migratoare, apăsării impozitelor și abuzurilor, mulți proprietari mici și mijlocii iar uneori sate întregi căutau protecția unor mari proprietari, funcționari sau militari pe care îi recompensau cu bani sau în natură ori renunțau la proprietatea lor ca să o primească cu drept de folosință (*precaria*).

În felul acesta relațiile de patronat au căpătat însemnătate prin înmulțirea numărului celor care au devenit supușii acestor protectori.

17. În secolul I e.n. a triumfat marea proprietate care practica o agricultură extensivă în sudul și sud-estul Italiei. În secolul al IV-lea marea proprietate agricolă cuprindea întinderi de pământ nemaiîntîlnite pînă atunci, iar marii proprietari preferau să locuiască în reședințele lor de la țară (*villa rustica*) înconjurată de ziduri și păzite de oameni înarmați (*buccelarii*).

18. Cei asupriți deseori fugeau la popoarele migratoare pentru a scăpa mai ales de asuprirea fiscală după spusele lui Salvianus, scriitor din sec. V.

19. În izvoare erau numiți latrones mulți dintre oamenii fugiți de asuprire și organizați în cete care atacau pe cei bogați și conacele lor.

20. Lupta de clasă se ascute considerabil începînd din secolul al III-lea, o dată cu agravarea situației economice, sociale și politice a populației asuprite. În jurul anului 260 are loc o mișcare de mase în Sicilia. Între anii 260 și 290 are loc o răscoală a țăranilor și colonilor din Africa. În Gallia după anul 270 are loc timp de zece ani răscoala *bagauzilor* („luptători“), care capătă un nou avînt în secolul al IV-lea. În Africa o altă mișcare socială a fost cea a *agonisticilor* („luptători“), care a durat o sută de ani, pînă la cucerirea vandală, în anul 430.

21. Se produce după invazia hunică care a provocat importante deplasări ale triburilor germane (vizigoții, vandalii, etc.) spre și în interiorul Imperiului roman de apus. Cu acest prilej Roma a fost jefuită de vizigoți în anul 410 și devastată de vandali în anul 455.

22. În anul 419 vizigoții au constituit primul „regat barbar“ de pe teritoriul Imperiului roman de apus, în partea de sud-vest a Galliei, cu capitala la Tolosa (Toulouse). Al doilea „regat barbar“ apărut pe teritoriul Imperiului roman de apus a fost întemeiat de vandali în Africa, în anul 429.

23. Patriciul roman Oreste, generalism al Italiei, originar din Panonia, fost secretar al lui Attila, l-a proclamat împărat pe fiul său Romulus Augustulus, în vîrstă de 13 ani, și a condus Imperiul roman de apus în numele acestuia (475). Însă mercenarii germani s-au răsculat și Odovacar (Odoacru), comandantul lor, l-a detronat pe ultimul împărat roman, și a trimis însemnele demnității sale la Constantinopol, declarînd că ajunge un singur împărat (476). Evenimentul acesta este considerat data dispariției definitive a Imperiului roman de apus.

Îndrumări metodice

Tema cu privire la destrămarea orînduirii sclavagiste marchează un moment crucial în istoria omenirii fiindcă încheie istoria antichității și pregătește pe elevi pentru istoria evului mediu. Ea explică cum se face trecerea de la orînduirea sclavagistă la cea feudală în condițiile unei slăbiri tot mai pronunțate a Imperiului roman. De aceea cînd va străbate tema, profesorul este necesar să o trateze în special din perspectiva prezentării proceselor care duc la apariția germenilor feudalismului.

Scopul temei este de a scoate în evidență rolul pe care l-a avut ascuțirea contradicțiilor modului de producție sclavagist în prăbușirea Imperiului sclavagist roman de apus.

Am avut în vedere structurarea planului de lecție pentru 2 ore de predare așa cum prevede programa pentru liceele de filologie-istorie. De aceea în prima oră se va urmări criza politică a Imperiului roman și încercările de redresare, iar în a doua se pornește de la adâncirea crizei social-economice a Imperiului roman. Pentru liceele în care tema trebuie tratată în întregime într-o oră se va avea în atenție o simplificare a conținutului, în special pentru partea care privește diviziunea a, a planului de lecție.

Fiind o lecție densă în care se împletesc o serie de factori de ordin social-economic, politic, cultural, religios, se impune o deosebită atenție profesorului în pregătirea ei. Profesorul este necesar în desfășurarea temei să realizeze o predare cronologică a primei părți și centrată pe probleme în cea de a doua parte. În special elementele părții a doua trebuiesc proiectate sau scrise pe tablă pentru a fixa atenția elevilor spre închegarea unui dialog pe marginea unor aspecte semnificative.

Așadar, nu partea expozitivă, ci cauzele, desfășurările și efectele vor constitui ponderea principală a lecției, depunându-se un stăruitor efort pentru a evidenția conexiunile și interdependențele unor fenomene, unor evoluții. În acest sens este indicat să se urmărească cu ajutorul elevilor ce consecințe a avut politica defensivă a Imperiului roman începând cu secolul al II-lea și în continuare, în problema necesarului de forță de muncă, sau ce rezultate a avut scăderea numărului sclavilor în producție etc.

Procedeul logico-didactic al comparației se poate folosi în prezentarea stărilor existente în această perioadă cu cele din perioada republicană târzie și de început a imperiului.

Elevii pot fi solicitați să descopere scopul noii împărțiri administrative din timpul domniei lui Diocletianus și a completării acesteia prin măsurile lui Constantin cel Mare. Alte întrebări ar putea avea în vedere scopul fixării definitive a oamenilor de locurile lor de muncă în secolul IV, alegerea noii capitale la Constantinopol.

Profesorul se poate adresa elevilor cu următoarea situație-problemă : Cum se poate explica intensificarea procesului de barbarizare a armatei romane în condițiile în care popoarele migratoare deveneau tot mai amenințătoare la hotare și pătrundeau tot mai des în Imperiul roman ? (Răspuns : Datorită scăderii interesului pentru meseria armelor la romani, scăderii valorii militare a ostașilor romani ca urmare a indisciplinei).

Nu trebuie uitată explicarea precisă a termenilor noi pentru ca elevii să priceapă conținutul acestora.

Fiindcă lecția dispune de potențial educativ, el trebuie valorificat atunci când ne referim la formele luptei de clasă și rolul pe care a început să-l îndeplinească creștinismul atunci când după ce a căpătat o situație preponderentă, a devenit pe drept cuvânt o religie oficială.

Concluzia va pune în lumină ceea ce profesorul și-a fixat ca scop.

În mod deosebit se cere folosirea hărții murale a Imperiului roman sau cea cu privire la migrația popoarelor. Se mai pot adăuga fragmentele pentru lectură de la paginile 213—225 din „Crestomația de texte privitoare la istoria antică”, apărută în 1961, sub redacția acad. prof. E. Condurachi (vezi mai ales textul lui Salvianus). Pe lângă aceasta la epiproiector ar putea fi înfățișate ilustrații reprezentând mozaicul care redă o villa fortificată din Africa romană la sfârșitul imperiului sau basorelieful cu zarafi sau perceptorii de impozite de la Neumagen de lângă Trier. Ne poate fi de folos și diapozitivul 28 din setul de diapozitive intitulat „Aspecte din marile campanii din istoria universală”, București, 1977, autor prof. Minodora Perovici.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. *Istoria Universală*, vol. II, București, 1959, p. 719—743, 737—813.
2. D. TUDOR, *Figuri de împărați romani*, vol. III, București, 1975, p. 45—86.
3. P. GRIMAL, *Civilizația romană*, vol. I, București, 1973, p. 80—86.

OCTAVIAN CRISTESCU

PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE DEZVOLTĂRII POPOARELOR DIN ASIA, AFRICA ȘI AMERICA LATINĂ ÎN PERIOADA TREGERII LA IMPERIALISM

(cls. a XII-a, cursul „Probleme fundamentale ale
istoriei lumii moderne și contemporane“)

I. Plan de idei :

1. Căi specifice de evoluție istorică

A. EFECTELE COLONIALISMULUI ÎN ASIA

— popoarele din Asia de sud și sud-est își pierd complet independența.

INDIA

- exploatare economică brutală ;
- sursă de materii prime și piață de desfacere pentru metropolă ;
- este impusă o dezvoltare unilaterală (monocultura).

CHINA

- semicolonie a marilor puteri imperialiste ;
- împărțirea teritoriului său în zone de influență în urma unor intervenții :

- a) războaiele opiumului (1) purtate de Anglia împotriva Chinei ;
- b) intervenția anglo-franceză pentru înăbușirea răscoalei taipinilor (2) ;

- c) războiul chino-japonez (3) ;
- d) intervenția marilor puteri pentru înăbușirea răscoalei boxerilor (4) ;
- economie subordonată marilor puteri imperialiste.

JAPONIA

- prin reforme înfăptuiește revoluția burgheză și devine mare putere capitalistă și expansionistă în Extremul Orient (5) ;
- „era Meiji“, era progresului (6) ;
- capătă trăsături specifice imperialismului.

B. DOMINAȚIA COLONIALĂ ÎN AFRICA

- au fost distruse civilizațiile milenare ale popoarelor prin metode barbare (7) ;
- principalele puteri coloniale : Anglia, Franța.

C. DEPENDENȚA ECONOMICĂ ȘI POLITICĂ A AMERICII LATINE DE CAPITALUL NORD-AMERICAN

- dezvoltarea economică unilaterală (monocultura) ;
- disproporția dezvoltării diferitelor regiuni ;
- existența regimurilor de dictatură care colaborează cu monopourile nord-americane, ex. în Mexic — Porfiro Diaz (8).

2. Lupta de eliberare națională

a. Obiectivele luptei : eliberare națională, formarea statelor independente.

b. Forme ale luptei : răscoala națională, ex. lupta maselor populare conduse de Emiliano Zapata (9), Francisco Villa (10).

- revoluția burghezo-democratică, ex. China (11) (1900—1913) ;
- înfăptuirea reformelor cu conținut progresist, ex. Japonia ;
- mișcarea de rezistență a popoarelor din Africa, ex. mișcarea mahdistă din Sudan (12), rezistența populației din Dahomey (13) ; rezistența republicilor burense „Transvaal“ și „Orange“ (14).

3. Concluzii

Crîncena exploatare a coloniilor din Asia, Africa, America Latină au adus profituri imense marilor puteri imperialiste : Anglia, S.U.A., Franța, Germania.

Deși secătuirea economică și jugul politic exercitat de marii monopolști în colonii au pricinuit moartea a zeci de milioane de oameni. ei se împodobeau cu titlul pompos de „civilizatori“ ai popoarelor înapoiate.

Aceste continente au devenit teritoriul de dispută între marile țări imperialiste, în lupta lor pentru împărțirea lumii.

Lupta dusă de popoarele Asiei, Africii și Americii Latine pentru o viață națională proprie este o aspirație de legitimitate istorică. Eforturile acestor țări s-au bucurat și se bucură de simpatia și solidaritatea țării noastre.

II. Comentariu istoric

1. — (1839—1842) — primul război al opiului. Prin pacea de la Nankin, guvernul chinez este silit să deschidă pentru comerțul englez cinci porturi, între care Canton și Șanghai, iar portul Hong-Kong devine principala bază militară și comercială engleză în Extremul Orient.

(1856—1860) — al doilea război al opiului anglo-franco-chinez.

2. — (1850—1864) — răscoala denumită „Tai — Pin — Tien Cuo“ („regatul ceresc al mării păcii“) condusă de Hun-Șiu Tuan. Printre cei mai buni conducători s-a distins generalul Ian-Siu-Cen. Luptau împotriva feudalității și a regimului corupt și sîngeros al dinastiei manciurune. După lupte grele, taipinii au ocupat Nankin (1853), stabilind capitala cerească a imperiului Taipin. Țăranii au confiscat proprietățile feudale. Au început să lucreze pămîntul în comun. Surplusul îl cedau statului taipin. Au declarat egalitatea femeilor cu bărbații. Statul taipin se baza pe concepția egalitaristă pe comunismul primitiv țărănesc, utopic.

Răscoala cuprinde cea mai mare parte a Chinei, transformîndu-se în război cu caracter antifeudal și antienglez.

Pentru înăbușirea răscoalei, împăratul a cerut trupe engleze și franceze. Taipinii au fost înfrinți. Au pierit 100 000 răsculați.

3. — (1894—1895) — Japonia poartă războiul împotriva Chinei. Victoria japonezilor a fost fulgerătoare. Japonia a dobîndit prin tratatul de pace de la Simonoseki (1895) influența precumpănitoare în Coreea și a ocupat ins. Formosa (Taivanul) și insulele Pescadore plus o mare despăgubire de război.

4. — Asociația secretă I-He-Tuan „pumnul în slujba păcii și a dreptății“ a pornit această răscoală, datorită situației grele interne, agravată și de intervenția capitaliștilor străini. Fiind uciși în timpul răscoalei, în Pekin, un ambasador german și altul japonez, opt state imperialiste au intervenit cu puternice forțe armate împotriva răsculaților reprimînd sîngeros răscoala, marile puteri obligă China să plătească despăgubiri uriașe și să pună vămile și impozitul pe sare sub controlul capitaliștilor și să accepte trupe străine în Pekin. Deși înfrîntă, mișcarea a arătat intervențiștilor imperialiști puternica voință de luptă pentru libertate a poporului chinez.

5. — (1904—1905) — politica expansionistă a țarismului în Extremul Orient se ciocni de tendințele agresive ale imperialismului japonez. În februarie 1904, fără declarații de război, Japonia atacă flota rusească la Port-Arthur. Războiul aduce Rusiei înfrîngerea și o sili să încheie cu Japonia pacea de la Portsmouth (S.U.A.) în sept. 1905.

Japonia obține protectoratul asupra Coreiei și ia în stăpînire sudul insulei Sahalin și Port-Arthur.

6. — Începînd cu 1868 sînt introduse în Japonia reformele ce deschid așa-numita „era Meiji“, era progresului, care conferă Japoniei o fizionomie aparte. S-au desființat breslele, s-a acordat libertatea comerțului interior și exterior, s-a decretat egalitatea în fața legilor, s-au pus bazele industriei capitaliste, s-a introdus tehnica modernă, s-a început construcția marinei de comerț și militare, s-a introdus învățămîntul obligatoriu, s-a trimis un număr de tineri să studieze în Europa etc.

Reformele din „era meiji“ au reprezentat o formă de revoluție burgheză. Reformele au fost confirmate definitiv prin constituția imperială din 1899.

Întreaga putere politică și economică era concentrată în mîna împăratului și a clicei de mari feudali și burghezi.

Datorită acestor reforme, Japonia a evitat soarta Indiei și Chinei.

7. — Africa a fost leagăpul unor vechi civilizații : Egipt, Sahara, Imperiul Mali, Imperiul zulușilor, etc., de la care au rămas numeroase vestigii de cultură materială și de artă.

8. — După moartea președintelui Juarez, 1872, în țară a fost instaurată dictatura generalului Porfiro Diaz (președinte al Mexicului în 1877—1880 și 1884—1911) în timpul căruia s-a intensificat pătrunderea monopolurilor nord-americane în economia Mexicului. Ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale în 1910—1917 a avut loc o revoluție burghezo-democratică cu caracter antifeudal și antiimperialist care a răsturnat dictatura lui Diaz.

9. — Zapata Emiliano (1877—1919), conducător al mișcării țărănești din sudul Mexicului, în timpul revoluției din 1910—1917. Înainte de izbucnirea revoluției mexicane, a organizat și a condus un detașament de „guerilleros“ împotriva dictaturii lui Porfiro Diaz. A elaborat un program revoluționar, intitulat „Planul Ajalao“ prin care revendica restituirea către țărani a pămînturilor acaparate de moșieri, exproprieră latifundiilor prin răscumpărarea parțială și confiscarea pămînturilor aparținînd dușmanilor revoluției. A fost asasinat de reacțiune.

10. — Villa Francisco, numele său adevărat Doroteo Arango (1877—1923), conducător al mișcării țărănești din nordul Mexicului, în timpul revoluției burghezo-democratice mexicane 1910—1917. A organizat și a condus o armată de partizani, luptînd împotriva regimurilor dictatoriale instaurate de P. Diaz și V. Huerta. În 1914, trupele conduse de Villa Francisco, împreună cu detașamentele de țărani în frunte cu Zapata, au ocupat pentru scurt timp capitala Mexicului. A fost ucis de contrarevoluționari.

11. — Revoluționarul Sun-Iat-Sen a format Liga națională (Tun-Min-Hui), al cărei program prevedea proclamarea republicii, o reîmpărțire dreaptă a pămîntului și pace în întreaga lume. Încă din 1910 sub conducerea elementelor progresiste burgheze s-a pornit în întreaga Chină o largă mișcare populară împotriva feudalității și a imperialiștilor colonialiști. În sud în 1911, revoluționarii au proclamat republica, iar președinte este ales Sun-Iat-Sen. Revoluția a avut un caracter burghezo-

democratic. În nord însă nobilimea și burghezia liberală au acaparat conducerea și, ajutate de puterile imperialiste, au instaurat în China dictatura militară a lui Iuan-Si-Oai.

Principalul rezultat al revoluției din 1911/13 a fost desființarea străvechiului imperiu chinez și proclamarea republicii. Revoluția a rămas neterminată, deoarece s-au păstrat rămășițe feudale și dependența de capitalul străin.

12. — În 1820 egiptenii ocupă Sudanul de est. Între 1885—1898 se proclamă stat independent ca urmare a răscoalei mahdiștilor împotriva egiptenilor și englezilor. Din 1899, ca urmare a intervenției anglo-egiptene, are statutul de condominiu anglo-egiptean, iar la 1 ianuarie 1956, obține independența, declarându-se republică.

13. — Francezii ocupă teritoriul între 1890—1893, pe care-l transformă în colonie, încorporată Africii Occidentale franceze. În 1958, obține statutul de republică autonomă în cadrul Comunității franceze, iar la 1 august 1960 se proclamă independentă.

14. — Burii, coloniști olandezi care s-au așezat în Africa de Sud în sec. XVI, au fondat Colonia Capului. La începutul sec. XIX, Anglia a anexat Colonia Capului. Burii s-au retras spre interiorul Africii, întemeind o nouă colonie Natal.

În 1843 când Anglia anexează Natal, ei s-au deplasat spre nord, formind „Orange” (1854) și republica „Transvaal” (1855), Anglia și-a instaurat protectoratul asupra teritoriului Orange și în aprilie 1877 anexează Transvaal la Colonia Capului. Burii s-au răsculat. Burii, care au ținut trei ani piept Marii Britanii, au stîrnit entuziasmul și admirația întregii lumi. La 31 mai 1908 la Vereeniging s-a semnat tratatul anglo-bur prin care republicile sud-africane și-au încetat existența de sine stătătoare, iar în mai 1910 prin federalizarea Coloniei Capului, Orangelui, Natalului și Transvaalului s-a constituit Uniunea Sud-Africană cu statut de dominion englez.

III. Indicații metodice

Lecția „Trecerea spre imperialism la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX” la clasa a XII-a presupune tratarea următoarelor probleme :

a. trecerea la imperialism a statelor capitaliste dezvoltate, marile centre ale lumii — S.U.A., Germania, Anglia, Frața, Japonia ;

b. stadiul de dezvoltare economico-socială a statelor din sud-estul Europei ;

c. specificul dezvoltării țărilor din Asia, America Latină și Africa.

În planul de lecție prezentat, m-am referit la ultimul punct al problemei enunțate.

Specificul dezvoltării țărilor din Asia, America Latină și Africa prezintă o importanță deosebită avînd în vedere politica partidului și statului nostru de sprijinire a luptei împotriva colonialismului și neo-colonialismului și de dezvoltare a relațiilor cu tinerele state care s-au

format pe ruinele imperiilor coloniale. Pe de altă parte după cum la baza dezvoltării sentimentului de patriotism socialist stă cunoașterea trecutului de luptă al poporului nostru, tot așa la baza sentimentului solidarității internaționale trebuie să stea cunoașterea în mai mare măsură a trecutului de luptă a popoarelor din Asia, Africa și America Latină. De aceea consider că această problemă să se predea într-o oră, ca la liceele de filologie-istorie și pentru liceele industriale și clasele de fizică-electrotehnică (programa cls. a XII-a, E.D.P., Buc., 1978, prevăzând pentru întreaga lecție o oră). Profesorii care nu vor putea planifica o oră pentru această problemă, vor alege din acest plan acele idei pe care le consideră că pot fi incluse în lecția respectivă.

Scopul lecției este acela de a scoate în evidență exploatarea exercitată de marile puteri imperialiste în teritoriile din Asia, Africa și America Latină, precum și lupta dusă de popoarele respective pentru a înlătura dominația străină. Profesorul va explica elevilor importanța studierii acestei lecții, arătând că un aspect al politicii imperialiste este agresivitatea, cu scopul de a avea noi surse de materii prime și piețe de desfacere a produselor lor industriale. Totodată se constată dorința de eliberare a popoarelor înrobite. Insistăm asupra laturii educative a lecției, scoțind în evidență sprijinul dat de mișcarea muncitorească din țara noastră, de P.C.R., de tov. Nicolae Ceaușescu luptei de eliberare națională a popoarelor din colonii. Metode pe care le putem folosi sînt : dezbateră și problematizarea.

Conform planului de idei, cunoștințele sînt sistematizate în două probleme de bază :

— Efectele colonialismului în Asia, Africa și America Latină, căi specifice de evoluție istorică.

— Lupta de eliberare națională.

Pentru a asigura un conținut științific, folosesc unele documente corespunzătoare tratării problemei enunțate. În acest scop de la începutul predării, clasa o împart în patru grupe de elevi, fiecare primind pe foi dactilografiate documente referitoare la o anumită problemă. Fiecare grup are limitat timpul de studiu la 3'—5', deci selectarea documentelor se face cu multă grijă de către profesor, alegîndu-se partea cea mai reprezentativă, astfel ca însușirea conținutului lor să fie posibilă în timpul afectat. Urmează ca elevii să desprindă concluziile la care au ajuns, în momentul cînd sînt solicitați de profesor.

Primul grup primește documente referitoare la continentul asiatic :

— „Mahatma Gandhi (1869—1948)“ în („Magazin istoric“, VI, 7, 1972, p. 44—46).

— „Cuvîntarea lui Dadabhai Naoroj la Congresul de la Amsterdam al internaționalei a II-a, august 1904“ (în culegere de texte pentru istorie universală epoca modernă, II, 1848—1918, p. 244—245).

— „Era Meiji“ (în Istoria poporului japonez, p. 93—94).

Al doilea grup primește documente referitoare la continentul african :

— „Războiul anglo-bur și opinia publică din România“ (în „Magazin istoric“, IV, 6, 1970 p. 68—73).

— „Colonizarea Africii“ (în „Europenii caută Eldorado“, p. 242—243).

— „Împărțirea și cucerirea Africii“ (în „Scurtă istorie a Africii negre“, p. 289—290).

Al treilea grup primește documente referitoare la America Latină :

— „Revoluția din Mexic 1910—1917“ (în „Tradiții de solidaritate ale mișcării muncitorești și democratice din România cu lupta de emancipare națională a popoarelor din Asia, Africa și America Latină“, p. 187).

Al patrulea grup primește documente referitoare la solidaritatea mișcării muncitorești și democratice din România în lupta de emancipare națională și socială a popoarelor din cele trei continente și documente referitoare la poziția P.C.R. în această problemă în zilele noastre.

— „Raport la Congresul al XII-lea al P.C.R.“, p. 113.

— „Răscoala boxerilor“ și „Despre mexicani“ (în „Tradiții de solidaritate ale mișcării muncitorești și democratice din România în lupta de emancipare națională a popoarelor din Asia, Africa și America Latină“, p. 56 ; p. 188).

Analizând situația țărilor din Asia putem formula primului grup unele întrebări probleme :

„Cum explicați dezvoltarea diferită a Japoniei de cea a Indiei și Chinei la sfârșitul secolului al XIX-lea ?“

Elevii trebuie să arate că Japonia și-a datorat saltul economic spectaculos înlăturării relațiilor feudale cu începere de la 1869, era reformelor „Meiji“, rolului conducător pe care și l-a asumat statul, al întregului proces de transformare burgheză a țării și mai ales standardului redus de viață al maselor care au pus la dispoziție capitalismului japonez mină de lucru ieftină. Tot acum avem prilejul să-i facem pe elevi să înțeleagă legea economică a dezvoltării inegale și în salturi a țărilor capitaliste încât Japonia intră în rîndul celor mai dezvoltate țări capitaliste ale lumii.

O altă întrebare ce poate fi adresată elevilor.

— „Care a fost poziția burgheziei indiene față de socialiști în lupta împotriva colonialismului britanic ?“

Răspunsul : Poziția burgheziei indiene de a obține sprijinul socialiștilor în lupta împotriva dominației străine.

— „Ce a însemnat personalitatea lui Mahatma Ghendi pentru India ?

Răspuns : A fost un luptător statornic pentru pace care a antrenat în marea acțiune de eliberare a Indiei un popor de peste 300 milioane de oameni. Elevii vor sublinia dorința acestuia : „... nu doresc să fiu altceva decît un simplu muncitor, un simplu servitor al Indiei și al omenirii... cer solidaritatea lumii în această bătălie a dreptății împotriva forței“.

Referitor la continentul african putem obține tot cu ajutorul elevilor unele idei de bază, de data aceasta adresînd întrebări celui de al doilea grup.

„Care au fost metodele de colonizare și efectele sale în continentul african?” Elevii vor insista asupra mijloacelor brutale de pătrundere și distrugerea civilizațiilor milenare. Pentru America Latină insistăm asupra înlocuirii unei forme de dominații cu alta. Putem apoi adresa aceeași întrebare primelor trei grupe de elevi.

„Care au fost principalele forme ale luptei pentru independență ale popoarelor din continentele enunțate?”

Răspunsul pe care elevii trebuie să-l dea este trecut în planul de idei. Celui de al patrulea grup i se poate adresa întrebarea :

— „Care a fost poziția mișcării muncitorești și democratice din România față de lupta dreaptă de emancipare națională și socială a popoarelor?”

— „Care este poziția P.C.R. în această problemă?”

Elevii trebuie să arate că solidaritatea este o constantă a politicii românilor din cele mai vechi timpuri și în prezent. Caracteristic este lupta împotriva oricărei dominații coloniale și neocolonialiste.

Concluziile le obținem cu ajutorul elevilor și le notăm pe tablă. În lecție se vor folosi materiale ajutătoare.

— „Harta politică a lumii”.

La retroproiector putem folosi harta mărită a fiecărui continent care prezintă expansiunea capitalistă pentru a avea o imagine mai clară a expansiunii coloniale.

Ne mai putem confecționa o planșă intitulată :

„Cronologie generală comparată în Africa, Asia și America Latină la sfârșitul sec.XIX-lea — începutul sec. XX” pentru a privi în ansamblu evenimentele ce se petrec concomitent pe cele trei continente.

Latura educativă o realizăm în mod deosebit când prezentăm poziția mișcării muncitorești și democratice din România față de lupta de emancipare și poziția actuală a partidului și statului nostru, personal a tov. Nicolae Ceaușescu de combativitate împotriva dominației imperia-
liste de deplină egalitate în drepturi.

IV. INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 144—148.

— Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al XII-lea congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1979, p. 110—119.

— Jouis C. D. Joos, *Scurtă istorie a Africii negre*, Editura politică, București, 1966, p. 197—198 ; 289—325 ; 333—363.

— Raymondo Luraghi, *Europa în căutarea Eldorado*, Editura politică, București, 1971, p. 156—182 ; 184—202 ; 242—262.

— Goro Hani, *Istoria poporului japonez*, Editura politică, București, 1964, p. 93—94.

— Constantin Botoran, Gheorghe Unc, *Tradiții de solidaritate ale mișcării muncitorești și democratice din România cu lupta de emancipare națională a*

popoarelor din Asia, Africa, și America Latină. Editura politică, București, 1977, p. 44—58 ; 163—170.

— Camil Mureșan, Elek Csetri, *Culegere de texte pentru istorie universală epoca modernă, II. 1848—1918*. Editura didactică și pedagogică, București, 1974, p. 244—245 ; 247—249 ; 249—251.

— Andrei Bantaș, *Scurtă istorie a Chinei*, Editura tineretului, București, 1959, p. 212—238 ; 253—260 ; 275—286 ; 289—292 ; 293—317.

— Andrei Silard, *Mahatma Gandhi (1869—1948)*, în „Magazin istoric“, VI, 7, 1972, p. 44—46.

— Gheorghe Unc, *Războiul anglo-bur și opinia publică din România*, în „Magazin istoric“, IV, 6, 1970, p. 68—73.

POLIXENIA POPESCU

Izvoare istorice comentate

TRATATUL DACO-ROMAN DIN ANUL 89

⟨După o îndelungată perioadă de liniște la frontiera dunăreană, în iarna anului 85—86 e.n., dacii au atacat prin surprindere provincia Moesia, înfrângând armata romană și ucigându-l pe guvernatorul Oppius Sabinus. Împăratul Domițian veni în grabă în Moesia, respinse trupele dace peste Dunăre, iar în vara anului 87 îl trimise în Dacia pe prefectul pretoriului Cornelius Fuscus, care însă, atras într-o cursă de noul rege Decebal, a fost înfrânt și ucis. După o pregătire minuțioasă, în anul 88, noul comandant roman, Tettius Iulianus, înfrânse armata dacă la Tapae, obligându-l pe regele Decebal să ceară pace. Istoricul *Cassius Dio*, în „Istoria romană“, Cartea LXVII, Cap. 7, menționează împrejurările și condițiile păcii; dar influențat de tradiția senatorială, ostilă lui Domițian, minimalizează semnificația reală a acestei păci⟩.

Textul ¹

Domitianus, invins de Marcomani ² și pus pe fugă, trimise în grabă ⟨soli⟩ la Decebal ³, regele dacilor, solicitându-l să încheie un tratat ⟨de pace⟩, pe care mai înainte i-l refuzase ⟨regelui dac⟩, deși acesta i-l ceruse de mai multe ori ⁴. Acesta acceptă acordul (deoarece era foarte strimtorat ⁵), dar nu consimți să vină în persoană la discuții, ci îl trimise pe Diegis ⁶ cu câțiva bărbați ⁷, care să restituie armele și pe unii dintre prizonieri ⁸, ca și cum nu i-ar fi avut decît pe aceștia ⁹. După aceasta Domițianus puse diadema ⟨pe capul⟩ lui Diegis ¹⁰, ca și cum ar fi fost cu adevărat învingător și în situația de a da dacilor un rege ¹¹, și dăruî soldaților onoruri și bani ¹²; ⟨apoi⟩ ca un învingător ¹³, trimise la Roma ¹⁴ niște soli și o scrisoare din partea lui Decebal, dar despre care se spunea că ar fi plăsmuit-o ⟨el⟩ ¹⁵. Și își împodobi sărbătoarea ⟨triumfului⟩ cu multe obiecte prețioase, nu din cele luate pradă ¹⁶ (dimpotrivă, el cheltui pentru ⟨încheierea⟩ tratatului, dîndu-i lui Decebal și atunci bani mulți ¹⁷ și meșteșugari specializați în tot felul de lucrări, atît civile, cît și militare ¹⁸ și promițîndu-i să-i dea multe și pe viitor ¹⁹.

Cassius Dio, *Istoria romană*, Cartea LXVII, cap. 7 (traducere nouă)

Comentariu istoric

(1). Așa cum a arătat Radu Vulpe în *Din istoria Dobrogei*, II, p. 62, folosind un text al lui Iordanes, *Getica*, XIII, 76, împăratul Vespasian, după respingerea în iarna anului 69/70 a cetelor dace care năvăliseră în

Dacia, „le-a plătit dacilor stipendii pentru pacea pe care ei aveau s-o respecte timp de 15 ani“, aceasta potrivit principiului că, pentru menținerea păcii la frontiere, „după ce își impuneau prestigiul cu forța, <împărații romani> nu pregetau să-și plătească vecinii, având aerul că împart daruri unor supuși“. Ori, în anul 85, fie că Domițian refuzase să le mai plătească stipendiile, fie că, mai probabil, refuzase o sporire a lor, dacii, pentru a-i forța mina, au năvălit în Moesia și au jefuit-o. Se vede astfel că „politica stipendiilor“ nu a fost o inovație a lui Domițian și că „stipendium“ nu însemna de loc un „tribut“, ci o plată acordată dacilor considerați „apărători ai liniei Dunării“ : o formulă care fără a greva prea mult bugetul Imperiului, asigura atît liniștea la frontieră, cît și pătrunderea civilizației romane în „Barbaricum“.

(2). Marcomanii erau o populație germanică, care locuia în Boemia și se învecina cu statul roman la Dunărea de mijloc, în dreptul provinciei Noricum ; împreună cu Quazii, altă populație germanică, locuind pe țărmul stîng al Dunării mijlocii în dreptul provinciei Pannonia, erau popoare clientelare ale Imperiului din vremea împăratului Tiberius. După înfringerea lui Oppius Sabinus, Domițian le-a cerut detașamente care să lupte împotriva dacilor ; cum ei au refuzat (și odată cu ei și iazigii sarmați din Cimpia Pannonică), împăratul a trimis trupe împotriva lor, care însă au fost înfrînte. Această expediție a avut loc *după* victoria lui Tettius Iulianus din 88 ; dovadă stă faptul că în timp ce trupele romane ocupau Banatul, un detașament, Cohorta XIII urbană, condusă de tribunalul militar Gaius Velius Rufus, care luptase în Dacia sub comanda lui Tettius Iulianus, a fost trimis împotriva Marcomanilor și Quazilor „prin regatul lui Decebal, regele dacilor“, deci pe valea Mureșului. Aceasta dovedește că între 88 și 89 trupele romane au rămas pe teritoriul Daciei, iar Decebal a făcut mai multe oferte de pace, care însă au fost respinse de Domițian, pînă cînd înfrîngerea suferită din partea celor două populații germanice l-a silit să accepte propunerile regelui dac.

(3). Domnia lui Decebal începe tocmai în decursul acestui război, mai probabil la începutul anului 87, atunci cînd marile pregătiri militare întreprinse de Domițian, printr-o masivă concentrare de trupe și prin solicitarea de sprijin adresată triburilor germanice, a făcut să apară gravitatea situației : regele Duras, așa cum spune Cassius Dio (LXVII, 6, 1) „care domnise mai înainte, lăsase de bună voie domnia lui Decebal, care era foarte priceput în treburile militare“. Din faptul că îndată după preluarea puterii noul rege a solicitat de mai multe ori tratative de pace rezultă și agerimea lui politică : Dacia se afla în primejdia de a se găsi izolată în fața covârșitoarei superiorități romane, așa încît o înțelegere în condiții onorabile era preferabilă unei lupte al cărei rezultat apărea incert. Aceeași agerime politică se vedește și din imediata acceptare a propunerilor de pace făcute de Domițian.

(4). Înfrîngerea de la Tapae din vara anului 88, urmată de instalarea trupelor romane pe teritoriul Daciei și de perspectiva continuării războiului, l-a îndemnat pe Decebal să ofere „de mai multe ori“ pacea, pe care însă Domițian a respins-o ; iar dacă ofensiva romană nu s-a mai

produs, aceasta s-a datorat campaniei întreprinse de Domițian împotriva Marcomanilor și Quazilor, campanie sfârșită cu un eșec pentru armata romană. Folosind acest moment psihologic, regele dac a făcut o nouă ofertă de pace, pe care împăratul roman s-a grăbit să o accepte: în aceste condiții pacea nu mai putea fi un „diktat“, ci o soluție de compromis, chiar dacă în favoarea romanilor.

(5). Expresia aceasta este foarte ambiguă așa încît o explicare satisfăcătoare a ei nu s-a putut da. Ceea ce se poate afirma în chip cert este că: 1) regele dac suferise o înfrîngere severă la Tapae așa încît forța militară de care dispunea acum era sensibil slăbită; 2) armata romană se găsea pe teritoriul Daciei și se regrupa în vederea unei noi ofensive, care trebuia să aibă drept obiectiv Sarmizegethusa; 3) ajutor de la neamurile germanice nu mai putea primi, acestea fiind ele însele amenințate de romani. Aceste aspecte par a explica afirmația lui Cassius Dio. În orice caz trebuie exclusă ipoteza lui Carl Patsch despre posibilitatea unor mișcări separatiste în Dacia.

(6). Această întrevvedere între Domițian și Diegis a avut loc în Pannonia, unde împăratul venise pentru a urmări desfășurarea operațiunilor. Afirmația lui Cassius Dio că Domițian „fusesse pus pe fugă“ de Marcomani este exagerată, dovadă că germanii nu au năvălit în Imperiu, ci s-au pregătit pentru a întîmpina o nouă ofensivă romană, care s-a și produs ceva mai tîrziu. Diegis, după afirmația lui Martialis, era fratele lui Decebal și lucrul este foarte probabil dacă ținem seama că, așa cum a demonstrat Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 47 și 73, la daci, ca la toți tracii, însă se mai păstra sistemul succesiunii agnatice, potrivit căruia „moștenirea tronului nu revenea descendentului direct, ci celui mai în vîrstă dintre agnați, de obicei un frate“, așa încît „Diegis, ca frate și deci ca moștenitor al tronului dac în ordinea normei agnatice la daci, ca și la tracii, era pe deplin împuternicit să ia angajamente în numele Statului dac“. De aceea, faptul nu trebuie interpretat ca un refuz al regelui dac de a trata cu împăratul, ci ca o măsură de prevedere: în condițiile prezenței unei armate romane pe teritoriul Daciei, care putea relua oricînd ofensiva, prezența lui Decebal era indispensabilă.

(7). Este vorba de un grup de nobili daci (*pileati*), care nu numai să alcătuiască suita lui Diegis, dar să asiste în calitate de reprezentanți ai aristocrației la tratativele ce urmau să se desfășoare și de garanți că angajamentele pe care dacia și le luau aveau să fie respectate și îndeplinite.

(8). Armele restituite erau probabil mașinile de război pe care dacia le capturasera fie în timpul invaziei din Moesia, fie — mai ales — de la oștirea înfrîntă a lui Cornelius Fuscus. Indiferent de numărul lor, faptul în sine reprezenta preocuparea regelui dac de a cîștiga bunăvoința împăratului roman, ceea ce subliniază odată mai mult starea de necesitate în care se găsea Decebal. Ceea ce este mai greu de înțeles este refuzul lui de a restitui aquilele legiunii a V-a Alaudae, pe care le capturasese în anul 87 (și pe care Traian le-a recuperat abia în anul 101, împreună cu alt armament, cu ocazia cuceririi unei cetăți dace, care se

presupune a fi cea de la Costești), cînd se știe cîtă importanță acordau romanii unei astfel de restituiri. Este aceasta o dovadă că, în esența ei, pacea din 89 a fost o pace de compromis.

(9). Sînt aici înțeleși atît prizonierii luați din Moesia, cu ocazia expediției de pradă din iarna anului 85/86, cît și soldații căzuți prizonieri în campania lui Cornelius Fuscus. Este de la sine înțeles că o solie care trebuia să discute condițiile păcii nu putea fi însoțită de *toți* prizonierii. Merită să fie subliniată insistența cu care Cassius Dio minimizează de fiecare dată orice fapt care ar fi putut contribui la crearea unei imagini mai favorabile a activității lui Domițian. De aceea, trebuie observat că, în ciuda insinuării lui Cassius Dio că au fost restituiți numai „unii dintre prizonieri, ca și cum nu i-ar fi avut decît pe aceștia“, nici un alt izvor (și nici Dio) nu menționează eliberarea altor prizonieri romani în timpul războaielor lui Traian cu dacii : se menționează arme, mașini de război, tehnicieni sau dezertori, dar nici odată prizonieri. Iată de ce apare ca foarte probabil că, după încheierea păcii, prizonierii au fost eliberați, lăsîndu-li-se în schimb dacilor prada de război luată.

(10). Încoronarea lui Diegis reprezintă aspectul simbolic al recunoașterii supremației romane : prin el Decebal se recunoștea rege clientelar al statului roman și se angaja să respecte toate obligațiile ce decurgeau din această poziție juridică. Formula fusese aplicată mai înainte de Nero în Armenia și avea să fie aplicată în 116 de Traian în Parthia. Scena s-a petrecut în Pannonia, de unde Domițian urmărea situația din regiunea Quazilor și Marcomanilor.

(11). O nouă încercare de minimalizare a acțiunilor lui Domițian : în scena încoronării lui Diegis nu era vorba „de a se da un rege dacilor“, ci de a se da o recunoaștere oficială din partea statului roman regalității dace în persoana lui Decebal, ca urmare a recunoașterii de către acesta a poziției de rege clientelar al Romei. Această recunoaștere implica și angajamentul roman de a-l sprijini pe regele dac atîta vreme cît acesta își va îndeplini obligațiile ce-i reveneau.

(12). Recompensele acordate de împărat ostașilor romani sînt amintite de mai multe inscripții : astfel centurionul Lucius Valerius Proclus, din legiunea a V-a Macedonică, „a fost dăruit cu coliere, cu brățări și cu falere“ ; „Centurionul Marcus Iulius Avitus din legiunea a V-a Macedonica a o fost dăruit de două ori cu daruri în decursul războiului cu dacii și al celui cu germanii“ ; iar mai sus-menționatul Gaius Velius Rufus, care făcuse o expediție împotriva Quazilor și Marcomanilor trecînd „prin regatul lui Decebal, regele dacilor“ a fost dăruit „cu coroana murală, cu două lăncii și cu două steaguri“. În afara sumelor de bani, principalele recompense ce se acordau soldaților și mai ales subofițerilor erau : *brățările* (armillae) de aur sau de argint, adesea împodobite cu pietre prețioase, acordate ostașilor și ofițerilor, cetățeni romani, pentru acțiuni deosebite ; *coroana murală* (coroana muralis) de aur și împodobită cu turnuri pe toată circumferința era recompensa ostașului care, cu ocazia asaltului, ajunsese primul pe zidurile orașului dușman ; *lancea* (hasta pura) fără vîrf, simbol al bravurii personale în luptă ; *falerele* (phalerae), plăci rotunde din aur sau argint, pe care erau gra-

vate embleme sau figuri, se purtau pe piept și erau acordate pentru acte de curaj excepțional; *colierul* (torques) de aur, se purta de obicei la gît și *steagul* (vexillum) recompensă pentru acțiuni individuale cu rezultate spectaculoase. Toate aceste recompense, pe care deținătorii le purtau cu mîndrie, aveau și scopul de a stimula întrecerea între ostași în acțiuni de bravură personală sau colectivă.

(13). Din nou încercare de a minimaliza victoria romanilor, obținută sub auspiciile lui Domițian; dar realitatea este categorică: Decebal fusese învins, trupele romane se găseau pe teritoriul Daciei, sprijin din partea Marcomanilor și Quazilor nu putea primi, iar o nouă ofensivă romană se pregătea. Iată de ce regele dac a preferat soluția politică a păcii unei noi confruntări militare incerte. De altfel, principiul roman în materie de raporturi cu «barbarii», potrivit căruia o înțelegere trainică nu putea avea loc decît în urma unei victorii care să-i oblige pe «barbari» să recunoască supremația romană, s-a realizat și cu această ocazie: Decebal a devenit *rex socius et amicus*, adică rege clientelar cu toate obligațiile ce decurgeau din această poziție: în primul rînd aceea de a respecta teritoriul Imperiului și chiar de a contribui la apărarea lui și apoi de a-și conforma politica externă celeia a statului roman. Singurul punct slab al Romei era că ea încheia pacea după ce suferise un eșec la altă frontieră, așa încît trebuia să se mulțumească cu o pace de compromis: dacă la încheierea ei ea era în întregime favorabilă Imperiului roman, odată cu scurgerea timpului și consolidarea statului dac tocmai ca rezultat al sprijinului pecuniar și tehnic acordat de romani, ea tindea să devină favorabilă dacilor. Este ceea ce a înțeles Traian și ceea ce explică graba cu care, după preluarea puterii, acesta a început războiul cu dacia.

(14). Întrucît la încheierea acordului Domițian se găsea în Pannonia, întrevădarea cu Diegis avusese loc aici; dar cum acordul încheiat avea nevoie de ratificarea senatului, o delegație alcătuită din *pileati* și foarte probabil condusă tot de Diegis a plecat la Roma pentru a solicita și obține ratificarea, ceea ce s-a și întîmplat. Cît privește conținutul scrisorii lui Decebal, el rămîne necunoscut; dar după toate probabilitățile el cuprindea angajamentul de respectare a tratatului și de recunoaștere a supremației romane.

(15) Încă una din insinuările tradiției senatoriale, deoarece este evident că întrucît scrisoarea era dusă și predată senatului de către delegația de *pileati* daci, ea nu putea cuprinde decît date compatibile cu structura acordului.

(16). Triumful lui Domițian a avut loc la sfîrșitul anului 89; deoarece germanii nu fuseseră înfrinți, el s-a sărbătorit numai împotriva dacilor. Dar din cuvintele vagi și ambigue ale lui Cassius Dio nu ne putem face nici o idee cu privire la conținutul „obiectelor” înfățișate cu această ocazie.

(17). Suma de bani pe care împăratul se angaja să o plătească regelui dac era un *stipendium*: fără să-i cunoaștem cuantumul, el trebuie să fi fost asemănător sau ceva mai mare decît cel plătit de Vespa-

sian. Știm sigur că el era plătit în fiecare an, deoarece în cartea LXVIII, 6, Cassius Dio spune că Traian „era apăsător de gîndul că romanii trebuiau să plătească *anual* sume de bani dacilor“.

(18). Este aspectul cel mai important al prevederilor tratatului: Imperiul roman se angaja să furnizeze regelui dac tehnicienii de care avea nevoie pentru consolidarea statului; instructori militari, care să instruiască armata dacă după metodele romane; ingineri pentru proiectarea și supravegherea ridicării construcțiilor civile și militare și constructori care să dirijeze lucrările. Ei au fost folosiți înainte de toate în scopuri militare și mai ales pentru întărirea sistemului de cetăți din Munții Orăștiei. Ce însemnătate au avut acești tehnicieni în acțiunea de ridicare a potențialului militar al Daciei se poate vedea din obligația pe care Traian a impus-o regelui dac la sfîrșitul primului război daco-roman (101/102) cînd i-a cerut nu numai să-i restituie, dar să se angajeze că pe viitor nu va mai primi alții în serviciul său. Numai că măsura de a lua în slujba lui tehnicieni romani nu era lipsită de primejdie pentru regele dac: deoarece, potrivit metodelor diplomației romane, acești tehnicieni trebuiau să joace și rolul de informatori și să dezvăluie statului major roman detaliile sistemului de fortificații. Așa se explică faptul că armata romană a putut escalada „munții întăriți cu ziduri“, cum numește Cassius Dio sistemul fortificațiilor dace. Totuși, pînă la urcarea pe tron a lui Traian, consolidarea sistemului defensiv dac, cu ajutorul tehnicienilor romani, a făcut din Dacia cel mai puternic stat «barbar».

(19). Cu toate că, cel puțin pînă la moartea lui Domițian, Imperiul și-a îndeplinit obligațiile asumate prin tratatul din 89, contribuind la consolidarea statului dac, avantajele pentru Roma au fost și ele considerabile: pe lingă faptul că, datorită tratatului, influența civilizației romane în Dacia a crescut considerabil, liniștea care a domnit la frontiera dunăreană timp de 12 ani (89—101) a asigurat provinciilor sud-dunărene o remarcabilă prosperitate, în timp ce întărirea dispozitivului militar roman, prin stabilirea în cele două Moesii a 4 legiuni, grăbea procesul de romanizare a populației moesice și încercuia Dacia dinspre vest, sud și sud-est. Dar din cauza caracterului ei de compromis, pacea din 89 nu avea sorți de durată: pentru că dacă și înainte de ea regatul dac se arătase un adversar atît de primejdios, ce avea să se întîmple atunci cînd, puternic consolidat, mulțumită sprijinului tehnicienilor romani, avea să-și dea seama de încercuirea romană care se realizase *tot* ca rezultat al păcii?

Indicații metodice

Ținînd seama de noua structură a programei clasei a VIII-a, care acordă luptelor daco-romane o pondere sensibil mai mare decît în trecut, oprindu-se mai îndelung și asupra războiului daco-roman din 85—89, se impune ca profesorul să reflecteze mai stăruitor asupra felului în care va înfățișa acest eveniment care a determinat hotărîrea lui Traian de a cuceri Dacia: ce împrejurări l-a provocat; ce conținut *efectiv* a avut;

ce implicații a suscitât și ce urmări a declanșat. Ori, toate aceste aspecte se lămuresc în lumina unei exacte înțelegeri a tratatului din 89, care fixează atât semnificația războiului, cât și locul lui în contextul relațiilor daco-romane.

Textul va fi introdus numai după ce se va fi expus în întregime războiul din 85—89. Făcînd lectura tratatului, profesorul va atrage atenția elevilor asupra atitudinii constant defavorabile a lui Cassius Dio față de împăratul Domițian, cerîndu-le să urmărească *datele pozitive*, adică condițiile *concrete* care rezultă din *conținutul tratatului*, nu aprecierile subiective și răuvoitoare ale tradiției senatoriale. Comentariul istoric va trebui făcut pas cu pas și cu *raportarea la hartă*, deoarece numai urmărind harta se poate vedea situația *concretă* a beligeranților și urmările ce decurgeau în chip firesc din ea.

Analiza textului va îngădui pe de o parte o recapitulare succintă a principalelor momente ale lecției pînă la încheierea păcii din 89, iar pe de alta deschiderea unei perspective asupra războaielor daco-romane din perioada lui Traian. Este stăruitor recomandabil ca istoria politică a geto-dacilor să fie înfățișată elevilor în 2 lecții : prima, de la formarea statului dac sub Burebista pînă la Decebal (87 e.n.), care să cuprindă și civilizația geto-dacă ; iar a doua de la urcarea lui Decebal pe tronul Daciei pînă la 106, cuprinzînd refacerea unității statului dac, primejdia încercuirii romane, războiul din 85—89, pacea din 89, cauzele și desfășurarea războaielor daco-romane pînă la desființarea statului dac (106). În orice caz, cu ocazia analizării tratatului din 89, profesorul va trebui să accentueze cu vigoare că el *nu* a reprezentat (așa cum din păcate se mai găsește încă în unele cărți) o pace „umilitoare“ pentru romani, ci dimpotrivă, că în momentul încheierii ei, ea a fost favorabilă romanilor și că numai caracterul ei de compromis a făcut ca, în decursul timpului, ea să tindă (dar *numai* „să tindă“) a deveni favorabilă dacilor. În sfîrșit, profesorul va trebui să arate cît de mult se schimbase în favoarea romanilor contextul politic în timpul lui Decebal, în comparație cu cel atât de favorabil acțiunilor lui Burebista : aceasta pentru a nu lăsa nici cea mai mică îndoială în mintea elevilor cu privire la capacitatea politică și militară a lui Decebal ; pentru că, dacă prin campaniile victorioase din 85—87 el își arătase capacitatea militară, pacea din 89 demonstrează în chip strălucit capacitatea lui politică.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 297—299 ; 2. Carl Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Viena, 1937, p. 26—32 ; 37—38 ; 3. Radu Vulpe, *Romanii la Dunărea de jos (Din istoria Dobrogei, vol. II)*, București, 1968, p. 69—74 (o viziune nouă și originală a întregii chestiuni, însoțită de o apreciere echitabilă a păcii din 89) ; 4. Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 278—284 (o foarte bună și circumstanțială expunere a războiului din 85—89, însoțită de analiza critică a izvoarelor ; la p. 282, cea mai bună traducere de pînă acum a textului lui Cassius Dio).

AUREL IORDĂNESCU

AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI :

Orașele germane

Informațiile despre orașele germane și despre activitatea corporației negustorești cunoscută sub numele de „hansa“ sînt relativ abundente în cronicile și documentele medievale. Textele, în imensa majoritate a cazurilor, se referă la un anumit eveniment ce-i preocupase pe negustorii germani, sau la descrierea integrală ori parțială a unui oraș german sau germanic, legat de viața uneia dintre personalitățile epocii. Nu am făcut apel la un asemenea text lung, greoi, insuficient de expresiv pentru elevi și studenți, ci ne-am oprit asupra scurtei, concludentei și clare descrieri a orașelor germane făcută de către eruditul umanist Aeneas Sylvius Piccolomini (1405—1464), cunoscut ca papă sub numele de Pius al II-lea (1458—1464). El s-a născut la 18 octombrie 1405 la Corignano, lângă Firenze, remarcîndu-se cu repeziciune prin capacitatea intelectuală care i-a permis să parcurgă într-un timp minim ciclul studiilor necesare unui viitor ierarh catolic. Pregătirea temeinică și complexă a lui Aeneas Sylvius Piccolomini, lucrările lui, au impus numirea sa în diverse slujbe de seamă, cum a fost și aceea de legat pontifical la dieta germană din Frankfurt am Main, unde a primit, din mîna împăratului Friederich al III-lea (1440—1493) coroana de prinț al poeziei (27 iulie 1442). El va rămîne în slujba împăratului pînă cînd va fi numit episcop de Triest (19 aprilie 1447) și va redeveni ierarh catolic. Apogeul carierei l-a atins în momentul alegerii sale ca papă (18 august 1458), calitate ce i-a permis să-și intensifice eforturile pentru organizarea unei cruciade, nerealizată pînă cînd a murit (Ancona, 15 august 1464).

Alături de numeroase poeme, discursuri, scrieri teologico-filosofico-istorice și politice, o autobiografie împărțită în 12 cărți, a lăsat și o însemnată operă istorico-geografică, „Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio“. Această ultimă operă cunoscută sub numele „Cosmographia“, tipărită în ediție princeps în anul 1485, în orașul Memmingen, avînd ca izvoare scrierile anticilor, rapoartele și epistolele dominicanilor și franciscanilor către Vatican și observațiile personale ale lui Aeneas Sylvius Piccolomini, care a vizitat o mare parte a locurilor descrise, a fost principala lucrare care a stat la temelie scrierilor geografilor europeni din secolul al XVI-lea. Ea cuprinde o sugestivă descriere a orașelor germane în care a locuit în calitate fie de slujbaș imperial, fie de ambasador papal, ceea ce conferă textului său o valoare mai mare decît a numeroaselor cronici germane conținînd date provenite mediat, din izvoare secundare.

Textul

„...În întreaga Europă nu s-ar putea găsi un oraș mai măreț și mai strălucitor decât Colonia.¹ ...Remarcabil prin biserici² și alte sanctuare³, prin numărul locuitorilor⁴, prin bogăția în comori, avînd casele acoperite cu plumb, împodobită cu palate, întărită cu turnuri, mîndră de Rinul ei și înconjurată de cîmpii frumoase⁵.... Bătrîna Maiența⁶.... renumită datorită frumuseții bisericilor sale⁷, împodobită cu clădiri publice și private⁸, nu are nimic ce i s-ar putea reproșa, afară doar de îngustimea străzilor sale⁹....

Lîngă ocean se află numeroase orașe mari, demne de a fi amintite¹⁰, pe toate le întrece însă Lübeck¹¹ cu casele și bisericile lui, înalte și bogat ornate¹², un oraș cu atîta prestanță și putere încît la un semn al său, trei mari regate — Danemarca, Suedia și Norvegia — obișnuiesc să-i recunoască sau să-i respingă pe regii lor¹³.

În Franconia e așezat Frankfurt pe Main, care e o piață comercială unică pentru Germania inferioară și cea superioară¹⁴.... Aici se găsește faimosul palat în care principii electorii îl aleg pe împărat¹⁵...

Orașul Nürnberg¹⁶, străbătut de fluviul Pegnitz... are o nespusă frumusețe, grație și farmec... Ce poate fi mai frumos ca biserica Sf. Sebaldus, mai impunător ca biserica Sf. Laurențiu, mai semeț și mai puternic ca cetatea imperială, mai vestit ca șanțurile și zidurile orașului. Cîte case de orășeni se află acolo care ar fi demne de regi.“...

Traducerea textului a fost făcută folosindu-se opera lui Aeneas Sylvius Piccolomini, „Cosmographia in Asiae et Europae eleganter descriptionne“, Ste. Geneviève, Paris, 1509, în 5°, Paragraful „Germania“, p. 31—40.

Comentariu istoric

Aeneas Sylvius Piccolomini a descris în aceste rînduri pe de o parte orașele situate în sudul Germaniei — Colonia, Maiența, Frankfurt am Main — pe de altă parte orașele din părțile nordice ale țării aflate fie pe țărmul Mării Baltice, fie pe estuarele unor mari fluvii care le lega direct de activitățile maritime — Lübeck, Nürnberg, Gruparea orașelor în acest mod se datorează unei orientări a gîndirii autorului sau în spiritul scrierilor antice, sau în acela ale autorilor secolului al XIII-lea, sau sub influența sentimentelor derivate din particularismele locale ale orașelor ce țineau la autonomia lor, care în veacul al XV-lea era încă puternică. În studiile lor J. Kulischer^{1 bis} și Ph. Dollinger^{2 bis} au demonstrat că în secolul al XV-lea și Colonia și Maiența și Frankfurt am Main fuseseră integrate în hansa germanică, ale cărei ramificații porneau de la orașele maritime de pe litoralul Mării Baltice și ale Mării Nordului, ajungînd pînă la centrele comerciale și meșteșugărești din su-

^{1 bis} J. Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, T.I. Münich., 1965, p. 164—165.

^{2 bis} Ph. Dollinger, *La Hanse (XII—XVII siècle)*, Paris, 1964, p. 51—60.

dul Germaniei și din arcul Munților Carpați, ceea ce făcea ca cel puțin pe plan economic o parte a sentimentelor și aspirațiilor regionaliste să dispară sau să fie mult diminuate. Bizar este faptul că deși a existat această extensiune a orașelor hanseatice, artera fluvială a Dunării ce permitea o bună, rapidă și ieftină legătură cu bazinul Mării Negre nu a fost utilizată nici după ce, prin acțiunile pecenegilor și tătarilor, a fost făcut impracticabil „drumul de la varegi la greci”. H. Pirenne³ a explicat folosirea marelui fluviu de către negustorii germani numai în zona cuprinsă între izvoare și orașul Viena prin fărâmițarea politică a Sfintului Imperiu Roman de Națiune Germană și orientarea fiecărui oraș sau monarhii într-o altă direcție și prin nesiguranța existentă în zona Dunării de jos permanent frământată de lupte.

Hansa a stabilit legături comerciale sigure între zona Mării Baltice și a Mării Nordului, dominate de ea, și regiunea Mării Mediterane și Mării Negre, al căror comerț era monopolizat de republicile maritime italiene, utilizând fie căile terestre pe care se aflau situate Colonia, Maiența și Frankfurt am Main, fie drumurile maritime prin Gibraltar, Oceanul Atlantic, pină la Bruges, care după cercetările lui R. Doehaerd⁴ a început să fie regulat străbătut de corăbiile nordice și de galerele sudice din 1277—1278 și nu după mijlocul secolului XIV.

1. Unul dintre cele mai bogate orașe germane situat pe drumul terestru care făcea legătura între Italia și zonele hanseatice, aflat în vestul Germaniei, era Colonia, cunoscut astăzi sub numele de Köln. Întemeiat în secolul I e.n. de romani, care i-au spus Colonia Agrippina, orașul s-a menținut și a evoluat în evul mediu devenind în anul 785 sediul unei arhiepiscopii, din secolul al XIII-lea unul din cele mai de seamă orașe libere ale Hohenstaufenilor, iar din 1356 reședința electorului ce era arhiepiscopul de Köln.

2. În secolul al XV-lea bisericele catolice ale orașului erau în număr de peste o sută, cifră care desigur l-a impresionat pe Aeneas Sylvius Piccolomini. Probabil că cea mai profundă admirație i-a provocat-o catedrala catolică a cărei construcție a început în secolul al XIII-lea și a fost isprăvită în anul 1882 (Poarta de sud). Unul din elementele arhitectonice tipice pentru catedrala din Köln și pentru goticul german îl constituie cele două turle ce-i flanchează fațada, fiecare înalt de 160 m, cele mai înalte construcții gotice din Europa.

3. În centrul orașului, în apropiere de catedrală, se află ruinele construcțiilor castrului roman, mai vizibile în secolul al XV-lea decît în zilele noastre. Piccolomini, care văzuse în Italia multe vestigii ale antichității, a putut să le compare pe cele din Germania cu acelea din țara lui, calificându-le, nu ca pe niște fortificații, cum ar fi fost normal, ci ca sanctuare. Aprecierea lui se datorește probabil și faptului că era pătruns de ideile umanismului, ce-l făceau să fie un admirator al

³ Cf. H. Pirenne, *Histoire économique et sociale du Moyen-Âge*, nouvelle édition revue et mise à jour par Hans Van Werveke, P.U.F., Paris, 1969, p. 127—130.

⁴ Cf. R. Doehaerd, *Les relations commerciales entre Gênes, la Belgique et l'outrement d'après les archives notariales génoises aux XIII—XIV siècles*, T. I. Bruxelles-Rome, 1941, p. 187—208.

oricăror urme ale antichității, a cărei pondere și valoare pentru evoluția civilizației umane a preamărit-o permanent.

4. Afirmatia generală și vagă a lui Piccolomini, referitoare la numărul mare al locuitorilor din Köln, a fost făcută desigur tot prin raportare la bine populatele orașe italiene. Dacă se știa că în secolul al XV-lea Milano avea 100 000 locuitori iar Veneția 120 000, astăzi, ca urmare a cercetărilor lui R. Molls⁵, se poate afirma că în același veac, Köln-ul număra 80 000 oameni, deci era bine populat.

5. Locuitorii orașului au putut acumula mari bogății datorită permanentului negoț de tranzit între orașele flamande, în special Bruges, și Italia și prin practicarea a o serie de meserii artisanale, admise și impuse de regulamentul hansei, dintre care cele mai vestite erau producerea apei de colonie și a ceramicii. Bunăstarea locuitorilor a permis ca în oraș să se înalțe frumoase case în stil gotic, dintre care unele s-au păstrat pînă astăzi, și să se construiască o puternică incintă a cetății. În fine, situarea orașului pe malul Rinului a contribuit la bogăția sa. Locuitorii Köln-ului au cultivat dealurile din împrejurimi cu viță de vie, obținînd vinul de Renania, mult căutat și folosit în alimentația medievală și au navigat constant pe fluviu cu mărfurile necesare hansei și lor.

6. Tot în vestul Germaniei, pe malul stîng al Rinului, la confluența cu Mainul, se află orașul Maiența, cunoscut în limba germană sub numele de Mainz. Vechimea orașului, la care se referă Piccolomini, pare să ajungă în secolul I e.n., orașul avînd drept nucleu primar tot o așezare romană.

7. Monumentele eclesiastice, deși mai puțin numeroase ca acelea din Colonia, erau impresionante prin numărul lor, ce ajungea în secolul al XV-lea la circa 80. Remarcabilă este catedrala orașului începută în secolul al X-lea, refăcută în veacul al XIV-lea în așa-numitul stil „bizantin“, formă în care a văzut-o Piccolomini, obișnuit să privească mai ales edificii înălțate în stil gotic sau romanic.

8. Între clădirile care l-au impresionat pe eruditul umanist poate fi amintită și cea mai veche parte a Universității din oraș.

9. Îngustimea străzilor orașului Mainz, așa cum se prezentau ele în secolul al XV-lea, era neobișnuită chiar pentru un oraș medieval. Străzile păstrate pînă astăzi în forma lor inițială ca și săpăturile arheologice au arătat că erau numeroase artere, plastic numite gasse, care aveau o lățime de circa 1—1,5 m.

10. Care era numărul orașelor membre ale hansei nu se poate preciza în stadiul actual al cercetărilor. Prin studiile lor, J. Kulischer, Ph. Dollinger și M. Lesnikov⁶ au dovedit că cifra componentilor hansei a variat considerabil de la o epocă la alta. În mod obișnuit, în legă-

⁵ R. Molls, *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle*, vol. I, Gembloux-Louvain, 1954—1956, p. 323—324.

⁶ J. Kulischer, *op. cit.*, loc. cit.; Ph. Dollinger, *op. cit.*, loc. cit.; M. Lesnikov, *Die livländische Kaufmannschaft und die Handelsbeziehungen zu Flandern am Anfang des XV. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Berlin, VI, 1958, p. 285—303.

tură cu imposibilitatea precizării numărului membrilor hansei, se dă ca exemplu o discuție între ambasadorii Lübeckului la Londra și regele Henry VII Tudor (1485—1509). Când regele a întrebat cite orașe făceau parte din hansă, ambasadorii ei au răspuns onest că nu știau exact.

Cuvintele solilor celui mai însemnat oraș hanseatic pun în evidență o caracteristică a sistemului ei organizatoric. Statutele hanseatice permiteau cu multă larghețe orașelor să participe intens sau nu la activitatea comercială, situație ce le determina și calitatea de membri ai corporației negustorești. În momentul în care cifra de afaceri a unui oraș era ridicată, acesta devenea membru activ al hansei, iar când datorită unor motive variate scădea, era socotit membru pasiv, sau în afara hansei, cu posibilitatea de a-și reocupa poziția de altădată.

Unitatea orașelor hanseatice solidare, în apărarea intereselor comerciale, indiferent de fricțiunile dintre ele, constituie o altă caracteristică a organizării hansei și a negoțului nordic. Ea este opusă situației din Marea Mediterană unde nu a existat o înțelegere între republicile comerciale maritime care au purtat constante războaie între ele, cele mai cunoscute fiind între Veneția și Genova.

11. Orașul Lübeck, poate cel mai puternic oraș-port baltic, întemeiat prin colonizare în anul 1158, a fost considerat și recunoscut ca fondatorul ligii hanseatice prin acordul cu Hamburgul (1230), dobîndind statutul juridic internațional de oraș liber imperial în 1236. Cîștigurile lui erau net superioare față de celelalte orașe germane, dar compararea sumelor realizate aici și la Genova, cît și a situației bancherilor Wittenborg (Lübeck) cu aceea a celor din familiile Bardi și Peruzzi (Firenze) le-au permis lui H. Pirenne și R. S. Lopez și I. Roade⁷ să conchidă că în orașele mediteraneene bogăția era mai mare, iar metodele comerciale și practicile bancare erau mai avansate.

12. Cîștigurile obținute de casa Wittenborg, de negustorii care făceau transporturi între Bruges și Novgorod, de episcopia din oraș, au fost investite în biserici și locuințe somptuoase, avînd fațadele împodobite cu diverse forme zoomorfe și fitoforme din piatră.

13. Puterea orașului, evident de natură economică, ce-i crea putința de a recurge la presiuni financiare, alături de faima de întemeietor și conducător al hansei, conferiseră Lübeck-ului un prestigiu deosebit în lumea baltică, la care face aluzie Aeneas Sylvius Piccolomini. Un singur exemplu este suficient. În urma luptelor purtate între 60 orașe hanseatice conduse de Lübeck și nobilii danezi, s-a impus biruitului rege al Danemarcei, Waldemar Atterdag, să recunoască existența unei puteri strict nominale asupra Schleswigului, importantă regiune controlată de acum înainte de hansă. În anul 1370, prin pacea de la Stralsund, s-au întărit clauzele impuse danezilor în deceniile II—IV ale secolului al XIV-lea. Acum s-a precizat că alegerea succesorului la tron trebuia să fie acceptată de Lübeck. Probabil că la acest tratat s-a gîndit eruditul umanist. Cu toate acestea istoricii moderni, germani și norve-

⁷ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 127—130 ; R. S. Lopez, I. Roade, *Medieval Trade in the Mediterranean World*, New York, 1955, p. 39—60.

gieni au apreciat în mod deosebit posibilitățile de intervenție și activitatea hanseaticilor în țările scandinave, problema rămânând deschisă după aprecierea lui A. von Brandt⁸.

14. Alt mare oraș este Frankfurt am Main. A apărut ca oraș de colonizare medievală înainte de secolul al X-lea, păstrind o frumoasă catedrală înălțată în secolele XII-XIV și o poartă din veacul lui Piccolomini. În piețele lui se organizau târguri și bîlciuri periodice, unde negustori hanseatici care aduceau grîu, sare, pește, blănuri, țesături din Flandra, chihlimbar din Letonia se întâlneau cu comercianți veniți din Levant cu mirodenii, mătase, bijuterii etc. Tranzacțiile oamenilor veniți aici nu numai din Germania ci de pe tot continentul, au făcut ca în secolul al XV-lea orașul să fie un fel de placă turnantă a negoțului central european.

15. Ponderea orașului Frankfurt a fost accentuată după ce, în veacul al XV-lea, a devenit unul dintre centrele politice ale lumii germane. Conform „Bulei de aur” promulgată și sancționată în anul 1356, de împăratul Carol al IV-lea (1346+1378) șapte principii electori alegeau împăratul Germaniei: locul lor de întîlnire era orașul de pe malul Mainului și ca atare i s-a conferit un aspect aulic.

16. În fine, Nürnberg-ul, situat pe fluviul Pegnitz, a reprezentat în secolul al XV-lea, pînă la moartea lui Sigismund de Luxemburg (9 decembrie 1437) principala reședință imperială. El a fost orașul care pînă la al doilea război mondial a păstrat cele mai numeroase și grăitoare vestigii medievale, parțial pomenite și de eruditul italian. Și Nürnberg-ul, alături de celelalte orașe, menționate anterior, a făcut parte din liga hanseatică, desfășurînd un intens comerț cu jucării și instrumente muzicale. Deși a avut o vie activitate economică, fiind membru permanent al hansei, nu s-a ridicat la nivelul atins de Lübeck sau Frankfurt am Main care l-au depășit cu mult.

În ansamblu, toate orașele germane hanseatice, amintite, deși s-au numărat între cele mai însemnate ale timpului, nu au atins măreția, opulența și puterea celor din Italia, chiar dacă au dobîndit statutul internațional de stat. Ele vor trece printr-un moment de criză economico-socialo-politică în secolele XVI-XVII ca urmare a descoperirii Americii, dar apoi odată cu desfășurarea „revoluției industriale” vor redeveni centre polarizatoare ale lumii baltice.

INDICAȚII METODICE

În momentul în care citește textul izvorului istoric, se impune profesorului să marcheze pe hartă, cu discuri colorate, poziția în care se află situat fiecare oraș. Apoi, ar trebui să accentueze că toate orașele erau membre ale ligii hanseatice, iar Lübeck-ul avea rolul conducător. Discutîndu-se negoțul medieval, ar trebui să se precizeze că hanseaticii făceau negoț atît maritim cit și terestru, să se indice

⁸ A. von Brandt, *Die Hanse und die nordischen Mächte im Mittelalter*, Köln, Opladen, 1962, p. 86 și urm.

ca element nou marile drumuri și deosebirea lor față de antichitate, în fine să se arate care erau prevederile statutelor hansei în privința practicării negoțului. Un alt element care ar putea fi util profesorului în momentul descrierii orașului medieval îl constituie scurtele referiri la aspectele din orașele germane. Ele pot fi ilustrate fie cu ajutorul diapozitivelor din seria „Istoria evului mediu“ (Ed. didactică și pedagogică, București, 1972, partea a II-a, nr. 1, 2), fie prin fotografii, proiectate cu ajutorul epidiascopului, din cartea scrisă de I. Micle, R. Florescu, „Castelele de pe Valea Rinului“ (Ed. Meridiane, București, 1977). Compararea permanentă a monumentelor din orașele germane, de pildă, catedrala din Köln cu construcțiile italiene, franceze, engleze etc., din aceeași epocă, permit ca prin discuții cu clasa să se stabilească caracteristicile tipice ale goticului german.

RADU-ȘTEFAN CIOBANU

TRATATUL DE PACE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI PUTERILE ALIATE ȘI ASOCIATE, SEMNAT LA PARIS LA 10 FEBRUARIE 1947

După victoria coaliției antifasciste în cel de-al doilea război mondial, o problemă de prim ordin în viața politică internațională a fost aceea a organizării postbelice a lumii și a păcii. La Conferința de la Potsdam, desfășurată între 17 iulie—2 august 1945 și la care au participat șefii de state ai celor trei mari puteri aliate : președintele S.U.A., Harry Truman (F. D. Roosevelt decedase la 12 aprilie 1945), președintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., I. V. Stalin și primul ministru al Marii Britanii, Winston Churchill împreună cu Clement R. Atlee, fiind însoțiți de miniștrii afacerilor externe, s-a căzut de acord asupra constituirii Consiliului miniștrilor afacerilor externe compus din reprezentanții Marii Britanii, U.R.S.S., Chinei, Franței și S.U.A. care urma să pregătească tratatele de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda. În același timp Consiliul trebuia să facă propuneri cu privire la reglementarea raporturilor cu Germania, Austria și Japonia.

Viitoarele tratate au fost conturate la întrunirile Consiliului miniștrilor afacerilor externe ținute la Moscova, Londra și Paris. La conferința de la Moscova, desfășurată între 16—26 decembrie 1945, s-a stabilit ca elaborarea tratatului de pace cu România să fie efectuată de către miniștrii afacerilor externe ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. Proiectele au fost apoi discutate la Conferința de pace de la Paris, desfășurată între 29 iulie—15 octombrie 1946 și semnate, cu anumite modificări, în capitala Franței în ziua de 10 februarie 1947.

Textul

„U.R.S.S., Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de nord, S.U.A., Australia, R. S. S. a Bielorusiei, Canada, Cehoslovacia, India, Noua Zeelandă, R. S. S. a Ucrainei și Uniunea Sud-Africană, ca state aflate în război cu România și care au purtat în mod activ războiul împotriva statelor europene inamice cu forțe militare importante, desemnate în cele ce urmează cu numele de „Puterile aliate și asociate”¹, de o parte, și România, de altă parte².

Avînd în vedere că România care a încheiat o alianță cu Germania hitleristă și a participat alături de ea la război împotriva U.R.S.S., a Regatului Unit, a S.U.A. și a altor Națiuni Unite, poartă partea sa de răspundere în acest război ;

Avînd în vedere însă că la 24 august 1944 România a încetat toate operațiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socia-

liste, s-a retras din războiul contra Națiunilor Unite și a rupt relațiile cu Germania și sateliții ei ³ și că, după ce a încheiat la 12 septembrie 1944 un armistițiu cu guvernele Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii, lucrînd în interesul tuturor Națiunilor Unite, ea a participat activ la războiul împotriva Germaniei ⁴; și

Avînd în vedere că Puterile aliate și asociate și România sînt dobitoare să încheie un tratat de pace care să reglementeze, în conformitate cu principiile justiției, chestiunile aflate în suspensie de pe urma evenimentelor amintite mai sus ⁵, și să constituie baza unor relații amicale între ele, îngăduind astfel Puterilor aliate și asociate să sprijine cererea României de a deveni membră a Organizației Națiunilor Unite, precum și de a adera la orice convenție încheiată sub auspiciile Națiunilor Unite ⁶,

Pentru acestea motive au căzut de acord să proclame încetarea stării de război și să încheie în acest scop Tratatul de pace de față, desemnînd, în consecință, pe plenipotențiarii subsemnați, care, după ce au prezentat deplinele lor puteri, găsite în bună și cuvenită formă, s-au înțeles asupra dispozițiilor ce urmează ⁷:

PARTEA I FRONTIERE

Articolul 1

Frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa 1), vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare care este definită în articolul 2 al Tratatului de față.

Articolul 2

Hotăririle Sentinței de la Viena din 30 august 1940 sînt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față astfel cum exista la 1 ianuarie 1938 ⁸.

Comentariu istoric

1. La conferința de pace au participat reprezentanții a 32 de state grupate după cum urmează:

a) „Puterile aliate și asociate” — „cei 21” — din care făceau parte cei cinci membri ai Consiliului miniștrilor afacerilor externe: China, S.U.A., Franța, Marea Britanie și U.R.S.S., precum și din reprezentanții: Australiei, Belgiei, R. S. S. a Bielorusiei, Braziliei, Canadei, Etiopiei, Greciei, Indiei, Noii Zeelande, Norvegiei, Țărilor de Jos, Poloniei, Cehoslovaciei, Uniunii Sud-Africane, R. S. S. a Ucrainei și Yugoslaviei.

b) Reprezentanți ai țărilor cu care urma să fie încheiate tratatele de pace : Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda în calitate de invitate ;

c) Cu titlu consultativ au mai luat parte reprezentanții Mexicului, Cubei, Egiptului, Iranului, Albaniei și Austriei.

2. România a fost invitată la Conferința de pace prin intermediul Franței, țara gazdă. Delegația României se compunea din : Gh. Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministrul afacerilor externe, șeful delegației ; Gh. Gheorghiu-Dej, secretar general al C.C. al P.C.R., ministrul comunicațiilor și lucrărilor publice ; Lucrețiu Pătrășcanu, membru al C.C. al P.C.R., ministrul justiției ; Ștefan Voitec, secretar general al P.S.D., ministrul educației naționale ; Lotar Rădăceanu secretar general al P.S.D., ministrul muncii și asigurărilor sociale ; Ion Gh. Maurer, membru al C.C. al P.C.R., ministru subsecretar de stat ; dr. Florica Bagdazar, ministrul sănătății ; Elena Văcărescu ; Șerban Voinea, membru al Comitetului Executiv al P.S.D. ; general de brigadă adjutant Dumitru Dămăceanu ; ambasadorii României în S.U.A., Anglia și Franța, respectiv Mihai Ralea, Richard Franasovici, Simion Stoilov ; ministrul plenipotențiar la Haga, Horia Grigorescu și alți experți.

Obiectivele care stăteau în fața delegației au fost formulate în cadrul declarației guvernamentale intitulată : „Atitudinea României față de Conferința de pace“ :

- dreptul României de a cere și obține recunoașterea calității de stat cobeligerant ;
- îmbunătățirea condițiilor cu privire la limitarea armamentului și a forțelor sale armate ;
- cererile de reparații și restituiri să nu fie mai mari decât cele stabilite prin Convenția de Armistițiu ;
- dreptul ca România să dispună de întreaga libertate a politicii sale economice și în consecință înlăturarea stipulațiilor articolului 30 din proiectul de tratat care prevedeau introducerea automată în relațiile noastre economice cu străinătatea a clauzei națiunii celei mai favorizate pentru toate Națiunile Unite ;
- problema regimului Dunării să fie soluționată ulterior de către țările riverane, tratatul neputînd rezolva aceasta.

În declarația guvernamentală se exprima satisfacția pentru modul în care au fost soluționate problemele teritoriale și de graniță în partea de nord-vest a țării.

3. Directiva operativă a Marelui Stat Major din 23 august 1944 stabilea :

- a) Încetarea imediată a focului contra trupelor Națiunilor Unite (sovietice) ;
- b) Recuperarea forțelor armate române de pe frontul din Basarabia și Moldova, în scopul ulterioarei lor întrebuintări în operațiunile vizînd recucerirea Ardealului de nord ;

c) Eliberarea teritoriului național de trupele germane ;

Acțiunile decurgînd din alineatele a, b și c încep imediat¹.

În declarația guvernului publicată în „România liberă” din 24 august 1944 se preciza :

„... De acum înainte înțelegem să fim stăpîni pe destinele noastre. Hotărîrea denunțării tratatelor de alianță cu puterile Axei și încetarea stării de război cu Națiunile Unite este expresia voinței întregului popor.”²

4. În ceea ce privește participarea activă a României la război, împotriva Germaniei hitleriste, tratatul, ignorînd realitatea istorică, trece cu vederea perioada 23 August 1944—12 septembrie 1944.

România a participat activ la război împotriva Germaniei încă de la data de 23 August 1944. Armata română și formațiunile patriotice, bazîndu-se pe sprijinul larg al poporului, au curățat de trupele germane, în numai 8 zile (23—31 august) *prin propriile forțe*, cea mai mare parte a țării (150 000 kmp.), o suprafață egală cu cele ale Danemarcei, Olandei, Belgiei și Elveției luate la un loc.

Ceea ce a produs uimire în rîndul contemporanilor a fost faptul că armata română în totalitatea ei, de la soldați pînă la generali, a întors armele împotriva hitleriștilor. Cu mare claritate este explicat acest lucru în Programul P.C.R. : „Prin eroismul și contribuția adusă la războiul antifascist, la înfringerea Germaniei naziste, poporul român a dovedit că nu avusese nimic comun cu participarea fascismului din țara noastră la războiul împotriva Uniunii Sovietice”³. În jurnalul de război al grupului de armate germane „Ucraina de Sud” se consemna : „Nici un general român nu este dispus să continue lupta de partea Germaniei”⁴.

Între 23—31 august 1944, pierderile provocate germanilor de către armata română și formațiunile patriotice de luptă s-au ridicat la cca 61 000 oameni, din care peste 5 000 morți — cifre echivalînd cu efectivul a cca 6 divizii. Au fost capturate 222 de avioane, 438 nave fluviale și maritime, armament și mijloace de transport.

În ce măsură această „participare activă” a României la războiul împotriva Germaniei pînă la data de 12 septembrie 1944 a fost în *interesul Națiunilor Unite* (s.n.), pentru a folosi formularea din tratatul de pace, este precizată de către o serie de oameni politici, generali, istorici, corespondenți de presă etc. Generalul Cochet și Lt. Col. Pacquier, de pildă, în studiul intitulat „România alături de Națiunile Unite”, relevă că insurecția română a permis ca „într-un termen excepțional de

¹ *Apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale*, Editura politică, București, 1977, p. 272—273.

² *Ibidem*, p. 275.

³ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 50.

⁴ Șt. Lache și Gh. Tuțui, *România și Conferința de pace de la Paris din 1946*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 75.

scurt, forțele române să se desprindă de frontul german, întreg teritoriul român să fie curățat de nemți, iar diviziile Wehrmachtului din Moldova și Basarabia să fie nimicite *. La vest și sud a rămas un front ce se întindea pe o lungime de 1400 km. Odată cu aceasta, o importantă chează-șie pentru viitor a constituit-o faptul că liniile de comunicație din România, întreprinderile industriale și petroliere, porturile și depourile, precum și navigația pe Dunăre au rămas intacte. Consecințele au fost importante și hotărâtoare. Armatele sovietice au putut să străbată în marș țara, cu arma la umăr, îndreptându-se spre Ungaria și Bulgaria și să se concentreze în centrul și vestul Transilvaniei⁴.

Delegația română la Conferința de la Paris a depus eforturi susținute pentru a fi înscris în tratat faptul că România a participat activ la război alături de Națiunile Unite încă de la 24 august și nu de la 12 septembrie 1944. Cu toate că o serie de delegați au recunoscut această realitate istorică, în tratat — în contradicție chiar cu convenția de armistițiu, care recunoaște acest adevăr, cităm : „...Cu începere de la 24 august 1944, ora 4 a.m., România a încetat cu totul operațiunile militare împotriva U.R.S.S., pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi, a intrat în război și va duce războiul alături de Puterile Aliate“ (s.n.)⁶ — se va menține data de 12 septembrie 1944.

Printre consecințele menținerii în tratat a datei de 12 septembrie este și aceea cu privire la aplicarea prevederilor artic. 28, vizînd bunurile românești din Germania. La alineatul 1 se precizează că, de la intrarea în vigoare a Tratatului de pace, bunurile din Germania aparținînd României sau cetățenilor români nu vor mai fi tratate ca bunuri inamice, iar bunurile aparținînd României sau cetățenilor români ridicate și duse cu forța în Germania după 12 septembrie 1944 vor fi restituite. Referindu-se la aceste prevederi Gh. Tătărescu menționa valoarea lor redusă, deoarece pînă la 12 septembrie 1944 germanii fuseseră eliminați de pe teritoriul României, iar toate raporturile și ridicările de materiale din România au fost anterioare acelei date⁷.

5. Una dintre problemele majore asupra căreia și-a axat activitatea delegația română la Conferința de pace de la Paris a fost aceea privind recunoașterea pentru România a statutului de țară cobeligerantă, cerere întemeiată pe contribuția noastră substanțială la războiul antihitlerist.

* Este vorba de cca 25 divizii germane. La aceasta putem adăuga și faptul că a fost practic anihilată zona fortificată dintre cotul sudic al Carpaților Răsăriteni și Dunărea maritimă, unde se aflau pe o adîncime de 30 km un număr de peste 1660 de cazemate betonate (cca 20 km de front), înzestrate cu tunuri și armament automat care barau drumul de acces, cuprinzînd și un șanț antitanc de 80 km lungime, numeroase cimpuri de mine antitanc și contra infanteriei, rețele de sîrmă ghimpată, un sistem succesiv de tranșee și alte obstacole de luptă.

⁵ Șt. Lache și Gh. Tuțui, *Op. cit.*, p. 80.

⁶ Alexandru Vianu, C-tin Bușe, Sorin Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente, vol. II (1939—1945)*, Editura didactică și pedagogică, București, 1976, p. 163.

⁷ Șt. Lache și Gh. Tuțui, *Op. cit.*, p. 296—297.

O serie de personalități politice apreciau cererea ca fiind justificată. Deputatul laburist Ivor Thomas declara în ianuarie 1945 în Camera Comunelor următoarele : „... de vreme ce România este a patra țară ca efectiv pe frontul împotriva Germaniei, ar fi cazul să i se acorde un statut de cobeligeranță”⁸. Delegatul Cehoslovaciei, generalul Heliodor Pika, susținând de asemenea acordarea acestui statut țării noastre, spunea : „Contribuția armatei române la victorie a fost incomparabil mai mare decît aceea, de pildă, a Italiei, care a fost recunoscută ca stat cobeligerant. Proporția reiese mai bine dacă se ține seama de numărul populației. România, cu o populație de 14 000 000 de locuitori a aruncat succesiv în luptă de la 15 la 29 de divizii, în vreme ce Italia, cu 47 000 000 de locuitori a putut pune în linie numai 6 divizii. Iată o dovadă strălucită care nu poate fi contestată. În plus armata română a capturat peste 100 000 de soldați germani și unguri, ceea ce reprezintă aproape 10 divizii inamice...”⁹. Căpitanul Duncan, membru al Partidului Conservator, a întrebat pe Eden (în Camera Comunelor la data de 14 martie 1945) dacă României i se va acorda statutul de cobeligeranță ca Italiei, mai ales acum cînd 17 divizii românești luptă pentru Aliați avînd pierderi 100 000 oameni din august 1944 pînă în prezent. Eden a răspuns : „Nu, domnule”¹⁰.

Așa cum se știe Conferința de pace nu a făcut decît să statueze în linii generale stipulațiile Convenției de armistițiu semnată la 12 septembrie 1944. Reglementarea cu minuțiozitate a unor probleme de mare însemnătate dintre care unele ar fi trebuit în mod normal să facă obiectul tratatului de pace au conferit acestui document un caracter mult mai larg decît al unei convenții de armistițiu propriu-zise. Prevederile contradictorii ale Convenției de armistițiu, care defineau România atît ca „țară învinsă” — care nu ar fi ieșit din război prin propria sa voință și ca urmare a luptei victorioase a poporului — cît și ca țară care a participat la război din 24 august 1944 pînă la victoria finală alături de Națiunile Unite, au influențat atitudinea marilor puteri ale coaliției anti-hitleriste față de România. Prevederile Convenției de armistițiu (art. 16) îngrădeau corespondența și comunicațiile guvernului român cu țările străine, cu ambasadele, legațiile, consulatele acestora aflate în România, acestea fiind dirijate potrivit modului stabilit de Înaltul Comandament Aliat (sovietic). În aceste condiții o politică externă proprie era extrem de greu de realizat, dacă nu chiar imposibil¹¹.

Tratarea țării noastre ca „țară înfrîntă” se va reflecta atît în natura drastică a clauzelor armistițiului, cît și în întreaga atmosferă premergătoare semnării Tratatului de pace și în înseși prevederile acestuia.

⁸ Alex. Vianu..., *Op. cit.* p. 171.

⁹ Șt. Lache, Gh. Țuțui, *Op. cit.*, p. 258.

¹⁰ Alex. Vianu..., *Op. cit.* p. 171.

România și Conferința de pace de la Paris din 1946, în „Revista de istorie”, nr. 10/1979, p. 1991.

¹¹ Ion Alexandrescu, recenzie la lucrarea Șt. Lache, Gh. Țuțui,

6. La data de 9 iulie 1947, Consiliul de Miniștri hotărăște să remită secretarului general al O.N.U. declarația de intrare a României în O.N.U. și adeziunea României la Carta Națiunilor Unite.

7. Conferința de pace avea ca mandat să dezbată proiectele tratatelor de pace cu cele cinci țări europene. Ea a avut însă posibilități limitate din acest punct de vedere, întrucît rol preponderent în viața internațională postbelică, inclusiv dreptul de a interveni în treburile interne ale altor popoare și-au atribuit marile puteri. Statele mici și mijlocii au întâmpinat mari dificultăți în a-și face auzite cererile îndreptățite, ori în a influența în vreun fel sau altul evoluția lucrărilor Conferinței de pace. Această stare de lucruri se datora faptului că singurul for care putea să adopte decizii definitive era de fapt Consiliul miniștrilor de externe, mai cu seamă ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. și nu conferința de pace. Conferința avea doar competență să facă recomandări asupra proiectelor tratatelor de pace, care urmau a fi luate în considerare cu prilejul definitivării tratatelor.

Activitatea intensă a delegației române, desfășurată în deplină unitate, s-a concretizat prin întocmirea și prezentarea unor amendamente, prin nenumărate explicații și demersuri făcute de către membrii ei. Eforturile delegației nu au satisfăcut însă decît parțial speranțele poporului nostru.

Puterea limitată a conferinței a fost relevată cu claritate de către o serie de istorici, scriitori, ziariști etc. Ziarul norvegian „Arbeinderbladet” scria la 11 februarie 1947: „Tratatele de pace cu cei cinci aliați europeni ai Germaniei s-au semnat ieri. Nu este un acord între învinși și învingători, ci mai cu seamă între învingători. Întîrzierea redactării tratatelor nu se datorează neînțelegerii dintre învinși și învingători, ci dificultății pe care învingătorii o aveau pentru a se înțelege între ei. Cele cinci state cărora li s-au prezentat conturile războiului au avut rolul de spectatori în marea luptă diplomatică”¹².

8. La ședința comisiei politice și teritoriale pentru România, atunci cînd a fost discutat articolul 2 din Tratatul de pace cu privire la frontiera româno-ungară au fost invitați și reprezentanți ai Ungariei și României pentru a-și expune vederile. Pretențiile revizioniste ale Ungariei, expuse în ziua de 31 august 1946 de către ministrul Ungariei la Paris, Paul Auer, nu au găsit nici un susținător. La 2 septembrie 1946, șeful delegației române la Conferința de pace de la Paris, Gh. Tătărescu, a făcut o strălucită expunere demonstrînd pe bază de date istorice, etnice și economice, lipsa de consistență a cererilor maghiare. Argumentele delegatului român au fost susținute cu aprecieri, date și fapte rezultate din activitatea comisiei internaționale, care studiasse această problemă în vederea încheierii tratatelor de pace de la sfîrșitul primului război mondial. În încheierea expunerii, delegatul român spunea: „Guvernul român declară că orice act tinzînd să modifice frontiera româno-un-

¹² Șt. Lache, Gh. Țuțui, *Op. cit.*, p. 302.

gară ar echivala cu distrugerea unei opere de justiție și cu crearea unui nou focar de agitație în această parte a Europei și că orice act menit să-l angajeze într-o discuție asupra politicii sale interne și a legilor sale organice ar fi considerat ca o știrbire a suveranității și independenței sale¹³.

Comisia politică și teritorială pentru România a propus cu 10 voturi pentru și 2 abțineri (Australia și Uniunea Sud-Africană) restabilirea vechii frontiere româno-ungare, așa cum exista la data de 1 ianuarie 1938.

Indicații metodice

Textul comentat poate fi folosit în mod diferențiat în cadrul lecției „România în anii instaurării și consolidării puterii revoluționar-democratice (23 August 1944—30 Decembrie 1947)” la clasa a X-a sau „Al doilea război mondial” la clasa a VII-a, cit și în cadrul cercului cu elevii.

În desfășurarea lecției, textul va fi introdus în acel moment al lecției cînd prin intervenția lui se va realiza maximum de eficiență.

Pot fi folosite modalități diferite de integrare a textului. De pildă, după ce se va vorbi despre politica externă a României în perioada 1945—1947 cit și despre pregătirea și desfășurarea Conferinței de pace de la Paris și semnarea tratatului de pace la 10 februarie 1947, va fi făcută lectura textului. Cunoașterea conținutului documentului de către elevi va permite desfășurarea unei dezbateri ample, pe baza cunoștințelor lor anterioare. Dezbaterea asupra textului va activa pe elevi, le va spori curiozitatea, le va forma spiritul critic, și în final va contribui la dezvoltarea gândirii istorice, realizîndu-se astfel învățarea prin descoperire.

Textul poate fi pus la îndemîna elevilor în cadrul lecției și sub forma unei fișe dactilografiate. După lectura făcută de către elevi, are loc dezbaterea, o analiză multilaterală a acestuia.

O altă modalitate de folosire a textului poate fi și următoarea: după ce se împarte textul dactilografiat, clasa va fi împărțită pe grupe, fiind repartizată fiecărei grupe cîte o problemă în legătură cu conținutul documentului asupra căreia să-și îndrepte atenția, de pildă:

- de ce era necesar tratatul de pace cu România, țară care luptase din august 1944 împotriva Germaniei ? ;
- participarea activă a României la războiul antihitlerist și prevederile tratatului de pace ;
- tratatul de pace și problema acordării României a statutului de cobeligeranță ;
- tratatul de pace și problema frontierei româno-ungare, etc.

După lectura făcută de către elevi, se va desfășura dezbaterea pe problemele repartizate grupelor.

¹³ Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 264.

Putem folosi și metoda de a da textul și a repartiza problemele de studiu pe grupe — eventual cu indicarea unei sumare bibliografii pentru fiecare problemă (dar să nu ducă la supraîncărcarea elevilor) — încă din ora anterioară celei în care va fi dezbătut. În timpul lecției, la momentul potrivit, va avea loc apoi dezbaterăa problemelor date acasă pentru studiu.

Dezbaterăa ce va avea loc, indiferent de modalitatea prin care este introdus documentul în lecție, va trebui să ducă la sublinierea faptului că deși nu a fost acordat României statutul de țară cobeligerantă și că nu a fost evidențiat în tratat faptul că România a participat activ la războiul antihitlerist cu începere de la data de 24 august 1944, tratatul de pace puneă capăt regimului de armistițiu și statornicea pentru țara noastră situația de stat independent, egal în drepturi cu celelalte state, deschizându-se astfel posibilități noi pentru afirmarea sa pe arena vieții politice internaționale. În același timp se înfăptuia un act de justiție prin anularea dictatului imperialist de la Viena și restabilirea frontierei dintre România și Ungaria așa cum existase la data de 1 ianuarie 1938. Aceasta a fost și rațiunea pentru care Consiliul de Miniștri al României a hotărât la 1 februarie 1947 să-l accepte și să treacă la semnarea lui. Cu acest prilej, Dr. Petru Groza sublinia: „Tratatul de pace este o unitate. El nu poate fi divizat. Are părți luminoase și părți umbroase. Noi nu putem să acceptăm numai părțile luminoase și să refuzăm altele care nu ne convin... În fond, sarcinile sint grele și mari. Vom face totul ca să ne respectăm semnătura. Dar, aceste sarcini vor fi cu timpul lichidate. Ceea ce rămîne însă, țara ca o unitate, cu hotarele ei așa cum sint, este de ajunsă temelie pentru ca să pășim uniți la reconstrucție, pentru ca să creăm condiții de viață nouă pentru poporul nostru și pentru popoarele conlocuitoare”¹⁴.

În activitatea cercului de istorie cu elevii, documentul poate fi utilizat alături de alte documente și de materiale ilustrative în vederea aprofundării problemelor legate de încheierea tratatului de pace cu România. Studiarea textului de data aceasta de către elevi în cadrul muncii de documentare, prin stabilirea unor probleme de urmărit, le va permite să-și clarifice și să-și consolideze cunoștințele și va contribui la formarea gândirii lor istorice.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale, Editura politică, București, 1977, p. 272—286.

Alex. Vianu, C-tin Bușe, Sorin Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente, vol. II (1939—1945)*, Editura didactică și pedagogică, București, 1976, p. 162—175.

¹⁴ Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 299.

Marea conflagrație a secolului al XX-lea. Al doilea război mondial, ed. a II-a revizuită și adăugită, Editura politică, București, 1974, p. 547—548 ; 562—564.

Șt. Lache, Gh. Tuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

România și războiul antihitlerist. 23 August 1944—9 mai 1945. Editura Militară, București, 1966.

Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1979.

LUCIAN-HORAȚIU CHIȘU

Medalion istoric

IOAN BOGDAN (1864—1919)

S-a născut la 25 iulie 1864 în Șcheii Brașovului. Părinții — tatăl : neguțătoras, apoi mic funcționar ; mama : casnică — fac mari eforturi pentru a crește cei 11 copii, dintre care cel mai mare este Ioan. Urmează „Gimnaziul mare român“ din Brașov, ale cărui cursuri le termină cu frumoase rezultate în 1882. Bursier al Școlii normale superioare și student al Facultății de litere din Iași (1882—1885), se distinge la cursurile lui A. D. Xenopol și-și susține teza de licență „magna cum laude“. Predă scurtă vreme latina și greaca la Liceul din Pomirla (pe atunci în jud. Dorohoi, azi în cel al Botoșanilor) și, primind o bursă în vederea specializării în istoria și filologia slavă, studiază la Universitățile din Viena (1887—1888), Petersburg (1888—1889) și Moscova (1889—1890), în arhivele din Kiev și la Universitatea din Cracovia (1890), la Roma și din nou la Viena (1890—1891). În 1894, 1908 și 1911 va lucra iarăși în arhivele din Kiev, Moscova și Petersburg, dînd la iveală — ca și în prima sa lungă călătorie peste graniță — numeroase și valoroase izvoare, referitoare la istoria României.

În iunie 1891 susține cu succes concursul pentru catedra de filologie slavă la Universitatea din București, pe care o ocupă deocamdată ca suplinitor, dar este confirmat titular în iunie 1892. Folosind surse și literatură științifică în aproximativ 12 limbi și lucrînd permanent cu mare seriozitate, savantul își atrage prețuirea cercurilor de specialitate din țară și străinătate ; în 1892 este ales membru corespondent al Academiei Române, în 1903 — membru activ, iar în 1910 — vicepreședinte al înaltei instituții, în care calitate activează pînă la sfîrșitul vieții. Inzestrat cu frumoase calități organizatorice, este ales și reconfirmat de 10 ori decan al Facultății de litere și filosofie a Universității din București (noiembrie 1898—iunie 1912 ; octombrie 1912—mai 1919). Desfășoară o bogată activitate ca membru al Comitetului de redacție la „Convorbiri literare“ (din 1900) și director al revistei (1902—1906)¹. Este primul președinte al Comisiei istorice a României (1909—1919), unde se distinge prin susținuta muncă editorială : surse și monografii

¹ I. Bogdan afirmă totuși că a fost „sapte ani“ director la „Convorbiri literare“ (I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, VII, București, 1936, p. 143, nr. CXXXVII — București, 15 mai 1908, I. Bogdan c. N. Iorga), ceea ce poate însemna — altfel decît se deduce din cele specificate în revistă (Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, „Eminescu“, București, 1975, p. 102—103, 105, 109, 112—i n. ; G. Mihăilă, în I. Bogdan, *Scriseri alese*, Editura Academiei, București, 1968, p. 27) — că a condus, de fapt, publicatia cu incepere chiar din 1900.

privitoare la istoria patriei, precum și „Buletinul Comisiei istorice a României“ (I, 1915 ; II, 1916). Se stinge la 1 iunie 1919, la București, când întregirea națională — pentru ale cărei fundamente culturale trucidase o viață — era fapt împlinit, lăsând în urma sa nu numai lucrări valoroase, dar și orientări pentru cercetarea viitoare, așa cum se cuvenea unui adevărat creator de școală².

I. Bogdan a creat o operă durabilă³, prezentată și comentată în mai multe rânduri⁴. A publicat și studiat cu erudiție și acuratețe o serie de *letopisețe*, unele necunoscute pînă atunci, dintre care se evidențiază mai ales cronicile slavo-române referitoare la istoria Moldovei⁵. Letopisețul de la Putna (în două variante) și cel de la Bistrița (ulterior numit de P. P. Panaitescu „letopisețul anonim al Moldovei“), precum și o traducere românească din secolul al XVIII-lea a celui dintii au fost pentru prima oară editate de Bogdan, după manuscrise aflate în țară și peste hotare. Cercetătorul le-a adăugat cronica moldo-rusă și cea moldo-polonă, publicate anterior în străinătate ; pe aceasta din urmă a studiat-o însă din nou, după manuscrisul de la Cracovia și după cel din Petersburg. Mai lipsea cronica moldo-germană, descoperită mai târziu la München și publicată de polonezul Olgierd Górka în 1931, pentru a avea toate variantele, cunoscute pînă azi, ale vechilor anale și letopisețe moldovenești, care înscriu istoria Țării Românești est-carpătice — cu diferențe

² Drumul vieții a fost trasat pe baza datelor din :

D. P. Bogdan, *Legăturile slavistului Ioan Bogdan cu Rusia*, în *Studii privind relațiile româno-ruse*, III, București, 1963, p. 183, 213—258, 279—310 ; C. Boroianu, *Date noi cu privire la viața și activitatea lui Ioan Bogdan. Perioada 1864 — martie 1886*, în „Romanoslavica“, XIII, 1966, p. 285—303 ; I. Colan, *Citeva date despre familia lui Ioan Bogdan...*, *ibid.*, p. 273—274, 278 ; M. Dan, *Din corespondența lui Ioan Bogdan cu savanții ruși*, în „Studii“, XIII, 1, 1960, p. 129—136 (n. 4).

G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 9—40 ; N. Iorga, *Ioan Bogdan*, în *idem, Oameni cari au fost*, II, Fundația lit. artă, București, 1935, p. 447 ; I. Lupaș, *Scrieri alese*, ed. Ștefan Pascu, P. Teodor, I, „Dacia“, Cluj-Napoca, 1977, p. 203—207, 228 ; I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 443, n. 271.

³ P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la români*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României“, VII, 1928, p. XXI—XXXII (lista lucrărilor lui I. Bogdan, cu indicarea recenziilor asupra unora dintre ele) ; I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 647—661 (bibliografie mai completă ; se adaugă și corespondența publicată).

⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. I—XXI ; *idem*, *Ioan Bogdan et la culture médiévale chez les Roumains*, în „Revue roumaine d'histoire“, IV, 5, 1965, p. 963—977 ; D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan, activitatea științifică și didactică*, în „Romanoslavica“, III, 1958, p. 187—207 ; G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 40—86 etc.

⁵ *Vechile cronic moldovenești pînă la Urechia*. Texte slave cu studiu, traduceri și note de I. Bogdan, C. Göbl, București, 1891 ; *Cronice inedite atîngătoare de istoria românilor*. Adunate și publicate cu traduceri și adnotațiuni de I. Bogdan, București, 1895 ; I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, București, 1909 (ex „Analele Acad. Rom., Mem. sect. ist.“, s. II, t. XXXI). Ele au fost reeditate : I. Bogdan, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Editura Academiei, 1959.

individuale — între 1352 și 1564 și au în centrul atenției perioada domniei marelui Ștefan, cu încărcătura ei de eroism popular, cu înalta sa semnificație istorică⁶. Cronica moldo-polonă are și o anexă, cuprinzând o listă a ținuturilor Moldovei și una a dregătorilor domnești de acolo din veacul al XVI-lea, știri inexistente în vreun alt letopiseț din epocă. Datînd din prima jumătate a secolului al XVI-lea, cronica moldo-rusă include și legenda despre frații Roman și Vlah⁷, cea mai veche înregistrare a romanității românilor în literatura noastră⁸.

Letopisețul lui Macarie, publicat de Ioan Bogdan în două variante, continuînd pe cel alcătuit în timpul lui Ștefan cel Mare, narează evenimentele din 1504—1551. Eftimie are în vedere perioada 1541—1554, iar Azarie — anii 1551—1574. Savantul român înțelegea perfect necesitatea legăturilor și colaborării științifice cu specialiștii din străinătate, ceea ce și-a dovedit valoarea și în cazul amintitelor lucrări din secolul al XVI-lea : cercetătorul rus A. I. Jacimirskij i-a semnalat un manuscris din Petersburg, în care se găseau cîte o variantă a letopisețului de la Putna și a celui al lui Macarie, precum și cronica lui Azarie. Concentrîndu-se eforturile asupra unui anumit domeniu, culturii noastre i-a fost astfel adusă seria aproape completă a vechii istoriografii moldovenești anterioare lui Gr. Ureche (în originalul slavon și în traducere românească), Bogdan avînd meritul nu numai de a fi introdus-o în circuitul public, dar și de a fi prezentat și cel dintîi studiu asupra unor asemenea probleme ca : unde și cînd s-au scris cronicile slavo-moldovenești, cine și din a cui poruncă le-a redactat, modelele folosite, precum și relațiile cu literatura ulterioară⁹.

Este interesant de observat că Ioan Bogdan nu numai că nu s-a limitat la editarea și studierea amintitelor producții istoriografice (s-a interesat, de asemenea, de *texte literare și folclorice*, de *lucrări bizantine și sud-slave*), dar nici n-a rămas în marginile simplei erudiții, ci — avînd un larg orizont de cultură — a formulat juste aprecieri asupra multor istorici români și străini, a elaborat o concepție originală asupra periodi-

⁶ D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan...*, p. 190—196 ; Rodica Șuiiu, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, p. 248—249, 505—507 (cu indicarea bibliografiei aferente).

⁷ Traducătorul textului slavon a reluat apelativul „Vlahata” din lucrarea, căreia-i dădea translația în rusă. Este însă curios că și în traducerea românească, I. Bogdan (*Vechile cronic...*, p. 65—67, 235) și P. P. Panaitescu (*Cronicile slavo-române...*, p. 154, 158 — și n. 1) au utilizat forma amintită (cu articolul enclitic medio-bulgar —*ta*), care în limba noastră poate fi redată prin „Vlahul”. Folosirea însă a femininului în textul slavon poate fi explicată fie printr-o eroare de copiere, fie prin utilizarea numelui *Vlaha*, greșit considerat drept feminin.

⁸ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei, București, 1972, p. 67—71 (concluziile literaturii precedente asupra problemei).

⁹ D. P. Bogdan, *Legăturile slavistului...*, p. 271, nr. 56 — St. Petersburg, 13 mai 1908, A. I. Jacimirskij c. I. Bogdan ; I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VII, p. 152, nr. CL — St. Petersburg, 6 octombrie 1908, I. Bogdan c. N. Iorga ; D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan...*, p. 190—196 ; Rodica Șuiiu, *loc. cit.*, p. 67, 310—311, 525—526 (sinteza unei mari părți din literatura precedentă).

zării istoriografiei românești și i-a trasat înțelepte orientări de perspectivă ¹⁰.

Unul dintre marile merite ale cercetătorului este și depistarea — în țară și peste hotare — precum și editarea la cel mai înalt nivel științific și comentarea competentă a numeroase *documente* de istorie românească. Se remarcă, înainte de toate, cele 448 din timpul domniei lui Ștefan cel Mare ¹¹, strinse cu dragoste și migală de-a lungul anilor și însoțite de o discuție atît de stăruitoare, încît ea poate fi apreciată drept un repertoriu al vechilor instituții românești și o serioasă contribuție de geografie istorică ¹². Importantă este apoi publicarea unui însemnat număr de documente și scrisori din secolele XV—XVI, cea mai mare parte din ele fiind descoperite în arhivele brașovene de Fr. Stenner : o primă ediție cuprindea 228 de piese în traducere, 199 în rezumat și un catastih de scule în originalul slavon ; o a doua ediție (din care n-a apărut decît primul volum) includea 250 de hrisoave, porunci și scrisori în slavonă (însoțite de traducerea românească) și 63 de scrisori în latină. Lunga introducere la volum constituia totodată un adevărat tratat de diplomatică ¹³. Sint de menționat, *in fine*, cele trei volume de acte poloneze, referitoare la două veacuri din istoria noastră ¹⁴ și care — cu toată lipsa unui indice și în ciuda corecturilor ulterioare de lectură, traducere și datare ¹⁵ — constituie un bogat și util material informativ.

Bogdan a avut, totodată, *preocupări lingvistice și sigilografice* și — ceea ce dă adevărata măsură a savantului — a știut să-și stăpînească într-atîta multiplele domenii, în care s-a manifestat ca specialist de prima mărime, încît s-a putut ridica pînă la o concepție istorică înaintată, cu importante elemente științifice.

¹⁰ I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale (1905)*, în idem, *Scrieri alese*, p. 93—111. A se vedea și diverse recenzii și rapoarte (lista lor *ibid.*, p. 655—659).

¹¹ *Documentele lui Ștefan cel Mare*, publ. de Ioan Bogdan, I—II, București, 1913.

¹² Cf. și P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile...*, p. XI ; Ștefan Ștefănescu, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 403—404.

¹³ I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*. Traduse și resumate din slovenește, însoțite de adnotațiuni istorice și precedate de o introducere asupra diplomaticei vechi rumânești, I. V. Socec, București, 1902 ; idem, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV—XVI*. Texte slave cu traduceri, adnotațiuni istorice și o introducere asupra diplomaticei vechi românești, I. 1413—1508, C. Göbl s-sor I. St. Rasidescu, București, 1905. A se vedea și D. Mioc, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 408. Totalul, folosit în text, al surselor din cele două ediții, include și „Adaosele” de la finele volumelor.

¹⁴ E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supl. II, ed. I. Bogdan, trad. franc. a documentelor polone I. Skupiewski, București : t. I. 1510—1600, 1893 ; II, 1601—1640, 1895 ; III, fasc. I, 1641—1703, 1900.

¹⁵ T. Korzon, 1901 (cf. P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile...*, p. XI) ; Ilie Corfus, *Îndreptări la documente din colecția Hurmuzaki*, în „Revista istorică română”, XVII, 1—2, 1947, p. 161 (a constatat erori prin confruntarea vol. I și II cu documente din arhivele polone ; rectificările au fost însă pierdute, în condițiile celui de-al doilea război mondial).

*

Astăzi ne putem mira de insuficienta înțelegere cu care a fost uneori tratat *istoricul și omul*. În ciuda faptului că l-a cunoscut îndelung în laboratorul său spiritual și în viața intimă, N. Iorga — apreciind că Ioan Bogdan „a scris studii de istorie, care se așează printre cele mai frumoase ale epocii sale în toate țările” — conchidea totuși că „a rămas în fundul sufletului său, în ceea ce rîvna lui avea mai aprins și răbdarea lui mai stăruitor, un filolog”¹⁶. Mihail P. Dan — care cel dintîi a demonstrat puternica tentă progresistă a concepției istoricului — afirma totuși că opera sa este mai mult de caracter tehnic, factologic, descriptiv¹⁷. P. P. Panaitescu — unul dintre prea puținii care i-au studiat cu pricepere și căldură realizările istoriografice — susținea totuși că Bogdan a preluat de la profesorii săi orientarea spre cercetarea riguroasă a faptelor, fără vaste ipoteze și sinteze¹⁸.

În realitate, I. Bogdan a dorit cu ardoare a se dedica istoriei, dar a fost cu precădere îndrumat spre alte meleaguri ale cercetării de o complexă conjunctură socială, istoriografică și personală, rămasă pînă acum necunoscută, dar asupra căreia spațiul tipografic nu îngăduie deocamdată dezvoltările cuvenite. Rămîne numai a preciza că — de-o mare modestie și gingășie sufletească, reflexiv și restrîns în sine — omul, în ciuda relativ înaltei sale situații sociale, și-a consumat în tăcere o dramă și de aceea s-a consacrat mai ales unor domenii adînc specializate. Și totuși, prin ceea ce a creat în cercetarea istorică românească, precum și prin aspectele teoretico-metodologice ale operei, Ioan Bogdan ne apare drept un mare istoric.

Principalele sale lucrări¹⁹, urmărindu-și tema în toate zonele locuite de români, pornesc de la unitatea de viață și dezvoltare a poporului român. În ciuda aparenței slavone, voievodatul și cnezatul au fost instituții românești, ale căror veștminte slave au fost împrumutate în veacurile VI—IX (voievodatul), respectiv X—XII (cnezatul). Pornindu-se de la ceea ce se poate stabili cu certitudine pe baza celor mai vechi documente, se emit anumite ipoteze asupra situației precedente. Cercetarea ulterioară²⁰ a evidențiat noi indicii documentare și a propus unele noi ipoteze; totuși valoarea aspectelor — de ordin teoretico-metodologic și tehnic — subliniate aici cu referire la cele două lucrări ale lui Bogdan, rămîne perenă. Iar cînd se afirmă că studiul asupra cnejilor n-ar releva

¹⁶ N. Iorga, *I. Bogdan*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, 3, 1924, p. I—II.

¹⁷ M. Dan, *Elemente progresiste în opera lui Ioan Bogdan*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 214.

¹⁸ P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan et la culture...*, p. 962.

¹⁹ I. Bogdan, *Originea voievodatului la români* (1902), în idem, *Scrieri alese*, p. 165—179; idem, *Despre cnejii români* (1903), *ibid.*, p. 180—206.

²⁰ A se vedea lista de la L. Roman, *Înfluența materialismului dialectic și istoric asupra operei lui Ioan Bogdan*, în „Revista de istorie”, 32, 12, 1979, p. 2311, n. 35.

unitatea instituției la toți românii ²¹, aceasta este dovada certă că nu s-a înțeles acea dialectică a proceselor istorice, pe care Ioan Bogdan se străduiește s-o depisteze și s-o reflecte : avem de-a face cu o incontestabilă unitate de viață și dezvoltare, dar evoluția instituției în ultimele sale veacuri de existență nu este aceeași peste tot, apărind caractere locale specifice, ca urmare a diferențelor social-politice între provincii.

Cercetarea oștirii moldovene în secolele XIV—XV ²² se face nu numai pe baza informației vremii — limitată, insuficientă — dar și prin analogie cu fenomenele din alte zone, precum și prin elaborarea unei scheme a desfășurării procesului într-o perioadă din care ne provin puține izvoare, pe baza bunei ei cunoașteri în perioada următoare, bine documentată ; apare astfel posibilitatea ca — printr-o amplă erudiție și mare efort interpretativ — să se reconstituie evenimentele, ceea ce se făcuse cu mult folos și în cercetarea voievodatului și cnezatului. Pentru prima oară la noi, se stabilea totodată relația dintre dezvoltarea claselor sociale și evoluția instituțiilor militare ²³. Studiile altor cercetători ²⁴ au adus noi lumini și diverse puncte de vedere, dar concluziile — desprinse de istoricul căruia i se închină acest medalion — rămân și azi importante. Nu trebuie neglijat nici faptul că Bogdan — cel dintii în literatura românească — determină conținutul, formele și evoluția unei instituții, prin cercetarea înțelesului denumirii sale în diferite surse, prin stabilirea variației sensurilor ²⁵.

Istoricul este deprins a căuta stratificarea socială ²⁶, chiar dacă o face în lumina unei concepții nu într-un totu științifice. Stăruințele sale îl duc însă la o impresionantă introspecție a crizei rurale în Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea ²⁷. Ea a fost determinată de numeroase sarcini aruncate asupra satelor (haraciul, birurile, angariile), precum și de devastările neconținutelor răzmerițe, războaie, incursiuni turco-tătare. Ca urmare, țăranii încep a se vinde în masă, rumânia — de mai veche dată în Muntenia — luind acum proporții. La celălalt pol, se ajunge la îmbogățirea și împuternicirea clasei boierești (domnul, boierii, minăstirile). Toate cercetările ulterioare au dezvoltat aceste con-

²¹ Valeria Costăchel, *Contribuția lui Ioan Bogdan la studiul instituțiilor medievale românești*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 59—60.

²² I. Bogdan, *Cîteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale cneșilor și boierilor moldoveni în secolii XIV și XV*, București, 1907 (ex. „Analele Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.”, s. II, t. XXIX) ; idem, *Documentul Rîzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV*, București, 1908 (ex. *iisdem*, s. II, t. XXX).

²³ P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan et la culture...*, p. 966.

²⁴ Vide lista de la L. Roman, *op. cit.*, p. 2313, n. 50.

²⁵ P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile...*, p. XIV.

²⁶ I. Bogdan, *Luptele românilor cu turcii pînă la Mihai Viteazul. Cultura veche română. Două conferințe*, Socac & comp., București, 1898, p. 93—94, n. 31 ; idem, *Hotarnica Bărladului din 1495*, în „Convorbiri literare”, XLI, 1, 1907, p. 48 ; idem, *Documentul Rîzenilor...*, p. 41 (n. 43), 44—46.

²⁷ Idem, *Patru documente de la Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei (1903)*, în idem, *Scrieri alese*, p. 207—212. Vide, de asemenea, p. 200 (și n. 1).

cluzii²⁸. Evoluția socială se urmărește și în alte planuri. Se determină transformările prin care trece pătura cnejilor dincolo de munți în veacurile XIV—XV și în Țara Românească în secolul al XVII-lea²⁹. Se stabilește evoluția succesivă de la viteji la curteni, apoi de la aceștia la slujitori, conchizându-se : fenomenele de decădere militară în Principatele extracarpătice au la bază transformările sociale, petrecute în secolele XVI—XVII³⁰. Se consideră necesar a reconstitui istoria partidelor boierești în veacurile XV—XVI, problemă cu atât mai interesantă, cu cât este mai obscură³¹.

Pătrunderea unor importante probleme de istorie instituțională și socială l-a purtat pe autor — ceea ce nu s-a relevat încă — și în miezul unor chestiuni de istoria populației, unde a strâns o informație relativ bogată și a ajuns la anumite valoroase încheieri³². A zăbovit în acest plan pentru că era convins de marea sa importanță, dar și de dificultățile abordării domeniului, socotit „una din chestiunile cele mai importante ale economiei politice“, „una din cele mai grele probleme ale științei“³³. A înțeles și unele adânci semnificații sociale ale concluziilor istorico-demografice ; încercînd astfel o conturare a numărului populației Țării Românești și Moldovei în secolele XIII—XVI (ce-i drept, serios criticabilă astăzi), conchidea totuși cu dreptate asupra unei densități mult reduse în comparație cu cea de pe la 1970, de unde și aceste raționamente³⁴ : „Dacă plecăm de la acest fapt, înțelegem o mare parte a vieții culturale din trecut : înțelegem și rărima populației, și pustiurile mari de care vorbesc călătorii, și pădurile imense ce acopereau țara (cel puțin 50% din teritoriu), și lipsa de cultura pămîntului, și viața jumătate agricolă și jumătate păstorească a locuitorilor ; înțelegem și bejenii în păduri și munți, și minunatul adăpost ce dădea curții, ca și³⁵ loc «uitărilor», și succesele uimitoare în luptele cu ungurii și polonii, care nu puteau pătrunde în pădurile seculare ale românilor, iar la șes nu se puteau hrăni ; înțelegem și viața patriarhală a boierilor și domnului ; și de ce aceștia reușesc să stăpînească întreg pămîntul etc., etc.“

Deși cu inevitabile limite ideologice, I. Bogdan a avut o *concepție istorică* înaintată³⁶. Cursurile, studiile publicate, corespondența și întreaga

²⁸ Pentru recenta analiză a problemei (Șt. Ștefănescu, D. Mioc) : L. Roman, *op. cit.*, p. 2308, n. 27.

²⁹ I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 168, 185, 203, 204.

³⁰ Idem, *Documentul Rîzenilor...*, p. 21, 27, 39—40 (n. 41), 43—47.

³¹ Idem, *Scrieri alese*, p. 242.

³² Sînt tot atâtea motive pentru care contribuțiile sale — publicate și inedite — de istoria populației României vor trebui strînse cîndva la un loc, însoțindu-le de adnotări și comentarii adecvate.

³³ I. Bogdan, *Recensiune. Cîteva scrieri de economie politică*, în „Convorbiri literare“, XXXIV, 7, 1900, p. 603.

³⁴ Idem, *Cultura română*. (Curs predat în anul universitar 1898—1899), f. 97r (Bibl. Academiei, Ms. 5227).

³⁵ Ca și (subl. L. R.) : lectură nesigură. *Infra* : „în luptele cu ungurii și polonii“ = în luptele cu oștile feudale ale celor două regate vecine.

³⁶ M. Dan, *Elemente progresiste în opera lui Ioan Bogdan*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj“, I—II, 1958—1959, p. 199—218 ; idem, *Despre activitatea didactică a lui Ioan Bogdan*, *ibid.*, VIII, 1965, p. 235—272.

sa activitate mărturisesc un înalt patriotism și o justă apreciere a valorilor, create de toate popoarele. Se declară net împotriva obscurantismului, a propagandei șovine, drapate în haină religioasă. Subliniază rolul maselor în istorie și ia o atitudine favorabilă țărănimii și de aspră judecată la adresa unor acțiuni antipopulare ale boierimii din trecut, precum și — nu o dată — la aceea a moșierimii din vremea sa. În decembrie 1907, sublinia că statul polon — a cărui independență se irosise de mai bine de-un veac — s-a prăbușit din pricina micii nobilimi, lipsite de orizonturi politice largi, și din pricina marii nobilimi, lipsite de patriotism³⁷, ceea ce era în mod evident un aspru avertisment dat marilor proprietari funciari din România, la numai câteva luni după reprimarea răscoalei din primăvară. Peste câțiva ani, nu uita să admonesteze moșierimea pentru felul cum a răspuns la apelul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, de a trimite editorului spre copiere și publicare documentele lui Ștefan cel Mare: „Mărturisesc cu măhnire, că foarte puțini au răspuns la acest apel. S-a dat astfel și cu această ocazie o dovadă de puținul interes, pe care marii noștri proprietari îl arată pentru istoria țării lor, ceea ce înseamnă o dovadă de slăbiciunea sentimentului lor patriotic“³⁸.

Cu toate că în lucrările istoricului se găsesc elemente conceptuale idealiste și tente metafizice, acolo se află și multiple *atitudini teoretico-metodologice înrudite cu cele marxiste sau ce se reclamă de-a dreptul de la acestea*, în întreaga operă constatându-se o continuă apropiere de pozițiile concepției științifice³⁹. Ioan Bogdan abordează științific contradicțiile sociale, raportul între factorii interni și cei externi, conexiunea fenomenelor și proceselor. Determinarea multilaterală și gândirea dialectică materialist-istorică sint mereu implicate. Treptat, cercetătorul se îndreaptă spre analiza profundă a structurii sociale, către surprinderea caracterului de clasă al acțiunii sociale. După ce începuse a fructifica idei materialist-dialectic-istorice în analize interpretative penetrante, iată-l în 1905, în discursul de recepție la Academia Română (așadar, într-o lucrare cu valoare de mărturisire de credință), subliniind apăsător: „Evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce l-au constituit și al ideilor ce au stăpinit acțiunea lor“⁴⁰. Se vedește astfel și necesitatea încadrării operei lui I. Bogdan — ca și a altor oameni de știință contemporani din țara noastră — într-un important curent european, operație care evidențiază faptul că — prin reprezen-

³⁷ I. Bogdan, *Germanii în jurul Carpaților*, în „Convorbiri literare“, XLI, 12, 1907, p. 1178.

³⁸ *Documentele lui Ștefan cel Mare*, publ. de Ioan Bogdan, I, București, 1913, p. IX—X.

³⁹ L. Roman, *Influența materialismului dialectic și istoric asupra operei lui Ioan Bogdan*, în „Revista de istorie“, 32, 12, 1979, p. 2303—2317.

⁴⁰ I. Bogdan, *Scriseri alese*, p. 104.

tanții săi de frunte — istoriografia românească se afla la nivelul celor mai de seamă școli naționale din epocă ⁴¹.

*

La capătul acestor pagini, va apărea cred mai evident câtă dreptate avea N. Iorga, afirmînd că, în viitor, prețuirea acordată lui Ioan Bogdan va crește tot mai mult: „Țara nu-l va putea uita și memoria lui va fi cu atît mai vrednic onorată, cu cît discernămintul însuși al societății noastre va crește“ ⁴².

LOUIS ROMAN

⁴¹ L. Boia, *L'historiographie roumaine et l'école des „Annales“*. *Quelques interférences*, în „Analele Universității București“, Istorie, XXVIII, 1979, p. 32.

⁴² N. Iorga, *Ioan Bogdan*, în *Oameni cări au fost*, II, 1935, p. 449.

În ajutorul perfecționării profesorilor de istorie

CARACTERISTICILE REGIMULUI POLITIC DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

IOAN SCURTU

Încheierea procesului de formare a statului național unitar român — rezultat al luptei îndelungate și pline de abnegație a întregului popor — a marcat o etapă nouă în evoluția națiunii noastre, în afirmarea României pe arena internațională. Marea Unire din 1918 a ridicat pe o treaptă calitativ superioară comunitatea statornicită de-a lungul veacurilor între toate provinciile românești, a realizat cadrul național și economico-social pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, a însemnat înmănuncherea în granițele aceluiași stat a energiilor și capacităților creatoare ale întregului popor, unirea pe scară națională a mișcării muncitorești revoluționare, a tuturor forțelor înaintate ale societății.

Făurirea statului național unitar a dus la întărirea potențialului economic al României, la creșterea masei mijloacelor de producție din fiecare ramură, la accentuarea rolului industriei în ansamblul economiei naționale. În 1938 — anul de maximă dezvoltare a economiei capitaliste românești — industria contribuia cu 28,4% la crearea venitului național (față de 19,6% în 1913) și cu 36,6% la crearea produsului social (față de 25% în 1913). În același an, producția indigenă satisfăcea 78,6% din nevoile de produse industriale, acoperea aproape integral cerințele pieței interne de bunuri de consum, precum și unele nevoi de mijloace de producție cu un grad mai redus de tehnicitate¹. Procesul de dezvoltare a industriei s-a caracterizat printr-o evoluție contradictorie în privința gradului de tehnicitate: în timp ce unele ramuri, subramuri și întreprinderi (Malaxa, I.A.R., Reșița) erau dotate cu cele mai moderne utilaje, altele erau menținute la un nivel scăzut. De asemenea, amplasarea teritorială era deficitară, existind unele zone și localități puternic industrializate (Valea Prahovei, Valea Jiului, București, Brașov, Cluj), în timp ce altele (mai ales din Moldova, Dobrogea și Oltenia) erau lipsite de o industrie cu adevărat modernă.

Evoluții asemănătoare au cunoscut și celelalte ramuri ale economiei naționale. Un element important l-a reprezentat creșterea pozițiilor capitalului autohton, care a reușit în deceniul al patrulea să depășească — pentru prima dată în istoria modernă a României — ponderea capitalului străin². Totuși, în unele ramuri capitalul străin

¹ Marcela Fellicia Iovanelli, *Industria românească. 1934—1938*, București, Edit. Acad., 1975, p. 219.

² *Ibidem*, p. 220.

deținea poziții importante și, în ansamblu, țara noastră continua să depindă de capitalul străin, rămânând în continuare obiect în disputa marilor monopoluri occidentale, în lupta statelor imperialiste pentru reimpărțirea piețelor de desfacere și a zonelor de influență.

Existența orînduirii capitaliste, goana burgheziei după profituri cît mai mari și imediate, caracteristicile schimburilor internaționale (care dezavantajau statele mici și mijlocii), prezența capitalului străin, au făcut ca posibilitățile deschise de Marea Unire din 1918 să nu poată fi integral valorificate. Progresele economice sînt totuși remarcabile. Deși România nu s-a putut desprinde din aria statelor capitaliste slab dezvoltate din Europa, în perioada menționată ea a depășit stadiul de țară „eminamente agrară“, căpătînd o structură economică agrar-industrială.

După Marea Unire din 1918 în dispozitivul forțelor sociale s-au produs importante modificări, al căror principal rezultat a fost evidențierea și mai pregnantă a contradicției fundamentale a societății românești — aceea dintre marea burghezie și proletariatul de fabrică.

Burghezia a fost principala beneficiară a accelerării procesului de dezvoltare capitalistă a țării, ea reușind să-și întărească dominația economică și politică. Burghezia, în ansamblul ei, s-a dovedit dispusă să efectueze unele reforme în scopul consolidării pozițiilor sale de clasă, al atenuării conflictelor sociale și al modernizării statului, dar — așa cum istoria a dovedit — ea nu a fost capabilă să rezolve pînă la capăt marile probleme ale dezvoltării României de după 1918.

Moșierimea a resimțit puternic efectele reformei agrare (legiferată în anii 1918—1921) — cea mai radicală reformă de acest fel înfăptuită în sud-estul Europei după primul război mondial. Din cele 9 242 930 ha cît reprezentau moșiile de peste 100 ha în 1919, au fost expropriate 6 313 460 ha, adică peste 66%³. Ca urmare a reformei agrare, precum și a unor mai vechi evoluții interne, procesul de dezințegrare a moșierimii ca clasă s-a accelerat. O parte a acestora a trecut în rîndurile marii burghezii, participînd intens la activitățile industriale și bancare, sau organizîndu-și exploatarea agricolă pe baze capitaliste. Totuși, moșierimea a continuat să dețină poziții economice importante, fiind clasa cea mai reacționară a societății românești.

Țărănimea a rămas categoria socială cea mai numeroasă, alcătuiind aproape 80% din totalul populației României⁴. Prin aplicarea reformei agrare au fost improprietăriți, pînă la 1 ianuarie 1929, un număr de 1 393 353 săteni, cu 3 760 372 ha; de asemenea țărani beneficiau de cele 4 027 475 ha reprezentînd pășuni și finețe comunale⁵. În ansamblu, situația materială a țărănimii s-a ameliorat, comparativ cu perioada anterioară războiului, dar trecerea pe umerii săi a unor sume considerabile — reprezentînd de 20 de ori prețul regional de arendă al pămîn-

³ *Relații agrare și mișcări țărănești în România. 1908—1921*, București, Edit. politică, 1967, p. 558—565.

⁴ *Anuarul statistic al României. 1937 și 1938*, București, 1939, p. 44.

⁵ D. Șandru, *Reforma agrară din 1921*, București, Edit. Acad., 1975, p. 203.

tului primit prin reforma agrară — a grefat puternic covârșitoarea majoritate a gospodăriilor țărănești, care n-au reușit să-și asigure o ade-vărată independență economică. Dezvoltarea relațiilor de producție ca-pitaliste la sate a dus la creșterea rolului burgheziei rurale, la adâncirea procesului de diferențiere socială din lumea satelor, la sporirea proleta-riatului agricol — care cuprindea în 1938 circa 1 000 000 de persoane⁶.

Intelectualitatea a sporit din punct de vedere numeric și calitativ, ca urmare a creșterii rolului științei și culturii în ansamblul societății, a accelerării procesului de modernizare a statului. În timp ce un grup restrîns de intelectuali și-a legat soarta de marea burghezie și de moșierime, cea mai mare parte a acestora era, în fapt sau în mod potențial, alături de masele populare de la orașe și sate.

Dezvoltarea industriei a dus la creșterea numerică a proletariatului, la întărirea rolului său în viața politică, el constituind principala forță a progresului social din România. O caracteristică importantă a constituit-o concentrarea muncitorilor într-un număr mic de întreprin-deri, de centru și regiuni (București, Valea Prahovei, Valea Jiului, Re-șița, Cluj, Brașov ș.a.), ceea ce a creat condiții favorabile organizării și luptei lor împotriva rînduielilor existente. Potrivit calculelor efectuate de specialiști, proletariatul modern de fabrică se ridica în 1938 la cel puțin 400 000 de persoane⁷. Clasa muncitoare și-a demonstrat capaci-tatea de a mobiliza și conduce masele populare pe drumul eliberării sociale, al apărării independenței și suveranității naționale.

Mutațiile survenite în baza economică și în structura socială și-au pus amprenta asupra vieții politice. În legătură cu evoluția statului român s-au conturat diferite concepții și atitudini. În timp ce expo-nenții burgheziei și moșierimii considerau că Unirea le deschisese noi posibilități de consolidare a privilegiilor lor, de exploatare a oamenilor muncii, forțele înaintate — în frunte cu clasa muncitoare — se pro-nunțau pentru primenirea din temelie a societății românești, pentru rezolvarea problemelor economice și sociale în folosul maselor popu-lare. Sintetizînd această concepție revoluționară, Partidul Socialist lansa, în februarie 1919, deviza: „România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine”⁸.

Confruntarea dintre cele două concepții și atitudini și-a pus am-prenta asupra întregii evoluții a vieții politice din România, impri-mindu-i un curs sinuos și nu odată contradictoriu.

Asupra regimului politic* din perioada interbelică au avut loc, în ultimii zece ani, ample dezbateri în istoriografia noastră, fără a se

⁶ N. N. Matheescu, *Problemele muncitorești și conjunctura economică*, Bucu-rești, 1939, p. 173.

⁷ *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*. Sub redacția prof. univ. dr. N. N. Constantinescu, București, Edit. politică, 1966, p. 300.

⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, București, Edit. politică, 1966, p. 167.

* *Mica enciclopedie de politologie*, tipărită la Editura științifică și enciclo-pedică din București în 1977, definește regimul politic drept „ansamblu al insti-tuțiilor și raporturilor politice prin care o clasă socială își impune interesele și

fi ajuns însă la o concluzie unanim acceptată⁹. În cele ce urmează dorim să prezentăm unele puncte de vedere privind regimul politic din România în perioada decembrie 1918 — februarie 1938, pornind de la rezultatele obținute pînă în prezent în istoriografia românească și bazîndu-ne pe propriile noastre cercetări.

În martie 1923 a fost adoptată o nouă *Constituție*¹⁰, care consfințează actul istoric al făuririi statului național unitar român, prevăzînd că România era un „stat național, unitar și indivizibil”. De asemenea, Constituția recunoștea o serie de drepturi și libertăți democratice, cucerite de masele populare și recunoscute de burghezie. Astfel, potrivit articolului 5 toți cetățenii români, „fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățămîntului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociere și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”. Naționalitățile conlocuitoare se bucurau de aceleași drepturi cu românii, legea fundamentală prevăzînd că „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobîndi drepturile civile și politice și a le exercita”.

voința asupra întregii societăți. *R.p.* fiind rezultanta unui anumit raport de forțe sociale, prin intermediul său se confruntă interesele claselor și păturilor unei societăți, exprimat în structurile politice, mecanismele deținerii și exercitării puterii în stat, drepturile și libertățile politice ale indivizilor și grupurilor sociale, dominația asupra celorlalte sectoare ale vieții sociale. În funcție de schimbarea raporturilor concrete dintre aceste elemente se manifestă o varietate de *r.p.*, dar în esența lor exprimă funcția de reglare a societății în conformitate cu situația clasei dominante (...). Esența regimului politic o reprezintă *statul*, cu tipurile și formele lui. Prin intermediul statului se exprimă puterea unei clase dominante, intensitatea manifestării ei. În stat se manifestă atît modul nemijlocit de realizare a dominației asupra societății, cît și formele organizate ale claselor dominante de a-și promova propriile interese. De aici locul important al sistemului de partide în judecarea unui regim, al feluritelor organe reprezentative sau organizații legale (...)” (p. 385—386). În *Dicționarul politic*, tipărit de Editura politică din București în 1975, găsim, la p. 501, următoarea definiție: „*Regim politic*, modalitate și metode specifice cu ajutorul cărora clasa dominantă își înfăptuiește dominația politică și economică, exercită puterea de stat. Ca latură activă a sistemului politic, *r.p.* desemnează modul de organizare și de funcționare a componentelor acestuia în strînsă legătură cu situația drepturilor și libertăților democratice. Există o legătură indisolubilă între structura economică și socială a societății și conținutul *r.p.*, care poate îmbrăca forme diferite în cadrul aceleiași orînduiri, în funcție de evoluția raportului dintre diferitele elemente ale sistemului politic, dintre clasele și forțele politice care se confruntă, sau, dimpotrivă, colaborează, în cadrul sistemului dat (...)”.

⁹ Vezi *Regimul politic din România (dezbatere)*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1969; A. Petric, *Trăsăturile generale ale dezvoltării României în primul deceniu interbelic*, în „Cumidava”, Brașov, II, 1968 și III, 1969; Marin Nedelea, *Trăsături ale regimului politic din România în primul deceniu interbelic*, în „Anale de istorie”, nr. 1/1974; Cu privire la trăsăturile regimului politic din România în perioada anilor 1918—1944 (dezbatere), în „Revista de istorie”, nr. 5/1974.

Ion Ardeleanu, *Trăsăturile regimului social-politic din România în perioada interbelică. Lupta forțelor democratice, în frunte cu P.C.R., împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței, suveranității și integrității României*, în „Anale de istorie”, nr. 1/1977.

¹⁰ „Monitorul oficial”, nr. 282 din 29 martie 1923.

Constituția recunoștea votul universal, egal, direct, secret și obligatoriu pentru toți bărbații avînd peste 21 de ani, legiferat în noiembrie 1918. Deși nu acorda drept de vot femeilor și unor categorii profesionale (militari, magistrați), reforma electorală a avut o importanță istorică, deoarece desființa votul cenșitar (pe colegii) și introducea — pentru prima dată în istoria României — votul universal, deziderat pentru care au luptat, decenii în șir, forțele cele mai înaintate ale societății, în frunte cu clasa muncitoare.

Constituția avea la bază concepția democratică potrivit căreia „Toate puterile statului emană de la națiune”. De asemenea, legea fundamentală se întemeia pe principiul democratic al separării puterilor în stat.

Din punctul de vedere al formei de guvernare, România era o monarhie constituțională. Conform articolului 88 prerogativele regale erau următoarele: numește și revocă pe miniștri, sancționează și promulgă legile; are drept de amnistie în materie politică; putea micșora sau ierta pedepsele în materii criminale, dar nu putea suspenda cursul urmăririi sau al judecării și nici nu putea interveni în administrarea justiției; numește și confirmă în funcții publice, potrivit legilor în vigoare; nu putea crea o funcție nouă fără o lege specială; făcea regulamente pentru executarea legilor, fără a putea modifica sau suspenda legile sau scuti pe cineva de executarea lor; este capul puterii armate, conferă grade militare potrivit legilor; conferă decorațiile române; are dreptul de a bate monedă; încheie cu statele străine convenții pentru comerț, navigație și altele, care pentru a avea autoritate îndatoritoare trebuiau aprobate de puterea legislativă; are dreptul de a dizolva corpurile legiuitoare, hotărînd totodată convocarea noilor alegeri parlamentare în termen de două luni.

Așadar, regele era implicat în toate ramurile activității de stat, fiind un factor foarte important în viața politică a României. Aceste prerogative erau serios limitate de articolul 87: „Nici un act al regelui nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru, care prin aceasta chiar devine răspunzător pentru acest act”.

Conform Constituției, puterea judecătorească se exercita prin organe specializate, hotărîrile se pronunțau în virtutea legii și se executau în numele regelui (art. 40). Justiția era independentă de puterea executivă, iar judecătorii erau inamovibili.

Puterea executivă era exercitată de guvern în numele regelui. Miniștrii trebuiau să răspundă în fața Corpurilor legiuitoare de activitatea desfășurată. Dacă un ministru sau guvernul în întregul său primeau vot de neîncredere din partea parlamentului, demisia se producea imediat. Astfel, se asigura primatul puterii legislative asupra celei executive.

Puterea legislativă era exercitată în colectiv de rege și de „Reprezentanța Națională”, care se compunea din Adunarea Deputaților și Senat. Nici o lege nu putea fi supusă sancțiunii regale decît după ce fusese discutată și votată de majoritatea ambelor Adunări. Fiecare membru al parlamentului avea dreptul de a adresa miniștrilor interpelări,

la care aceștia erau obligați să răspundă. Nici un deputat sau senator nu putea fi urmărit și prigonit pentru opiniile și votul său în cursul exercitării mandatului. De asemenea, nici un parlamentar nu putea fi urmărit și arestat fără autorizarea corpului legiuitor din care făcea parte, decît în cazul de flagrant delict.

Constituția asigura dominația de clasă a burgheziei. Astfel, în timp ce articolul 8 stabilea că „toți românii erau egali în fața legii“, că „nu se admite nici o deosebire de naștere sau de clase sociale“, articolul 17 prevedea: „Proprietatea de orice natură, precum și creanțele asupra statului sînt garantate“. Garantînd proprietatea privată, legea fundamentală menținea inegalitățile economice și sociale, cu importante consecințe politice. Constituția stipula că statul putea interveni „pentru a preveni conflictele economice sau sociale“, ceea ce însemna că statul burghez își rezerva dreptul de a reprima lupta revoluționară a clasei muncitoare.

Existau formulări echivoce, care lăsau deschisă posibilitatea unor abuzuri. Astfel, libertatea individuală era garantată, dar se admitea urmărirea și percheziționarea „în cazurile și după formulele prevăzute de legi“. Cenzura nu era îngăduită, nici suspendarea sau suprimarea unei publicații, dar se interzicea (prin articolul 26) atacarea regelui, principelui moștenitor, membrilor familiei domnitoare, precum și „îndemnurile directe la omor și la rebeliune“ (prin care legiuitorii burghezi înțelegeau, de regulă, acțiunile revoluționare).

În ansamblul ei, Constituția din 1923 se înscrie ca un act pozitiv, de valoare istorică, deoarece a stabilit un cadru unitar de organizare a vieții politice, juridice, administrative, culturale a României, răspunzînd astfel unui deziderat național de cea mai mare importanță. Aceasta a fost cea mai democratică Constituție din întreaga perioadă de existență a orînduirii capitaliste pe teritoriul României. În esență, regimul statuat prin Constituția din martie 1923 avea un caracter burghezo-democratic.

O expresie a democrației burgheze o constituie existența *partidelor politice* *. După legiferarea votului universal în noiembrie 1918 sistemul partidelor politice a devenit mult mai complex, a cunoscut modificări substanțiale ¹¹. Astfel, Partidul Conservator-Progresist condus de Alexandru Marghiloman și Partidul Conservator-Democrat prezidat de Take Ionescu au dispărut practic de pe scena vieții politice în anul 1922, cînd n-au întrunit nici un mandat în parlament. Astfel, moșierimea nu mai dispunea de un instrument politic propriu prin care să influențeze destinul României. Rotativa guvernamentală, care funcționase timp de

* „Partidul politic este o grupare de oameni uniți prin comunitatea concepțiilor politice, ideologice, a intereselor sociale, partea cea mai activă și mai organizată a unei clase sau pături sociale. Partidul politic este o parte a suprastructurii societății, el exprimă, apără și promovează interesele clasei (grupării) sociale pe care o reprezintă, organizează și conduce lupta acesteia pentru putere“ (*Dicționar politic*, p. 429).

¹¹ Vezi pe larg, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România (1918—1938)*, în „Studii și articole de istorie“, XXXIII—XXXIV, 1976.

șase decenii, prin alternarea la putere a liberalilor și conservatorilor, s-a prăbușit.

Partidul Național-Liberal — exponentul marii burghezii industriale și bancare — a fost principalul beneficiar al accelerării procesului de dezvoltare capitalistă a României. Dispunând de o bază economică solidă, de cadre cu o temeinică pregătire, exercitând o influență covârșitoare asupra regelui Ferdinand, acest partid a dominat cu autoritate scena politică a României în primul deceniu interbelic. De asemenea, P.N.L. s-a aflat la guvern în perioada noiembrie 1933 — decembrie 1937, fiind partidul care a deținut cel mai mult puterea în perioada interbelică (circa 10 ani).

Legiferarea votului universal, care a însemnat chemarea la viața politică activă a unei mase mari de cetățeni — la care se adaugă avântul revoluționar de după primul război mondial, ascuțirea contradicțiilor din sinul claselor dominante — a contribuit la nașterea unor noi partide și grupări politice. Dintre acestea un rol important a avut Liga Poporului, întemeiată în aprilie 1918, sub președinția generalului Alexandru Averescu. Deși baza socială a acestei organizații (care în aprilie 1920 și-a luat numele de Partidul Poporului) era foarte eterogenă, ea exprima, în esență, interesele unei părți a marii burghezii și a moșierimii. Acest partid, care s-a aflat la putere timp de 3 ani (1920—1921 și 1926—1927), a dezamăgit profund masele care-și puseseră mari speranțe în generalul Al. Averescu. După 1927, Partidul Poporului nu s-a mai bucurat de adeziunea alegătorilor, fiind împins spre periferia vieții politice.

Un alt partid apărut în 1918, mai exact în decembrie, a fost cel țărănesc, constituit de un grup de învățători în frunte cu Ion Mihalache. Acest partid reprezenta, în esență, interesele burgheziei rurale, ale unei părți a micii burghezii orășenești și ale intelectualității. Partidul Țărănesc s-a remarcat printr-o intensă activitate politică, inclusiv parlamentară, pronunțându-se cu fermitate pentru respectarea drepturilor și libertăților democratice prevăzute de Constituție. El a cunoscut o anumită evoluție spre dreapta, sfârșind prin a fuziona, în octombrie 1926, cu Partidul Național.

La diversificarea vieții politice au contribuit și partidele burghezii românești din teritoriile care în 1918 s-au unit cu România. Dintre acestea cel mai puternic s-a dovedit a fi Partidul Național din Transilvania. Repudiind regionalismul și dorind să participe activ la conducerea țării, aceste partide au fuzionat în anii 1920—1926 cu partide din vechiul regat, contribuind prin aceasta la o mai precisă structurare, pe principii de clasă, a organizațiilor politice din România.

Crearea Partidului Național-Țărănesc, în urma fuziunii Partidului Național cu Partidul Țărănesc, a dus la o anumită simplificare a sistemului partidelor politice burgheze, care se baza acum pe doi piloni: P.N.Ț. și P.N.L. Desfășurând o amplă campanie de răsturnare a liberalilor de la putere, național-țărăniștii au atras de partea lor mase mari de oameni, doritoare să vadă îndeplinite promisiunile democratice cu-

prinse în programul P.N.Ț. La adunarea național-țărănistă de la Alba-Iulia din 6 mai 1928 au participat circa 100 000 de persoane, aceasta fiind cea mai mare întrunire organizată pînă atunci de un partid politic din România. Adunarea a netezit drumul național-țărăniștilor spre putere, pe care au obținut-o în noiembrie 1928. P.N.Ț. a condus România timp de aproape 4 ani (1928—1931, 1932—1933), dar nu și-a onorat, decît în mică parte, promisiunile făcute în anii de opoziție, fapt ce a dus la o „îngustare evidentă a bazei partidului, o izolare a lui de elementele cele mai importante ale societății românești”¹². După 1933 P.N.Ț. a reușit să-și refacă influența ca urmare a noului program adoptat, a campaniei desfășurate împotriva guvernului liberal și a forțelor dictatoriale.

Un element nou, survenit după Marea Unire din 1918, îl reprezintă întemeierea de partide ale naționalităților conlocuitoare. Beneficiind de drepturi egale cu ale românilor, naționalitățile conlocuitoare și-au creat organizații proprii.

Astfel, în ianuarie 1921 s-a constituit Uniunea Maghiară, apoi au luat ființă și alte organizații ale burgheziei și moșierimii maghiare, care în decembrie 1922 au pus bazele Partidului Maghiar din România. Deși acest partid promova o politică izolaționistă, naționalist-șovină, liderii săi au colaborat cu burghezia română în diferite consilii de administrație și au sprijinit măsurile vizînd intensificarea exploatarii oamenilor muncii, indiferent de naționalitate. Politica reacționară promovată de conducerea Partidului Maghiar a dus la desprinderea din acest partid a unor grupări cu orientare democratică, cea mai importantă producîndu-se în 1933, cînd s-a constituit Opoziția Partidului Maghiar, care în 1934 s-a transformat în Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (Madosz). Această organizație, care a activat sub conducerea P.C.R., a avut un rol important în făurirea unității de luptă a oamenilor muncii români și maghiari.

În septembrie 1919 s-a constituit Partidul German — exponent al burgheziei germane din România, care a participat activ la viața politică, inclusiv la cea parlamentară. În primii ani ai deceniului al patrulea în rîndul unor cetățeni de naționalitate germană au început să cîștige teren concepțiile fasciste, de nuanță hitleristă. Pe această bază au apărut unele partide și organizații de orientare nazistă.

Uniunea Evreilor Pămînteni, constituită în 1909, și-a continuat activitatea, luîndu-și în 1923 numele de Uniunea Evreilor din România, care reprezenta interesele burgheziei evreiești. În urma unor dispute privind orientarea politică a Uniunii Evreilor din România, în 1931 s-a produs o sciziune, care a dus la întemeierea unei noi organizații politice — Partidul Evreiesc din România, de orientare sionistă.

După Marea Unire din 1918 s-a afirmat cu vigoare partidul politic al clasei muncitoare, care din noiembrie 1918 își luase numele de Partidul Socialist. Îndată după Unire, organizațiile clasei muncitoare din

¹² Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, București, Edit. politică, 1970 p. 91.

vechiul regat, Transilvania, Banat și Bucovina au pornit pe calea făuririi unui singur partid politic. Vechile legături statornicite între socialiștii români, spiritul de unitate al clasei muncitoare au facilitat acest proces obiectiv. Stabilirea unui program politic și electoral comun în mai 1919, constituirea Consiliului General în decembrie 1919 și adoptarea unui statut unic în octombrie 1920, au marcat principalele etape ale procesului de unificare organizatorică a mișcării muncitorești din România. Acest proces s-a desfășurat simultan cu cel vizînd deplina clarificare ideologică și politică, așezarea partidului pe baze noi, consecvent revoluționare.

După o amplă activitate politică, la 8 mai 1921 s-a deschis Congresul general al Partidului Socialist, care a hotărît transformarea acestuia în Partidul Comunist Român. „Crearea Partidului Comunist Român pe baza ideologiei marxist-leniniste a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan politic și ideologic, cit și organizatoric în mișcarea revoluționară din România, în dezvoltarea detașamentului de avangardă al clasei muncitoare, a dat un nou și puternic avînt luptelor politice și sociale desfășurate de masele largi populare din țara noastră”¹³. Partidul Comunist Român era, încă din momentul constituirii sale, un partid național, cu ramificații în întreaga țară, cuprinzînd elementele cele mai înaintate din rîndurile poporului român și ale naționalităților conlocuitoare, ferm angajate în lupta împotriva exploatării capitaliste, pentru edificarea socialismului pe pămîntul României.

Partidul Comunist Român a avut de făcut față unor multiple greutăți, sporite după scoaterea sa în afara legii, în 1924, cînd măsurile anticomuniste luate de guvernele burgheze s-au intensificat. Cu toate acestea, Partidul Comunist s-a impus puternic pe scena politică a României, conducînd mari bătălii de clasă — între care greva muncitorilor minieri de la Lupeni din august 1929 și luptele muncitorilor cefești și petroliști din ianuarie-februarie 1933 —, luînd atitudine fermă împotriva oricărui act ce lovea în interesele maselor populare, în independența și suveranitatea patriei.

Un rol important în promovarea punctului de vedere al P.C.R., în stringerea legăturilor lui cu masele, l-au avut cele 40 de organizații legale de masă create, conduse sau influențate de comuniști, precum și cele circa 200 de gazete și ziare editate din inițiativa partidului în perioada interbelică. Toate acestea demonstrează capacitatea Partidului Comunist de a folosi toate posibilitățile legale existente, de a valorifica drepturile și libertățile democratice recunoscute de guvernele burgheze.

Paralel cu P.C.R. și-a desfășurat activitatea Partidul Social-Democrat, constituit în mai 1927 ca urmare a autodizolvării Federației Partidelor Socialiste din România (întemeiată în iunie 1921). Recunoscînd necesitatea transformării socialiste a societății românești, P.S.D. aprecia, în mod eronat, că în România nu erau îndeplinite condițiile obiective pentru lupta revoluționară a proletariatului. El își propunea să acționeze

¹³ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 40.

pentru obținerea unor revendicări democratice în cadrele societății existente, să educe proletariatul în spiritul ideilor socialiste, să-l pregătească pentru a trece la acțiune în momentul în care revoluția socialistă ar fi victorioasă în țările dezvoltate din apusul Europei. P.S.D. a desfășurat o intensă activitate politică, a editat mai multe ziare și gazete socialiste, a participat la viața parlamentară, cerind satisfacerea intereselor materiale ale oamenilor muncii, menținerea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice înscrise în Constituție.

O altă formă de manifestare a democrației burgheze a constituit-o viața *electorală și parlamentară*. Campaniile electorale și alegerile parlamentare au marcat momente de vîrf în viața politică, au prilejuit o amplă înfruntare de forțe, au reprezentat o școală de educație politică pentru milioane de cetățeni. Evident, nu pot fi trecute cu vederea ingerințele electorale comise de unele partide burgheze, mai ales de cele aflate la guvern, care au folosit adesea aparatul de stat pentru a limita propaganda electorală a partidelor din opoziție, mai ales a P.C.R. și a organizațiilor sale de masă, fapt ce a influențat rezultatul alegerilor.

Parlamentul a fost o instituție de bază a regimului politic existent. Aici s-au dezbătut probleme fundamentale pentru evoluția României, au fost adoptate legi de mare importanță, precum legile pentru ratificarea actelor de Unire din 1918, legile agrare din 1921, legile de conversiune a datoriilor agricole din 1932—1934, legea pentru stabilirea zilei de lucru la 8 ore (în 1928), legea minelor din 1924, legea pentru unificarea administrativă din 1925, legile privind organizarea învățămîntului, legile pentru ratificarea convențiilor și tratatelor internaționale semnate de România.

De la tribuna parlamentului s-au auzit glasurile deputaților socialiști (1919—1921), social-democrați (1922—1937) și comuniști (1931), care și-au exprimat cu claritate concepția privind edificarea unei noi societăți, socialiste în România. De asemenea, mulți deputați și senatori au condamnat represiunile antimuncitorești, măsurile antidemocratice, au demască ideologia și practicile fasciste, au condamnat revizionismul, s-au pronunțat cu hotărîre pentru apărarea integrității teritoriale a României.

Adresarea de întrebări și interpelări miniștrilor și guvernului era o practică obișnuită, nu numai pentru deputații și senatorii din opoziție, dar și pentru cei ai partidului aflat la putere. De asemenea, un guvern (cel al lui Take Ionescu, în ianuarie 1921) a primit vot de blam din partea parlamentului și a trebuit să demisioneze.

Fiind o instituție burgheză, „Reprezentanța Națională” a adoptat o serie de legi împotriva mișcării revoluționare și comuniste — între care „legea Mirzescu” din decembrie 1924. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că numai 2 din cele 10 parlamente alese în perioada menționată s-au menținut o întreagă legislatură de 4 ani, celelalte 8 fiind dizolvate prin decret regal. În 6 cazuri, noul guvern nici nu s-a prezentat în fața parlamentului, dizolvarea făcîndu-se fără a fi existat un conflict formal între puterea executivă și cea legislativă ceea ce însemna o abatere de la spiritul Constituției.

O trăsătură a vieții politice din perioada interbelică o constituie *confruntarea dintre forțele democratice și cele reacționare, prodictatoriale*. Dacă în primul deceniu interbelic această confruntare nu pune sub semnul întrebării regimul politic existent, după 1930 se constată o activizare a forțelor prodictatoriale. Încă de la urcarea sa pe tron, în iunie 1930, Carol al II-lea a acționat pentru creșterea rolului monarhiei în viața de stat, pentru compromiterea instituțiilor democratice, a partidelor politice cu orientare democratică, a încurajat organizațiile de dreapta și de extremă dreaptă, urmărind crearea condițiilor propice instaurării unui regim de dictatură personală.

Depășindu-și prerogativele ce-i erau acordate prin Constituție, Carol al II-lea a exercitat o influență tot mai accentuată asupra guvernului Gh. Tătărescu (constituit în ianuarie 1934). Prin măsuri speciale a fost încurajată industria de stat, îndeosebi industria grea. Pe lângă rezultatele economice pozitive, reflectate în puternica dezvoltare a unor ramuri industriale, această politică a avut ca efect, pe plan social, dezvoltarea unei grupări monopoliste în frunte cu Carol al II-lea, interesată în subordonarea aparatului de stat, în introducerea unui regim autoritar. Parlamentul — instituție de bază a oricărui regim democratic — era convocat în sesiuni scurte și nu hotăra uneori în probleme fundamentale pentru destinul României, guvernul asumându-și cea mai mare parte din prerogativele puterii legislative. Treptat, cabinetul prezidat de Gh. Tătărescu s-a depărtat de programul politic al P.N.L. și a devenit sprijinitorul tendințelor dictatoriale ale regelui.

După 1918 au apărut unele organizații de dreapta, care urmăreau restrângerea sau chiar lichidarea drepturilor și libertăților democratice. Dintre acestea, o anumită influență a dobândit LANC, constituită în martie 1923 sub conducerea lui A. C. Cuza, care propaga antisemitismul, misticismul, întărirea puterii executive în dauna celei legislative. În iulie 1935 LANC a fuzionat cu Partidul Național-Agrar (creat de O. Goga în aprilie 1932), constituindu-se astfel Partidul Național-Creștin, organizație cu orientare profascistă, care a jucat un rol negativ în viața politică a României din acea perioadă.

În iunie 1927 a luat ființă Legiunea Arhanghelul Mihail, în cadrul căreia, în aprilie 1930, s-a constituit o secție politică numită Garda de Fier. Interzisă formal în 1931, 1932 și 1933, mișcarea legionară s-a legalizat în 1934 sub numele pe partidul Totul pentru Țară. Garda de Fier a îmbinat demagogia socială cu specularea prejudecăților mistico-relegioase, a promovat anticomunismul, antisemitismul și iraționalismul, urmărind instaurarea unei dictaturi teroriste de tip fascist.

Instaurarea hitlerismului la putere în Germania a constituit o încurajare pentru forțele fasciste din România. Garda de Fier s-a transformat treptat într-o adevărată coloană a V-a a Germaniei hitleriste în țara noastră. Principala armă de luptă a legionarilor a fost violența și teroarea, printre cei ce au căzut victimă spiritului răzbnător al acestora numărându-se și I. G. Duca, președintele Consiliului de Miniștri, în decembrie 1933.

Stimulați de forurile conducătoare de la Berlin, legionarii nu se mai mulțumeau cu rolul de masă de manevră în mâinile lui Carol al II-lea, ci au început să-și manifeste tot mai zgomotos hotărîrea de a acapara puterea de stat.

P.C.R. a înțeles că problema fundamentală din acea vreme era lupta împotriva pericolului fascist, pentru apărarea regimului democratic, a independenței și suveranității României. Partidul Comunist a demască cu energie ideologia și practicile fascismului — intern și internațional — a luat atitudine fermă împotriva diversivunilor naționaliste, militînd pentru unitatea de luptă a oamenilor muncii români și de alte naționalități.

În mișcarea antifascistă, de apărare a regimului democratic s-au încadrat, alături de partidele muncitorești — P.C.R. și P.S.D. — și principalele partide burgheze, în special P.N.Ț. Este meritul P.C.R. că a elaborat baza programatică și a sugerat formele și metodele corespunzătoare pentru afirmarea stării de spirit antifasciste a poporului român. P.C.R. a militat pentru făurirea unui larg front popular antifascist, care să cuprindă toate partidele, organizațiile și persoanele interesate în stăvilirea ofensivei fascismului spre putere și apărarea regimului democratic. Pe această linie au fost obținute succese notabile, între care realizarea acordurilor de front popular de la Băcia, Tebea și București, din 1935, victoria candidaților Frontului Popular în alegerile parlamentare din județele Hunedoara și Mehedinți (februarie 1936), marea manifestație antifascistă din București (mai 1936).

Ca urmare a refuzului liderilor P.S.D. de a acționa pentru înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc și a colabora cu comuniștii, a neacceptării de către P.N.Ț. și alte partide burgheze cu orientare democratică a propunerilor P.C.R., precum și a unor greșeli de natură sectarist-dogmatică comise de P.C.R., nu s-a putut realiza un larg Front Popular Antifascist la scara întregii țări.

Consecințe nefaste pentru soarta democrației în România a avut pactul de neagresiune electorală semnat de Iuliu Maniu și Corneliu Z. Codreanu la 25 noiembrie 1937. Potrivit acestui pact, P.N.Ț. și Mișcarea legionară se angajau să apere libertatea și corectitudinea alegerilor, să înconjoare actele de violență și limbajul de denigrare, ceea ce nu împiedica „afirmarea ideologiei proprii”¹⁴. Acest pact nu semnifica aderența lui Iuliu Maniu la ideile fasciste, ci era rezultatul unor manevre politicianiste, vizînd crearea unui puternic front împotriva guvernului Tătărescu, pentru a-l înfrînge în alegeri și a torpila astfel planurile dictatoriale ale regelui. Pactul a produs o mare derută în rîndurile cetățenilor, care nu-și puteau explica alianța dintre cel mai mare partid democratic burghez și cea mai periculoasă organizație fascistă din România. În fond, prin pactul de neagresiune, Iuliu Maniu a lăsat „mină liberă Gărzii de Fier să atace oricît și oricum bazele democrației și independenței naționale” a patriei noastre¹⁵. În loc să meargă pe calea colaborării cu forțele

¹⁴ „Adevărul”, 51, nr. 16 512 din 26 noiembrie 1937.

¹⁵ „Scînteia”, VII, nr. 89 din 15 decembrie 1937.

democratice pentru a asigura înfrângerea forțelor dictatoriale, fasciste, președintele P.N.Ț. a ales calea alianței cu Mișcarea legionară, ceea ce a avut ca efect dezorientarea și pulverizarea forțelor democratice.

Desfășurate într-o atmosferă de confuzie politică, alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937 n-au dat câștig de cauză nici unui partid. Profitînd de acest fapt, regele Carol al II-lea a adus la guvern Partidul Național-Creștin, care întrunise abia 9,15% din totalul voturilor, urmărind să compromită definitiv sistemul de guvernare prin partidele politice, să dea o orientare de dreapta vieții politice din țară, care să-i permită instaurarea dictaturii personale.

În aceste împrejurări, P.C.R. a luat inițiativa creării unui larg front democratic, în vederea apărării Constituției din 1923, a drepturilor și libertăților democratice, a stăvilirii acaparării puterii de către forțele fasciste, dictatoriale¹⁶. În ianuarie 1938 s-au obținut unele succese pe linia coalizării forțelor democratice, conturîndu-se perspective încurajatoare.

Pentru a torpila o eventuală coalizare a tuturor forțelor democratice și profitînd de incapacitatea principalelor partide politice burgheze de a găsi o formulă proprie de ieșire din criză, de teama generală față de mișcarea legionară (care în alegerile din decembrie 1937 obținuse 15,58% din totalul voturilor, situîndu-se pe locul al treilea în ierarhia partidelor politice), Carol al II-lea — sprijinit de unii politicieni — a decis, la 10 februarie 1938, să treacă la instaurarea dictaturii personale.

După această succintă analiză, se pot desprinde cîteva elemente privind caracteristicile regimului politic din România în perioada interbelică.

Esența acestui regim a constituit-o dominația politică a burgheziei. Structura și modalitățile de realizare a acestei dominații au fost influențate de raportul dintre diferitele clase și pătri sociale, îndeosebi dintre proletariat și burghezie. În perioada 1 decembrie 1918 — 10 februarie 1938 regimul politic avea un caracter *constituțional*, întrucît dominația de clasă a burgheziei se exercita în virtutea principiilor democrației clasice burgheze, prin păstrarea garanțiilor constituționale, acestea fiind prezentate în mod demagogic de către cercurile conducătoare drept simboluri ale voinței și puterii întregului popor. De asemenea, regimul politic din această perioadă avea un caracter *parlamentar*, întrucît parlamentul deținea — în cadrul organelor de stat — o poziție preponderentă, miniștrii fiind obligați să răspundă pentru activitatea lor în fața corpurilor legiuitoare. Parlamentul putea să-și exprime votul de neîncredere în guvern, obligîndu-l să demisioneze. O altă caracteristică a regimului politic a constituit-o existența instituției *monarhice*, regele, care se afla în fruntea statului, exercitîndu-și puterea în conformitate cu prevederile Constituției.

¹⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota XXII-1, nr. inv. 986.

Aceste elemente care caracterizează regimul politic din România în perioada menționată nu trebuie privite separat, ci într-o strînsă corelație și interdependență, ca un tot unitar și indivizibil *. În același timp trebuie să se aibă în vedere realitatea că drepturile și libertățile democratice proclamate de Constituție nu erau garantate, mai ales cînd era vorba de forțele revoluționare, că sistemul parlamentar nu asigura întotdeauna primatul puterii legislative asupra celei executive, că regele Carol al II-lea și-a depășit tot mai mult prerogativele ce-i reveneau potrivit Constituției. Faptele concrete arată că democrația burgheză a cunoscut un proces de continuă erodare, care s-a încheiat cu falimentul său în februarie 1938.

Avînd în vedere cele de mai sus, credem că cea mai adecvată caracterizare a esenței regimului politic — atît în privința conținutului, cît și a formei pe care el a îmbrăcat-o în perioada 1 decembrie 1918 — 10 februarie 1938 — este aceea de regim burghezo-democratic.

Evoluția regimului politic după 10 februarie 1938 a fost clarificată în istoriografia noastră ¹⁷.

Dictatura regală s-a caracterizat prin restrîngerea drepturilor și libertăților cetățenești, prin diminuarea rolului instituțiilor democratice, în primul rînd a parlamentului, concomitent cu sporirea considerabilă a sistemului puterii personale a regelui. Acest regim s-a menținut pînă în septembrie 1940, cînd a fost înlocuit de dictatura fascistă.

Se cuvine a fi evidențiat faptul că România a fost una dintre ultimele țări din Europa în care fascismul a putut ajunge la putere. După cum este cunoscut, în 1920 s-a instaurat dictatura fascistă horthystă în Ungaria, în 1922 a venit la putere fascismul în Italia, în 1923 a triumfat dictatura fascistă în Bulgaria, în 1926 în Portugalia. A urmat instaurarea dictaturii militare în Polonia în 1926, a dictaturii militaro-regale în Iugoslavia în 1929, iar în 1933 a dictaturii fasciste hitleriste în Germania. În 1934 s-a instaurat fascismul în Austria, în 1936 a venit la putere dictatura militară în Grecia, iar în 1939 s-a instalat dictatura fascistă în Spania.

În perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941 regimul fascist din România a luat forma dictaturii legionaro-antonesciene, iar în intervalul

* Menționarea doar a unor elemente care definesc regimul politic se face, de regulă, pentru a accentua faptul că ele au constituit principalul obiect de dispută între forțele social-politice dintr-o anumită perioadă. Spre exemplu, după 1933, în condițiile manifestării unor tendințe dictatoriale, forțele democratice s-au pronunțat pentru apărarea regimului parlamentar-constituțional.

¹⁷ Vezi Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938—1940)*, Edit. politică, București, 1970 ; *Idem*, *Sistemul partidelor politice din România. 1919—1940*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976 ; A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976 ; *Idem*, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979 ; Ion Popescu-Puțuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militaro-fasciste și a agresiunii hitleriste*, în „Anale de istorie”, nr. 6/1963 ; Gheorghe Zaharia și Mihai Fătu, *Cauzele și consecințele nefaste ale instaurării regimurilor reacționare, fasciste în Europa. România (1940)*, *Ibidem*, nr. 6/1979.

ianuarie 1941 — 23 august 1944 a avut caracterul dictaturii militaro-fasciste.

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, declanșată odată cu insurecția din august 1944, a marcat revenirea la regimul democratic întemeiat pe Constituția din 1923, iar prin evoluția raportului forțelor de clasă pe care le-a generat, a deschis calea unor schimbări radicale în viața întregului popor, „a inaugurat epoca unor profunde transformări revoluționare, democratice în societatea românească, a cuceririi puterii politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea și cu masele largi populare. Epoca ce a urmat a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa țară”¹⁸.

¹⁸ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 52.

Figuri de dascăli

DUMITRU MUNTEANU-RÂMNIC, REPREZENTANT DE SEAMĂ AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ISTORIC PRAHOVEAN

RODICA DRAGU

În istoria învățămîntului și a culturii prahovene, Dumitru Munteanu-Râmnic este înscris la loc de frunte. Deosebitele sale calități pedagogice, cultura sa remarcabilă, l-au ajutat să devină un profesor de reală valoare, stimat și iubit de toți elevii săi și, totodată, un înflăcărat și neobosit animator cultural.

A desfășurat o impresionant de bogată activitate, al cărui scop declarat, precis conturat și urmărit asiduu toată viața sa a fost educația — în primul rînd patriotică — a elevilor, a tinerimii școlare, dar și a maselor largi de cetățeni.

S-a născut la Râmnicul-Sărat, la 26 octombrie 1877, anul istoric al obținerii independenței de stat a României.

Mama sa — Agapia Nica Nichifor — făcea parte dintr-o vestită familie de români macedoneni, stabiliți la Brașov.

Tatăl său, Ion I. Munteanu, era, așa cum își amintește mai târziu D. Munteanu-Râmnic, „din Scheii Brașovului și plecat de copil, la 9 ani, într-un car cu lină mocănească, în Țară, ca să se facă o vreme „brașovean“, negustor la Râmnicul-Sărat”¹. De la această localitate, unde-și va petrece prima copilărie, își va adăuga mai târziu Dumitru Munteanu și numele de Râmnic.

Școala primară a făcut-o la liceul „Șaguna“ din Brașov, școală de veche și frumoasă tradiție românească. Aici a avut dascăli vestiți, printre care Ciprian Porumbescu, Ștefan Iosif (tatăl poetului Șt. O. Iosif de mai târziu, care i-a fost coleg de școală lui D. Munteanu-Râmnic) și modestul și pe nedrept uitatul învățător Gheorghe Ucenescu, cel care a realizat minunata înmănunchiere între versurile lui Andrei Mureșianu „Deșteaptă-te române“ și muzica lui Anton Pann, creînd astfel „Cîntecul nației, biruitor al tuturor cîntecelor, marșurilor și odelor naționale“².

Își continuă studiile apoi la liceul bucureștean „Matei Basarab“, dîndu-și, în 1894, bacalaureatul la Universitatea București, așa cum prevedea regulamentul de atunci al liceelor. Elev deosebit, pasionat de timpuriu de istorie și literatură, va fi primul pe lista bacalaureaților, listă publicată în Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, pe septembrie 1894³.

¹ D. Munteanu-Râmnic, *Amintiri I. Pe drumul Brașovului...* tip „Bucovina“, I. E. Torouțiu, București, 1941, p. 10.

² *Ibidem*, p. 26.

³ *Arhiva Frasin Munteanu-Râmnic*, Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, sept. 1894.

Aceeași pasiune și sirguință o va manifesta și în cursul studiilor sale universitare, în cadrul Facultății de litere, unde i-a fost student lui Nicolae Iorga, care l-a remarcat ca pe un element deosebit.

Dragostea sa pentru patrie, pentru trecutul ei istoric, dorința de participare la propășirea poporului român și a culturii sale milenare va spori încă sub influența marelui Iorga, căruia D. Munteanu-Râmnic îi va rămâne admirator devotat și colaborator statornic toată viața. De altfel, o recunoaștere oficială și prețioasă a calității pregătirii sale este și faptul că fiind student, abia în primul an, în 1895, D. Munteanu-Râmnic este ales membru activ al Societății istorice al cărui președinte era atunci Grigore Tocilescu⁴.

Încheindu-și în mod strălucit studiile universitare, va face o specializare în Franța, după care-și va începe cariera didactică.

Primul contact cu învățământul este în orașul natal, Râmnicul-Sărat, unde Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice îl numește, cu data de 1 septembrie 1897, profesor suplinitor de limba română, la gimnaziul „Vasile Boerescu“.

Bucuria primului salariu, într-o familie în care mama, văduvă, avea de întreținut o casă de copii, a fost deosebit de mare⁵.

În 1899 este numit la Brăila, iar de la 1 septembrie 1904, este transferat la Ploiești, pe catedră de istorie și limba română, la liceul „Sf-ții Petru și Pavel“ (actualmente „I. L. Caragiale“), cu completare la școala comercială, mai întâi ca profesor provizoriu, apoi, din 1909, ca „profesor definitiv pentru specialitatea Istorie (principal) și limba română (secundar), în învățământul secundar al băieților“⁶. Aici va funcționa până la pensionarea sa, în 1958.

Activitatea didactică și-a desfășurat-o, în principal, în această importantă și vestită școală ploieșteană, dar, în paralel, în perioada 1928—1948, va fi profesor și director al gimnaziului statizat de băieți „Mihail Eminescu“, școală particulară înființată de el⁷.

Activitatea sa de profesor îl profilează ca pe un dascăl excepțional. Fostii săi elevi sint unanimi în aprecierile elogioase pe care le fac fostului lor profesor, care „făcea lecții foarte atractive, entuziaste, de un înalt nivel, dovedind o deosebită pregătire, o cultură superioară și reale calități pedagogice“⁸. „Lecțiile de istorie ale profesorului D. Munteanu-Râmnic erau adevărate exerciții de elocință. Folosea, ca și Iorga, perifraze largi și se inflăcăra ori de câte ori aborda un subiect privind lupta poporului nostru pentru libertatea națională“⁹.

De altfel, simpla răsfoire a registrelor de procese-verbale de inspecție ale școlilor unde a funcționat dezvăluie aceeași apreciere deosebită a calităților profesorului D. Munteanu-Râmnic, de către organele de

⁴ *Ibidem*. Adresa nr. 4/30, nov. 1895 a Societății istorice, București.

⁵ Frasin Munteanu-Râmnic. *Amintiri despre tatăl său* (inedite).

⁶ *Ibidem*, adresa M.C.I.P. nr. 38642/sept. 1904 și nr. 9184/16 febr. 1909.

⁷ Arhivele Statului Ploiești, fond. lic. „M. Eminescu“, vol. 37, 1946, fila 8.

⁸ Prof. pensionar Toma T. Negulescu. *Amintiri* (inedite)

⁹ Prof. pensionar Gh. Georgescu. *Amintiri* (inedite)

control ale vremii. Într-un astfel de proces-verbal, din 1936, se spune : „Interesante sînt chestiunile de inteligență puse elevilor, privitoare la diferențele de epoci din trecutul neamului nostru... n-am întîlnit elev din această clasă care să nu fie pătruns de aceste fapte de seamă din istoria neamului nostru“¹⁰.

Relevînd, în afara excelenței sale culturi generale și de specialitate, tactul său pedagogic și profunda înțelegere a caracteristicilor unui învățămînt modern, în care accentul trebuie să cadă pe înțelegerea cauzalității evenimentelor, pe esențializare, pe subordonarea materialului informativ educației patriotice a elevilor, alte documente de aceeași natură subliniază faptul că profesorul „a căutat să evidențieze foarte mult cauzalitatea faptelor istorice, căutînd să rămînă în cugetul școlarilor chintesența lor, eliminînd pe cit este posibil amănuntele care ar fi putut întuneca cadrul general al acestor fapte istorice... Nu lipseau nici concluziunile care tindeau la formarea și întărirea în sufletul acestor elevi a simțămîntului patriotic, al iubirii de țară și neam, prin tot ceea ce părea mai exemplificativ — ca faptă și cuget — din această desfășurare a istoriei neamului nostru. Prin acest chip, cursul de istorie făcut de dl. profesor, s-a putut constata că nu s-a desfășurat sub o formă stereotipă și stearpă, ci caldă și convingătoare“¹¹.

De altfel, remarcabilele sale calități pedagogice și-au găsit expresia și în activitatea sa de autor de manuale școlare. În 1929, editează primul său manual, „Istoria veche și medievală pentru clasa I-a a Șc. Secundare de băieți și fete“, apoi o serie de manuale de istorie a patriei : „Istoria Patriei (2 volume) pentru clasele I—II—III ale școlilor comerciale elementare de băieți și fete“, „Istoria Românilor pentru clasa III-a a școlilor secundare de băieți și fete (ca și pt. Șc. Normale și Seminarii)“, „Istoria Românilor pentru clasa IV-a a școlilor secundare de băieți și fete“ (care este o adaptare și îmbunătățire a Istoriei patriei în 2 volume, elaborată anterior pentru școlile comerciale).

Așa cum arată în prefață la manualul de istorie universală, în elaborarea acestuia a folosit lucrări ale unor cunoscuți istorici ca, G. Maspero, Gustave Le Bon, Gh. Normand, ș.a. ca și lucrările marelui istoric român N. Iorga. „Promovînd oricînd ideea națională și spiritul științific — subliniază Munteanu-Râmnic concepția sa călăuzitoare în elaborarea manualelor școlare — n-am lipsit de la datoria de a democratiza și umaniza orice pagină de istorie“¹².

Manualele lui D. Munteanu-Râmnic sînt realizări didactice valoroase, apreciate, ca atare, de însuși N. Iorga, care scria despre ele : „Cărți perfect informate și foarte clare. Pe alocurea paginile au farmecul unor

¹⁰ Arhivele Statului Ploiești, fond. lic. „M. Eminescu“, dosar nr. 2, 1936, fila 13.

¹¹ *Ibidem*, 1939, f. 27—28.

¹² D. Munteanu-Râmnic, *Istoria veche și medievală pt. clasa I-a, Șc. Secundare de băieți și fete*, Edit. „Cartea Românească“, București, ed. I. 1929, p. 3 ; vezi și *Istoria Românilor pentru clasa IV-a a Școlilor Secundare de băieți și fete*, Edit. „Cartea Românească“, Buc., ed. a II-a, 1935, p. 4.

memorii. Excelente tabele cronologice și genealogice, statistici utile, ilustrație nouă¹³.

Cunoscător al pedagogiei, D. Munteanu-Râmnic a prezentat informația necesară într-o organizare logică, accesibilă elevilor și într-o formă plăcută, atractivă. Totodată, manualele conțin multe pasagii scrise cu literă mică, destinate întregirii — facultative — a informației obligatorii, cât și, mai ales, explicării terminologiei istorice folosite, ceea ce-i mărește utilitatea practică. Mai mult, el avertizează că „Dacă se va părea c-am abuzat de date, să se țină seamă că cele mai multe *sînt pentru orientare*, nu pentru memorare“¹⁴ (sublinierea ns.)

De remarcat explicația științifică, corectă și clară dată problemei formării poporului român, *prin romanizarea dacilor*, „Am văzut că nu s-a slavizat poporul român — scrie Munteanu-Râmnic. De aceea acum este timpul cînd s-a desăvîrșit formația poporului român, cînd tocmai se ivește neamul românesc, între anii 600—700... Este poporul român, care nu mai era acum nici trac (dac), nici roman, nici slavizat“¹⁵

Dorința sa de a pune la îndemîna elevilor instrumente utile de lucru care să-i sprijine în lărgirea orizontului cultural și în formarea unor trăsături pozitive de caracter s-a concretizat și în laborioasa sa activitate în cadrul bibliotecii liceului „Petru și Pavel“, pe care a reorganizat-o muncind neobosit, deși, așa cum sublinia ziarul „Ploieștii“ din 25.VII.1936, era o personalitate a vieții culturale românești și fost ministru:

În perioada cît a fost bibliotecar al liceului (1927—1933), paralel cu activitatea sa de profesor, a întocmit un nou și practic fișier, a îndrumat și condus acțiunea de realizare a unei bibliografii a revistelor vechi și a unei cartografii a cărților vechi, a alcătuit un program regulat de funcționare a bibliotecii, dînd elevilor îndemnul „ca să citească și să folosească biblioteca, dîndu-i astfel suflet și reală folosință — prima datorie“¹⁶. De asemenea, a creat fonduri noi pentru achiziția de cărți, donațiile sale personale fiind una din surse, deși, așa cum scria Iorga, era „profesor sărac cu mulți copii“¹⁷. El a susținut, totodată, necesitatea folosirii elevilor — ajutori la bibliotecă, pentru formarea unei adevărate „școli de bibliotecari“¹⁸, sprijinind astfel pregătirea practică a elevilor, într-un domeniu de mare interes cultural-pedagogic.

De altfel, preocupările sale deosebite pentru educația elevilor în afară de școală s-au manifestat încă din primii ani ai carierei sale didactice. Atît la Râmnicul-Sărat, la Brăila, cît și, mai ales, la Ploiești, profesorul D. Munteanu-Râmnic „a fost sufletul întregii activități culturale

¹³ Arhiva Frasin Munteanu-Râmnic. Afiș publicitar ; vezi și articolul D. Munteanu-Râmnic, în ziarul „Problema zilei“, an IV (1929), nr. 6, din 13 nov.

¹⁴ D. Munteanu-Râmnic, *Istoria veche și medievală...*, p. 4.

¹⁵ *Idem*, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a...*, p. 32.

¹⁶ *Idem*, Biblioteca liceului „Sf-ții Petru și Pavel“, în „Anuarul liceului „Sf-ții Petru și Pavel“ din Ploiești pe anul școlar 1933—34“, Ploiești, Cartea Românească, 1935, p. 96—104.

¹⁷ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Edit. Minerva, Buc., 1976, p. 672.

¹⁸ D. Munteanu-Râmnic, *Biblioteca liceului...*, p. 103.

și educative¹⁹ a tineretului școlar. A întemeiat societăți școlare și cercuri culturale ale elevilor — cum sînt „Tinerimea“ — la gimnaziul din Râmnicul-Sărat, societatea „Andrei Mureșianu“ — la liceul din Ploiești — a întocmit anuare școlare (la liceul „I. C. Massim“, primul anuar al acestei școli), a inițiat, editat și condus reviste școlare, de exemplu „Curierul liceului“ din Ploiești, una din cele mai vechi și bune reviste școlare din țară (în 1907, împreună cu N. Henzel).

Dar, cea mai importantă contribuție la educația elevilor în afară de școală, prin citit, a fost editarea colecției „Biblioteca Școlii Secundare“.

Întîmpinînd multe greutăți „fără ajutorul sau concursul moral și material al cuiva, din puținul ce agonisește din munca sa necurmată, își rupe bucățica de la gură și cheltuiește bani și timp...“ pentru a edita Biblioteca Școlii Secundare pe care „o întocmește, o redactează, o corectează, o expeduește și pe deasupra o «finanțează» în scumpețea de azi a tipografiei și a hirtiei și a celeilalte scumpețe de trai...“²⁰.

Intenția valorificării marelui potențial educativ al lecturii se manifestase încă din 1899, cînd, la Râmnicul-Sărat, tipărise lucrarea „Societățile de lectură alipite școalelor secundare“. Dar, adevărata împlinire a acestui important deziderat pedagogic este realizată la Ploiești, unde, începînd din 1907 pînă prin 1940, editează și reeditează o serie de lucrări din colecția „Biblioteca Școlii Secundare“, prima de acest fel din țară.

Scopul realizării acestei colecții este clar exprimat de D. Munteanu-Râmnic în prefața primului număr și repetat, ca un îndemn stăruitor, cu ocazia fiecărui volum nou apărut : „Citirea elevilor în afară de școală e o chestiune de mare însemnătate pentru educațiunea tinerimei noastre. De aceea i se dă de citva timp o deosebită atențiune. E vorba de a se înlocui citirea liberă — mai cu seamă de romane și povestiri senzaționale, care pervertesc sufletele — prin citirea condusă și controlată, de lucrări care să-i atragă pe tinerii cititori, să le formeze gustul, deprinderea de citire sănătoasă, să-i îndrume la munca personală, din a lor pornire“²¹.

Pentru a realiza acest scop, D. Munteanu-Râmnic a realizat o selecție reușită de lucrări, variate ca genuri literare și atractive, dar toate urmărind să lărgescă orizontul elevilor și să le sădească în suflet dragostea de muncă — necesitate, datorie și cale a tuturor realizărilor — și dragostea de patrie.

Astfel, lucrări ca „Spre centrul pămîntului“, prelucrare făcută de editor după romanul lui Jules Verne și publicată în numărul 1 al colecției, sau „Inventatori și întemeietori de industrii“, prelucrare de D. Munteanu-Râmnic după cartea „Self Help“ a lui Smiles, sînt menite în special a dezvolta la elevi dragostea pentru știință și muncă, dorința

¹⁹ Paul D. Popescu. *Biblioteca Școlii Secundare*, în „Hronic prahovean“, Ploiești, 1971, p. 111.

²⁰ „Biblioteca Școlii Secundare“, în ziarul „Danubiul“, din 4.II.1924.

²¹ D. Munteanu-Râmnic. *În loc de prefață*, în vol. „Spre centrul pămîntului“, București, Edit. L. Alcalay, 1907, p. 3.

de a urma exemplul celor ce prin muncă și-au realizat idealuri de mare importanță socială.

Cele mai multe numere, însă, sînt dedicate lucrărilor închinete educației patriotice a școlarilor și, ca atare, așa cum subliniază cu fiecare ocazie editorul, pot servi și ca „lectură istorică” suplimentară, pentru lecțiile de istorie. Între acestea se înscriu : „Trei convorbiri cu Napoleon — un extras din Istoria misiunilor mele politice” de Vasile Alecsandri (nr. 2) — publicație ce relevă patriotismul marelui nostru poet, fiind, totodată, sursă de informații privitoare la epoca Unirii și a domniei lui Cuza. „Doamna Rosetti”, traducere de D. Munteanu-Râmnic a unui capitol din lucrarea lui Jules Michelet, „Legendes democratiques du Nord”, atestînd alături de patriotismul generației de la 1848 și prețuirea de care se bucurau românii și cauza lor dreaptă în ochii unui mare istoric și literat francez, „Drapelul”, traducerea unei povestiri de Jules Claretie de către ploieșteanul Zaharia Bărbulescu (nr. 5), menită a insufla sentimente morale înalte, „Sergentul Grigore Ion”, de I. Georgescu-Arvatu (nr. 16), care redă interesante elemente de istorie locală, pline de patriotism.

Profesorul D. Munteanu-Râmnic, „a cărui activitate extrașcolară și zel pentru formarea școlarilor pot servi de model și altor dascăli din țară”²², nu și-a limitat acțiunea educativă, de animator cultural doar în cadrul școlii, ci și-a extins-o la nivelul orașului său și la cel al țării întregi. Acest rol a fost remarcat și recunoscut ca atare în repetate rînduri, în diferite ziare și reviste ale vremii.

Acestui scop îi închină el o altă colecție de lucrări pe care le editează sub genericul „Biblioteca România Viitoare”. Deși nu a reușit să scoată decît cîteva numere (5), lucrările publicate și-au adus contribuția la procesul de cunoaștere, de popularizare a istoriei naționale „de care marele public la noi are o deosebită nevoie”, așa cum mărturisește el în „Înștiințarea cu care începe primul număr al Bibliotecii”. Acest prim număr (în 1914) este dedicat trecutului orașului Ploiești, conținînd lucrările lui Gheorghe Zagoriț, „Din trecutul Ploieștilor” și studiul „Brazda lui Novac”, precum și prima cronică a Ploieștiului, datorată preotului Nicolae Ioachimescu, îngrijită și pregătită pentru tipar de profesorul Zagoriț.

Numărul 2 cuprinde vestitul discurs „Patrie și patriotism”, ținut de Barbu Delavrancea la Ateneul Român, la 23 Ianuarie 1915, discurs pe care D. Munteanu-Râmnic îl publică pentru că, spune el, are „convîngerea temeinică în rodul imbelșugat pe care-l va da în sufletele tineretului nostru «cuvîntul» acestui mare Român și tot pe atît mare orator și scriitor”²³.

Interesant este și numărul 5 al colecției, datorat unui alt remarcabil om de cultură ploieștean, Toma T. Socolescu, „Prin Ardeal. Note de drum ale unui arhitect”.

²² M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, p. 716.

²³ D. Munteanu-Râmnic. *Prefața la Patrie și patriotism* de B. Delavrancea, tip. „Prahova”, Ploiești, 1915, p. 2—3.

Dar, poate cea mai expresivă și puternic ilustrată latură a activității sale de promotor al culturii este crearea unor societăți și așezăminte culturale, ca și participarea activă la diferite ligi și asociații culturale, îndeosebi la cele întemeiate de N. Iorga sau aflate sub influența sa.

Timp de peste 40 de ani a fost colaborator credincios al lui Iorga, care-l numea „vechiul meu prieten Munteanu-Râmnic”²⁴. Colaborarea a început foarte de timpuriu, Munteanu-Râmnic devenind secretar al Congreselor Ligii Culturale a lui Iorga, încă de când era elev de liceu, în clasa a VII-a. Apoi, va deveni președintele secției prahovene a ligii, secție întemeiată de el.

În acest cadru, a pus bazele Universității libere și populare din Ploiești, pe care a condus-o, transformînd-o în autentic instrument de răspîndire a culturii.

Acest rol l-a îndeplinit atît prin numeroasele sale conferințe prezentate în Ploiești și București — la Ateneul Român și la posturile de radio — conferințe care i-au creat o binemeritată faimă nu numai în județ, ci și în toată țara, cit și prin intermediul Buletinului Universității populare, editat tot de el. Primul număr al „Buletinului Universității Libere și Populare”, subintitulat „Organ de legătură și propagandă pentru corpul didactic, conferențieri, ascultători, asociați și publicistică”, apare la 1 decembrie 1922. În editorialul său, „Ce trebuie să fie Universitatea Liberă și Populară în Ploiești”, D. Munteanu-Râmnic precizează clar scopul cultural al acestei instituții: „A răspîndi cultura în popor e una din marile datorii ale vremii, iar unul din cele mai potrivite mijloace este Universitatea Liberă și Populară. E o școală care se poate înălța oriunde, din nevoile și pentru interesul mulțimii”²⁵.

În anul 1921, a întemeiat la Ploiești o altă importantă instituție de cultură, biblioteca populară „Nicolae Iorga” a cărei deschidere s-a făcut printr-o comemorare istorică — 100 de ani de la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Începutul inițiat de D. Munteanu-Râmnic este nucleul prestigioasei biblioteci municipale de astăzi.

Tot el a pus bazele casei-muzeu Hagi Prodan (descoperită și semnalată de arhitectul Alexandru Zagoriț) și a patronat acțiunea pentru înființarea unui muzeu de istorie al orașului Ploiești.

Nu putem trece cu vederea nici participarea sa la alte societăți culturale, chiar cînd acestea au fost de mai mică valoare sau cînd colaborarea sa la ele a fost vremelnică, întrucît demonstrează neobosita, continuă și entuziasta sa dăruire pe tărîm cultural.

Astfel, menționăm că încă din anii liceului, fiind elev la liceul „Matei Basarab” la București, în afara participării la Liga Culturală a lui Iorga, a fost membru al societății literare „Vasile Alecsandri” pentru ca mai tîrziu, începîndu-și cariera didactică, să participe entuziast la întemeierea, încurajarea și înflorirea activității multor societăți culturale.

²⁴ N. Iorga. *Op. cit.*, p. 615.

²⁵ D. Munteanu-Râmnic. *Ce trebuie să fie Universitatea Liberă și Populară în Ploiești*, în „Buletinul Universității Libere și Populare”, an. I, nr. 1, 1 dec. 1922, p. 1.

Printre primele asemenea acțiuni se înscrie participarea la organizarea, în 1899, a asociației culturale „Ateneul Român” la Brăila. A fost membru de onoare al Societății Academiei Social-Culturale, „România jună”, președinte al asociației presei prahovene, membru în Comisiunea Monumentelor Istorice și al altor societăți culturale, așa cum atestă numeroasele diplome, adrese, extrase din ziarele vremii, existente în arhiva de familie deținută de fiul său, Frasin Munteanu-Râmnic.

Pe linia promovării și răspîndirii culturii se înscrie și bogata sa activitate publicistică.

A colaborat — scriind studii, articole, impresii, proză și versuri — la ziare importante ale vremii.

De asemenea, a înființat și condus mai multe periodice locale ca: „Buletinul Ligii Culturale”, „Secera”, „Dreptatea”, amintitele foi „Curierul liceului din Ploiești” și „Buletinul Universității Libere și Populare”, precum și „Buletinul Asociației Generale a profesorilor secundari din România”, care apare în 1924 în românește, continuat de un singur număr în limba franceză, în 1928, deși și acesta se anunțase tot ca un periodic.

Preocupat de problemele majore ale învățămîntului, D. Munteanu-Râmnic în paginile Buletinului Asociației profesorilor secundari, publică și articole în care-și exprimă îngrijorarea și nemulțumirea pentru situația materială grea în care era condamnat să se zbată corpul didactic al vremii.

Aceeași preocupare răzbate și din cuvîntarea sa ținută cu ocazia vizitării liceului „Petrus și Pavel” din Ploiești de către participanții la cel de-al 10-lea Congres internațional al învățămîntului secundar din 1928 și publicată apoi în numărul în limba franceză al Buletinului Asociației profesorilor secundari (reprodus, de altfel, și în Anuarul liceului „Petrus și Pavel” pe 1933—34, în limba română). Cuvîntarea cheamă la solidaritatea tuturor profesorilor „căci noi suntem toți o vastă asociație de făuritori pricepuți și onești ai sufletelor ce ni se încredințează, niște dîrzi muncitori pe ogorul școalei...”²⁶.

Dar, cea mai importantă contribuție a sa pe tărîm publicistic-cultural o constituie „România Viitoare”, „Ziar de interes public, educație cetățenească și culturală națională”, editat de el începînd cu 5 iunie 1914, pînă în 1924, cu o întrerupere determinată de război. Apreciat ca unul dintre cele mai bune periodice, „cu o ținută ziaristică aparte”, care îl situa „în fruntea ziaristicii ploieștene”²⁷, „România Viitoare” a avut printre colaboratorii săi nume de prestigiu, în frunte cu N. Iorga. Menționăm, de asemenea, pe Gh. Bogdan-Duică, Al. Stamatiad, Aurel A. Mureșianu, Sever Florian, T. T. Socolescu, Toma G. Tomescu, Gheorghe Zagoriț, Gr. Orășanu ș.a.

²⁶ D. Munteanu-Râmnic. *Al 10-lea Congres Internațional al învățămîntului secundar la Liceul din Ploiești*, în „Anuarul Liceul Sf-ții Petrus și Pavel din Ploiești, pe anul școlar 1933—34”, Ploiești, 1935, p. 94.

²⁷ M. Sevastos, *Op. cit.*, p. 793.

Începînd cu 15 februarie 1921, „România Viitoare“ este însoțită de un supliment bibliografic „Gazeta Cărților“. Acesta continuă să apară cu intermitență și după dispariția „României Viitoare“ unele numere fiind date 1941, deși existența lui este menționată pînă în 1944²⁸.

„România Viitoare“ a servit, în condiții calitative superioare, scopului său de informare largă culturală și educație patriotică. Așa, de exemplu, numărul 3 din 15 martie 1921 este aproape în întregime dedicat revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, fiind numărul omagial pentru centenarul acestui important eveniment din istoria patriei. Aici se publică drama lui Iorga „Tudor Vladimirescu“, versurile închinete eroului de către Șt. O. Iosif, fragmente din proclamațiile lui Tudor, convorbirea lui Tudor cu Alexandru Ipsilanti (din „Istoria revoluțiunii române de la 1821 de C. Aricescu).

O mențiune deosebită se cuvine a fi făcută suplimentului bibliografic „Gazeta Cărților“, care poate fi socotită „prima publicație cu profil exclusiv bibliografic din țară“²⁹. „Gazeta Cărților“ a fost și trebuie apreciată „datorită viziunii sale realiste asupra rostului lecturii, promovării ei în toate mediile sociale, încercărilor de integrare a bibliotecilor în mișcarea culturală pe plan național“³⁰. Articolul-program, publicat în primul său număr, din 15 februarie 1921, precizează preocupările acestei publicații, ca fiind: emanciparea culturală a publicului, stimularea lecturii extrașcolare a elevilor, sprijinirea cercetării științifice, prin semnalarea materialului documentar acumulat în bibliotecile de stat sau în colecții particulare“³¹.

„Gazeta Cărților“ și „România Viitoare“ sînt nu numai elemente valoroase ale operei lui D. Munteanu-Râmnic, ci și contribuții remarcabile la cunoașterea, popularizarea și îmbogățirea patrimoniului cultural românesc.

Toată această vastă activitate de profesor, autor de manuale, publicist și neobosit animator cultural, îl prezintă pe D. Munteanu-Râmnic ca pe o personalitate complexă, cu vederi largi și cu rezultate deosebit de meritorii în domeniile abordate.

A fost adept înflăcărat și devotat al marelui istoric și patriot Nicolae Iorga, pentru care a avut un adevărat cult și pe care l-a urmat și în activitatea politică, făcînd parte din partidul său și apoi și din guvernul prezidat de acesta, în 1931—1932. Fără îndoială că mediul său social, formația sa intelectuală și activitatea politică au determinat unele limite în concepția și opera sa. Așa se face că el absolutizează rolul factorului spiritual, cultural în dezvoltarea societății, că înflorirea României o vede numai prin luminarea poporului, prin creșterea gradului de cultură al acestuia, fără a reuși să înțeleagă rolul hotărîtor al luptei

²⁸ Apud Camelia Teodorescu. *Gazeta Cărților*, în „Hronic Prahovean“, Ploiești, 1971, p. 99.

²⁹ Paul D. Popescu. *Op. cit.*, p. 112.

³⁰ Camelia Teodorescu. *Op. cit.*, p. 102.

³¹ *Ibidem*.

clasei muncitoare, a partidului său, în procesul dezvoltării viitoare a României.

Cu toate acestea, analiza tuturor realizărilor lui conduce spre concluzia valorii deosebite a personalității sale, a sensului profund umanist și democratic al întregii lui opere.

În scrisoarea sa, adresată la 5 iulie 1931 lui D. Munteanu-Râmnic, Nicolae Iorga spunea : „O viață întreagă de muncă modestă, de sacrificiu pentru cultură, de fanatică iubire pentru țară e rară într-o societate care-și caută încă neapăratele direcții pentru țară... Nu-ți pot spune de ajuns... cât de mult am prețuit marea învățătură pe care, trăind astfel, ai dat-o tineretului“³².

³² *Arhiva Frasin Munteanu-Râmnic. Scrisoare inedită a lui N. Iorga către D. Munteanu-Râmnic, 5 iulie 1931.*

Istorie locală

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA STĂRII DE SPIRIT A MASELOR POPULARE DIN BANAT ÎN ANII DICTATURII MILITARE FASCISTE

(6 septembrie 1940—23 august 1944)

DAN POPESCU

Răsturnarea dictaturi militare fasciste, eliberarea României de sub jugul fascist a fost rezultatul luptei eroice a maselor largi ale poporului sub conducerea Partidului Comunist, care într-o perioadă de grele încercări, când se afla în primejdie însăși ființa națională a poporului nostru, când în sinul claselor clocotea ura și nemulțumirea adâncă împotriva fascismului, și-a asumat misiunea istorică de a uni într-un sigur șuvoi energia titanică a tuturor forțelor națiunii, interesată în răsturnarea dictaturii, eliberarea țării și organizarea insurecției armate antifasciste și anti-imperialiste

Încercînd să reconstituim faptele petrecute acum 35 de ani, constatăm că acestea au avut profunde rădăcini istorice în frământările sociale din perioada premergătoare războiului, fiind continuarea luptelor eroice duse de clasa muncitoare, de poporul nostru sub conducerea comuniștilor împotriva guvernelor reacționare și a dictaturii fasciste, pentru apărarea intereselor lor vitale, pentru cucerirea libertăților democratice și asigurarea independenței naționale a României.

„Marea epopee a insurecției de acum trei decenii și jumătate“ — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost rezultatul voinței întregului nostru popor, al acțiunii revoluționare a eroicei noastre clase muncitoare, a maselor largi populare, al unirii într-un front larg a tuturor forțelor antifasciste, democratice patriotice. Partidul Comunist Român — dînd dovadă de o înaltă responsabilitate revoluționară — a fost organizatorul luptei împotriva regimului burghezo-moșieresc, a dictaturii militaro-fasciste și a războiului, pentru libertatea și independența patriei, pentru participarea poporului român la zdrobirea Germaniei naziste și transformarea revoluționară a societății românești¹.

Curînd după instaurarea dictaturii antonesciene, la 10 octombrie 1940 a intrat în țară „Misiunea Militară Germană“, urmată apoi de noi trupe, care au fost amplasate în cele mai importante puncte economice și strategice ale țării.

Ca urmare a acestei situații create, Germania, printr-o serie de acorduri și convenții, a reușit să subordoneze economia țării noastre cerințelor „noii ordini europene“, limitînd dezvoltarea industriei României.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare rostită la Adunarea festivă din capitală, consacrată zilei de 23 August*, în „Scînteia“ din 23 August 1979.

În timpul războiului antisovietic, bogățiile țării au fost supuse unui jaf sistematic, economia românească... „ruinată, resursele țării au fost secătuite, ceea ce a făcut ca la sfîrșitul războiului producția industrială să reprezinte cca. 50% din cea dinainte de război”².

Această stare de fapt s-a reflectat pregnant și în Banat, care datorită bogatelor sale resurse naturale, cu centre industriale puternice: Reșița, Timișoara, Bocșa, Anina, Nădrag; Ferdinand, Toplet, Lugoj, trebuia să joace un rol important în planurile războinice ale fasciștilor, aprovizionînd „mașina de război hitleristă cu mari cantități de armament, muniții, echipament militar și alimente”³.

Regimul inițiat de dictatura fascistă a răpit oamenilor muncii cele mai elementare drepturi: au fost desființate breslele, asociația pentru ocrotirea ucenicilor industriali, a fost dat decretul pentru reprimarea întrunirilor, s-a înăsprit cenzura, s-au instituit lagăre de muncă, s-au militarizat întreprinderile⁴.

La adăpostul legislației fasciste, capitaliștii au înrăutățit și mai mult condițiile de muncă, săptămîna de lucru s-a mărit la 60 de ore⁵, iar la întreprinderile care lucrau exclusiv pentru necesitățile frontului s-a răpit muncitorilor repausul duminical și sărbătorile legale⁶. Numeroase rapoarte ale Inspectoratului Muncii Timișoara informau organele superioare de condițiile extrem de grele în care metalurgiștii și minierii sînt obligați să-și desfășoare activitatea, lucrînd într-o atmosferă viciată, îmbibată de amoniac și fum, cu fața roșie de arsuri, insuficient hrăniți și slabi fiind permanent expuși la degradarea sănătății”⁷. În mai puțin de patru luni la uzina Ferdinand și Nădrag au avut loc 178 accidente de muncă, dintre care 5 au fost mortale⁸, iar la Reșița între 1 și 15 octombrie 1941 au fost înregistrate 75 accidente de muncă⁹.

În condițiile în care inflația se accentua din ce în ce mai puternic, creșterea decalajului dintre nivelul salariului și nivelul prețurilor a căpătat un ritm accelerat, scumpirea excesivă a mărfurilor de larg consum, imposibilitatea populației de a face față speculei, care a cuprins toate sectoarele vieții economice, în urma restrîngerii volumului de produse destinate comerțului intern, punea marea masă a muncitorilor în situația de a nu-și mai putea asigura cele necesare existenței. Ziarul „Vestul” din 11 octombrie 1941 sublinia: „...astăzi nu te mai poți apropia

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, Editura politică, București, vol. I, p. 375.

³ E. Cimponeru, *Presa ilegală din Banat*, în „Studii”, nr. 5/1969, p. 1172.

⁴ Decret Lege nr. 335 din 18 februarie 1941, *Codul general al României* vol. XXIX, partea a II-a, 1941, p. 542.

⁵ „Argus”, nr. 8832 din 1 octombrie 1942.

⁶ „Monitorul Oficial”, partea I-a, nr. 23, din 2 octombrie 1941, Decret Lege asupra regimului muncii în timp de război, art. II, p. 1848.

⁷ D. Popescu, *Aspecte privind situația și lupta metalurgiștilor din Valea Bistrei (1937—1939)*, în „Studii și articole de istorie”, vol. X/1967, p. 103.

⁸ Arhivele Statului Caransebeș, fond. TNC, uzina Ferdinand, dosar 85/1941, f. 283.

⁹ N. N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România*, Buc., 1966, p. 418.

de nimic, nu mai poți să-ți faci o haină, să-ți cumperi o pereche de ghete, o pălărie, trebuie să renunți la toate și să te mulțumești a trăi mai mult decît modest, a te hrăni cu ce se nimerește". Într-o scrisoare, Comandamentul Militar al Uzinelor Reșița atrăgea atenția Direcțiunii Generale a U.D.R.-ului că „salariile sînt mici în raport cu scumpetea... rațiile de făină, mălai, slănină, lemne și cărbuni sînt insuficiente”¹⁰. Această situație este elucidată și prin adresa U.D.R.-ului către Ministerul Muncii, în care se semnală „că numărul absențelor din cauza bolilor crește în proporții îngrijorătoare, motivul este starea de subalimentație”¹¹.

Ofensivei capitalului împotriva nivelului de trai al oamenilor muncii masele muncitoare conduse de P.C.R. i-au răspuns prin luptă. În Banat activau un mare număr de celule ale P.C.R. și U.T.C.: Timișoara, Lugoj, Reșița, Bocșa, Nădrag, Ferdinand, Caransebeș, Doman, Secul¹², de asemeni existau celule și în satele și comunele bănățene: Tormac, Recaş, Făget, Dumbrava, Sinersig¹³. În timpul războiului Comitetul Regional Banat al P.C.R. a difuzat nenumărate manifeste și publicații în limba română, maghiară, germană, sîrbă, cerînd oamenilor muncii să saboteze prin orice mijloace mașina de război hitleristă.

Forma dominantă în prima parte a războiului antisovietic, a luptei împotriva cotropitorilor hitleriști, au constituit-o acțiunile grupelor de sabotaj din întreprinderile industriale și transporturi. În acest sens, sub conducerea celulelor P.C.R. și U.T.C. din fabrici și uzine s-a desfășurat o vastă activitate de sabotaj¹⁴. Astfel muncitorii de la atelierele principale C.F.R. Timișoara, Lugoj, Caransebeș au provocat deraieri de trenuri militare cu muniții și soldați hitleriști. La Reșița, locomotivele nou fabricate erau deteriorate prin introducerea unor bucăți de metal în cilindri și lagăre. La secția furnale a fost sabotată sistematic producția de fontă și oțel prin schimbarea proporțiilor de minereu și cărbune la încărcarea cuptoarelor și blocarea căilor de scurgere a fontei și zgurei, un cupțor a fost făcut inutilizabil pentru o lungă perioadă de timp¹⁵. Comuniștii au reușit să înșele vigilența gărzii, incendiînd într-o noapte magazia unde erau depozitate piese de armament pentru branduri și tunuri antitanc¹⁶. La uzinele din Nădrag, muncitorii au blocat arborele motor ce acționa asupra întregului sistem de angrenare a mașinilor, iar în noaptea de 15 martie 1942 au incendiat depoul de locomotive industriale¹⁷.

Autoritățile, în fața acestei lupte organizate, trec la măsuri de intimidare, după cum se desprinde din ordonanța publicată de prefectul

¹⁰ Arhivele Statului București, fond UDR, dosar nr. 14, fila 16.

¹¹ *Ibidem*, adresa UDR din 20 mai 1942, dosar nr. 9/1942, fila 18.

¹² V. Marin, V. Petrișor, *Lupta organizației P.C.R. din Banat*, în „Anale” nr. 4/1962, p. 58.

¹³ Arhivele Tribunalului Municipal Lugoj, dosar nr. 7824/1942, fila 6 (neinventariat).

¹⁴ Ioan Popescu-Puțuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare fasciste și agresiunii hitleriste*, în vol. *Din istoria contemporană a României*, Ed. științifică, 1965, p. 84, 94.

¹⁵ Arhivele Statului Caransebeș, fond UDR, dosar nr. 10618/1942, fila 9.

¹⁶ „Drapelul roșu” din 19 august 1969.

¹⁷ Arhivele Statului Caransebeș, fond TNC, dosar 10618/1942, fila 9—10.

județului Caraș, prin care „se aduce la cunoștința întregii populații, funcționarilor publici și particulari, precum și muncitorilor de orice categorie... că toți acei ce vor fi dovediți că au săvârșit acte de sabotaj în zona industrială Reșița, Anina, vor fi condamnați la moarte și executați imediat“¹⁸.

Consecințele nefaste ale războiului s-au răsfrînt și asupra țărănimii muncitoare, care pe lângă exploatarea moșierească și chiaburească, era puternic apăsată de prestațiile obligatorii pentru armată, de rechizițiile forțate de nevoile frontului, de perceperea a tot felul de taxe, impozite excesive și mobilizări.

Legislația agrară a guvernului Antonescu, instituită în scopul aprovizionării prin toate mijloacele a mașinii de război hitleriste, a contribuit la dezorganizarea agriculturii și înrăutățirea situației materiale a țărănimii. Astfel, gospodăriile țărănești se ruinau datorită politicii agrare practicate de regimul dictaturii antonesciene. Veniturile din agricultură ale săteanului nostru, relata ziarul „Argus“, sînt „extrem de scăzute... iar la sfîrșitul verii de muncă, nu-i dau puțința să fie nici contribuabil și nici consumator pentru o industrie mai dezvoltată“¹⁹.

Aceste măsuri au creat puternice nemulțumiri în rîndul maselor țărănești din Banat, care au opus o vie rezistență dictaturii fasciste. Apelul Comitetului Regional Banat al P.C.R. din primăvara anului 1942, prin care chema locuitorii satelor să lupte împotriva războiului, a avut un larg ecou, contribuind la creșterea stării de spirit. Într-un manifest adresat țărănimii muncitoare se arăta : „Muncitori și țărani, dezmeticiți-vă ! Hitler ne ia fiii și fură a noastră pîine ! Nici un bob de grîu nemților !“²⁰. Țărănimea bănățeană a desfășurat o luptă dirză ; astfel locuitorii din Ianova și Nițhidorf s-au împotrivit cu hotărîre rechiziționării grîului²¹, iar cei din comunele Silha, Belinț, Jdioara²² au bătut pe notar, alungînd cu furcile jandarmii.

Protestul țărănimii s-a manifestat și sub alt aspect : prin împotrivirea la plata impozitelor și a împrumuturilor de stat. În rapoartele preturilor Lugoj²³, Sacul, Reșița, către prefectii județelor, se semnală că țărănimea nu se supune la plata impozitelor²⁴. În adresa primăriei orașului Lugoj, nr. 11503 către Administrația de încasări și Plăți se specifică : „a dispune punerea în curs a procedurii de urmărire împotriva contribuabililor din comuna Silha, care datorează acestei primării diverse sume, impozite și taxe comunale“²⁵.

¹⁸ *Ibidem*, fond Comisariatul de poliție Reșița, dosar nr. 3841, fila 5, document nr. 11637 din 5 iulie 1941.

¹⁹ „Argus“ din 11 septembrie 1941.

²⁰ „Drapelul Roșu“ din 19 august 1969.

²¹ „România Liberă“, Banat, din 20 mai 1942.

²² Arhivele Tribunalului municipal Lugoj, fond parchetul Lugoj, dosar nr. 1697/1943, fila 43.

²³ Arhivele Statului Lugoj, fond Prefectura Județului Severin, dosar nr. 3175 1942, fila 16.

²⁴ *Ibidem*, fila 17.

²⁵ Arhiva Primăriei Municipiului Lugoj, dosar 1724/1942, fila 2.

Memoriul locuitorilor satului Jdioara, adresat conducătorului statului, oglindește situația reală a țăranimii din această regiune. „Noi cei săraci luptăm de doi ani de zile, iar cei bogați, dînd bani la plutonierii de la biroul mobilizării, sînt lăsați la vatră. Sîntem obosiți și tăbăriți de atîta suferință, neavînd cine să ne muncească pămîntul, sîntem muritori de foame cînd ne întoarcem de pe front”²⁶. Starea de nemulțumire a țăranimii în continuă creștere este atestată în nenumărate documente. Într-un raport al Siguranței se semnală: „că populația de la sate este tot mai agitată, din cauza multiplelor obligații, înglodată în datorii, neputînd să-și achite nici măcar impozitele și taxele comunale... femeii și copii au fost nevoiți să stea în ger pentru a obține 50 gr zahăr, iar distribuirea uleiului, orezului se face după bunul plac al notarului și al șefului postului de jandarmi”²⁷.

Concomitent cu înrăutățirea situației materiale a muncitorilor și țăranilor, are loc o reducere a standardului de viață și o creștere a nemulțumirii în rîndul funcționarilor, pensionarilor, meseriașilor și chiar în anumite cercuri ale burgheziei mijlocii. La orașe, salariații publici au ajuns în situația de a nu-și mai putea întreține familiile. Într-un memoriu înaintat Prefecturii Județului Caraș Severin, din 5 februarie 1942 se arată: „Noi, funcționarii și angajații Primăriei Reșița, cerem un ajutor pentru cumpărarea alimentelor și a articolelor de îmbrăcăminte și încălțăminte, deoarece ne găsim în situația de a nu mai suporta cheltuielile traiului din salariul pe care-l primim”²⁸. În arhivele băneștene găsim un număr mare de plingeri adresate autorităților pentru ajutoare bănești. Astfel Maria Rață, cu 5 copii minori, rămasă văduvă, „nu dispune decît de o pensie mizeră, nu-și poate întreține familia, copiii fiind cuprinși între un an și 12 ani”. Faur Ana, văduvă din al doilea război, cu trei copii minori „neavînd nici un cîștig și nici o avere, fetița mea de 7 ani are timpul de școală, unde însă n-am putut-o trimite din lipsă de haine și încălțăminte. Cum stăm în pragul iernii, cu onoare vă rog să binevoiți a-mi acorda și mie un ajutor pentru a-mi asigura traiul vieții”²⁹. Pentru a contura tabloul vieții triste, aproape de neconceput în care trăiau masele muncitoare în acest colț de țară, relatăm din scrisoarea Comitetului local al Ligii operelor sociale din Reșița către Prefectura Județului Caraș: „Numărul luptătorilor a căror familii nu primesc nici un ajutor este de 105... nu pot plăti chiriile, nu au hrană, combustibil și nici îmbrăcăminte. Reșița are 76 orfani, 150 invalizi, 240 infirmi, 75 văduve, 100 elevi neîmbrăcați așteaptă imediat ajutoare”³⁰.

²⁶ Arhivele Tribunalului Lugoj, fond Parchetul Lugoj, dosar nr. 1697/1943, fila 44.

²⁷ *Ibidem*, fila 46, dosar nr. 5646/1943, fila 19.

²⁸ Arhivele Municipiului Reșița, dosar cu probleme financiare, nr. 4/1942, fila 18.

²⁹ *Ibidem*, dosar acte ale Consiliului de Patronaj din 1943, filele 9, 10, 15, 17, 18.

³⁰ *Ibidem*, dosar Comitetul Local al Ligii Operelor Sociale, nr. 16, fila 30.

În aceeași situație se găsea și populația din județul Severin. În Buletinul Informativ al Prefecturii Județului, din iunie 1943, se arăta : „muncitorii, funcționarii, pensionarii, meseriașii sînt nemulțumiți, deoarece hrana a devenit o problemă gravă”³¹.

Editarea și răspîndirea de către Comitetul Regional Banat al P.C.R. a unor broșuri, ziare și numeroase manifeste a exercitat o puternică influență asupra populației, mobilizînd „masele la luptă pentru zdrobirea fascismului sîngeros german”³². În noaptea de 30 aprilie 1942 la Timișoara au fost răspîndite manifeste îndreptate împotriva războiului antisovietic, purtînd lozinca „Jos Hitler”³³. În noiembrie același an, necunoscuți, se semnala într-un raport al Siguranței, au răspîndit la Lugoj manifeste cu lozincile „Jos Hitler ! Jos Germania”³⁴. Tot în această lună, la Cercul Militar din Lugoj, cînd „ofițerii hitleriști au pretins ridicarea unor tablouri de pe pereți, care reprezentau fapte de arme ale armatei române (bătălia de la Mărășești și Cerna), ofițerii români, luînd atitudine, s-au opus pretențiilor hitleriștilor, determinîndu-i pe aceștia să părăsească incinta Cercului Militar”³⁵. Pe numeroase case din orașul Caransebeș au fost șablonate, în noaptea de 11 spre 12 august 1943, inițialele și emblema P.C.R., precum și lozinci : „Vrem pace ! Proletari din toate țările uniți-vă !”³⁶. În noaptea de 9—10 decembrie 1943 au fost date jos de pe case, la Orșova, steaguri hitleriste³⁷. Autoritățile sînt nevoite să constate în rapoartele lor că s-a intensificat lupta comuniștilor, pe care o apreciau ca „o realitate care prezintă un iminent pericol pentru siguranța statului”³⁸.

Prin ordinul „strict confidențial” al Ministerului de Interne se atrăgea atenția prefectilor că „trebuie concentrate toate mijloacele și orice gest, sau mișcare a suspectilor bine cunoscută... toți instigatorii și toți cei ce seamănă dezorganizarea vor fi arestați și judecați”³⁹. În acest sens s-au operat masive arestări printre muncitorii din centrele industriale ale Banatului, fiind înaintați pentru cercetări Tribunalului Militar al Diviziei I-a Timișoara, iar alții au fost trimiși în lagărul de la Tîrgul Jiu”⁴⁰. Memoriul celor 2000 muncitori români, germani, maghiari de la uzina Ferdinand, către Ministerul de Interne prin „care se solicita

³¹ Arhivele Statului Lugoj, fond Prefectura Județului Severin, dosar 8957/1943, f. 8.

³² *Documente din Istoria P.C.R.*, 1953, ediția a II-a, p. 345.

³³ V. Marin, V. Petrișor, *op. cit.* p. 60.

³⁴ Arhivele Statului Lugoj, fond Prefectura Jud. Severin, dosar 7157/1942, f. 5.

³⁵ *Ibidem*, dosar Casa Armatei Lugoj, mișcarea antifascistă (1939—1943) (neinventariat).

³⁶ *Ibidem*, fond Prefectura Jud. Severin, dosar 3437/1943, f. 3, 4.

³⁷ D. Popescu, *Pagini din Istoria P.C.R. și a mișcării muncitorești din Banat*, în „Orizont”, nr. 4 din 1971, p. 28.

³⁸ Sava Dumitrescu, *Activitatea de război a organizațiilor comuniste*, București, 1947, p. 126.

³⁹ D. Popescu, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁰ Arhivele Statului Caransebeș, dosar 1943, fila 99, fila 102.

eliberarea celor arestați⁴¹, oglindește starea de nemulțumire a maselor muncitoare din această regiune.

Teroarea fascistă, situația economică disperată, pagubele pricinuite de războiul antisovietic au ridicat la luptă masele populare, sporind la maximum ura lor împotriva fascismului. Creșterea stării de spirit anti-hitleristă a alarmat în asemenea măsură autoritățile, încît Marele Stat Major prin ordinul nr. 906861 cere „comandanților militari a întreprinderilor de a lua cele mai drastice măsuri”⁴².

Prin arestarea, condamnarea, precum și internarea în lagăr a sute de muncitori, autoritățile au urmărit să înfricoșeze masele. Dar în locul celor arestați și exterminați se ridicau noi forțe de luptători antifasciști, care în ciuda legilor draconice existente au continuat activitatea lor, găsind noi forme de a propaga, în sinul oamenilor muncii, cuvîntul partidului.

În a doua jumătate a anului 1943, condițiile pentru atragerea la lupta comună a tuturor forțelor patriotice împotriva fascismului au devenit mai prielnice, deoarece — după cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — „Partidul Comunist, exponent al intereselor naționale ale întregului popor, a organizat rezistența antifascistă și lupta maselor populare pentru răsturnarea regimului antonescian, ieșirea din războiul purtat alături de Germania și alăturarea forțelor antihitleriste”⁴³.

Coaliția forțelor patriotice antihitleriste „s-a sudat verigă cu verigă, moment cu moment: în septembrie 1943 s-a creat Frontul Patriotic Antihitlerist,... care a dat expresie, pe plan organizatoric, voinței celor mai diverse forțe social-politice de a acționa unite pentru eliberarea țării”⁴⁴.

Partidul Comunist Român, analizînd situația politică și economică internă, situația internațională, poziția claselor și raporturile de forță dintre ele a ajuns la concluzia că singura cale posibilă pentru doborîrea dictaturii fasciste și pentru salvarea României este declanșarea insurjecției armate. În aprilie 1944, între P.C.R. și P.S.D., ca urmare a muncii perseverente duse de P.C.R., s-a ajuns la înfăptuirea „Frontului Unic Muncitoresc”. La 1 Mai 1944, Frontul Unic Muncitoresc a lansat manifestul său „Către întreaga clasă muncitoare! Către poporul român”, chemînd la luptă unită forțele patriotice antifasciste. În această perioadă, Comitetul Regional Banat al P.C.R. își intensifică activitatea, tipărind material propagandistic, afișe, manifeste, chemări, care au fost difuzate de comuniști, uteciști, de toți oamenii cinstiți în întreprinderi, pe străzi, la orașe și sate chemînd clasa muncitoare și întregul popor la luptă pentru salvarea țării.

⁴¹ *Ibidem*, dosar mișcarea muncitorească, 1943, fila 102, 103.

⁴² *Ibidem*, ordinul 906861/I, complectat cu ordinul nr. 7098, serviciul I, biroul VI.

⁴³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, București, 1968, Editura politică, vol. I, p. 377—378.

⁴⁴ Mircea Mușat, Virgil Smârcea, *Rădăcinile istorice ale revoluției de eliberare națională și socială antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, în „Anale”, nr. 3/1979, p. 24.

O intensă muncă politică a fost dusă de comuniști și printre unitățile militare, care staționau în Banat. Au fost stabilite legături „cu militarii antifasciști din unele unități din Timișoara, Reșița, Caransebeș și Lugoj”⁴⁵. Cu ajutorul unor militari patrioți, a fost sustras de la Regimentul 42 Artilerie din Lugoj, care era cantonat în comuna Bodo și Tipari, armament cu care a fost înzestrat mai târziu grupul de partizani „Mărăști”. Traducând cu fermitate în viață planul de pregătire a insurjecției naționale antifasciste și antiimperialiste, Comitetul Regional Banat al P.C.R. și organizațiile locale au desfășurat o muncă intensă în direcția organizării formațiunilor de luptă patriotice. În vara anului 1944, Comitetul Regional Banat al P.C.R., în urma instrucțiunilor primite de la C.C. al P.C.R., a organizat detașamentul de partizani „Mărășești”, constituit la început dintr-un grup de ceferiști din Timișoara, care și-a stabilit locul taberei în apropiere de Văliug la izvoarele Bîrzavei. La 13 iulie 1944, Inspectoratul de Poliție Timișoara informa Serviciul de Siguranță Oravița că... „pe drumul Reșița, Anina au fost găsite cantități de arme și muniție, despre care se crede că ar fi fost utilizate de comuniști în acțiuni împotriva statului”⁴⁶. Este cunoscut faptul că un detașament de partizani a acționat în munții Semenicului, pe linia Reșița, Oravița, Anina, avînd sarcina de a crea legături cu muncitorii și țăranii din această regiune, de a dezorganiza liniile de comunicație, de a organiza sabotaje și lupta armată împotriva ocupanților. În această perioadă mulți muncitori, îndeosebi membri de partid și uteciști, s-au înrolat în detașamentele de luptă patriotice. Treptat ele au crescut ca număr, astfel la Timișoara au activat 500 luptători⁴⁷, la Reșița, 210, la Caransebeș, 95, iar la Lugoj, 300⁴⁸.

În aceste momente grele, P.C.R. a reușit să polarizeze în jurul său toate forțele patriotice antifasciste, realizînd o largă coaliție a tuturor grupărilor și cercurilor politice, care, dintr-un motiv sau altul, se pronunțau pentru ieșirea României din războiul hitlerist. Acțiunea conjugată a tuturor forțelor patriotice, împletită cu condițiile internaționale propice, a creat climatul favorabil în întreaga țară pentru declanșarea revoluției de eliberare națională și socială condusă de Partidul Comunist Român. În după amiaza zilei de 23 August 1944, Ioan Antonescu a fost arestat împreună cu membrii guvernului, această zi marcînd răsturnarea dictaturii fasciste și începutul insurjecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste.

Partidul a chemat în seara zilei de 23 August, printr-un manifest, poporul la acțiunea armată. „Chemarea noastră, chemarea țării! La arme, citește-o cu glas ridicat în grupurile din jurul tău, în adăpost,

⁴⁵ Arhivele Comitetului Municipal P.C.R. Lugoj, dosar privind activitatea comuniștilor din ilegalitate (1940—1944), fila 9.

⁴⁶ Arhivele Statului Caransebeș, fond Detașamentul de Poliție Jam, dosar nr. 2/1944, fila 366.

⁴⁷ Gh. Țuțui, S. Cimponeru, *Aspecte ale activității formațiunilor de luptă patriotice din Banat*, în „Anale”, nr. 2/1958, p. 75.

⁴⁸ D. Popescu, *Contribuții la cunoașterea stării de spirit din județul Caraș-Severin 1940—1944*, în *File de Istorie*, București, 1971, p. 172.

fabrică, stradă și pretutindeni unde te afli ! Viața noastră e în pericol, cu toții la arme“⁴⁹.

În zilele insurecției antifasciste și antiimperialiste, masele populare de pe întreg teritoriul Banatului și-au manifestat dragostea fierbinte și atașamentul sprijinind cu înflăcărare Partidul Comunist, care a organizat lupta pentru dezarmarea forțelor hitleriste. Forțele patriotice au luat în paza lor principalele obiective ale orașelor, ale întreprinderilor, controlul circulației și împreună cu unitățile militare prezente au dezarmat trupele hitleriste din Caransebeș, Timișoara, Reșița, Bocșa, Lugoj, făcând prizonieri și capturând un bogat material de război. Deoarece autoritățile târăgănu eliberarea deținuților antifasciști, în frunte cu Miron Constantinescu, „comuniștii, punând în mișcare sute de muncitori, au organizat o mare demonstrație în fața Penitenciarului din Lugoj, forțând autoritățile să pună în libertate pe cei arestați în timpul războiului“⁵⁰.

Asemenea acțiuni au avut loc la Timișoara, Oravița, Caransebeș, unde deținuții antifasciști au fost eliberați, încă înainte de a fi sosit din București „ordin scris“⁵¹.

Actul de la 23 August 1944 — moment de răscruce, piatră de hotar pentru destinele României — reprezintă o adevărată revoluție de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, elogiind evenimentele glorioase din august 1944, arăta : „23 August va rămîne în conștiința poporului, amintirea lui va fi transmisă din generație în generație ca un simbol strălucit al eroismului masei populare, al spiritului revoluționar al comuniștilor, al tuturor luptătorilor progresiști din țara noastră“⁵².

Din cele prezentate rezultă că populația din Banat a avut o atitudine ostilă față de participarea României la războiul antisovietic. Ostilitatea populației bănățene, români, maghiari, germani și sirbi s-a manifestat sub diferite aspecte, acționind în chipul cel mai variat : de la simple proteste, la sabotaje, greve, și chiar la acțiuni armate. În ciuda teroarei fasciste, comuniștii s-au aflat în fruntea oamenilor muncii organizînd și conducînd acțiunile patriotice împotriva dictaturii antonesciene și a mașinii de război hitleriste.

Lupta oamenilor muncii din această regiune se încadrează în lupta generală antifascistă, desfășurată în acești ani de întregul nostru popor, sub conducerea Partidului Comunist Român, înscriind o pagină glorioasă în istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

⁴⁹ Documente din istoria P.C.R., vol. II, p. 392.

⁵⁰ Arhivele Comitetului Municipal P.C.R. Lugoj, dosar privind activitatea comuniștilor din ilegalitate, fila 12.

⁵¹ D. Popescu, P.C.R., organizatorul rezistenței antifasciste în Banat, p. 27.

⁵² Petre Dinică, Cuvîntare la adunarea festivă din Timișodra cu ocazia aniversării a 35 ani de la eliberarea patriei, în „Drapelul Roșu“ din 22 VIII/1979.

Bibliografie analitică

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ SELECTIVĂ ȘI COMENTATĂ (PUBLICAȚII DIN 1979)

În scopul sporirii mijloacelor de informare a cadrelor didactice care predau istoria la catedră și care desfășoară concomitent și activitate științifică fie pentru alcătuirea unor lucrări de interes local sau general, a unor lucrări pentru obținerea gradelor didactice și științifice, fie pentru promovarea unor cursuri periodice de reciclare, autorii prezentei bibliografii au selecționat, comentat și sistematizat atât unele lucrări independente, cât și pe cele aflate în periodicele de specialitate* pe care le-au socotit mai semnificative și mai interesante, menite să completeze totodată și informația existentă în manualele folosite de elevi, studenți și profesori.

I. Documente de partid

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multi-lateral dezvoltate. Rapoarte, cuvântări, interviuri, articole*, vol. 17, septembrie 1978—martie 1979, București, Ed. Politică, 1979, 599 p.

Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară consacrată zilei de 1 mai, 30 aprilie 1979*, București, Ed. Politică, 1979, 32 p.

Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 ani de la revoluția de eliberare socială și națională, anti-fascistă și antiimperialistă, 22 august 1979*, București, Ed. Politică, 1979, 39 p.

Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului, 19 noiembrie 1979*, București, Ed. Politică, 1979, 127 p.

* * * *Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, București, Ed. Militară, 1979, 508 p.

II. Documente

Fl. Cazan, *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu în Europa occidentală (sec. III—VIII)*, București, 1979, 274 p. Volumul cuprinde 194 documente (inclusiv extrase din cronicile), care reflectă multiplele aspecte ale societății europene occidentale (economic, social, administrativ, militar, cultural, politic); un loc deosebit îl ocupă societatea vechilor germani.

* Periodicele consultate au fost: A.U.B. = Analele Universității București; D. = Danubius, VIII—IX, Galați; R.E.S.E.E. = Revue des Études Sud-Est Européen; R.I. = Revista de Istorie; R.R.H. = Revue Roumaine d'Histoire.

I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul XVI*, București, Ed. Academiei, 1979, 450 p. Cele 232 documente în limba polonă, latină, germană, din anii 1536—1600 provin din arhivele din Varșovia, Kracovia, Wroclaw etc. și reflectă legăturile țărilor române cu Polonia, Imperiul otoman, Imperiul habsburgic, Vaticanul, hanatul Crimei și Rusia.

* * * *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române și Transilvania*, vol. II, 12—29 aprilie 1848, București, Ed. Academiei, 1979, 478 p. Rod al muncii unui larg colectiv (red. resp. Șt. Pascu, C. Cheresteșiu), volumul cuprinde 296 documente în limba română, maghiară, germană, publicate, dar mai ales inedite, provenind din arhive din țară și din R. P. Ungară, care reflectă probleme ce confruntau la data respectivă societatea din Transilvania, precum și acțiunile revoluționare întreprinse.

* * * *Documente și texte privind lupta de eliberare antiimperialistă a popoarelor din Asia, Africa și America latină, 1945—1975*, București, 1979, 698 p. Lucrarea cuprinde 371 documente publicate din diferite lucrări independente și periodice aparținând unor factori politici de răspundere care reflectă totodată și relațiile poporului român cu aceste popoare.

* * * *Documente străine despre români, Culegere de documente*, București, 1979, 340 p. Cele 95 documente provin din perioada sec. V î.e.n. până 1920 din publicații dar și din arhive românești și străine menite să prezinte locul pe care l-au ocupat românii și strămoșii lor în civilizația europeană din antichitate până în epoca contemporană.

III. Lucrări generale

M. Bordeianu, P. Vladcovschi, *Învățămîntul românesc în date*, Iași, Ed. Junimea, 1979, 368 p. Un valoros instrument de lucru care cuprinde în ordine cronologică (între 1020—1940) cele mai importante date privind dezvoltarea învățămîntului și culturii românești din evul mediu timpuriu până în epoca contemporană.

A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare, Dobrogea*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 440 p. Lucrarea cuprinde o scurtă retrospectivă istorică a Dobrogei din paleolitic până în zilele noastre din punct de vedere demografic, economic, social, administrativ, politic, militar, cultural. Un loc de seamă îl ocupă societatea dobrogeană din 1878 până azi.

* * * *România în sud-estul Europei, Culegere de articole și studii*, București, Ed. Politică, 1979, 272 p. Rod al activității științifice al unui colectiv de autori (red. resp. M. Berza), volumul cuprinde materiale privind epoca de la 1300 până astăzi din punct de vedere economic, social, politic, cultural. Un loc de seamă îl ocupă politica României de colaborare și menținere a păcii în sud-estul Europei.

IV. Lucrări speciale

Istoria României

Epoca veche

L. Birzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, Ed. Academiei, 1979, 111 p. Pe baza lucrărilor

de specialitate dar și a rezultatelor săpăturilor arheologice, autoarea urmărește dezvoltarea civilizației autohtonilor din Dacia și transformările pe care aceasta le-a suferit timp de câteva secole până la apariția poporului român. Despre continuitatea populației daco-romane și a limbii romanice se afirmă că este un proces istoric complex, de lungă durată și pe deplin demonstrat de izvoarele istorice.

R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Muzeum din Viena*, București, Ed. Meridiane, 1979, 104 p. Bogat ilustrată (alb-negru și color), lucrarea cuprinde materiale care ilustrează valoarea artistică a tezaurelor dacice, a antichităților romane, a tezaurelor din evul mediu timpuriu (de la Șimleul Silvaniei și de la Sînicolau mare) aflate cindva pe teritoriul României. O bibliografie selectivă însoțește volumul.

VI. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, Ed. Meridiane, 1979, 116 p. Folosind un bogat material din săpăturile arheologice, autorul studiază ceramica și figurinele cucuteniene care reflectă pe teritoriul României un aspect al culturii neolitice. În anexă, bogată ilustrație alb-negru și color. Se poate folosi ca material didactic la lecție.

* * * *Tropaeum Traiani*, vol. I, *Cetatea*, București, Ed. Academiei, 1979, 259 p. Lucrarea, aparținând unui colectiv de specialiști (coord. I. Barnea), cuprinde materiale privind anumite sectoare ale fostului oraș roman din Dobrogea de sud, pe baza săpăturilor efectuate în anii 1960—1975, care atestă continuitatea de locuire din neolitic până în secolul VII e.n.

D. Tudor, *Scurtă istorie a Daciei*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 119 p. Volumul cuprinde următoarele părți: I. Dacia în perioada independenței; II. Dacia de la cucerirea romană până la părăsirea ei; III. Istoria politică a Daciei romane; IV. Retragera aureliană; V. Stăpinirea romană la nord de Dunăre în secolele IV—V. Se poate recomanda elevilor ca lectură.

Epoca medie

Damian Bogdan, *Les moulins à papier des pays roumains*, în R.E.S.E.E., 3/1979, p. 609—622. Folosind o bogată literatură de specialitate, dar și pe baza studiului hirtiei produsă în țările române în sec. XVI, autorul prezintă inventarul tuturor morilor de hirtie din aceste țări, existente în evul mediu, ajungând la concluzia că producția acestor mori nu satisfăcea integral nevoile pieței interne și deci în același timp se importa hirtie din alte țări.

V. Cîndea, *Rățiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, 384 p. Volumul cuprinde câteva studii privind apariția și formele de manifestare ale umanismului în gândirea și cultura românească, de menționat: Umanismul românesc (p. 9—32); Intelectualul sud-estului european în sec. XVII (p. 225—326); Istoriografia umanismului românesc (p. 327—350).

A. Dobjanschi, V. Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, Ed. Meridiane, 1979, 112 p. Pe baza unor ample studii și folosind o bogată literatură de specialitate, autorul a căutat să stabilească particularitățile vieții artistice din sec. XVII, în special la mijlocul acestui secol, precum și locul pe care aceasta îl ocupă în ansamblul artei medievale românești. În anexă, un inventar al monumentelor de artă din această epocă, ilustrație bogată și bibliografie.

V. Eskenasy, *Deux sources concernant les roumains aux XIV—XV siècle*, in R.R.H., 2/1979, p. 365—371. Autorul pune în circulație două știri relativ la români, una din relația de călătorie (1340—1341) a călugărului Ioan din Florența, zis Margnolli, alta dintr-o hartă portulan (1320—1370), autor anonim, publicate în sec. XVIII—XX.

M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, in R.I., 9/1979, p. 1731—1766. Folosind un foarte bogat material documentar din arhivele din Istanbul, autorul prezintă un tablou al obligațiilor economico-financiare ale Principatelor române între 1540—1600 (haraciul, peșcheșurile, obligațiile militare și comerciale) și urmările lor exercitate asupra dezvoltării social-economice din aceste țări.

Gh. Mihăila, *Cultura și literatura românească veche în context european. Studiu și texte*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 432 p. Rod al unor cercetări îndelungate în biblioteci și arhive, lucrarea cuprinde rezultatele obținute de autor relativ la trecutul limbii, culturii și literaturii românești în secolele X—XVIII. Printre altele se aduc noi mărturii privind latinitatea limbii române din anii 1451—1718.

C. Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, Ed. Meridiane, 1979, 112 p. Lucrarea cu caracter monografic cuprinde o prezentare analitică și sistematică a vechilor construcții medievale aparținând atît domniei, boierilor, cit și unor țigoveți și orășeni din Țara Românească, Moldova, Dobrogea din secolele X—XVIII. În anexă o bogată ilustrație, desene, planșe cu reconstituiri. Se subliniază caracterul specific românesc al acestor construcții.

Constantin Șerban, *O știre privind pe românii din nordul Dunării în 1205*, in R.I., 10/1979, p. 1949—1958. Pe baza unor cercetări îndelungate în arhivele și bibliotecile din Italia, autorul pune în circulație știri dintr-o cronică italiană din sec. XV (*Vitae pontificum*), aparținînd lui Bartolomeo Platina care atestă participarea românilor din nordul Dunării la bătălia de la Adrianopol contra cruciașilor latini.

Constantin Șerban, *Unitatea culturală a românilor în secolul al XVIII-lea oglindită în scrierile istorice*, in D. p. 173—182. Pe baza notelor marginale aflate pe paginile cronicilor muntene și moldovene, aflate în manuscris în diferite biblioteci din țară, autorul urmărește nu numai circulația acestor manuscrise în spațiul carpato-danubian-pontic, dar și răspîndirea pe o întinsă arie geografică a ideii originii comune a limbii și a poporului român.

Epoca modernă

Dan Berindei, *Epoca unirii*, București, Ed. Academiei, 1979, 274 p. Volumul reprezintă o sinteză privind pregătirea și realizarea Unirii Principatelor române în 1859, precum și domnia lui Alexandru Ioan Cuza, primul domn al acestor țări. Concluziile autorului sînt că la înfăptuirea acestui eveniment epocal din istoria poporului român au participat atît locuitorii din Țara Românească și Moldova, cit și din Transilvania iar crearea statului modern român a fost un prolog al cuceririi independenței și desăvîrșirii unității statale românești.

Gh. Cazan, S. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla alianță 1878—1914*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 443 p. Folosind un bogat material din

arhive din țară și de peste hotare, precum și o valoroasă literatură de specialitate recent apărută, autorii prezintă în două părți (I. perioada 1878—1900 ; II. 1900—1914) relațiile României cu Germania, Austro-Ungaria și Italia, și ajung la concluzia că în ajunul primului război mondial aderarea României la Tripla alianță rămăsese numai formală, datorită deteriorării relațiilor acesteia cu partenerii săi, în problemele politice ale sud-estului european.

* * * *Independența României, Bibliografie*, București, Ed. Academiei, 1979, 309 p. Lucrarea cuprinde rezultatul cercetărilor unui colectiv de autori (red. resp. J. Livescu), care în cele 2621 titluri (lucrări independente și publicații din periodice) prezintă modul cum s-a reflectat războiul de independență în publicistica secolului al XIX-lea și al XX-lea. Fiecare fișă bibliografică cuprinde o scurtă caracterizare a conținutului lucrării.

E. Nastovici, *România și puterile centrale în anii 1914—1916*, București, Ed. politică, 1979, 244 p. Întemeiată pe o documentare largă, efectuată în biblioteci și arhive, din țară și peste hotare, autoarea demonstrează că în perioada neutralității. România, care a întreținut relații politice cu țările din cele două blocuri de state aflate în război, a militat pentru crearea unor condiții favorabile desăvârșirii unității statale a poporului român.

V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legăturile politice și culturale între anii 1859—1918*. București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 608 p. În volum, autorul studiază legăturile politice și culturale între românii din Transilvania și românii din Principatele unite, România, care au contribuit la procesul desăvârșirii unității statale a poporului român la 1 decembrie 1918. La vechile materiale cunoscute pînă acum se adaugă documente din arhive din țară. De remarcat capitolele : Românii din Transilvania și Unirea Principatelor ; Alexandru Ioan Cuza și românii din Transilvania ; Românii din Transilvania și războiul de independență.

V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosa, I. Oprea, P. Oprescu, *România în primul război mondial*, București, Ed. Militară, 1979, 543 p. Rod al muncii unui larg colectiv de specialiști (coord. I. Oprea), lucrarea cuprinde următoarele capitole : I. România în anii neutralității ; II. România în campania militară din anul 1916 ; III. Situația politică, socială și militară a României în anul 1917 ; IV. Armistițiul de la Focșani. Pacea de la București. V. Încheierea procesului de formare a statului național unitar românesc ; VI. România la conferința păcii de la Paris 1918—1920. La documentarea lucrării s-au folosit importante materiale din arhivele din țară și de peste hotare.

Epoca contemporană

I. Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 470 p. Folosind un bogat material din arhive și literatură de specialitate recent apărută, autorul prezintă acțiunile României pe plan internațional de la victoria insurecției din August 1944 pînă la semnarea tratatului de pace de la Paris între România și puterile aliate și asociate din 10 februarie 1947, în scopul redobîndirii de către țara noastră a locului ei în rîndul națiunilor iubitoare de pace și progres. În anexă, 10 documente publicate și din arhive, ilustrație bogată.

M. Fătu, *Alianțele politice ale Partidului Comunist Român, 1944—1947*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, 370 p. În volum este prezentată tactica adoptată de P.C.R. de la victoria Revoluției sociale și naționale, antifasciste și antiimperialiste din August 1944 pînă la proclamarea R. P. Române, menită să atragă masele populare la lupta împotriva cercurilor reacționare care se opuneau dezvoltării țării pe calea progresului.

* * * *Iașul în lupta revoluționară și democratică*, Iași, Ed. Junimea, 1979, 424 p. Lucrarea este o culegere de studii aparținînd unui larg colectiv de specialiști (coord. Gh. Zaharia), în care se reflectă lupta maselor muncitoare, de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre, împotriva exploatării și asupririi sociale și naționale.

M. Ionescu, *Forțele militare și populare în insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă*, în R.I., 8/1979, p. 1445—1458. Pe baza unor materiale de arhivă inedite dar și a literaturii de specialitate din țară și de peste hotare, autorul ajunge la concluzia că armata română a fost elementul fundamental al succesului insurecției și că alături de trupele armatei regulate au participat în lupta împotriva reacțiunii interne și externe, în funcție de exigențele tabloului militar, numeroase categorii de forțe militare cu caracter popular.

M. Rusenescu, I. Saizu, *Viața politică în România 1922—1928*, București, Ed. Politică, 1979, 284 p. Folosind o bogată literatură de specialitate dar și documente din arhive, autorii prezintă într-un cadru monografic dezvoltarea economică a României, structura ei social-politică și acțiunile politice desfășurate de partidele politice, inclusiv P.C.R. și celelalte partide și organizații politice din opoziție, precum și politica internă și externă desfășurată de diferitele guverne care au condus țara în această perioadă. În anexă un tabel cu succesiunea diferitelor guverne și componența lor.

A. Simion, *Preliminariile politico-diplomatice ale insurecției române din August 1944*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, 512 p. Autorul face o analiză asupra politicii interne și externe a regimului antonescian din perioada de după rebeliunea legionară din ianuarie 1941 pînă la declanșarea insurecției armate din August 1944 pentru a defini mai bine linia politică adoptată de România în această vreme. Baza documentară a lucrării o constituie materialele din arhivele din țară și de peste hotare.

Istoria Universală

Epoca veche

R. Brilliant, *Arta romană de la republică la Constantin*, București, Ed. Meridiane, 1979, 264 p. Făcînd parte din colecția „Biblioteca de artă”, volumul cuprinde o privire de ansamblu, sistematizată pe probleme, a dezvoltării artei romane din sec. I î.e.n. pînă în sec. IV e.n. Autorul scoate în relief specificul arhitecturii romane, particularitatea monumentelor triumfale, detaliile ornamentelor și decorațiilor, caracteristicile diferitelor stiluri din arta figurativă. În anexă un îndreptar cronologic (sec. IX î.e.n.—sec. IV e.n.), bogată ilustrație, bibliografie selectivă.

J. Carcopino, *Viața cotidiană în Roma la apogeul imperiului*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 336 p. Traducere din l. franceză, lucrarea

cuprinde o încercare de reconstituire a vieții de zi cu zi din capitala Imperiului roman pe o perioadă de aproape un secol (anii 41—138). În prima parte este prezentat cadrul vieții romane (mediul fizic, orașul, casele, populația, mediul moral, societatea, educația) iar în a doua modul cum era folosit timpul (ocupații, spectacole, etc.). În anexă, o bogată ilustrație. Se poate folosi ca material didactic la lecție și recomanda ca lectură elevilor și studenților.

C. Daniel, *Civilizația feniciană*, București, Ed. Sport-turism, 1979, 296 p. La capătul unor îndelungate cercetări în biblioteci și arhive, autorul prezintă în cadrul unei monografii modul de viață al unuia din vechile popoare din Orient, apropiat de cultura egipteană, babiloniană și persană. Printre materialele din arhive utilizate menționăm: textele feniciene descoperite la Ugarit, inscripțiile feniciene aflate în muzee, textele grecești relativ la poporul fenician. În anexă, ilustrație adecvată.

H. Matei, *O istorie a Romei antice*, București, Ed. Albatros, 1979, 319 p. Prezentată sub forma unei cronologii dezvoltate, cu introduceri interesante pentru principalele perioade, lucrarea cuprinde istoria Romei și a regiunilor din bazinul mării Mediterane de la apariția celor mai vechi urme de civilizație (circa 600 000 î.e.n.) până în sec. V (anul 488), adică în anul cînd Theodoric, regele ostrogoților, a pus capăt stăpînirii lui Odoacru în Italia. În anexă: liste cronologice ale împăraților romani și a altor monarhi din aceeași vreme din vechiul Orient, o amplă bibliografie, un studiu istoriografic, bogată ilustrație. Lucrarea este un bun îndreptar pentru elevi, studenți și cadre didactice.

H. Schliemann, *Pe urmele lui Homer*, București, Ed. Meridiane, 1979, 2 vol. (336 + 360 p.). Traducere din l. germană. lucrarea cuprinde două din operele marelui arheolog german din secolul trecut, una consacrată insulei Itaca, Peloponezului și orașului Troia și alta vechii cetăți a Ilionului. În anexă, ilustrație bogată, scheme, relievee, reconstituiri, care reflectă vechea civilizație grecească din sec. XII î.e.n.; se poate recomanda ca lectură elevilor.

Epoca medie

Fr. Morales Padron, *Istoria descoperirii și cuceririi Americii*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 492 p. Traducere din l. spaniolă, lucrarea cuprinde o amplă analiză a procesului istoric al navigației maritime din sec. XV și al efectelor acesteia asupra călătoriilor din vestul oceanului Atlantic în special, pe de o parte, iar pe de alta, o istorie a explorării pămînturilor din continentul american în secolele XV—XVII. Autorul un reputat savant a folosit materiale din arhive aflate în Spania, Portugalia și unele țări latino-americane. Se poate recomanda elevilor și studenților ca lectură.

A. Scobeltzine, *Artă feudală și rolul ei social*, București, Ed. Meridiane, 1979, 320 p. Efectuînd un amplu studiu sociologic asupra operelor de artă aparținînd stilului romanic și gotic, autorul ajunge la concluzia că ansamblurile arhitectonice din evul mediu reflectă nu numai nivelul la care ajunsese arta în acea vreme, dar și structurile sociale cu frământările lor specifice. Textul este însoțit de ilustrație.

R. De la Sizeranne, *Măști și figuri din Renașterea italiană*, București, Ed. Minerva, 1979, 341 p. Principalele personalități ale Renașterii italiene evocate de

autor sînt : Cezare Borgia, ducele de Urbino, Isabella d'Este, Baldassare Castiglione, Gian Francesca Gonzaga. Se poate recomanda ca lectură elevilor.

M. Stingl, *Indienii precolumbieni*, București, Ed. Meridiane, 1979, 372 p. Volumul din colecția „Biblioteca de artă” cuprinde o amplă expunere a începuturilor societății indiene de pe continentul american (pînă în sec. XV), din punct de vedere economic, social, politic, cultural, religios și artistic. În anexă, ilustrație bogată.

Tahsin Gençlî, *Țările române în contextul politic internațional, 1621—1672*, București, Ed. Academiei, 1979, 232 p. Pe baza unor documente inedite din arhivele otomane, autorul prezintă locul țărilor române în contextul relațiilor internaționale est și sud-est europene (1621—1672) și scoate în relief politica externă promovată de domnii Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei față de Polonia, Rusia și Imperiul otoman pentru menținerea autonomiei lor.

Epoca modernă

* * * *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei 1821—1923*, București, Ed. Academiei, 1979, 277 p. În lucrarea realizată de un colectiv de autori (coord. V. Moisuc, I. Calafeteanu), sînt analizate procesele social-economice și politice care au avut loc în sec. XIX și la începutul sec. XX menite să explice prăbușirea imperiilor multinaționale reacționare și nașterea statelor naționale independente : Albania, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, Polonia, România, Turcia și Ungaria.

N. Ciachir, *The Adrianople treaty 1829 and its european implications*, în R.E.S.E.E., 4/1979, p. 695—714. Cu prilejul unui centenar și jumătate al acestui eveniment politic și diplomatic de interes european autorul prezintă importanța tratatului de pace de la Adrianopol pentru regiunile din sud-estul continentului nostru și în special pentru Principatele române, precum și implicațiile sale internaționale în perioada imediat următoare.

M. Popa, *Primul război mondial, 1914—1918*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, 559 p. Lucrarea bazată pe o bogată literatură de specialitate cuprinde trei părți : I. Lumea la răscruce, 1871—1914 ; II. Marele război pentru reîmpărțirea lumii ; III. De la războiul imperialist la pace. În anexă o cronologie a principalelor operații militare din anii 1914—1918, o bibliografie selectivă, indici, hărți, scheme, ilustrație.

Epoca contemporană

C. Bușe, Gh. Ioniță, *Insurecțiile din august 1944*, în A.U.B. Istorie, p. 3—24. Pe baza materialelor publicate dar și din arhivă sînt prezentate condițiile istorice ale declanșării insurecțiilor naționale armate din Varșovia (1 august—2 octombrie), din România (23—31 august) și din Slovacia (29 august—octombrie) în contextul eforturilor generale ale popoarelor europene în lupta antifascistă.

* * * *Istoria universală. epoca contemporană, vol. II. 1939—1945*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1979, 364 p. Rod al muncii unui colectiv de autori (coord. C. Bușe, Al. Vianu), volumul cuprinde prelegeri universitare elaborate pe baza materialelor din arhive, publicații de documente și principalele

lucrări de specialitate recent apărute. În anexă o bibliografie selectivă. Un loc aparte îl ocupă în lucrare cel de al doilea război mondial, relațiile internaționale din anii celui de al doilea război mondial, în fine țările nebeligerante din celelalte continente.

N. Lupu, Gh. Cazan, C. Bușe, *Istoria universală contemporană, vol. I, 1917—1945*, București, 1979, 539 p. Volumul cuprinde o prezentare de ansamblu (economic, social, politic și militar) a principalelor probleme și evenimente din perioada interbelică și din cel de-al doilea război mondial. Autorii s-au preocupat de istoria tuturor popoarelor din cele cinci continente, în perioada cercetată.

* * * *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, vol. I, București, Ed. Militară, 1979, 564 p. Avînd caracterul unei culegerii de studii (coord. I. Popescu-Puțuri), lucrarea cuprinde istoria apariției și existenței regimurilor fasciste din cîteva țări europene pînă la prăbușirea lor: Ungaria, Italia, Bulgaria, Portugalia, Germania și Spania. La documentarea acestor studii ample autorii au utilizat materiale din arhive și o valoroasă literatură de specialitate.

E. Voiculescu, M. Voiculescu, *Renașterea africană*, București, Ed. politică, 1979, 271 p. Autorii prezintă o analiză a structurilor economice, juridice și politice a popoarelor africane din ultimele decenii, precum și premisele dezvoltării lor viitoare.

CONSTANTIN ȘERBAN și VICTORIA ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII ISTORIEI (1978) *

Documente de partid

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvintare la plenara comună a consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană*, — 14 martie 1978 — în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, Editura politică, București, 1978, p. 560—587. Prezentăm elevilor comparativ politica de asupraire națională a claselor exploatare și politica partidului și statului nostru în problema națională, pe baza principiilor de egalitate, de etică și echitate socialistă.

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvintare la Plenara C.C. al P.C.R.* — 23 martie 1978 — în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, Editura politică, București, 1978, p. 588—612. Pe baza acestui document se explică elevilor trecerea la organizarea întregii activități economice, începînd cu anul 1979, folosindu-se noul mecanism economico-financiar — valoarea producției nete. Se vor însuși mai bine noțiunile de : valoare, producție globală, producție netă.

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvintare la conferința pe țară a președinților consiliilor populare* — 31 martie 1978 — în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, Editura politică, București, 1978, p. 635—666. Profesorii de istorie găsesc date privind realizarea obiectivelor stabilite de Congresul al XI-lea al P.C.R. și de Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977 pentru primii doi ani ai cincinalului 1976—1980.

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvintare la marea adunare populară din București organizată cu prilejul aniversării a 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și a 30 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 16, Editura politică, București, 1978, p. 290—313. Cuvîntarea reprezintă o contribuție remarcabilă la cunoașterea istoriei noastre naționale. Trebuie să subliniem — în cadrul lecțiilor referitoare la desfășurarea revoluției burghezo-democratice, la luptele ulterioare de elaborare socială și națională — că rolul determinant în marile schimbări revoluționare din România l-au avut masele populare, oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate.

Ceaușescu, Nicolae, *Expunere la ședința activului central de partid și de stat*, — 3 august 1978 —, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 16, Editura politică, București, 1978, p. 507—556. Expunerea reprezintă un îndreptar de inestimabilă valoare pentru profesorii de istorie, pentru a-i introduce pe elevi în problematica complexă a lumii contem-

* Prescurtări : E.S. = Era socialistă ; Inv. Lic. Teh. Prof. = Învățămîntul liceal și tehnic-profesional ; R.P. = Revista de pedagogie ; S.A.I. = Studii și articole de istorie.

porane, pentru a-i ajuta să înțeleagă mai bine evoluția vieții internaționale, să cunoască aportul României socialiste la soluționarea marilor probleme ale contemporaneității. Expunerea constituie un sistem de referință pentru orice analiză referitoare la ascuțirea contradicțiilor în lumea internațională, la intensificarea tendințelor de reimpărțire a zonelor de influență, la relațiile dintre țările socialiste, dintre acestea și țările în curs de dezvoltare, la făurirea unei noi ordini internaționale, la democratizarea relațiilor dintre state, la tendințele și realitățile din mișcarea comunistă și muncitorească.

Ceaușescu, Nicolae, *Expunere la sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român*, — 1 decembrie 1978 — în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Editura politică, București, 1978, p. 268—330. Sint indicații în ce privește înțelegerea dialectică a actului unirii, insistindu-se pe de o parte asupra consecințelor cerințelor legice, asupra rolului luptei maselor populare, iar pe de altă parte asupra neîmplinirii plenare a năzuințelor maselor populare din cauza limitelor de clasă a cercurilor burgheze conducătoare. Angajamentul cuprins în ultima parte este un model de formare a conduitei patriotice la elevi.

Metodica istoriei

Bildescu, Emil, *Predarea științelor sociale în liceu*, în „E.S.”, LVIII, 21, 1978, p. 23—25. Se accentuează asupra corelării științelor sociale cu ansamblul disciplinelor predate în școală, asupra preocupării constante pentru perfecționarea conținutului și metodelor de transmitere și însușire a cunoștințelor de istorie. Consideră că trebuie evitată solicitarea abuzivă a memoriei elevilor, în schimb întrebările adresate elevilor să ducă la dezvoltarea gândirii. Realizarea dialogului dintre profesor și elevi să se bazeze pe folosirea metodelor moderne, îndeosebi problematizarea și învățarea prin descoperire.

Birsănescu, Ștefan, *Misiunea profesorului de istorie*, în „R.P.”, XXVII, 8, 1978, p. 11—13. Prezintă evoluția misiunii profesorului de istorie de-a lungul timpului și îndeosebi în etapa actuală. Reușita lecției depinde de utilizarea metodelor active — problematizarea și învățarea prin descoperire — pentru formarea spiritului de investigație didactică și a conștiinței politice.

Condurache, Emil, Ștefan Ștefănescu, Lucian Roia, Maria Buga, Gloria Ciacalopol, Gheorghe Smarandache, *Istoria în școală* (Dezbaterile „Contemporanului” de Dumitru Micu), în „Contemporanul”, nr. 26, 1978, iunie 30, p. 6—7. Se referă la scopul studierii istoriei în școală și la metodele folosite de profesori, care trebuie subordonate scopului. Se subliniază necesitatea apelării la comentariul întemeiat pe selecție și nu pe abundența împovărătoare de date și fapte concrete. Prezentarea narativă a faptelor și abuzul de citate nu contribuie la atingerea scopului educativ propus.

Cojan-Ene, Elena, *Istoria în școală*, în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 111—117. Articolul prezintă informații privind elaborarea programelor analitice într-o concepție metodologică modernă, precum și structurarea materiei în cadrul disciplinelor istoriei pe teme mari, motivată prin prisma funcției formative a istoriei. Autorul arată care sint metodele adecvate scopului predării.

Ionescu, Dumitru, *Metode și procedee clasice și moderne în predarea disciplinei „Probleme fundamentale ale istoriei” în liceu*, în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 127—133. Se arată care sînt metodele clasice și moderne. Se dau exemple de lecții în care putem folosi conversația pornind de la o situație problemă, în care se îmbină expunerea cu problematizarea, descrierea cu comparația. Se insistă asupra folosirii metodelor active: problematizarea, descoperirea, modelarea, cu exemplificări concrete la lecții.

Perovici, Minodora, *Probleme generale privind metodologia folosirii mijloacelor de învățămînt*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, XXVII, 4, 1978, p. 6—8. Expune modalitatea cea mai eficientă de integrare a mijloacelor audio-vizuale — dezbaterea — precum și metodică folosirii mijloacelor de învățămînt destinate activității în grupe și individuale.

Roman. Louis, *Documentele de partid — la baza întregii activități a profesorilor de istorie*, în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 105—110. Abordează necesitatea studierii documentelor de partid de către profesorii de istorie, procedee metodice de integrare în lecții. Se dau două exemple de reprezentare grafică, pe baza folosirii cifrelor din documente: dezvoltarea P.C.R. și produsul național brut pe locuitor în România (1938—1980); prin comentarea unui tabel statistic privind gruparea țărilor lumii după produsul național brut pe locuitor în 1975 comparativ cu anul 1960, stabilește saltul realizat de România și factorii care au determinat acest progres.

Metodica istoriei în clasa a IV-a

Pașca, Maria Dorina, *Corelarea, interrelația și transferul de cunoștințe*, în „R.P.”, XXVI, 4, 1978, p. 41—45. Exemplifică planificarea lecțiilor de istorie și citire în deplină corelare, pentru a se realiza transferul de cunoștințe de la un obiect la altul, avînd ca rezultat o nouă viziune a elevilor despre tot ce este în jurul lor. Aceasta ar determina schimbarea concepției învățătorilor despre modul de desfășurare a lecțiilor și aplicarea cu toată certitudinea a metodelor noi, moderne.

Metodica istoriei antice

Iordănescu, Aurel, *Diodor din Sicilia: Ligurii și etruscii* (Izvoare istorice comentate), în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 157—162. Pentru a se urmări continuitatea istorică a Italiei antice este necesar să se arate pe scurt că ligurii se află la temelia etnică a peninsulei. Scopul lecturii comentate a textului despre etrusci este reliefarea ideii că civilizația romană s-a format sub influența etruscă, care la rîndul ei a fost influențată de cea greacă.

Popescu, Polixenia, *Italia preromană și vechii ei locuitori* (plan de lecție comentat — clasa a V-a), în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 135—141.

Metodica istoriei evului mediu

Penciulescu, Florica, *Arta medievală* (Plan de lecție comentat — clasa a VI-a), în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 142—148.

Metodica istoriei moderne și contemporane

Cristescu, Octavian, *Relațiile internaționale la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (1871—1914)* (Plan de lecție comentat — clasa a XII-a), în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 148—155.

Nastovici, Ema, *Comunicatul final al Conferinței de la Bandung* (Izvoare istorice comentate), în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 163—168. Izvorul poate fi folosit la lecțiile care tratează destrămarea sistemului colonial al imperialismului sau caracteristicile fundamentale ale relațiilor internaționale după cel de-al doilea război mondial. Trebuie să subliniem la lecții că la Conferința de la Bandung s-au elaborat principiile coexistenței pașnice care să stea la baza relațiilor internaționale și să concretizăm că P.C.R. și statul nostru promovează aceste principii în politica externă.

Corelarea interdisciplinară

Bunescu, Gh., Adrian Jiga, C. Niculescu, *Optimizarea procesului de formare a bazelor concepției științifice, revoluționare la elevi*, în „R.P.”, XXVII, 9, 1978, p. 18—21. Autorii consideră tabelele sinoptice o modalitate concretă de corelare a cunoștințelor. Expun metoda elaborării și folosirii acestor tabele. Scopul este antrenarea elevilor la lecție, manifestarea spiritului critic și creator. Se prezintă schița unui tabel sinoptic pentru înțelegerea principiului unității materiale a lumii.

Cutuș-Mureșan, Melania, *Lecția de istorie cu conținut de cultură prin fundamentarea interdisciplinară*, în „Preocupări metodicodidactice”, Slobozia, 1978, p. 52—59. Exemplifică corelarea interdisciplinară prin lecția „Dezvoltarea culturii din secolul al XIV-lea pînă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea” — clasa a VIII-a, pe baza folosirii materialului beletristic, a materialului intuitiv, dozate sub aspect cantitativ și calitativ. Metodica desfășurării acestor lecții se bazează pe analiză, demonstrație vizuală și auditivă.

Formarea noțiunilor de istorie

Popescu, Petru Demetru, *Moșteniri în istorie*, în „S.A.I.”, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 31—37. Categorisește moștenirile în istorie. Se explică și se exemplifică noțiunea de moștenire istorică ce nu trebuie confundată cu orice moștenire în istorie. Este o realitate care străbate întreaga istorie universală și națională.

Formarea gândirii materialist-dialectice a elevilor

Apostol, Gheorghe, *Probleme metodologice ale științelor sociale (II, III, IV)*, în „Forum”, XX, 5, 1978, p. 43—49 ; 9, p. 54—59 ; 11, p. 39—45. Sînt explicate principiile metodologice ale științelor sociale : 1. Examinarea problemelor social-economice în contextul general al dezvoltării societății ; 2. Respectarea strictă a legilor obiective ale organismului social ; 3. Trecerea de la cunoașterea fenomenului la înțelegerea esenței lui ; 4. Trecerea de la abstract la concret ; 5. Raportul dintre parte și întreg în viața social-economică ; 6. Raportul dintre cantitate și calitate în studierea societății. Subliniază că aceste principii trebuie corelate cu specificul disciplinei de studiat și particularitățile de vîrstă și înțelegere ale elevilor. Se

fac referiri la modul cum trebuie studiată istoria în vederea formării gândirii materialist-dialectice a elevilor.

Educația patriotismului și solidarității internaționale

Baicu, Ion, *Studiarea istoriei în lumina triadei trecut — prezent — viitor*, în „Forum”, XX, 2, 1978, p. 28—31.

Sînt exemple privitoare la educarea sentimentului de patriotism prin cursul „Probleme fundamentale ale istoriei patriei și a Partidului Comunist Român”, care se studiază în facultăți. Acestea pot fi valorificate și de profesorii de liceu în cadrul disciplinei „Istoria României, a mișcării muncitorești, democratice și revoluționare a Partidului Comunist Român”, dar corelate cu particularitățile de vîrstă și înțelegere ale elevilor.

Cojan, Elena, *Valențele educativ-patriotice ale predării istoriei în școală*, în „R.P.”, XXVII, 7, 1978, p. 6—10. Istoria are rol deosebit în formarea convingerilor patriotice. Prezintă conținutul disciplinelor obiectului istorie de la clasa a IV-a pînă la clasa a XII-a, precum și problemele pe care să le urmărim prin conținutul fiecărei discipline. Rol determinant în formarea convingerilor patriotice îl are prezentarea istoriei în lumina adevărului și în acest sens trebuie deprinși elevii să argumenteze, sprijinindu-se pe dovezi și documente. De asemenea, să înțeleagă fenomenele în complexitatea lor, în cadrul evoluției generale a proceselor istorice.

Costea, Ștefan, *Creșterea rolului științelor sociale în procesul de educare și formare a omului nou*, în „E.S.”, LVIII, 12, 1978, p. 27—30. Rol de frunte în educarea patriotică și politică a maselor, a tinerii generații, revine istoriei naționale, care trebuie cunoscută și aprofundată. Pentru a îndeplini acest rol trebuie să respectăm adevărul istoric obiectiv, în felul acesta istoria contribuie la dezvoltarea conștiinței de sine a poporului, la cunoașterea tradițiilor înaintate, la evaluarea justă a cuceririlor socialiste și la aprecierea viitorului patriei.

Ciobanu, Ștefan, *Rolul istoriei în educarea tineretului în spiritul păcii și înțelegerii internaționale*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, XXVII, 2, 1978, p. 28—30. Autorul articolului expune principiile metodice: informarea corectă a tineretului școlar în spiritul adevărului istoric, fără nici un fel de denaturare a realităților; faptele înfățișate să fie atestate prin documente și vestigii; să se pună accent pe aspectele care unesc popoarele, pe momentele de luptă și acțiunile comune, închinat progresului social, păcii și colaborării între popoare.

Chircev, Anatolie, *Probleme ale formării elevilor în spiritul patriotismului revoluționar*, în „R.P.”, XXVII, 8, 1978, p. 4—10. Studiul se referă la caracteristicile patriotismului revoluționar, la concordanța între conștiința patriotică și conduita patriotică. Analizează numai un aspect al sentimentului de patriotism socialist, anume sentimentul de mîndrie patriotică, scoțînd în evidență valențele formative ale istoriei patriei. Studiul istoriei patriei relevă elevilor dimensiunile orizontului temporal, în sensul orientării lor retrospective spre trecut și al orientării prospective (anticipative) spre viitor.

Ștefănescu, Ștefan, *Istoria — puternic factor de educație patriotică*, în „E.S.”, LVII, 2, 1978, p. 37. Exprimă necesitatea studierii elementelor de continuitate în cadrul istoriei, elemente care în condițiile socialismului capătă o nouă strălucire, punîndu-și amprenta asupra tuturor valorilor materiale și spirituale ale

prezentului. Istoria trebuie reevaluată în spiritul concepției marxiste încît să redea adevărul istoric și studierea ei să contribuie la educarea oamenilor muncii în spiritul patriotismului socialist, la construirea socialismului.

Lecția la muzeu

Vlădescu, Cristian, Carol König, *Figurile alegorice, mijloc de evocare a atmosferei de epocă în principalele momente de glorie*, în „Crisia“, Oradea, vol. VIII, 1978, p. 653—665. În cadrul Muzeului militar central s-au realizat mașechine din material plastic, îmbrăcate cu costume și uniforme și așezate alegoric pentru a obține efectul educațional. Sînt alese principalele momente care ilustrează existența națională pe acest pămînt, apărarea ființei și gloriei străbune. Aceste grupări alegorice, care redau marile momente de glorie din istoria poporului român, contribuie la educația patriotică a elevilor.

Activizarea elevilor la lecții

Cipu, Ion, *Secvențe ale metodologiei predării-învățării istoriei în ciclul primar și gimnazial*, în „Buletin informativ“, Timișoara, nr. 7—8, 1978, p. 147—148. Prezintă două procedee privind studierea cronologiei, precum și mijloace de clarificare și consolidare a unor noțiuni istorice. Exemplifică prin fișa de lucru dată elevilor, care cuprinde exerciții cu diferite noțiuni.

Stănculescu, Florea, *Stadiul actual și sensul just al modernizării predării istoriei în „S.A.I.“*, XXXVII—XXXVIII, 1978, p. 119—126. Consideră că în cadrul lecției-dezbateri se poate îmbina clasicul cu modernul, folosindu-se metodele didactice moderne: problematizarea, descoperirea, modelarea, corelarea interdisciplinară, integrarea mijloacelor tehnice moderne audio-vizuale la materialele didactice clasice. Atunci cînd se studiază material nou, principala formă de activitate dirijată de profesor este cea efectuată de elevi. Cercetarea izvoarelor istorice, a documentelor de partid, a materialului didactic clasic, a imaginilor proiectate, îi determină pe elevi să gîndească și-i formează pentru integrarea în practica social-politică.

Învățămîntul prin lucrul în grup

Stoica, Marin, *Tehnica organizării și învățării lecției de istorie, pe bază de chestionar*, în „Buletinul informativ“, Ploiești, 1978, p. 59—64. Consideră necesară folosirea chestionarului, îndeosebi la lecțiile care solicită gîndirea și urmăresc formarea deprinderilor de comportare, de interpretare, de generalizare a cunoștințelor însușite. Chestionarul poate fi folosit atunci cînd se studiază în grup fragmente din documente și alte materiale. După studiul individual de 10—15 minute pe grupe, se împart elevilor chestionare cu mai multe întrebări, pe baza cărora se analizează documentele, ilustrațiile, graficele, lecturile etc.

Folosirea beletristicii la lecțiile de istorie

Ionescu-Crișan, Veronica, *Aspecte ale folosirii literaturii beletristice în predarea istoriei României*, în „Buletin informativ“, Ploiești, 1978, p. 53—58. Expune metodică folosirii beletristicii la lecțiile de istorie. Prezintă modul cum a integrat

fragmente din creațiile literare și scrierile memorialistice în două lecții de Istoria României: „România în timpul dictaturii militaro-fasciste și a războiului anti-sovietic”, „Dezvoltarea culturii între cele două războaie mondiale”.

Cabinetul de istorie

Radni, Hary, *Fișa lecției — mijloc important de optimizare a predării învățării istoriei*, în „Buletin informativ”, Timișoara, nr. 7—8, 1978, p. 141—146. Ca urmare a abundenței materialului existent în cabinet se impune alegerea și sistematizarea a ceea ce este oportun la lecția respectivă și întocmirea fișei lecției, care cuprinde tot materialul existent cu privire la o anumită lecție. Împarte aceste fișe în două categorii și arată ce cuprind. Exemplifică prin fișa lecției „Epopoea românească sub conducerea lui Ștefan cel Mare”.

Folosirea istoriei locale în cadrul lecției de istorie

Dragoș, Ebetiuc, *Contribuția pionierilor din comuna Șisești la alcătuirea muzeului istoric și etnografic al școlii*, în „Școala Mehedințului”, Drobeta-Turnu Severin, 1978, p. 39—41. Cuprinde modalități de valorificare a materialului arheologic, a documentelor, a portului local, a imaginilor satului din trecut, la lecțiile de istorie și activitățile pionerești.

Cercul de istorie

Sălcudean, Ioan, *Rolul cercului de istorie și al activităților extrașcolare în educarea ideologică-politică a elevilor*, în „Buletin informativ”, Timișoara, nr. 7—8, 1978, p. 149—155. Se referă la acțiunile organizate în cadrul cercului: vizite la monumente istorice, locuri istorice, Muzeul de istoria P.C.R., a mișcării revoluționare și democratice din România, Doftana; concursuri pe diferite teme din istoria patriei și partidului; întocmirea materialului documentar în cadrul aniversării independenței; ședințe lunare în care s-au dezbătut diferite teme, ca spre exemplu: „Burebista — cel dintii și cel mai mare dintre regii Traciei”; confecționarea fotomontajelor dedicate aniversării unor evenimente istorice; sesiuni de referate științifice.

ȘTEFAN ILIE

Necrolog

GHEORGHE ȘTEFAN

La 29 februarie 1980 s-a stins din viață, după o scurtă, dar grea suferință, profesorul Gheorghe Ștefan, membru corespondent al Academiei R. S. România, membru al Academiei de științe sociale și politice.

Știința istorică și arheologică românească a pierdut un mare savant, un eminent profesor, un istoric de valoare.

Gheorghe Ștefan s-a născut la 9 noiembrie 1899 în comuna Băteșani, jud. Vilcea.

Urmind cu rezultate strălucite cursurile clasice ale liceului Sf. Sava din București și-a implinit o solidă pregătire filologică și istorică, pe care apoi a completat-o în cadrul Facultății de litere și filozofie, unde obține licența în filologie clasică.

Atrăgând atenția lui Vasile Pârvan, încă de pe băncile facultății, prin acribia sa științifică, spiritul său ponderat și adânc, Gheorghe Ștefan este trimis la școala Română din Roma. Aici realizează lucrarea : *Armi protostoriche sulle monete greche*, pentru care i se va acorda titlul de doctor în litere și filozofie (1932).

Reintors din Italia ocupă timp de șase ani catedra de latină și greacă la diverse licee din țară. Anul 1939 marchează începutul activității sale în învățămîntul universitar, mai întâi ca asistent, iar din 1948 ca profesor titular de Istorie veche a României la Facultatea de istorie-geografie din București, Secția istorie, secție care un an mai târziu s-a transformat în facultate de sine stătătoare. Grație calităților sale deosebite va deține pe o lungă perioadă (1950—1953 ; 1959—1967) postul de decan al Facultății de istorie din București și de șef de catedră la Istoria României.

În paralel cu activitatea universitară va lucra fără preget și cu pasiune la Muzeul Național de Antichități, unde va fi director între anii 1952—1956 și unde mai târziu va conduce secția de Arheologie feudală în cadrul Institutului de Arheologie.

Indelungata și fecunda sa activitate a fost cantonată în două compartimente esențiale ale vieții sale : școala și cercetarea.

În domeniul științific, Gheorghe Ștefan a acordat atenție majoră descoperirilor și explorărilor arheologice. De numele său se leagă cercetările pe care le-a condus cu competență la Căscioarele, Mănăstirea, Bărboși, Drajna de Sus și mai ales cele de la Dinogetia — Garvăn.

Rezultatele și observațiile făcute cu minuție și cu simț critic au contribuit nu numai la creșterea patrimoniului național dar și la elucidarea unor probleme extrem de prețioase privind istoria veche. Truda sa se reflectă într-o diversitate de studii și rapoarte, sinteze de o den-

sitate și de o rigurozitate științifică inestimabilă ca : *Formarea poporului român și a limbii sale*, concluziile la monografia *Dinogetia*, vol. I, colaborator la *Istoria României* și la noul tratat ce urmează să apară. S-a impus totodată ca bun cunoscător și interpret al izvoarelor antice contribuind la realizarea volumului de *Izvoare privind istoria României*, precum și a unor studii : *Cu privire la forța de muncă în exploatarea minelor de aur din Dacia, Tomis et Tomea, Le problème de la continuité sur le territoire de la Dacie, Daci și romani la gurile Dunării* ș.a.

Ca profesor și decan, Gheorghe Ștefan și-a închinat cu dăruire cea mai mare parte din viața sa pentru formarea studenților săi, pentru dezvoltarea științei istorice și arheologice românești. Profesor cu o pregătire excelentă, cu stilul său clar, profund echilibrat atrăgea atenția și stirnea interesul celor care îl audiau cursurile. El a reușit să însușeze zecilor de generații dragoste pentru istoria patriei și să formeze militanți de frunte în domeniul istoriei. Drept recunoaștere a meritelor sale didactice și științifice alese i-au fost conferite Ordinul muncii clasa a II-a (1957), Premiul de Stat (1963), meritul științific clasa a III-a (1966) și titlul de profesor emerit (1964).

De asemenea, nu putem trece ușor peste o altă latură a activității sale prestigioase desfășurată în cadrul popularizării științei istorice prin conferințe sau broșuri.

În plus, profesorul Gheorghe Ștefan a dovedit înțelegere și calități exemplare în îndrumarea atentă a numeroșilor doctoranzi, fiind un sfătuitor exigent dar totodată generos.

Pentru aportul său la dezvoltarea științei istorice românești, pentru abnegația cu care a slujit, pentru înalta ținută morală păstrăm, postum, profesorului Gheorghe Ștefan cea mai pioasă amintire.

FLORENȚA PREDĂ

CONSTANTIN DINU

La 14 iunie 1980 a încetat din viață profesorul dr. Constantin Dinu, cercetător principal la Institutul de științe pedagogice și psihologice, din București; unul dintre cei mai activi colaboratori ai Societății de științe istorice din Republica Socialistă România. Născut la 6 ianuarie 1920, în orașul Cîmpulung-Muscel, județul Argeș, Constantin Dinu și-a făcut studiile primare la Școala primară nr. 2, din orașul natal, iar pe cele secundare la Liceul „Dinicu Golescu”, din același oraș, absolvindu-le în anul 1939. A urmat apoi cursurile Facultății de filozofie și litere, a Universității din București, în perioada 1939—1943, luîndu-și licența în 1943, cu mențiunea „Magna cum laude”. În paralel a frecventat și cursurile Școlii superioare arhivistice din București, absolvindu-le în anul 1943, precum și Seminarul pedagogic universitar „Titu Maiorescu”. În 1946 și-a dat examenul de capacitate, specialitatea istorie-geografie, fiind clasificat al III-lea pe țară.

În perioada 1945—1950 a funcționat ca profesor la diferite școli din Cîmpulung-Muscel și din Oradea, unde s-a remarcat prin activitatea pe care a desfășurat-o ca dascăl și educator. În 1949—1950 a fost lector pentru istorie, la Centrul nr. II, I.C.D. Predeal, iar din 1950 și pînă la 1 iulie 1977, cînd a fost pensionat medical, a funcționat la început în cadrul Serviciului pedagogic de la Ministerul Învățămîntului, în calitate de consilier tehnic la Secția istorie-constituție, iar de la 1 ianuarie 1952 în cadrul Institutului de științe pedagogice și psihologice, ca cercetător principal și șef de sector, remarcîndu-se ca cercetător pasionat, în domeniul metodicii predării istoriei.

Ca profesor de istorie-geografie, Constantin Dinu a promovat cu succes toate gradele didactice, iar în 1961 i s-a acordat prin ordinul Ministerului Învățămîntului și Culturii nr. 554, titlul de „Profesor fruntaș“.

Constantin Dinu a funcționat și în învățămîntul superior, ca lector pentru Metodica predării istoriei, la Institutul Pedagogic de 2 ani din București, în anii 1951—1956. De asemenea, a fost lector la Școala C.C.U.T.C. de la Otopeni și la Cursul Central pentru perfecționarea profesorilor de istorie, organizat de Ministerul Învățămîntului și Culturii, în colaborare cu Societatea de Științe Istorice din Republica Socialistă România, la Breaza în 1960 și la Predeal în 1961. La 16 martie 1979 și-a susținut doctoratul în istorie cu teza: *Familia Golescu și rolul ei în istoria României din cea de a II-a jumătate a secolului al XVII-lea și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea*, sub conducerea prof. univ. dr. doc. Ion Ionașcu, de la Universitatea din București, iar la 21 septembrie 1979 i s-a acordat diploma de doctor în istorie.

În cadrul Societății de Științe Istorice, Constantin Dinu a desfășurat o bogată activitate, ca membru în comisia metodică și în Comitetul de redacție al culegerii „Studii și articole de istorie“, editată de Societate, numărîndu-se printre colaboratorii cei mai activi. De asemenea, a activat cu frumoase rezultate și ca membru în Consiliul științific al Institutului de științe pedagogice din București. A fost decorat cu medaliile: „A 50-a aniversare a P.C.R.“ și „25 de ani de la proclamarea Republicii“.

Profesorul dr. Constantin Dinu a fost și un cercetător pasionat în domeniul istoriei și al metodicii predării istoriei, publicînd numeroase lucrări, dintre care menționăm: *Spiru Haret*, E.D.P., București, 1970, 141 p., *Petrache Poenaru (1799—1875)*, în „Din istoria pedagogiei românești“, E.D.P., București, 1956, p. 225—284, *Formarea sistemului de noțiuni la istorie. Clasele V.—VII. Cercetări experimentale*, E.D.P., București, 1979, 203 p. (în colaborare cu Rea-Silvia Bărbuleanu), *Metodica predării istoriei Evului Mediu în școala elementară și medie*, Edit. de stat pentru literatură științifică și didactică, București, 1951, 165 p. (în colaborare), *Metodica predării istoriei patriei noastre în clasa a VII-a*, E.D.P., București, 1959, 208 p. În multe din studiile și articolele publicate, Constantin Dinu a abordat cu succes probleme de metodica predării istoriei, ca: probleme ale metodicii lecției în învățămîntul seral, rolul schemei în predarea istoriei în școala generală, problematica actuală a

predării istoriei în liceu din perspectiva multidisciplinară, etc. A colaborat, de asemenea, la elaborarea a numeroase programe de istorie, pentru învățământul gimnazial și liceal, diafilme, diapozitive și filme didactice. Deosebit de valoroase sînt și bibliografiile privind metoda predării istoriei, publicate de Constantin Dinu, care sînt foarte utile profesorilor de istorie.

ION GH. ȘENDRULESCU

ACHIM POPESCU

În ziua de 28 septembrie 1980 a încetat din viață lectorul univ. dr. Achim Popescu, membru al Societății de științe istorice din Republica Socialistă România. Prin dispariția sa, Facultatea de istorie și filozofie a Universității din București a pierdut pe unul din cei mai străluciți dascăli ai săi în domeniul istoriei universale a antichității și pe unul din puținii specialiști în egiptologie din patria noastră.

Născut la 13 decembrie 1927, într-o familie de țărani din Păușești Măglași, jud. Vîlcea, Achim Popescu a cunoscut de mic copil greutățile vieții, pe care a căutat să le înfrunte cu bărbăție. După ce a absolvit școala primară în satul său natal (1939), a urmat cursurile secundare în orașul Rîmnîcu Vîlcea (1940—1948), studii pe care și le-a continuat apoi ca un strălucit student al Facultății de istorie din București (1948—1951). Ca student, impresionîndu-și dascălii, prin puterea sa de asimilare a cunoștințelor istorice, el a fost incadrat chiar din ultimul an de studii ca cercetător la Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România. Cu acest prilej își face debutul în arheologie, lucrînd timp de mai mulți ani pe unele șantiere din Moldova, de la *Hăbășești* și *Traian*, conduse de profesorii Vladimir și Hortensia Dumitrescu de la care a învățat exigența și seriozitatea în munca de cercetare științifică.

Calitățile sale profesionale și morale deosebite aveau să-l impună tot mai mult atenției, ceea ce a făcut ca, după absolvirea facultății, să fie numit asistent la catedra de istorie universală veche. În această calitate se remarcă repede prin erudiția și retorica sa. Paralel cu activitatea didactică, Achim Popescu și-a continuat cercetările, publicînd mai multe studii, articole și recenzii în diferite reviste de specialitate. Din prima categorie merită a fi menționate cele privitoare la *Raporturile dintre regatul celtic din Tylis și coloniile grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre* („Analele Universității București“, seria istorie, nr. 5, 1956, p. 25—44), precum și contribuțiile sale pretioase, insumînd circa 50 de articole de specialitate, la elaborarea Dicționarului Enciclopedic Român, vol. I, Editura politică, București, 1962. Lui Achim Popescu îi aparține și excelenta traducere a lucrării lui J. Aubyer, *„Viața cotidiană în India antică*, Editura științifică, București, 1976 și nu trebuie uitat

nici articolul : *Comoara din Valea Regilor*, apărut în „Magazin istoric“, nr. 6, 1968, p. 52—57.

Pasionat al istoriei antice universale încă de pe vremea cind își făcea studiile universitare, Achim Popescu simțea de pe atunci o chemare deosebită pentru egiptologie. Însușindu-și perfect limba arabă în mai puțin de 8 luni de zile, în anul 1960, el a fost admis ca bursier și trimis la specializare la Universitatea din Cairo. Trei ani mai târziu, la 15 iulie 1963, pentru meritele sale remarcabile, Facultatea de litere a Universității din Cairo îi înmîna lui Achim Popescu un certificat de „*magister ès lettres*“.

În Egipt, profesorul Achim Popescu a studiat cu o rivnă rar întilnită, timp de mai mulți ani, în arhivele și bibliotecile din Cairo și din alte centre universitare ale Orientului, pentru a descifra tainele hieroglifelor antice. Contribuțiile sale în domeniul egiptologiei au determinat *Consiliul Științific* de specialitate să-l aleagă, în ședința din 14 martie 1967, în calitate de membru al *Societății Egiptene de Papyrologie*.

Îndurînd tot felul de privațiuni și greutăți, la mii de km departe de țară și de familie, Achim Popescu a reușit să obțină titlul de doctor în egiptologie al Universității din Cairo, în fața unor savanți de talie mondială, cu o teză tipărită în limba franceză, intitulată : *Les réformes légales de Bocchoris* (532 pag. + 103 planșe). Succesul său a fost atît de răsunător, încît un ziar de mare circulație care apărea la Cairo „*Le Progrès Egyptien*“, în nr. 164 din 12 iulie 1978, elogia pe o pagină întreagă, însoțită de fotografia lui Achim Popescu, marele succes al profesorului român din București. Ziaristul egiptean arăta chiar în titlul articolului său că „*teza de doctorat susținută la Universitatea din Cairo de profesorul Achim Popescu pune în lumină cea mai importantă operă juridică a antichității*“.

Reîntors în țară, lect. univ. dr. Achim Popescu și-a reluat activitatea la catedra de istorie universală cu aceeași rivnă și dăruire, fiind mult iubit și apreciat de studenții săi. Înzestrat cu o memorie extraordinară, cunoscînd perfect citeva limbi moderne și clasice, prelegerile profesorului Achim Popescu se distingueau prin claritatea expunerii, prin documentarea bogată, și mai ales prin căldura sufletului pe care o pune în fiecare frază și cuvînt. De aceea lecțiile lui se transformau întotdeauna în cele mai captivante și frumoase momente de trăire istorică, în care dascălul înțelegea să lase, de fiecare dată, o parte din spiritualitatea și existența sa. Și Achim Popescu, în toată cariera sa profesorală, nu s-a abătut nici o clipă de la acest crez al său, crez ce își avea izvorul în extraordinara sa capacitate intelectuală și în sufletul său ales și nobil.

Moartea neașteptată și atît de prematură a lect. univ. dr. Achim Popescu a însemnat o grea pierdere pentru învățămîntul universitar românesc. Figura lui va rămîne mereu vie în memoria, în sufletele și inimile tuturor colegilor și studenților care l-au iubit și apreciat, precum și un exemplu de muncă și dăruire profesională.

MATEI D. VLAD

Tiparul executat la I. P. „13 Decembrie 1918“ sub c. nr. 1572

